

Societat Andorrana de Ciències

UNA HISTÒRIA D'ANDORRA, TEMÀTICA

**15a DIADA ANDORRANA
XXXIV UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU
17 d'agost del 2002
Prada de Conflent**

**PUBLICACIONS
DIADES ANDORRANES A LA UCE
SAC (PRADA DE CONFLENT)**

1988

ANDORRA, ESTAT, INSTITUCIONS,
SOCIETAT (1a)

1989

ELS MOVIMENTS MIGRATORIS A
ANDORRA (2a)

1990

LA IDENTITAT NACIONAL (3a)

1991

EL FUTUR D'ANDORRA (4a)

1992

TENDÈNCIES POLÍTIQUES A
ANDORRA (5a)

1993

ALTERNATIVES ECONÒMIQUES
PER A ANDORRA (6a)

1994

ANDORRA I LA CATALANITAT (7a)

1995

EL FINANÇAMENT DE L'ESTAT
ANDORRÀ (8a)

1996

ANDORRA EN EL MÓN (9a)

1997

LA INTEGRACIÓ A ANDORRA (10a)

1998

ANDORRA I L'APROFITAMENT DELS
RECURSOS NATURALS (11a)

1999

L'ORDENACIÓ DEL TERRITORI
ANDORRÀ (12a)

2000

FORMACIÓ I ENSENYAMENT A
ANDORRA (13a)

2001

ANDORRA I LA INTEGRACIÓ A LA
UNIÓ EUROPEA (14a)

Societat Andorrana de Ciències

UNA HISTÒRIA D'ANDORRA, TEMÀTICA

**15a DIADA ANDORRANA
XXXIV UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU
17 d'agost del 2002
Prada de Conflent**

Diada patrocinada per

Govern d'Andorra
Ministeri de Cultura

© Societat Andorrana de Ciències
Primera edició, gener 2003

Patrocina: Andbanc Grup Agricol Reig

Amb la col·laboració del ministeri de Cultura.

ISBN: 99920-1-445-8
DL: AND.36-2003

ÍNDIX

·Salutació, per Joandomènec Ros i Aragonès.....	5
·Presentació, per Antoni Pol i Solé.....	9

Ponències

·Pere Caveró i Muñoz: <i>Esdeveniments en la història d'Andorra</i>	11
·Ludmilla Lacueva i Canut: <i>500 anys d'hoteleria</i>	17
·Josep Ferrer i Altimira: <i>La percepció d'Andorra a l'exterior</i>	23
·Elisenda Vives i Balmaña: <i>Una història de la història</i>	27
·Domènec Bascompte i Grau: <i>La història d'Andorra vista a través dels privilegis</i>	57
·Gabriel Ubach i Valdívia: <i>Els moviments socials</i>	81
·Maria Dolors Ribes i Rogé: <i>Un repàs a la gastronomia andorrana d'ahir</i>	89
·Joan Carles Rodríguez i Miñana: <i>Els notaris, testimonis de la societat</i>	97
·Marta Compte i Puiggalí: <i>Els valors representatius de la societat</i>	105
·Ladislau Baró i Solà: <i>El pensament polític</i>	113
·Josep Maria Beal i Benedico: <i>Les parròquies i el seu marc estatal</i>	123
·Joan Micó i Ibàñez i Isabel de la Parte i Cano: <i>Immigració i cultura. Immigrants a Andorra</i>	133
·David Mas i Canalís: <i>Pagesos i artesans</i>	145
·Josep Maria Ubach i Bernada: <i>Tres segles d'imatges fotogràfiques</i>	153
·Manuel Pallarès i Darsa: <i>L'evolució de la medicina a Andorra</i>	165
·Francesc Rodríguez i Rossa: <i>La creació artística en el temps</i>	171
·Susanna Vela i Palomares: <i>Poders locals: les ordinacions del segle XV</i>	179
·Joan Pujol i Balcells: <i>El fet religiós a Andorra. Perspectiva històrica</i>	191
·Pere Canturri i Montanya: <i>Usos i costums d'Andorra</i>	209
·Manel Pujadas i Domingo: <i>El dret andorrà</i>	217
·Manel Cerqueda i Donadeu: <i>La banca, una realitat de prop de 70 anys</i>	231
·Nemesi Marquès i Oste: <i>El coprincipat en el transcurs dels anys</i>	239
Cloenda, per Àngels Mach i Buch.....	245

Annex

·Participants.....	248
·Recull fotogràfic.....	250
·Programa.....	254
·Recull de premsa.....	257

SALUTACIÓ

JOANDOMÈNEC ROS I ARAGONÈS

Moltes gràcies, bon dia a tothom, benvinguts a Prada, estem molt contents que un any més i ja són 15, ens podem aplegar aquí i que Andorra sigui present en aquesta jornada, per parlar sobre temes diversos que són d'interès, no us creieu pas que només per a vosaltres sinó també per a nosaltres, de manera que tot, enguany la història i altres aspectes que s'han tocat en anys anteriors són també d'interès per a tots els que ens trobem a la Universitat Catalana d'Estiu.

Jo tinc un especial interès també de comentar-vos molt ràpidament dues coses, una d'elles com a ecòleg, ja sé que esteu fent activitats, no fa pas massa sobre sociabilitat, sobre biodiversitat i que no són les primeres que es fan a Andorra, però em voldria referir a un altre aspecte i és que com a ecòleg sóc d'aquells que creu que les espècies estan conformades en tota mesura per l'entorn en què viuen i és clar, no podria ser d'altra manera que un país de muntanya, la seva gent, el seu tarannà, estigués molt i molt influït per l'entorn que no és exactament el mateix que un país de plana, que un país cultural terra endins, etc.

Tot i així, malgrat que en sóc conscient, també hi ha l'altra visió que els ecologistes també reconeixem, que és que no només l'entorn influeix sobre les espècies, sinó que les espècies modifiquen a un ritme molt diferent segurament, però ben evident, aquest entorn, i entre aquestes modificacions n'hi ha una que quan s'aplica a l'espècie humana potser ens passa un pèl desapercebuda però que hi és, i és la manera com cultivem quina cultura té d'aquest entorn, i en aquest sentit, per això us deia abans que el que sigui que toqueu en aquesta jornada andorrana, en aquest cas la història, és ben bé una temàtica que ens ateny a tots perquè compartim

aquesta cultura, perquè malgrat que els països petits "petit pays" que diuen aquí a França, puguin ser molt diferents d'un país gran, és ben bé el mateix i aquesta cultura és la mateixa.

Dit això hi ha un altre aspecte també i és que penso que hi ha moltes coses que ens podeu ensenyar, entre elles el fet que bé, la natura és feréstega, és dura, i des de fa molt anys l'heu no diré dominada, això un ecòleg no ho hauria de dir mai, en tot cas hi heu conviscut i cada vegada traieu un partit més adient de la mateixa; això és obligat, podríem dir que no és cap mèrit, un no pot viure d'esquena a la natura, l'ha d'estimar i ha de fer que treballi per a ell, però jo crec que a Andorra això s'ha aconseguit d'una manera especialment interessant, sense com d'altra banda no podia ser, sense renunciar als rigors de l'hivern, sense renunciar perquè no pot ser tampoc, no es pot fer així, a les incomoditats de trobar-se relativament aïllat en una zona de muntanya. Tot i així n'heu tret el partit màxim que es pot treure, tant des del punt de vista agrícola, com sobretot des del punt de vista turístic, econòmic, etc.

I encara hi ha una altra cosa en la qual jo crec que ens hi hem de fixar des dels altres països catalans, i aquesta sí que és important, i és que Andorra és membre de l'ONU des de fa molt poc, s'ha pogut sentir parlar en català en aquella seu de l'ONU; no hi sou encara però sereu d'aquí uns dies a la Unió Europea, i això d'obrir el camí en aquest cas concret, jo crec que hi haurà molta cosa que des de Catalunya, però també des dels altres països catalans en podrem treure profit i ens en podreu dir alguna cosa.

Per tant, doncs, fent un resum molt ràpid, tant per aquesta manera de conèixer amb un entorn que és dur com per obrir camí amb aquesta nova, i esperem que sigui venturosa per a tots, aventura d'un reconeixement més gran, primer de la llengua i després de la identitat andorrana per començar i de la resta dels països catalans després, i també perquè en molts aspectes sou l'exemple que jo crec que s'ha de seguir, no sé, em sento especialment content que una part de les vostres inquietuds que surten a la llum en aquestes jornades es realitzin a la seu, per cert aquest any canviada, però veig que prou adient, de Prada dins el marc de la Universitat Catalana d'Estiu.

Us dono la benvinguda, que feu un treball que ja heu començat, que feu un treball ben positiu i espero que no hauré d'esperar d'aquí un any per a les publicacions, les publicacions vostres, ja veig que per aquí ja hi ha alguns resums, jo me'n llegiré algun per veure quines coses d'interès té la història d'Andorra.

A mi especialment m'interessa, tot i que és un camp molt diferent del meu, però m'interessa especialment, a part de la història natural com és

lògic, m'interessen els orígens d'Andorra sempre, jo no sé si té a veure molt amb aquestes passions de joventut però els orígens mig mítics, mig reals, suposo que, potser dic alguna obscenitat, parlar de mig mítics en una reunió que parla d'història, però d'aquests petits països que han conservat a Europa una identitat diferent dels altres, pensant en San Marino a Itàlia per exemple, i Andorra envoltat d'altres països, almenys des del meu punt de vista, de nombre de persones més potents històricament, doncs tinc un interès especial en veure que em dieu d'això i quins aclariments podeu donar a un ignorant del tema.

Res més, treballeu fort i espero que l'estada i aquest treball sigui agradable, moltes gràcies.

Joandomènec ROS i ARAGONÈS

Rector de la XXXIV Universitat Catalana d'estiu

PRESENTACIÓ

ANTONI POL I SOLÉ

Benvinguts i moltes gràcies per assistir a la 15a diada, ponents, patrocinadors, públic en general i mitjans de comunicació.

El convenciment, o l'exigència, que cal viure intensament el present justifica sobradament la necessitat de millorar el nostre coneixement del passat, si més no per obtenir certes respostes, en definitiva la llum que ens permeti ser més lúcids a l'hora de decidir quines portes ens convé obrir per a un futur millor.

Disposem avui, per sort, d'estudiosos especialitzats en fragments de la història d'Andorra, en gairebé totes les seves diferents èpoques. Cada any apareixen nous estudis i anàlisis de fets, matèries o moments històrics que van completant en detall el mosaic complex del coneixement del nostre passat. Segurament, sense proporció amb la grandària del país però segur que sí amb l'especificitat geopolítica andorrana.

Els països, però, necessiten també d'històries generals, volgudes, globals i contínues, tot i que conscientment siguin incompletes i no exhaustives per les llacunes documentals o d'estudis que sempre existiran, i fins i tot pels canvis d'interpretació que cada època genera i per la pròpia subjectivitat dels seus autors. I són necessàries perquè les necessiten els ciutadans que no poden ni els interessa accedir a estudis de detall però sí els interessa conèixer un resum o una síntesi de la història de l'entorn en què viuen.

Assaigs de síntesi de la història d'Andorra a ressenyar se'n troben a:

- Manual Digest, d'Antoni Fiter i Rossell el 1748.
- Les Valls d'Andorra, de Bonaventura Riberaygua i Argelich el 1946.
- Andorra, el meu país, de Puigoriol-Bruguera-Canturri el 1963.

- Aproximació a la història d'Andorra, de Lídia Armengol i Vila el 1983.
- Una mostra del nostre llegat històric, de Lídia Armengol i Vila el 1985.

Deixant de costat els llibres escolars que presenten la història en diversos volums o alguns llibres de còmic, no disposem, però, de cap síntesi històrica postconstitucional i per tant els ciutadans d'avui ens trobem mancats d'un manual complet d'història actualitzat que ens ajudi a conèixer la realitat andorrana fins avui.

Les històries generals d'autor se les substitueix o complementa també amb compilacions històriques de diversos autors. I sembla que se n'està preparant una d'oficial d'aquest tipus des del Govern.

L'any 1960 Josep M. Guilera treia a la llum "Una història d'Andorra" amb pròleg de Josep M. Trias de Bes que, segons les seves paraules, "... hauria d'ésser, especialment la història de les muntanyes d'Andorra".

"Una història d'Andorra" més, és el que la SAC vol aportar amb la 15a Diada Andorrana a la UCE, complementària de les altres però en la línia de la de Josep M. Guilera, és a dir, sense pretendre traçar la història principal o oficial del país, sinó la història d'aspectes o temes col·laterals i per tant esdevenint temàtica.

Volem oferir un mosaic diferent i útil, que exposi, resumidament i en síntesi el que ha passat en uns àmbits concrets de la vida del país que ens semblen interessants al llarg de la història o una part d'ella, per enriquir entre tots el calidoscopi de la història d'Andorra.

Per aquesta raó, dins de la Societat Andorrana de Ciències, s'acaba de crear la Secció d'Història i la col·lecció Papers de Recerca Històrica que esperem que pugui prendre el relleu al magnífic treball fet pels Quaderns d'Estudis Andorrans entre 1976 i 1996, pels butlletins del Comitè Andorrà de Ciències Històriques entre 1986 i 1990 i pels Annals de l'Institut d'Estudis Andorrans (centre de Barcelona) entre 1990 i 1995.

Volem contribuir a satisfer la necessitat d'una reflexió històrica permanent, com convé a totes les societats que miren cap al futur.

Antoni Pol i Solé
*Representant de la SAC al Patronat de la UCE
i President de la SAC*

ESDEVENIMENTS EN LA HISTÒRIA D'ANDORRA

PERE CAVERO I MUÑOZ

Les cronologies són un estri necessari i útil en qualsevol recerca. La relació cronològica i factual d'esdeveniments històrics no és una tasca agraïda però sí imprescindible. Sovint s'ha de recórrer a establir cronologies pròpies (sectorials, temàtiques...) encara que després no es vulgui reconèixer.

Ordenar fets forma part de qualsevol treball de caràcter històric.

Aquest text no vol establir una cronologia de fets històrics d'Andorra. Podria argumentar-se que Andorra té una llarga història (construcció d'un tramata social acceptat) però no té fets històrics rellevants (caldría identificar i definir el fet històric). Podria assenyalar-se la subjectivitat de la tria (on no hi ha subjectivitat?).

Fer una cronologia total és una bona fita, però és factible? Seria útil? Una altra opció més factible però no fàcil, és unir les cronologies personals, temàtiques... La informàtica, certament, ens pot ajudar.

Aquest text aporta una cronologia històrica recent (1986-2001) i ensems una proposta de periodització històrica, amb la intenció de consensuar-ne una que abasti uns altres camps més que l'històric, l'institucional i el polític. Tenim un text cronològic. El de la Lídia Armengol [1985], *Una mostra del nostre llegat històric. 600 fets institucionals, econòmics i socials*. Col·lecció història d'un poble, número 1, Andorra. Posterior al *Resum de cronologia de la història d'Andorra*, fet per l'Assessoria Pedagògica del Consell General¹. El text de la Lídia Armengol ordena cronològicament uns fets (des de l'any 1001 fins a l'any 1984) ha estat una guia i/o manual de consulta. Amb el temps es completa, es dilueix i es desdibuixa.

En la mateixa línia metodològica assenyalem uns fets del passat

immediat-reconeixent i tenint present la càrrega subjectiva- (1986-2001) en què destaca la presència del Principat d'Andorra en la comunitat internacional. Fet també present fins a l'actualitat.

CRONOLOGIA

1986

Ciutadans txecs, condemnats a Andorra pel Tribunal de Corts per robatori i segrest, demanden Espanya i França per no poder denunciar Andorra, en considerar que en el judici i la posterior sentència foren vulnerats els articles 5 i 6 de la Convenció Europea dels Drets Humans.

Es revifa el tema fronterer amb la comuna francesa de Porta, veïna del Pas de la Casa.

1987

Inici de les negociacions amb Espanya sobre les relacions Andorra-Comunitat Econòmica Europea (CEE).

El Consell General aprova la delimitació de competències entre els diferents òrgans institucionals (Consell General, Govern i comuns).

1988

La Comissió Europea aprova una directriu per iniciar les negociacions amb Andorra.

L'estat nacionalitza, mitjançant compra, el patrimoni de Forces Hidroelèctriques Andorranes, SA i crea Forces Elèctriques D'Andorra, la qual esdevé l'única productora d'energia.

1989

Publicació del número 1 del Butlletí Oficial del Principat d'Andorra (BOPA).

El Consell General manifesta el desig d'aconseguir el reconeixement internacional.

Els Delegats Permanents promulguen la Llei sobre drets de la persona, tenint en compte les particularitats andorranes.

La comissió investigadora del Consell d'Europa a Andorra té com a missió recollir dades sobre la situació política i l'aplicació dels drets humans.

L'acord Andorra-CEE és signat pel cap de Govern, pel delegat permanent episcopal i pel veguer francès, per part andorrana.

1990

Les resolucions 946 i 947 del Consell d'Europa inviten Andorra a dotar-se d'una constitució escrita, d'un poder executiu i d'un poder legislatiu, a reformar la Llei electoral amb la ampliació dels cens electoral, a modificar l'accés a la nacionalitat, a desenvolupar la Llei dels drets de la persona i a

adaptar la legislació social a les normes europees. El Consell d'Europa es compromet a establir contactes periòdics amb les autoritats andorranes i recomana al Comitè de Ministres establir relacions amb Andorra per estudiar la seva adhesió als diferents convenis del Consell d'Europa i la participació andorrana en les activitats del mateix Consell.

El Consell General acorda iniciar els tràmits per fer una Constitució per a Andorra. Crea una comissió especial per redactar i negociar una constitució.

Creació del Tribunal Superior de Corts.

1991

El Consell General defineix els continguts del text constitucional que ha de negociar-se en la comissió tripartida².

Entra en vigor l'acord Andorra-CEE. És el primer acord de caràcter internacional en el qual Andorra ha participat i signat de forma sobirana.

1992

El cap de Govern es reuneix per primera vegada amb la secretària general del Consell d'Europa. Tracten sobre la negociació de la Convenció dels Drets Humans, sobre temes culturals, drets dels menors, preservació del patrimoni... S'estableix una cooperació, sense integració, fins a l'aprovació de la Constitució andorrana.

La legislació sobre nacionalitat introdueix, per primera vegada, la possibilitat d'esdevenir nacional en funció de la residència.

El Consell General acorda autodisoldre's per unanimitat davant la presència popular.

1993

14 de març de 1993. El poble andorrà aprova la Constitució d'Andorra.

1 i 3 de juny de 1993. Se signa el Tractat de bon veïnatge, d'amistat i de cooperació entre el Principat d'Andorra, el Regne d'Espanya i la República Francesa i el Tractat bilateral entre el Principat d'Andorra i el Regne d'Espanya, per reconèixer l'estatut de cap d'estat al copríncep episcopal.

Nomenament de ministre de Relacions Exteriors.

Ingrés d'Andorra a les Nacions Unides (184è estat membre).

Andorra es converteix en membre de la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT).

La delegació del Consell d'Europa mostra la seva satisfacció en la supervisió de les eleccions pel Consell General celebrades el mes de desembre.

1994

Andorra s'adhereix al Consell d'Europa.

2000

Sentència judicial que posa fi al problema i afer secular del terreny de la Concòrdia.

2001

El Vaticà nomena arquebisbe Joan Martí Alanis i bisbe coadjutor d'Urgell Joan Enric Vives i Sicília.

Inici del procés legislatiu a Andorra, Espanya i França per a l'aprovació dels acords trilaterals de lliure circulació de persones (sojorn, treball...).

PROPOSTA DE PERIODITZACIÓ HISTÒRICA

La història d'Andorra, molt vinculada a la de les contrades veïnes, permet establir, si menys no com a hipòtesi, una periodització local (que no localista) particular.

Aquesta és:

L'Edat Medieval (843-1512) s'inicia l'any 843 en què el rei franc Carles el Calb cedeix les valls d'Andorra al comte Sunifred i finalitza l'any 1512 en constatar-se la inviabilitat de constituir un Regne Pirinenc. S'obre el camí a la constitució dels estats veïns.

L'Edat Moderna (1512-1793) significa la consolidació dels estats veïns i la pervivència d'Andorra. Aquest estatus es trenca l'any 1793 en fer-se palesa la presència de la Revolució Francesa al Pirineu i de retruc a Andorra.

L'Edat Contemporània (segles XIX i XX).

El segle XIX (1793-1929) -anomenat a Europa el segle llarg- és la recerca de solucions a la crisi econòmica i social andorrana. Finalitza amb la concessió de FHASA, Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA.

El segle XX (1929-1991) finalitza en fer-se palesa i irreversible la constitucionalització d'Andorra i l'ingrés a la comunitat internacional.

L'actualitat (1991-...) s'inicia bàsicament amb l'ingrés d'Andorra a la comunitat internacional i amb la integració gradual de la normativa europea a la legislació andorrana.

Pere Cavero i Muñoz

*Llicenciat en història, ensenyant i
Cap de la secció d'història de la SAC*

Notes:

1L'any 2000, Àlvar Valls publica El Periòdic del segle XX a el Periòdic d'Andorra, text que es revela divulgatiu i pedagògic. El mateix any la revista Informacions publica el monogràfic "25 anys d'història 1975-2000".

2Definir com a continguts essencials del text constitucional que ha de negociar-se en el sí de la Comissió Tripartida, els següents:

1.- La declaració que el Principat d'Andorra és un estat democràtic de Dret, i l'afirmació que la sobirania emana del poble.

2.- La definició d'una forma d'organització de l'estat conforme al principi de divisió de poders, en què:

2.1.- Els coprínceps són els caps d'Estat. Exerceixen les seves funcions de forma conjunta i indivisa.

2.2.- El Consell General de les Valls és l'assemblea política representativa del poble andorrà, i el titular del poder legislatiu.

2.3.- El Govern és el titular del poder executiu, i dirigeix l'Administració.

2.4.- El poder judicial té garantida la seva independència.

3.- El manteniment de la divisió del territori nacional en set parròquies, administrades pels respectius comuns, i el reconeixement d'una àmplia autonomia a l'Administració comunal.

4.- El reconeixement i garantia dels drets i llibertats fonamentals de la persona.

500 ANYS D'HOTELERIA

LUDMILLA LACUEVA I CANUT

Durant la recerca que vaig efectuar per a l'elaboració del meu llibre "Els pioners de l'hoteleria andorrana, del segle XVI al segle XX" vaig constatar que una de les primeres dades que tenim sobre l'hoteleria andorrana data de mitjan segle XVI amb l'arrendament de l'hostal del Comú de Canillo. Tot i així estic convençuda que la tradició hotelera andorrana és més llunyana malgrat que no s'ha trobat, fins ara, documentació més antiga. Aquests hostals comunals van aparèixer, possiblement, a cada parròquia davant la manca d'una infraestructura hotelera adequada. S'ha de destacar la importància que tenien per a la població ja que sovint s'arrendaven per subhasta diversos serveis bàsics com la fleca, la taverna, la tenda o la carnisseria.

Troblem referències que van des del segle XVI fins a la dècada dels anys 1920-1930, data en què van anar desapareixent. La taba, on es consignaven els drets i les obligacions dels hostalers, constitueix una font interessant per al coneixement del funcionament d'aquests hostals comunals, com per exemple el comportament que s'ha de tenir davant del joc i de les baralles. Generalment els hostals s'arrenden per un any, a partir de la diada de Sant Miquel. L'hostaler ha de tenir provisions per a les persones -pa i vi- i per a les bèsties, les cavalcadures -palla, civada i gra-; és l'únic que pot acollir forasters, de dia i de nit. El vi ha de ser bo i rebedor i no pot ser mesclat. Si l'hostaler es queda sense vi, pot anar a cercar-lo a la taverna -en el cas de ser arrendada separatament- sense cap profit econòmic i ha d'avisar els consellers i membres del comú.

El pagament dels arrendaments dels hostals comunals es feia, als inicis, en espècies -amb aliments o vi- i, més endavant, en moneda. Segurament,

els diners de l'arrendament servien per omplir les arques de la corporació, que devien ser ben minses. Tot i així, el que no hem d'oblidar és que la capacitat d'aquests hostals era petita, en consonància amb la importància de la parròquia. Tot i que els hostals comunals es regeixen per una taba força semblant, la situació és diferent segons les parròquies i la indústria que s'hi practica i d'aquest fet depèn que els preus dels arrendaments siguin més alts o més baixos. Diversos factors exteriors van influir directament sobre l'economia del país i per tant en els preus d'arrendament dels hostals. Les tarifes dels hostals de Sant Julià i Ordino ens demostren que als inicis del segle XVIII tenen més activitat que els de les altres parròquies tot i que ràpidament Escaldes omple aquest buit en la segona meitat d'aquell mateix segle. Efectivament, a partir de 1762, l'Hostal d'Escaldes esdevé el segon en importància per davant d'Andorra la Vella i sobretot d'Ordino, que sembla que perdi categoria potser per una crisi de la seva indústria de la farga.

Per tal de vetllar pel compliment d'aquestes normes, el comú nomena un "mostafà", habitant de la parròquia, que té com a missió -entre d'altres- de controlar que l'hostaler compleixi les condicions de la taba, verificar els pesos i mesures, tastar el vi dels hostals, comprova la qualitat del pa i de la carn. L'hostaler o el taverner que vengui vi, més car o més barat que l'estipulat, és sancionat.

Els hostals comunals tenen la seva importància ja que es pot dir que són els antecessors dels hotels familiars que veuran la llum amb l'arribada massiva de turistes. Fins a aquell moment, l'arrendament de l'hostal constituïa un element més per guanyar-se la vida en un país de muntanya aïllat.

En l'extensa relació d'arrendataris dels hostals comunals de totes les parròquies podem constatar la tradició hotelera de certes famílies i l'evolució que s'opera pel que fa als serveis oferts. Trobem noms de casa que encara existeixen, alguns dels quals continuen al capdavant dels seus negocis hotelers que també han evolucionat a través de la fonda o de l'hostal arrendat per part dels seus avantpassats.

Quan Andorra va començar a desenvolupar-se, algunes famílies ja van entreveure les possibilitats de creixement que s'albiraven i van obrir els seus propis establiments propiciant d'aquesta manera la desaparició dels hostals comunals a principis del segle XX.

Efectivament, no serà fins a la segona meitat del segle XIX i al XX, que veurem la puixança de les fondes familiars, que es transformaran en hotels amb tot el confort modern, al capdavant de les quals trobem homes i dones treballadors i disposats a sacrificar-se per tirar endavant l'hotel i la família.

Les famílies andorranes volien prosperar i van pensar que ho aconseguirien amb la disposició que mostraven les companyies estrangeres per establir -entre d'altres- Grans Hotels. Aquesta situació es féu evident en els nombrosos intents fallits de construir un gran centre turístic. Prenent com a model Mònaco o Baden Baden, al país se li obrien grans horitzons per desenvolupar la seva economia i donar treball a una població que estava obligada a emigrar per sobreviure. Tots aquests somnis s'esvaeixen l'un darrere l'altre sense que s'arribi a cap consens i es produeixi cap canvi. Aquesta situació afavoreix, en certa manera, els hotelers andorrans que opten per modernitzar les seves fondes i intenten crear en dimensions més reduïdes, sobretot a Escaldes, el gran centre termal que volien construir els forasters. Es construeixen els primers hotels balnearis i, consegüentment, comencen a venir banyistes -principalment espanyols- que suposen un ajut a l'economia d'aquestes famílies. La majoria dels hotels pertanyen encara als descendents d'aquells pioners que vivien en una Andorra que no coneixia encara el prestigi i la popularitat de la qual gaudeix actualment.

Tanmateix, les guies de viatges franceses com "Les Guides bleus", "Joane" i tantes altres van ser un bon mitjà per donar a conèixer el país i orientar el viatger que tenia recursos econòmics. Sota el patronatge d'estaments com el Touring Club de France, l'Office Nacional de Tourisme i el Club Alpin Français i englobats dins l'edició dels Pirineus, aquestes guies donen informacions importants sobre Andorra com ara les vies d'accés, la durada del trajecte amb mula des de Soldeu (Soldeu-Andorra la Vella 4,15 hores), monuments i entre d'altres detalls recomanen a cada parròquia algunes fondes.

Una altra font d'informació ve recollida pels nombrosos relats, principalment anglesos, francesos i americans, escrits als segles XIX i XX. Van arribar a Andorra persones amb un gran esperit aventurer impulsats per l'afany de descobrir paratges insòlits, ben diferents de les seves contrades. Als viatgers els sorprenien els nostres usos i costums. Sovint, descriuen les fondes i els seus propietaris i detallen el que menjaven, cosa que ens ajuda a entendre millor com eren portats aquests hotels familiars. N'hi havia que venien a Escaldes per prendre les aigües termals, d'altres que es paraven a Canillo o Soldeu de camí cap a França o excursionistes que recorrien totes les muntanyes del país.

Amb el desenvolupament del comerç i dels esports d'hivern, la vida hotelera va viure un gir espectacular. L'hoteleria es desenvolupa i esdevé un factor clau en l'economia del país. Els hotels existents es modernitzen i n'apareixen d'altres amb tot el confort de l'època. El Principat d'Andorra

compta amb una infraestructura hotelera molt important, amb aproximadament 225 hotels que representen unes 25.000 places hoteleres disponibles. Antigament eren hotels d'estació, ja que no hi havia prou turisme per poder tenir obert tot l'any. En aquests establiments només hi treballaven la família i alguna noia i mosso del poble. A l'abril del 2002 el "Butlletí Mensual de Conjuntura" ens indica que hi ha 5.884 treballadors en l'apartat hoteleria i el nombre de turistes que van pernoctar almenys una nit a Andorra és de 3.516.261 pel període de l'abril 2001 fins a l'abril 2002. En la dècada dels anys noranta hem vist aparèixer una hoteleria més internacional encapçalada per una nova generació d'hotelers que ofereixen els serveis més moderns i innovadors que existeixen.

Sens dubte, davant d'aquestes perspectives, es feia necessària una classificació hotelera. Ben endarrere queden els temps durant els quals els hotels marcaven diferències entre si amb les plaques del Touring Club de France o de l'Automobile Association que el viatger trobava a l'entrada de l'hotel. Tal com ho indiquen els documents d'autoqualificació del Departament de Turisme del Govern d'Andorra l'objectiu principal és que "Amb aquesta reglamentació Andorra pretén situar-se al capdavant dels països europeus amb una classificació moderna, que s'adapta a la realitat andorrana i a la del mercat turístic en general, que ajudarà a estructurar l'oferta d'allotjaments turístics, i que fomentarà la millora constant de la qualitat".

El 28 de novembre de 2000 el Ministeri de Turisme i Cultura va presentar oficialment un sistema de classificació dels allotjaments turístics d'Andorra amb el qual volien aplicar la Llei d'allotjament turístic, aprovada l'any 1998. Juntament amb la Unió Hotelera i la Cambra de Comerç, s'han estructurat tota una sèrie d'infraestructures i serveis per cada categoria per determinar el nombre d'estrelles per atorgar que cal adaptar a la realitat andorrana. La classificació d'allotjaments turístics es divideix en quatre modalitats principals: hotelera (hotels, hostals o residències, pensions), apartaments (aparthotels, apartaments, xalets, bungalows), càmpings, establiments complementaris (cases de colònies, albergs, refugis de muntanya). La classificació hotelera és obligatòria però els segells de qualitat són optatius i demanats per l'hotelier mateix.

Assolit aquest primer pas, el 2002 ha vist néixer la primera guia dels allotjaments turístics d'Andorra on es relaciona bona part dels establiments hotelers del Principat classificats per estrelles. També hi trobem els hotels que han obtingut el segell de qualitat en àmbits com el de negocis i reunions, congressos, benestar, esportiu, gastronòmic, a peu de pistes, termal, etc.

Actualment, dels 266 establiments classificats com allotjaments turístics, 167 són hotels, 14 apartotels, 12 hostals o residències, 6 pensions que es divideixen segons el nombre d'estrelles següent:

	1 *	2 *	3 *	4 *	5 *
Hotels	12	42	77	31	5
Apartotels	1	6	6	1	--
Hostals o residències	3	8	1	--	--
Pensions	5	1	--	--	--

Dades: Departament de Turisme, Govern d'Andorra.

D'aquesta categoria qui més opta pels segells especials són hotels i apartotels:

	Negocis i reunions	Congressos	Benestar	Esportiu	Gastronòmic	Pau de pistes	Termal	Q
Hotels	11	3	4	1	12	36	1	8
Apartotels	1	--	1	1	--	3	--	--

Dades: Departament de Turisme, Govern d'Andorra.

La placa de classificació garanteix el nivell de qualitat de l'establiment a través d'una inspecció que s'efectua periòdicament sense avís previ. Un altre mitjà per tal de controlar-lo és el "Full oficial de reclamacions" posats a disposició dels clients per tal que puguin formular les seves queixes i reclamacions a l'establiment on es produeixen els fets que les motiven i del qual n'enviaran còpia al Departament de Turisme".

Últimament, la premsa andorrana s'ha fet ressò de la preocupació del sector hotelier davant la projecció de construcció de 5.000 noves places hoteleres i del suggeriment d'una possible moratòria. A tal efecte, el Ministeri de la Presidència i Turisme creu convenient que sigui cada comú qui decideixi, segons les seves necessitats, l'aplicació d'aquesta mesura que es debatrà en els pròxims mesos.

L'hoteleria andorrana té un paper cabdal en el si de la nostra societat i ens mostra contínuament la seva ferma voluntat d'oferir millors serveis i de cercar nous mercats. Aquests hotels han evolucionat amb el país i han estat el millor mitjà per promoure Andorra a través del tracte dispensat als nombrosos viatgers que travessaven les nostres valls. Només es pot demanar que continuï essent un sector florent.

No puc acabar sense esmentar dos grans estaments com són el Sindicat d'Iniciativa i la Unió Hotelera d'Andorra, fundats el 1951 i el 1961 respectivament, al capdavant dels quals han treballat de valent tota una sèrie de persones per tal de potenciar l'hoteleria i el turisme a Andorra i també la promoció fora de les nostres contrades.

Ludmilla Lacueva i Canut

*Diplomada en estudis superiors en hoteleria
per l'Ecole Hôtelière de Lausanne, Suïssa,
i secretària de direcció*

LA PERCEPCIÓ D'ANDORRA A L'EXTERIOR

JOSEP FERRER I ALTIMIRA

Ja fa molts anys que alguns viatgers varen descobrir les valls andorranes, aquest petit país enclavat al Pirineu. Algun d'ells sense sospitar ni tan sols la seva existència. Potser el primer va ser Anníbal o Hanníbal, general i estadista cartaginès, fill d'Amílcar Barca, el qual durant la segona guerra púnica contra Roma va travessar els Pirineus i els Alps i va guanyar els romans a les batalles de Tessina i Trebia.

Això va ser l'any 217 i es diu que va intentar travessar els Pirineus per unes valls anomenades Andosia i els seus habitants andosins, els quals el varen rebre a pedrades i Anníbal, per no posar el seu exèrcit en perill, va passar les muntanyes per un altre lloc. Però aquesta notícia no es pot agafar com a gaire certa.

Tenim com a notícia més certa la d'aquell militar espanyol que va residir alguns mesos a Andorra a fi de planificar la invasió del Coprincipat.

I ja un personatge històric, el pare Tomàs Junoy, nat a Puigcerdà, Baixa Cerdanya, el 1782, que va viure en un convent del mateix Puigcerdà, del qual fou prior. Durant la guerra dita "del Francès", el pare Junoy actuà amb els miquelets de Cerdanya i amb el sometent ho va fer per a la defensa de Girona. Després de l'exclaustració el 1836 es trasllada a França i després a Andorra. Col·laborà en el "Diccionario Geográfico Universal" el 1830 i publicà una "Relació sobre la Vall d'Andorra" el 1838.

En aquesta "Relació" posa de manifest que el nostre petit Coprincipat ja era llavors un país concret i independent.

Un altre descobridor d'Andorra fou l'intel·lectual religiós Jacint Verdaguer, nat el 1845, del qual s'ha complert fa poc el centenari de la seva mort.

Aquest poeta, guanyador dels primers Jocs Florals de Barcelona del 1856, va ser també l'autor de nombroses obres poeticoliteràries com "L'Atlàntida". Va viatjar per diferents països d'Europa i Amèrica i va fer una estada de 15 dies a Andorra, des del 25 d'agost fins al 7 de setembre de 1883. Amb la vista constant del magnífic i impressionant paisatge muntanyenc d'Andorra, es diu que va trobar la inspiració per al seu poema "Canigó", sobre el que llavors estava treballant.

Però potser el visitant d'Andorra més original va ser el baró d'Orange, noble ucraïnès (rus blanc), que va arribar al nostre país el 1934 venint de Perpinyà.

Un taxi el va portar fins al Pas de la Casa i es va establir a l'Hostal Valira, recentment inaugurat.

A aquest noble li va semblar que Andorra era un país sense govern i amb grans possibilitats turístiques. Va parlar d'un casino de joc i d'un ferrocarril de muntanya. Alguns andorrans li feien costat.

Va constituir un govern del Principat autoanomenant-se ell mateix, Boris I, rei d'Andorra.

Al cap de nou dies de "govern", Boris I va ser detingut pels gendarmes i la Guàrdia Civil i probablement per ordre dels coprínceps.

Aquestes històries d'alguns "descobridors" d'Andorra són molt interessants però avui i per al futur d'aquest petit país és més interessant l'opinió que Europa té de nosaltres.

Aquest país anomenat Andorra va començar la seva història política sota el govern compartit de dos comtes, l'un el d'Urgell, pertanyent al Regne catalanoaragonès, i l'altre, el de Foix, que pertanyia a Occitània. Més tard el comte d'Urgell fou substituït pel bisbe del mateix comtat.

Com a conseqüència dels canvis evolutius i polítics d'aquest costat d'Europa, Andorra passa a tenir un govern i una constitució. A partir d'aquest canvi el petit Principat es converteix en una veritable nació, amb una estructura política concreta, fronteres estables i un idioma oficial únic, el català.

Avui la continuïtat d'aquest estat de coses, que vol dir la continuïtat de la independència nacional d'Andorra, no presenta un panorama tan concret i s'entreveu un futur no gens clar i ple d'interrogants. Què serà en un futur proper aquest petit país, fins avui envejable?

A Andorra, avui encara no reconeguda oficialment ni tan sols per tots els països de la Unió Europea i veient a més els canvis que aquesta nova Europa experimenta dia a dia, podem pensar que el nostre futur no és gaire segur.

En aquest futur que ja es preveu, podrà Andorra mantenir-se com a

nació independent, o passarà a ser una regió d'Europa "amb règim especial"?

Els dos veïns, que són els qui tenen amb el Principat una relació més concreta i constant, discriminen el català dintre del seu territori, on aquesta llengua hi és natural. Llavors cal preguntar-se si aquest idioma serà admès totalment dintre de l'Europa unida, com a únic idioma oficial dels nostre país. Si l'idioma oficial d'Andorra fos reconegut oficialment per tot Europa, això representaria un greu problema per als dos estats fronterers del nostre.

Les multinacionals ja estan envaint Andorra i això minva o anul·la les particularitats pròpies del petit Principat. Recordem que el "Manual Digest" ens recomanava mantenir els accessos a Andorra molt difícils a fi de protegir-nos de les invasions foranes. Avui la nostra política és totalment inversa. Ens hem mentalitzat amb la idea d'obrir-nos a l'exterior, però potser no pensem que aquesta obertura ens pot "fondre" i pot fer desaparèixer la nostra identitat com a poble. Quina diferència hi haurà entre nosaltres i els nostres veïns? Quina Andorra tindrem quan el procés de globalització ho iguali tot?

Tenim una majoria de població forastera o estrangera, la majoria de la qual va venir a Andorra abandonant el seu país per trobar en el nostre una millor vida o simplement poder treballar i viure, i la majoria també, avui no ens farà costat assimilant el país per integrar-se, i al mig d'aquesta Europa on tots els estats van perdent la seva identitat, quina força pot tenir Andorra?

Com els altres països ens veuen i com ens considerem pot marcar la pauta que determini "com i què serem en un futur". Però nosaltres hi podem fer alguna cosa; potser "voler continuar sent andorrans" dintre d'una Europa unida i no només una part petita d'aquesta Europa. Aquí hi ha potser l'única esperança que té Andorra per continuar existint.

Josep Ferrer i Altimira

Historiador i exarxiver del Comú d'Escaldes-Engordany

UNA HISTÒRIA DE LA HISTÒRIA

ELISENDA VIVES I BALMAÑA

Una de les primeres sensacions que hom percep en aproximar-se als estudis històrics sobre Andorra és la d'una impensable abundància, però també la d'una certa dispersió en molts sentits. El nombre de treballs al voltant de la història és remarcable, amb una metodologia i temàtica diverses. Les edicions i la seva difusió són, però, disperses, amb una incidència molt limitada. Sobre què considerem com a història, hem emprat un concepte convencional sobre el relat del passat. Entenem, però, l'altra manera de veure la història que ha proposat la Societat Andorrana de Ciències en aquesta jornada que ens descobreix encara altres recerques sobre matèries que ja abasten sectors poc coneguts fins ara, juntament amb d'altres de gran èxit entre els investigadors, com és la història del dret, però que no comentarem en aquestes notes.

Un punt de partida podria ser la consciència ben antiga que els andorrans s'han alimentat de la seva pròpia història. Tot i que no tothom sabia de lletra en el passat, dins de l'àmbit institucional, com seria el cas del Consell General, es va mantenir sempre viva la noció històrica del país. Obligats a manifestar-se davant dels coprínceps i a defensar el modest territori i la seva supervivència a base de privilegis, la permanència en la memòria i en els actes de les institucions conduïa a una referència, almenys indirecta, a un origen fixat en els Pareatges al final del segle XIII¹.

Aquest repàs a la història sobre Andorra es basa en els textos publicats, tot i els interessants estudis que romanen inèdits, i no recull exhaustivament i detalladament les publicacions - cosa que convindrà afegir -, sinó que es basa en la manera com els historiadors s'han aproximat al passat, al llarg dels tres segles en què s'ha anat escrivint sobre el país.

Fons documentals

Documentació reculls bibliogràfics

Per tractar les fonts de la història d'Andorra en la documentació escrita destacarem dues entitats en particular, que entre altres objectius donen a l'estudi de la història la prioritat merescuda i que fan palès l'interès que s'ha dedicat a preservar els fonaments documentals d'un país. D'una banda, la Biblioteca Nacional d'Andorra disposa d'un fons procedent, en una part, de l'antiga biblioteca del Consell General, de les adquisicions que han efectuat i de les publicacions modernes d'Andorra a partir dels exemplars del Dipòsit Legal. D'altra banda, l'Arxiu Nacional va iniciar des de la seva fundació un detallat seguiment dels fons sobre Andorra existents a l'estranger, dels fons de les institucions del país, i han donat servei als fons particulars. També s'han introduït nous criteris de documentació històrica, com l'arxiu fotogràfic o el patrimoni fílmic, que són de gran utilitat no solament com a documents per interpretar, a més del seu propi interès en el llenguatge de la creació visual. Des del punt de vista de la documentació hi ha altres arxius documentals institucionals de gran interès, com són els dels coprínceps o els arxius històrics dels països veïns.

Tant els catàlegs de documentació de diferents institucions o de particulars, com els diplomataris² editats per l'Arxiu Nacional, han esdevingut eines útils per a la recerca històrica a Andorra. Els diplomataris² editats amb sèries de textos des del segle IX fins al XX són una mostra de regularitat en la seva aparició. Són també fonamentals per a l'estudi local les publicacions dels arxius comunals i dels arxius parroquials que ha dut a terme l'Arxiu Nacional.³

La informació sobre la bibliografia sobre Andorra es pot trobar en un conjunt de documents que repertorien les publicacions sobre Andorra o fetes a Andorra. Posen de manifest, no solament la necessitat de disposar d'eines pràctiques per a la recerca, sinó la de donar un instrument per prendre el pols a l'activitat editorial, que és una de les manifestacions del dinamisme cultural. Montserrat Palau Martí⁴ va publicar la relació crítica de bibliografia impresa d'Andorra des de 1598 fins a 1973. El tema, circumscrit a les primeres edicions impreses, el va abordar C. B. Obiols⁵. Cobreix un període posterior el catàleg de llibres editats a Andorra d'Imma Diumenjó i Nel·lo i Pere Miquel Fonolleda i Pérez⁶, juntament amb els butlletins de l'ABADA (biblioteques i arxius). L'Institut d'Estudis Andorrans també va fer el seu treball en aquest sentit⁷. És inèdita, en canvi, la tesi de biblioteconomia de Carme Ortiz sobre la bibliografia d'Andorra al llarg de 40 anys⁸. Cap d'aquests reculls no tracta específicament el tema de la història,

però constitueixen una bona font per conèixer els estudis que s'han publicat en diverses matèries.

Hi ha altres relacions especialitzades elaborades a Andorra com les publicades als tres números apareguts del *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, elaborades per Pere Caveró. En una línia similar, Cebrià Baraut va fer una llista sobre la història d'Andorra⁹. Un altre recull exhaustiu, molt detallat i acurat en la seva classificació per matèries des d'una àmplia perspectiva de les ciències socials, es va realitzar en el curs del projecte d'estudi etnogràfic d'Andorra de Dolors Comas d'Argemir i Joan J. Pujadas¹⁰.

Si hem fet referència a llibres, un dels suports més importants per assegurar que la investigació sobre una matèria arribarà al públic en general i a la comunitat d'historiadors en particular, són les revistes i publicacions periòdiques. Aquest és un dels problemes que han d'afrontar els historiadors d'Andorra, ja que fins al moment algunes revistes, amb una aparició irregular, han anat publicant articles sobre les diverses recerques, de fet, des de fa anys que no existeixen¹¹. Cal donar, així, la benvinguda al projecte de la Societat Andorrana de Ciències de la publicació d'una revista d'història.

Els congressos sobre la història d'Andorra no han prosperat. Les diades sobre Andorra sobre determinades matèries organitzades a Prada per la SAC podrien suplir aquesta mancança aparent. Segurament, d'una banda l'exigüitat del país on els investigadors ocupen i estudien un espai molt reduït i tenen ocasió de trobar-s'hi amb facilitat, de l'altra, que els investigadors estrangers són relativament pocs i en tercer lloc l'absència d'entitats o institucions amb capacitat d'organització no fomenten aquestes trobades de savis. Fora d'Andorra, només des de Tolosa s'ha fet algun esforç en aquest sentit¹².

Arxius d'imatges

La fotografia a Andorra ha tingut una història molt activa i és un recurs documental inestimable, sobretot en el segle XX¹³. Els fotògrafs d'Andorra es decanten molt ràpidament per la fotografia testimonial que ha assolit avui un caràcter documental, en què la excel·lir Valentí Claverol a mitjan segle XX, però en què altres fotògrafs van fer aportacions interessants (Jean Dieuzaide, Josep Alsina, Francesc Pantebre, Joan Burgués Martisella, Fèlix Peig, Bartumeu Rebés...). Aquest tipus de document ha estat la base per a un seguici d'exposicions des de fa vint anys, organitzades des del Govern d'Andorra i des dels comuns, sia per examinar l'obra d'un autor, sia com a

base testimonial per recordar un passat relativament recent, que de vegades es fa molt present en llocs on els canvis accelerats el transformen gairebé sense temps d'adonar-se'n.

La fotografia ha tingut un èxit importantíssim amb desenes d'autors estrangers que han vist el país a través de la seva càmera, i d'autors andorrans que també han participat en aquest moviment. En canvi, els fons actuals d'enregistraments de televisió o de fotoperiodisme encara no han donat les seves possibilitats. La Fundació Caixabank va dedicar una exposició al fotoperiodisme, amb una perspectiva més anecdòtica que de compromís.

Les reedicions

A partir de les reedicions d'obres clàssiques o l'edició de les inèdites, d'una banda Andorra s'ha redescobert ella mateixa a través de la recuperació de treballs que, publicats en època remota, havien arribat difícilment als mateixos andorrans. I en aquest sentit, el *Manual Digest* ocupa un lloc prioritari. Com és ben sabut, el text d'Antoni Fiter i Rossell havia estat consultat per un nombre restringit d'autors, com Dalmau i Baquer¹⁴. Va ser publicat pel Consell General el 1987, en una primera edició impresa, transcrits els textos per un equip presidit per Lídia Armengol, una de les persones que va impulsar amb més energia la recerca històrica. Aquella ocasió singular es va completar amb la celebració dels 250 anys del Manual, cosa que va donar lloc a un seguit d'actes i al catàleg d'una exposició amb articles d'estudiosos que l'examinen des d'una perspectiva política, històrica, lingüística, jurídica i arxivística. Amb aquest motiu la Fundació Caixabank va editar una impensable edició de butxaca. Naturalment, en el temps, el *Manual Digest* ha estat objecte d'altres estudis alguns dels quals esmentarem més endavant¹⁵.

El cas del *Polítar andorrà*¹⁶, l'altre llibre de capçalera per al bon govern andorrà, escrit el 1763 per Antoni Puig, es va publicar en una transcripció que va veure la llum el 1983, i va guanyar un premi: Andorra 700 anys. De fet, era un dels esforços que van tenir lloc, a partir dels anys 70, perquè quedés a l'abast de tots una sèrie de documents fonamentals per al país. D'aquella transcripció i edició en van ser els autors, Manuel Mas, Lídia Armengol i Antoni Morell, una tríada que va realitzar un ingent treball en el camp històric institucional.

La iniciativa privada també va reeditar textos. Es podria considerar que el començament d'aquesta recuperació va ser la sèrie Monumenta Andorrana, de l'editorial Casal i Vall, que el 1965 publica unes edicions molt

acurades, i entre elles el text de Brutails de 1904, *La coutûme en Andorre*, sobre dret andorrà. El mateix es pot dir del llibre de Bonaventura Riberaigua de 1946, amb una versió de 1985. o el de Josep M. Vidal i Guitart. En els anys vuitanta, període que coincideix amb un important desenvolupament de les recerques històriques, es van reeditar moltes obres de referència per a un país àvid del seu propi coneixement.

La *Relació sobre la vall d'Andorra*, de Fra Tomàs Junoy, original de 1838, es va reeditar el 1983. L'obra de Gaston-Charles de Vuillier, *Le Val d'Andorre. La Vall d'Andorra*, va ser reeditada per les edicions franceses Milan el 1985, essent la primera edició de 1888. L'obra completa de Pere Pujol, arxiver de la Seu, va ser reeditada el 1984 per l'editorial Andorra. Deslìber, també a Andorra, es va especialitzar en llibres de viatges d'autors francesos o espanyols, una font molt interessant sobre Andorra¹⁷. Des de Nîmes es va reimprimir *L'Andorre* de Victorin Vidal, editada a París el 1866.

Històries generals, atles i manuals

La història d'Andorra és un dels temes recurrents que es troben en la literatura sobre Andorra, juntament amb les institucions. Tots dos esdevenen el tema predilecte de molts autors al llarg de més de dos segles d'història sobre Andorra, amb alguns fets o períodes que poden situar els canvis i transicions del país.

Nogensmenys, les històries cronològiques sobre Andorra, de l'esdevenir de les coses, estan presentades amb poques pretensions erudites. Al contrari, intenten destacar el fil conductor que expliqui al lector com es va constituir i com es va anar mantenint l'estat andorrà. A partir de la segona meitat del segle XX, els autors van intentar elaborar les seves síntesis, ja en una època en la qual el creixement d'Andorra, econòmic, demogràfic i polític havia accelerat el seu ritme i s'havien de buscar explicacions. Abans, però, havien de passar altres coses. Es considera que el primer andorrà que va fer una aproximació històrica d'Andorra fou el mateix Antoni Fiter i Rossell el 1748. La que es podria qualificar com la segona síntesi andorrana va haver d'esperar dos segles. Fou la de Bonaventura Riberaigua, secretari del Consell General, que va publicar *Les Valls d'Andorra. Recull documental* el 1946, des d'una perspectiva, com ell mateix va aclarir, pràctica, havent consultat, previ permís del Consell General, el Manual Digest, i el Polítar¹⁸.

Entre els segles XVIII i XX, els estudis sobre Andorra responen a informes encomanats, com el d'Antonio Valls, de 1820, que justifica la sobirania sobre Andorra que correspondria a Espanya. Més endavant, el

1852, el del coronel Bonifacio Ulrich. Aquests textos fan palesa la relació entre els esdeveniments de la història d'Espanya que porten a estudiar de prop el cas andorrà amb comissionats especials i la lenta formació de la història a Andorra.

En la segona meitat del segle XIX i en el començament del XX, el Principat interessà una sèrie d'autors dels dos costats dels Pirineus. Una part important dels estudis tenia un vessant especialment jurídic per l'atracció de les particularitats d'un sistema que s'anava coneixent. D'altres van examinar la geografia o ciències naturals, atesa la permanència de formes de vida rural i l'interès per saber quins eren els recursos de les valls. En tercer lloc, els viatgers no deixaven d'expressar la seva sorpresa quan arribaven al país i s'esplaiaven en descripcions més o menys encertades.¹⁹ Això no obstant, en aquest període esmentat, es van fer avançar de manera molt seriosa els coneixements sobre Andorra. Alguns d'aquests textos són, encara avui, una referència obligada per als estudiosos. El context de l'època hi va jugar un paper important amb un nou i creixent interès per les ciències històriques a Europa havent passat el període de curiositat romàntica i, en aquest cas, hi va contribuir que alguns autors havien adquirit responsabilitats amb els seus càrrecs a Andorra. Entre els clàssics consagrats, que es concentren en l'origen medieval, destaquen els textos de Baudon de Mony²⁰, de Brutails, ja esmentat, i de Valls i Taberner²¹ que donen a conèixer els documents fundadors originals.

D'altres autors van aportar visions generals, menys documentades, però que sempre són interessants de revisar. Aquest podria ser el cas d'H. Castillon d'Aspet, que a mitjan segle XIX va publicar la seva història d'Andorra en un conjunt de llibres²². També és un clàssic el ja esmentat Gaston Vuillier²³. A el SAC n° 94, de juny de 2002, Marcel Baïche exposa el cas de Jean François Bladé, considerat perdut, que es va identificar fa un temps als arxius del Ministeri d'Afers Estrangers francès. *La Vallée d'Andorre*, que l'autor devia acabar el 1886, recull detalladament els aspectes històrics que afecten les dinasties episcopals, però era un bon coneixedor de les institucions i sobre casos més concrets i delicats per a la diplomàcia²⁴. El cas de Bladé ha estat estudiat per Ch. Anatole²⁵.

Abans d'arribar al 1946, data del llibre d'A. Riberaygua, es van publicar diverses obres, com la de Pallerola²⁶, el 1912. Tant de la part francesa, com de l'espanyola es van continuar interessant en el tema en temps d'entreguerres, en certa part per la inescapable curiositat que desvetllen els petits estats²⁷. Justament, en els anys quaranta, va aparèixer una altra obra rica amb diversos criteris que abasten l'àmbit jurídic, polític i geogràfic, la *Història d'Andorra* de Josep M. Vidal i Guitart, publicada el 1949, amb una

nova versió de 1984. Jean Bacquer²⁶, advocat i enamorat d'Andorra, va publicar un llibret sobre el país, que va tenir un èxit enorme amb deu mil exemplars venuts en dos anys. Això va conduir a fer-ne una nova edició, molt curiosa, de la mà de Valentí Claverol. La personalitat de l'escriptora Isabel Sandy, que va escriure diverses introduccions a llibres i va promoure el coneixement d'Andorra, va ser un catalitzador per posar en valor els propis costums i maneres de fer. Josep M. Guilera també hauria de figurar en la secció de reedicions ja que el 1960 va publicar *Una història d'Andorra*, novament publicada el 1993 per l'activa editorial de Tremp, Garsineu, molt crítica en les seves fonts.

Entre els autors andorrans que han fet les seves pròpies síntesis sobre el tema podem citar Ricard Fiter que va publicar el 1970 els *Episodis de la història andorrana*, gairebé amb format d'opuscle, que l'autor va traduir al francès. L'evolució dels set segles transcorreguts des dels Pareatges se centra en un llibre d'Elidà Amigó i Antoni Morell que no evoca cap data especial, sinó que han transcorregut 693 anys²⁹.

Per la part francesa, en aquesta època, ens trobem amb iniciatives corals que no obtindran el seu simètric a Espanya. L'editorial Pédone va publicar dues edicions sobre els *Problèmes actuels des Vallées d'Andorre*, a París el 1970 i a Tolosa el 1978 amb articles de diversos experts³⁰.

Seguint amb els textos generals, una altra vegada des d'Andorra, Montserrat Palau Martí, amb una documentació notable, el 1987 va publicar *Andorra. Història, institucions, costums* a Barcelona. Lídia Armengol, autora de *L'Aproximació a la Història d'Andorra*, publicada el 1989 en diverses edicions de l'Institut d'Estudis Andorrans, s'encara al tema des d'un punt de vista polític.

El mateix 1989 i també el 1991 es van publicar una sèrie d'articles d'historiadors andorrans a la revista catalana d'història *L'Avenç*, i als seus *Plecs d'història local*. Als *Annals* de l'Institut d'Estudis Andorrans de Barcelona, també el 1991, es va publicar una sèrie d'articles curts de diversos autors especialistes com a *Curs d'Història d'Andorra*, juntament amb un de Geografia.

Les generacions d'historiadors han anat especialitzant-se en èpoques i matèries.

Més recentment, a final dels noranta, Andorra va ser l'objecte de dues noves síntesis històriques publicades a França. D'una banda, A. Degage i A. Duró van publicar *L'Andorre* a la popular col·lecció *Que sais-je?* i de l'altra, un llibre molt interessant per les seves referències a l'evolució en el segle XX, *La Principauté d'Andorre, hier et aujourd'hui* de Meritxell Mateu i François Luhaire. Tots dos llibres s'adreçaven a un públic francòfon, des

d'una Andorra plenament constitucional i de fet, van ser les primeres històries d'Andorra publicades després de la proclamació de la Constitució. En canvi, no hi ha hagut cap iniciativa actual per difondre del costat espanyol l'evolució més recent d'Andorra i és difícil trobar alguna obra general, o específica, sobre el país en castellà després dels textos de Guilera. Podria interpretar-se el desinterès sobre aquest tema des de punts de vista diversos, però és un reflex net de la manera de mirar el passat i el context més proper de dos països veïns, però d'una tradició molt contrastada en els estudis d'humanitats i en l'impuls de la investigació.

Com a altres instruments per a la comunicació de la història, els atlas històrics d'Andorra s'han limitat fins al moment a dos projectes de l'Institut d'Estudis Andorrans, del Centre de Perpinyà el 1980 i un altre promogut pel Centre de Barcelona, ja més tard, aquest en dos volums: el 1987 sobre l'Andorra medieval (759-1278) per Jordi Bolós, Víctor Hurtado i Josep Nuet, l'altre de 1994, en el qual es presenta una introducció general i la part de prehistòria (12000-1000 aC). Aquesta obra, d'autors especialitzats, és un excel·lent document de síntesi sobre la prehistòria i les seves relacions fora de les angostes valls andorranes. S'ha de destacar que l'evolució del territori andorrà al llarg de la història interpretada amb la cartografia va ser un experiment sobre una nova lectura del territori, cosa que en un àmbit tan accidentat i reduït com el d'Andorra podia aclarir i alhora obrir nous interrogants sobre el dinamisme intern i sobre les relacions exteriors.

Més modernament, el treball general sobre la història d'Andorra ha estat recuperat, entre altres coses, per la tasca del Departament d'Educació que ha preparat un conjunt de llibres i documents destinats als alumnes i en els quals han participat els mateixos professors. No podem deixar de fer esment d'un possible precedent, *Andorra, el meu país*, dirigida per Antoni Aristot, guia per conèixer Andorra editada el 1963 pel Consell General. La particular organització educativa andorrana ha conduït a un tractament de la història andorrana, que en estar destinat als joves, ha intentat donar el millor nivell tant per als alumnes de l'ensenyament reglat com per als adults.

La història d'Andorra a través del temps

De les èpoques remotes, dels orígens de la població d'Andorra, resten els testimonis materials que s'han anat descobrint arran de campanyes arqueològiques, però a més hi ha un important nombre de publicacions. En un primer moment, es van donar a conèixer els resultats, sempre parcials, de les campanyes arqueològiques que l'equip francès de Jean Guilaine³¹ va dur a terme en els anys vuitanta a la balma de la Margineda, en el marc de

l'Institut d'Estudis Andorrans de Perpinyà, en un jaciment on ja havia treballat anys enrere Joan Maluquer de Motes.

Més endavant, noves investigacions a la Margineda, a la Feixa del Moro i al Cedre, van donar a conèixer una seqüència arqueològica de les valls que abraça 12.000 anys, enriquida amb les noves descobertes neolítiques a Ordino de l'estiu del 2001. La primera síntesi sobre la prehistòria i l'edat antiga -un període difícilment aprehensible per l'absència de testimonis-, es va presentar en un número monogràfic d'una revista especialitzada, els *Dossiers d'Histoire et d'Archéologie* de 1985. Exposicions com *Andorra arqueològica* o *Joies de la Prehistòria* van servir per posar a l'abast del gran públic descobertes fetes al llarg de vint anys de treball de camp.

Aquest tipus d'investigacions havien començat en la dècada dels seixanta amb l'àmplia curiositat de Pere Canturri pels testimonis de la vida material. La formació de nous professionals, en un temps en què la recerca arqueològica va conèixer a les àrees veïnes un creixement inusitat pel que fa a la tècnica i a l'expansió del treball multidisciplinari, va permetre la constitució d'un dels nuclis del Patrimoni Artístic Nacional, els anys vuitanta, que va dur una intensa política de difusió a través de la seva sèrie *Monografies*³².

Al final de la dècada dels noranta es va convertir en el Patrimoni Cultural d'Andorra i, concretament, els serveis d'arqueologia van quedar inclosos en un servei denominat de Recerca Històrica. A més de les descobertes prehistòriques d'Ordino del 2001, gran part dels projectes es van concentrar, després d'anys de treball, al voltant de la recuperació de l'arqueologia industrial metal·lúrgica³³, que es va incorporar dins d'un projecte europeu ambiciós, la Ruta dels homes del ferro. Més precisament, la reconstrucció i posada en funcionament de la farga Rossell, exercici que esmentarem més endavant, va esdevenir un repte tècnic que en el moment d'escriure aquestes línies està a punt de veure la llum. Amb la integració dels béns de la casa Rossell en el patrimoni de l'Estat andorrà, es va tenir accés a la documentació sobre la farga i en va resultar una publicació en un projecte en el qual es va poder trenar un relat amb els documents escrits i els documents materials sobre una de les activitats industrials més interessants que ha conegut Andorra.

Si la metodologia arqueològica s'aplica a èpoques més modernes, la majoria de les recerques sobre la història d'Andorra continuen basant-se en els rics fons documentals que es conserven a l'Arxiu Històric Nacional, al qual ja hem fet referència, i en altres arxius, dins i fora d'Andorra. Aquesta ha estat la base d'un període predilecte entre els historiadors, l'edat mitjana. Efectivament, és al llarg dels segles medievals que es van constituint totes

les estructures i superestructures, es redacta el text capital de l'existència d'Andorra, els Pareatges, apareix l'organització territorial que avui encara subsisteix i l'art romànic. A més, en la mentalitat europea, l'edat mitjana s'ha constituït en el període original, en l'alfa dels estats europeus, malgrat les fortes vicissituds experimentades. L'interès per aquest petit Estat es va posar de manifest en una època que la supervivència del país va esdevenir un fet anacrònic.

Com hem indicat abans, és difícil fer un nexa d'unió entre els temps protohistòrics, l'antiguitat i l'edat mitjana. Hi ha dades³⁴, aïllades, però, que de fet indiquen que el país no queda desert, però ja és més complex saber per quina mena de població és ocupat. En aquest aspecte, la història de les llengües, l'antroponímia i la toponímia podrien aportar alguna cosa per aclarir les idees. Manuel Anglada³⁵ hi va treballar, però la cosa continua sense estar clara.

En tot cas, sobre el mil·lenni medieval hi ha estudis molt interessants que han anat evolucionant, des dels estudis documentals més detallats sobre la institució del bisbe d'Urgell i el seu domini sobre Andorra, fins a altres temes com l'origen de les parròquies o el del Consell General. La vida quotidiana en època medieval es va estudiar precisament en aquell període d'eclosió dels estudis històrics, la dècada dels vuitanta, i va afegir un valor nou al context amb què s'arriba als Pareatges i la història ulterior.

S'ha de començar per fer algunes mencions. La primera és Cebrià Baraut. Hi ha altres autors que anteriorment havien tractat la història d'Andorra amb les naturals i lògiques referències al món medieval (Brutails, Baudon de Mony, Valls i Taberner...), però el destriament sistemàtic dels fons medievals conservats a l'Arxiu del Bisbat d'Urgell ha permès a aquest autor treballar en els reculls documentals com els dos volums de cartularis, el primer del segle IX al XIII i el segon del X al XIII³⁶ i aportar nous estudis que abasten l'àmbit medieval i altres contextos.

La segona menció important és d'una època. Va ser novament al final de la dècada dels setanta i en la dels vuitanta que es va desencadenar un nou impuls per l'àmbit medieval. Les campanyes arqueològiques de Sant Vicenç d'Enclar, que van començar en petit comitè³⁷, van servir com a referència en el temps i en l'espai i a la formació dels professionals³⁸. Les universitats d'estiu d'Andorra, en la seva primera edició dedicada al segle XIII, el dels Pareatges, la segona i la tercera el 1983 i el 1984 respectivament, van portar excel·lents especialistes europeus per parlar sobre els temps medievals. Entre els convidats, em permeto destacar l'aportació de Manuel Riu, un dels pioners de l'arqueologia medieval a la península Ibèrica, que va contribuir amb les seves recerques a una nova aproximació a la cultura

material, a una nova interpretació de les fonts, que fonamentava en una erudició excepcional. En aquest sentit, la seva ponència, de 1982, sobre la tipologia de l'hàbitat medieval al Pirineu i el cas d'Andorra³⁹, va tractar en el propi territori la continuïtat d'un hàbitat al llarg de més d'un mil·lenni.

Un altre moment d'inflexió es va produir amb la celebració del centenari, el setè, del segon Pareatge, d'on va sortir una exposició difícilment repetible, que va reunir a Andorra la Vella gairebé la totalitat de peces del romànic del Principat disperses pel món. En queda com a testimoni un catàleg, *Andorra Medieval*. Paral·lelament es va fer una excel·lent edició commemorativa dels dos Pareatges⁴⁰. Però no es va acabar aquí. En la sinergia creada, també hi va contribuir la proposta que va venir de Catalunya per col·laborar en la sèrie de la Catalunya romànica amb un volum especial dedicat a Andorra en què, finalment, es va fer una catalogació exhaustiva dels edificis i obres d'època romànica al Principat precedida de la corresponent introducció en el temps i en les bases documentals i que va veure la llum el 1989⁴¹.

Dins d'aquest conjunt, també es va produir una novetat en l'estudi de la vida medieval. El treball de Jordi Guillet sobre la història d'Andorra a l'alta edat mitjana⁴² va merèixer el Premi Principat d'Andorra d'història del 1988. Publicat el 1991, venia a facilitar la comprensió d'una època que s'havia estat explicant de manera fragmentària -al voltant de les senyories, dels Pareatges, per exemple. Val a dir que els estudis arqueològics sobre determinats jaciments s'han anat enfocant amb aquest mateix esperit. I també cal assenyalar que els diplomataris als quals ja hem fet al·lusió, vénen a aportar una selecció de documents que ha de cobrir àmbits diversos de la vida d'una època.

Justament, sobre la base política, un dels primers estudis específics sobre l'època medieval, circumscrit als esdeveniments dinàstics, fou el de l'historiador català Joaquím Miret i Sans⁴³, favorable a una vinculació molt estreta d'Andorra i de Catalunya. I hauríem de fer menció, altra vegada, dels savis com Brutails o Valls i Taberner. Altres treballs més moderns també enfronten el domini d'Andorra dels senyors medievals com el de Josep M. Font i Rius⁴⁴. De fet, autors del segle XX que expliquen Andorra recuperen el sentit dels vells textos, en l'esquema: geografia/història/institucions/costums. La investigació no ha estalviat qüestions específiques, com el catarisme, treballat per Montserrat Palau Martí⁴⁵ des d'una perspectiva política i que compta amb altres referències.

El segle de trànsit entre l'època medieval i l'edat moderna, el XV, disposa del seu propi diplomatarí⁴⁶, recentment aparegut. La mateixa autora ja havia avançat una síntesi sobre la baixa edat mitjana⁴⁷, de manera que els dos

treballs, el de J. Guillaumet i el de S. Vela, ja ens donen la possibilitat d'obtenir un retrat de cada època.

El món medieval andorrà queda estretament vinculat al llegat romànic. Des del punt de vista d'història de l'art, els estudis comencen per aquests temes a començament del segle XX, amb l'arribada dels catalans que redescobreixen l'interès de l'arquitectura, però sobretot de les pintures murals. Aquestes esdevenen obres universals per formar part d'un dels contextos més interessants de l'art medieval europeu, però a més, nova paradoxa, una gran part d'aquestes pintures, en haver deixat Andorra i passar a museus de gran projecció, són reconegudes com a obres d'un patrimoni únic i d'una qualitat especial. No és infreqüent veure-les citades per autors especialistes en art romànic americans, alemanys o, lògicament, francesos i espanyols. Nogensmenys, Andorra també ha sabut estudiar el seu propi art romànic i recordem el conjunt de l'Andorra romànica⁴⁸, que hem esmentat abans, amb la col·laboració de diversos autors, però especialment Marta Planas i Francesc Rodríguez Rossa. Les recerques no es limiten a l'estudi de corrents estilístics, de tipologies i d'iconografia. S'amplien fins a l'extrem que s'arriba a descobrir l'ús, fins al moment desconegut, d'un pigment blau en les pintures romàniques, l'aerinita⁴⁹, una material que esbossa un altre plantejament en el mercat de pigments per als artistes itinerants de l'època.

L'èxit aparent de l'època medieval ha enterbolit la visibilitat dels importants esforços dels estudiosos sobre les èpoques immediatament posteriors, tot i que el greuge ja va desapareixent. Efectivament, els segles XVI i XVII especialment, el segle XVIII és una altra cosa⁵⁰, donen la sensació de quedar dispersos en la recerca amb referències aïllades.

Alguns articles i publicacions més extenses sobre la matèria abasten continguts dispersos, tot i que els títols suggereixen un caràcter general. L'interès sobre aquestes èpoques no arriba a la intensitat del món medieval i així observem que en l'àmbit acadèmic i en recerques particulars -la majoria vinculats a organismes -, pocs autors s'hi dediquen. Això no obstant, la documentació de l'època és netament més nombrosa i, a la vegada més útil. Per això, potser, s'introdueixen estudis sobre temes concrets, com és el cas del contraban⁵¹ o de la indústria del ferro⁵², de gran importància per a la vida d'Andorra. Des del punt de vista de la societat marginal, es coneix un estudi del bandolerisme⁵³. Sobre aquest període també es duen a terme estudis de les mentalitats o de tipus social i antropològic.

Pel que fa al segle XVI, un tal Anthony va publicar un article amb el títol "Recherches sur la situation politique de l'Andorre au XVI siècle"⁵⁴. Un

historiador com Joan Reglà no va poder deixar d'interessar-se per la matèria⁵⁵. També per a l'edat moderna, en general, hi ha recerques arqueològiques que han volgut treballar amb els testimonis materials i els testimonis escrits⁵⁶.

Ara bé, si alguns asseguren que el segle XVI és encara desconegut, el segle XVII compta amb el diplomatarí publicat per Domènec Bascompte⁵⁷, autor que s'ha especialitzat en aquesta època, durant la qual es consoliden les institucions andorranes, com el Consell de la Terra. Justament, la primera història sobre el Consell General, tot i el seu caràcter resumit en grans èpoques i limitat als prohoms, la van publicar L. Armengol, M. Mas, A. Morell i s'inicia el 1682.⁵⁸ L'adquisició de la Casa de la Vall pel Consell de la Terra també va ser motiu d'un conjunt de recerques que van culminar amb les conclusions de David Mas per explicar el procés, que no va ser ni fàcil ni ràpid, i de què consta una acta el 1702⁵⁹. Un examen documental que també té interès és la resposta al qüestionari del viatger Francisco de Zamora que va contestar Antoni Puig, l'autor del Politar⁶⁰.

L'estudi de les mentalitats, del qual Andorra no va quedar aïllada com hem dit abans, va fer furor els anys vuitanta. A Andorra, Martina Camiade va treballar sobre l'actitud davant la mort dels andorrans en el segle XVIII, però el més interessant és la seva tesi doctoral, publicada recentment⁶¹, en què examina tots els punts de vista de la casa, estructura base del sistema social i econòmic andorrà i en què podem trobar una detallada bibliografia. El fenomen religiós també ha interessat els historiadors. El segle XVI planteja una forta agitació. Montserrat Palau Martí, polifacètica, ha dut a terme diverses publicacions relacionades amb la religió sobre aquest segle. Una, de tipus novel·lat, va guanyar el primer Premi Carles Borromeu, sobre el segle XVI i els problemes religiosos de l'època⁶², i també altres textos, un situat en un període de guerres de religió i l'altre amb la Inquisició com a principal element. Amb altres tècniques en les quals són emprades altres fonts que les escrites, com l'art, l'estudi sobre la religiositat a Andorra de Jean-François Gallinier-Pallerola intenta aproximar-se a les pràctiques religioses vinculades de manera indissociable a la vida privada i pública de la societat andorrana rural⁶³.

Des del punt de vista econòmic, la importància dels documents administratius de l'època han permès una diversificació dels estudis i diferents percepcions sobre la matèria econòmica. Per exemple, el món ramader, que era una de les bases de la vida a totes les valls, s'ha estudiat des del punt de vista polític internacional, és a dir, sobre la manera d'entendre's entre els veïns per la gestió de les pastures al llarg de la història. Aquest tema, que ha estat molt estudiat en l'àmbit pirinenc, també

va ser abordat per Martina Camiade a partir dels tractats de bon veïnatge entre Andorra i les comunitats pastorals veïnes⁶⁴, Amb anterioritat, David Mas,⁶⁵ en les seves recerques sobre matèries ben diverses, també va encetar el tema ramader, en aquest cas amb la intenció de conèixer quin era el pes en l'economia moderna de l'explotació de les pastures i dels caps de bestiar, que precisament passen a ser mulats, principalment, al llarg del segle XVIII. D'aquesta època data, també, la prosperitat dels paraires, un dels sectors preindustrials, que fou estudiat per C. Baraut⁶⁶. A més es va desenvolupar la indústria de la farga⁶⁷, a què ja hem fet al·lusió al principi d'aquest apartat perquè ha estat treballat amb tècniques arqueològiques i experimentals, un aspecte que també ha estat documentat per David Mas⁶⁸, que va tenir una àmplia projecció interna i una forta exportació a Catalunya; així es va assolir un fort desenvolupament de la riquesa de les valls i la posterior decadència al segle XIX. Un sector que també es va desenvolupar va ser el del conreu del tabac i posteriorment el contraban, amb conseqüències no sempre positives⁶⁹.

Políticament, l'època es caracteritza per un tema central, ja esmentat, el *Manual Digest*. A més del catàleg de l'exposició⁷⁰ sobre el 250è aniversari de l'obra amb la col·laboració de diversos experts, alguns autors hi han dedicat els seus estudis al voltant del funcionament institucional d'Andorra. Específicament sobre els textos del *Manual*, Nemesi Marquès⁷¹ va realitzar un estudi, mentre que sobre les màximes podem destacar el treball d'Alain Degage⁷², i el de la interpretació de la política que va realitzar en el seu moment Narcís Casal, -mereixedor d'un premi de la Nit Literària⁷³. Segurament, en la història política d'Andorra, el *Manual Digest* marca les normes que cal seguir, però el pensament polític d'Andorra donaria avui una visió del país molt més dinàmica que la dels canvis institucionals.

Dins de la reflexió política que arribaria a bastir la reforma de final dels setanta, un punt de vista específic el va aportar L. Armengol sobre la pena de mort⁷⁴. Hi ha altres aspectes que també afecten la política i les institucions que han merescut l'interès dels historiadors, com són els textos de tipus legal que van ser publicats, pel que fa al segle XVIII, per C. Baraut⁷⁵ o les visites ad limina, publicades per Enric Moliné⁷⁶.

Pel que fa a l'art de l'edat moderna, les obres que es conserven són desiguals. Si del segle XVI s'han preservat els deliciosos retaules de Sant Joan de Caselles i un fragment del de Sant Miquel de Prats, estudiats per Marta Planas⁷⁷, els segles XVII i XVIII compten amb un gran repertori de retaules barrocs, i alguna pintura sobre tela. Aquests retaules han despertat, malgrat la seva factura diversa i gran nombre, una escassa curiositat entre els historiadors -i sobretot cap interès per a la seva difusió-, i de fet, només

se'n coneix l'estudi de Francesc Badia⁷⁸, especialment iconogràfic i que també va ser guardonat a la Nit Literària. Més específics són dos estudis, un de Carme Soler sobre iconografia⁷⁹, l'altre de Joan Riera sobre el retaule barroc de l'església parroquial de Sant Julià⁸⁰. L'arquitectura tradicional, que s'arrela en l'edat moderna també mereix, en els vuitanta, treballs dedicats a la casa tradicional andorrana de David Mas o a les construccions annexes de Pere Canturri. De la casa de tots els andorrans, la Casa de la Vall, no se'n fa un primer estudi de conjunt fins al 1995, publicat als *Annals de l'Institut d'Estudis Andorrans*.

El canvi de segle, el trànsit del XVII fins al XIX, amb el seu important Decret de Napoleó, ha estat analitzat de manera general per Jordi Valmaseda i Josep Vaquer⁸¹. El segle XIX ha tingut importants i molt bons estudiosos a Andorra. És cert que els esdeveniments es poden seguir bé, els textos contemporanis són reveladors i susceptibles d'interpretació, a més s'encadenen relativament bé amb l'evolució del país, econòmica, política i social, per enllaçar amb el segle XX i, de fet, amb el XXI. Un primer text de conjunt que és, encara avui, una referència és *L'Andorra del segle XIX. (De la Nova Reforma a la Revolució de 1881)* d'Esteve López Montanya, Joan Peruga Guerrero i Carme Tudel Fillat, publicat el 1988. Els seus autors van iniciar una manera de veure, més propera i alhora científica, la història de la vida política, la societat i l'economia, que han anat continuant fins al present. Així, el 1994, E. López i J. Peruga van publicar el *Diplomatari de la Vall d'Andorra del segle XIX* amb una introducció molt completa, més avançada en la seva concepció. Igualment interessant per la descripció d'una vida quotidiana que roman en la memòria com la tradició idíl·lica del passat, és el text de Joan Peruga "Així érem i així ens veieren" per al catàleg de l'exposició *Viatge de ploma i paper. Il·lustracions gràfiques de l'Andorra del segle XIX*⁸².

L'economia, que els autors esmentats tracten amb les grans xifres, té la seva versió en una "microhistòria", la de la farga Rossell⁸³ que ha lliurat un arxiu excel·lent per fer una aproximació a la indústria, als recursos naturals, a l'organització de l'empresa i a la família que ho explotava. En el segle XIX, la farga entra en decadència i finalment totes les andorranes han de tancar. Avui, la reconstrucció i posada en funcionament d'aquesta farga proporcionarà un nou element per entendre una part de la història d'aquell segle. Fora de la producció directa, el comerç desenvolupat per Andorra en el segle XIX es desenvolupà fonamentat en els privilegis que se li havien anat concedint i no van faltar veus molt crítiques sobre els danys provocats a Espanya per Andorra. Sobre el tema comercial, els estudis de M. Jesús Lluelles són molt documentats i més ben elaborats⁸⁴. La població, dins

d'aquesta decadència econòmica, entra en un nou cicle, cosa que també ha estat estudiada per autors que, en els anys vuitanta, van iniciar les recerques sobre demografia històrica, com Lídia Armengol⁸⁵ i Cristina Martí⁸⁶. D'altra banda, en aquest segle prenen consistència els problemes de les comunicacions a Andorra -un altre clàssic de la vida contemporània- en què contrasten les actituds reticents, però que seran superades més endavant.

La dimensió política del segle XIX és força complexa: hi intervé la reforma de 1866, que crea un especial estat d'opinió i situacions inèdites en les relacions institucionals, juntament amb altres circumstàncies com el recurrent tema de la creació de casinos. La passió annexionista d'Espanya era inevitable⁸⁷ i motivada pel context de l'època però afectava Andorra per raons pressumptament històriques o per eliminar el contraban.

Antoni Armengol⁸⁸ va estudiar la revolta de 1866. Curiosament, un tema d'aquesta importància per a les transformacions socials no ha estat reprès en la història més recent, almenys del nostre coneixement. La relació amb els veïns, com ja hem advertit, pren una nova dimensió pel que fa a la qüestió d'Andorra. Apareix ja amb Brutails⁸⁹, però també el 1898 havia estat objecte d'un article de H. Donchet⁹⁰. Altres autors també es van preocupar en el mateix segle sobre l'actualitat d'Andorra i l'origen de la seva particular institució dels coprínceps, com Mérignhac⁹¹, o Pasquier⁹². No s'ha d'oblidar, però, l'atenció que dediquen al segle XIX les històries generals d'Andorra i destacarem, precisament per la manera que s'enllaça amb el segle següent, la de Mateu i Luchaire⁹³ a la qual ens hem referit abans i que tornarem a mencionar més endavant.

En revisar la història sobre el segle XX, es posa de manifest una altra contradicció a Andorra. Tot i haver estat un dels segles més actius i en què s'han experimentat més canvis, encara no s'ha avançat en un estudi general sobre el XX, ni tampoc sectorial. Hi ha, però, bibliografia al voltant de temes concrets, però tot plegat encara revela la necessitat d'invertir més esforços si tenim en compte les conseqüències que va sofrir Andorra, i que foren de fet d'abast universal, de les circumstàncies viscudes al llarg d'aquest segle que va estar marcat per les guerres mundials i per uns canvis en els sistemes socials i econòmics que, originats en el XIX, cristal·litzaren en el XX. No hi ha dubte que la sensibilitat dels esperits escurça la distància que ara ja es podria superar per examinar una època transcendent a tot Europa i en la qual Andorra aprèn de les relacions internacionals més delicades.

Segurament, el fet que en la primera meitat va marcar la història interna d'Andorra va ser la revolta de 1933, que ha estat estudiada per diversos

autors, alguns treballs romanen inèdits, però. Antoni Morell va elaborar una síntesi, en un article, dels trets principals d'aquesta revolta⁹⁴. En aquell context històric, les relacions amb els estats veïns han interessat M. Jesús Lluelles arran dels intercanvis comercials i les trifulgues polítiques, que ha publicat el corresponent article sobre les relacions entre Andorra i la II República⁹⁵, que es complementa amb l'actuació del comissionat de la República a Andorra⁹⁶. I un caràcter més especialitzat té la perspectiva dels efectes contundents, tot i que sense l'èxit que els revolucionaris esperaven, sobre l'església catalana⁹⁷.

D'Andorra en temps de la Guerra Civil Espanyola, des de la ciència històrica encara no s'ha aportat suficient coneixement. Un dels protagonistes de l'època, A. Forné, va tractar la presència de la Gestapo a Andorra en una sèrie de números de la revista "Andorra 7"⁹⁸. També en aquest cas, hi ha treballs inèdits, però entre els publicats podem citar l'edició d'un document per part de M. Peláez i J. Guillaumet, un informe elaborat per Joaquim Saltor i Madurell sobre Andorra que es conserva a l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca⁹⁹. La postguerra espanyola i de la II Guerra Mundial va ser un període en què Andorra també va patir les conseqüències d'un bloqueig difícil i de la pobresa de tots dos costats, especialment de l'espanyol. A més, a la zona dels Pirineus es va concentrar la resistència contra el feixisme, juntament amb el contraban¹⁰⁰. Les rutes per facilitar la fugida de les zones ocupades en la II Guerra Mundial va crear un dels episodis més interessants de la història d'Andorra i que no ha estat del tot estudiat, i de fet encara menys publicat, però se'n poden trobar referències indirectes en els articles de Claude Despla¹⁰¹.

Molts altres fets d'enorme transcendència han marcat Andorra en el segle XX. Alguns autors s'han interessat pel conjunt dels canvis institucionals, com Mateu i Luchoire, que aporten en la seva obra una explicació sobre el transcurs dels segles XIX i XX, mentre que de manera més precisa, la institució dels coprínceps, un dels temes més significatius de la vida andorrana, s'ha descrit recentment¹⁰². Des del punt de vista jurídic, N. Marquès ha publicat les lleis dels coprínceps¹⁰³, i es podria considerar com una perspectiva política el treball de J. Bartumeu, M. Mas i A. Morell¹⁰⁴. La reforma compta amb un detallat estudi de N. Marquès¹⁰⁵, però queda pendent la història de la mateixa Constitució de 1993 i de les seves conseqüències, entre les quals prenen un lloc principal les noves relacions internacionals de l'Estat andorrà¹⁰⁶.

Amb un estil personal lluny del món acadèmic, dotat d'altres sensibilitats, Esteve Albert va estudiar Andorra des de molts punts de vista i intentà mostrar des dels aspectes més màgics i misteriosos que atribuïa al país

tradicional fins a les transformacions del segle XX, passant pel gènere biogràfic.

El segle XX ha estat, a més, el gran segle de l'educació a Andorra que ha aconseguit bastir una organització molt particular i gairebé única al món mercès a un esforç que han sabut compartir andorrans, francesos i espanyols, passades moltes vicissituds fins arribar a un sistema d'educació andorrà. Aquesta història s'ha explicat acuradament¹⁰⁷.

També hi ha hagut importants progressos en el món de l'art plàstica i de la creació literària¹⁰⁸. Els autors d'Andorra comencen a produir en aquests camps, amb un eco en la crítica i en la retrospectiva una mica més que limitat. Del segle XIX, d'escàs mèrit artístic, es passa al món en el qual la creació assoleix una dimensió inusitada en noves propostes, agilitat i capacitat expressiva. Andorra, sempre al costat dels grans corrents, rep, però, influències especials com les dels pintors de l'escola d'Olot o d'un escultor com Josep Viladomat. Es crea, de mica en mica, un nou gust, i a la segona meitat ja passen coses molt interessants, descrites segurament en aquesta mateixa jornada per Francesc Rodriguez Rossa. I un fet nou és la creació d'una consciència, com ja deia Violant i Simorra, sobre la vida als Pirineus, "un modo de vida que desaparece", del valor atribuït indirectament al patrimoni, com a signe d'identitat, que contrasta amb un creixement urbanístic planificat a penes. L'arribada de nous corrents plàstics i arquitectònics, i la reflexió sobre un paisatge són potser massa recents per fer-ne una mica d'història, tot i que ja s'han aixecat veus crítiques per incitar a la reflexió¹⁰⁹. Això no obstant, les exposicions s'internacionalitzen amb catàlegs raonats i la bibliografia s'enriqueix amb publicacions sobre el col·leccionisme a Andorra.

Tots els canvis de la segona meitat del segle XX van crear interrogants sobre la identitat, concepte inèdit, tot i que quedava subjacent gairebé a totes les referències a Andorra. Per comprendre millor aquests aspectes es va endegar una enquesta etnogràfica dirigida per Dolors Comas d'Argemir i per Joan Josep Pujadas, les conclusions de la qual es van publicar el 1996¹¹⁰. La matèria també va ser el motiu tractat en la tercera Diada d'Andorra a la Universitat d'Estiu, de 1990, però més endavant també és va llançar un tema complementari, la catalanitat andorrana.

Des del punt de vista local

També és recent l'interès per la història local, per les parròquies o pels pobles. Des d'un punt de vista cronològic, els treballs més antics es refereixen a localitzacions concretes i determinades, producte de recerques

arqueològiques a les quals hem fet diverses al·lusions de les dues darreres dècades del segle XX. Es tracta dels estudis derivats de les intervencions a Santa Eulàlia d'Encamp i de Sant Jaume d'Engordany. Si la primera se centra en la història de l'edifici que deu ser un dels que ha sofert intervencions més diverses a tot el país, en el cas d'Engordany la perspectiva abasta altres àmbits econòmics i socials, sobretot en una distinció particular entre Escaldes i Engordany, els dos nuclis de la fogosa parròquia¹¹¹. Creada el 1978¹¹², justament, el seu antic arxiver també va treballar en la seva història¹¹³. A Ordino¹¹⁴, l'estudi, en el qual va participar P. Cavero, es va destinar a un estudi de famílies més que en altres temes. Ja hem citat abans les investigacions demogràfiques de la parròquia d'Ordino de Martina Camiade i de Cristina Martí¹¹⁵, que van realitzar estudis sobre la població d'Ordino. Entre la història local, els costums i el rol de l'Església catòlica amb motiu del 125è aniversari de la Mare de Déu de Meritxell com a patrona d'Andorra, Cebrià Baraut va publicar una monografia sobre el santuari editada per Aina¹¹⁶ i del qual ja s'havien editat els textos del llibre de comptes de 1653 al 1759¹¹⁷. Una disciplina particular és l'antropologia històrica. També es va aplicar a Ordino en un estudi sobre la població que interessava els moviments migratoris i els matrimonis en els segles XVIII, XIX i XX, és a dir, a partir de les fonts documentals utilitzables¹¹⁸. Els treballs de Rosalia Pantebre¹¹⁹ podrien quedar inclosos en aquest apartat. Des del punt de vista de l'evolució de les institucions locals, el mateix Pere Cavero ha estudiat l'evolució del quart¹²⁰. Fora de la història de fonts escrites, retrobem també una de les grans afeccions de l'Andorra del segle XX i XXI, la fotografia. Canillo i Escaldes-Engordany han estat dues de les parròquies que han treballat més en aquest aspecte: *La parròquia de Canillo, ara fa temps*, per exemple, va ser una de les primeres exposicions, amb el seu llibre corresponent, celebrades sobre aquest tema.

Activitats al voltant de la història

La tasca de les associacions i de les institucions en l'estudi de la història comença en el darrer quart del segle XX, amb iniciatives de la societat civil com la creació d'associacions per al foment de les arts o de la cultura en general, i més tard, de fundacions. Mercès a l'impuls que van llançar en molts projectes ha estat possible publicar o, senzillament, pensar la història. En aquest sentit s'ha de destacar la tasca del Centre de les Arts i de les Lletres, editora dels *Quaderns d'Estudis Andorrans*, del Comitè Andorrà de Ciències Històriques, que va publicar tres números del seu Butlletí. La Societat Andorrana de Ciències, que convoca aquesta jornada des de fa 15

anys, manté una línia en què es compromet a tractar temes d'actualitat per a Andorra. En un àmbit ja més oficial, l'Institut d'Estudis Andorrans, tant a la seva seu de Barcelona com a Perpinyà, havia incitat alguns joves a la publicació dels seus treballs als *Annals*, avui ja desapareguts en favor d'activitats en altres àmbits. I ja ens hem referit en un altre moment a les aportacions foranes amb els historiadors que participaren a les primeres edicions de la Universitat d'Estiu a Andorra. No s'ha de menysprear el paper dels premis als treballs de recerca, que han estimulat els estudiosos i, sobretot, la posterior publicació dels textos, i que avui es circumscriuen al cartell de premis que convoca el Cercle de les Arts i de les Lletres. Les beques per a estudis històrics determinats són més recents, però de moment limitades a les convocatòries de l'Arxiu Nacional.

Entre el futur i el passat

Al final del segle XX i començant del XXI s'ha produït un canvi en l'orientació de les recerques. Els estudis d'actualitat concentren la dedicació sobre els que estan enfocats amb perspectiva sobre el passat. En aquest sentit pren un protagonisme sense discussió l'economia¹²¹ en general, enfocada amb una projecció de futur. Precisament, el futur de l'economia es debat cada any, hi ha premis -un dels estímuls per als creadors que també s'apliquen a l'àmbit de la història, com hem tingut ocasió de seguir al llarg del text- sobre projectes i propostes factibles per a l'economia andorrana. La història prospectiva, però, sia lligada al gran projecte de relacions amb la Unió Europea, sia per trobar la pedra filosofal de les alternatives econòmiques del país, absorbeix molts esforços, tant intel·lectuals com mediàtics, de manera que la retrospectiva va perdent l'encant que ara atorga la polèmica i que en l'àmbit històric estricte s'ha limitat a la discussió sobre l'autenticitat de la Carta Pobla i alguna altra cosa més.

Fins ara, la història d'Andorra ha generat una gran curiositat en molt àmbits, sia polític, jurídic o d'historiador en el sentit ampli. Tant en els ambients acadèmics i d'investigació com fora de la recerca reglada, un important nombre d'estudiosos s'ha decantat per examinar el recorregut històric del Principat. Com hem vist, aquest és un fenomen que arrenca en el segle XVIII, però com hem vist, coneix un desenvolupament molt notable en el segle XIX i en el XX. Al llarg d'aquest període, la història escrita respon als corrents apareguts a les zones veïnes. En el segle XIX, el segle dels viatgers pels Pirineus, no hi falten alguns exploradors arribats d'altres contrades, però els que van intentar endinsar-se en la història ho van fer des de posicions molt formals.

Com a temes més recurrents que els historiadors han tractat destaquen les institucions andorranes i la seva evolució en el temps. L'origen i la pervivència d'Andorra sorprenen encara avui i quan hi ha hagut oportunitat, savis i estudiosos han intentat arribar a les fonts que expliquin aquest fenomen, diferent al de la majoria d'estats europeus. Si, per una banda, la curiositat per conèixer i entendre Andorra ha estimulat la investigació d'autors estrangers de les dues bandes dels Pirineus, la història andorrana s'inicia a Andorra mateix, tot i que amb una difusió més que restringida, gairebé secreta, en el segle XVIII amb el *Manual Digest*. No es reprèn, però, fins a mitjan segle XX, és a dir, s'escolen més de dos segles en què els mateixos andorrans no s'expressen sobre el seu propi país. A partir de la segona meitat del segle XX i de manera més intensa en el darrer quart del passat segle, s'ha experimentat un creixement de la recerca històrica a Andorra, sobretot, feta pels andorrans.

Tot i no haver quantificat les dades, dels reculls bibliogràfics sobre Andorra es desprèn que un nombre important d'obres i articles estan dedicats justament a la història, lineal, amb un fort component cronològic per la necessitat d'exposar la continuïtat i els lligams dels esdeveniments, contextos i aspectes marginals que permetin saber de la supervivència del Principat. Al llarg de les dues darreres dècades s'han introduït nous conceptes, com una història social i econòmica, que defineixen molt millor la situació real que es devia produir en el país en un moment determinat. De la mateixa manera que aquests nous enfocaments han obert altres punts de vista i d'anàlisi, en aquest període també s'ha treballat en períodes relativament desconeguts en la història, deixats en els llimbs de la recerca, com és el conjunt de l'edat moderna. Ha quedat per fer, però, un conjunt de treballs, la introducció de nous mètodes i sobretot, ja convindria formular les preguntes a les quals els historiadors podrien contestar.

Les perspectives no són de continuïtat. No podríem parlar d'una "crisi" d'historiadors d'Andorra en els anys més recents, però és cert que la inexistència d'organismes o institucions que la fomentin i que la difonguin no és gaire estimulant. Els investigadors que havien treballat al final dels vuitanta i la dècada dels noranta han continuat en pocs casos les seves recerques i no sembla que hi hagi recanvis. Les inscripcions d'estudiants andorrans a la carrera universitària d'història han disminuït de manera notable en els darrers anys, com possiblement passa a altres països on les humanitats experimenten una regressió.

En parlar d'història, ens referim a la història que s'escriu, ja sigui el document emprat un objecte, un text o un paisatge. En aquest sentit també van evolucionant nous llenguatges per a la difusió, com ara la museologia.

En els darrers anys, s'han obert a Andorra alguns museus amb la intenció de conservar els béns del patrimoni cultural, d'un banda, i de l'altra, per explicar un cas paradigmàtic en un lloc concret i un moment concret. Les exposicions són un llenguatge de comunicació especial pel seu caràcter efímer. Sobre la història d'Andorra podem mencionar la més recent, dedicada al *Manual Digest* (1999), però fou al 1988 que es va organitzar una exposició amb motiu del setè centenari dels Pareatges. Posteriorment, han tingut lloc exposicions fonamentades en recerques arqueològiques, que hem esmentat també, com Andorra Arqueològica o Joies de la Prehistòria. Avui, el públic en general, andorrà o no, tindria dificultats per trobar un lloc on se li expliqui de manera precisa la història d'Andorra. La distància existent entre la història i el ciutadà s'oposa a la importància del component històric en la supervivència del país. Aquesta paradoxa potser es justificaria pel dinamisme insòlit de la societat andorrana, per un canvi cultural intens -la terciarització de l'economia, la immigració- i, segurament, per un canvi en el treball dels historiadors.

No creiem que es pugui parlar d'escoles d'història a Andorra, sinó d'una evolució en la manera de treballar seguint les tendències acadèmiques de les universitats catalanes o algunes franceses. La Universitat d'Andorra és molt recent, però no ha considerat, del nostre coneixement, en els seus objectius un treball al voltant de ciències socials en general. En el moment que van sortir les principals escoles històriques en el segle XX, el cas d'Andorra tenia una dimensió molt limitada en l'interès dels erudits, però no es descobreix un cert interès per "l'altre". Per part dels historiadors andorrans en el darrer quart del segle XX, el seu treball ha estat el resultat, en general, motivat pels interessos individuals, fora de projectes institucionals. No hi ha hagut un grup de treball estable o algun tipus de direcció. Probablement, l'absència d'una institució acadèmica ha afavorit la dispersió d'esforços en certs aspectes. La importància de la capacitat de treball d'alguns autors i autores i l'impuls de noves idees no queda prou de relleu. Basada en fets documentals, la història ha estat crítica en poques ocasions i rarament ha pogut concentrar-se en conceptes. Dins de la seva evolució, han anat apareixent alguns punts capaços d'introduir interpretacions polítiques i, evidentment, des del punt de vista social i econòmic, de manera més neta en el cas del segle XIX. Els historiadors responen, fins ara, a una continuada observació interna. No s'han dedicat, del meu coneixement, a recerques fora del país, tot i que hi ha altres professionals que s'han exportat fàcilment. Es manté la introspecció de la societat andorrana.

Hem intentat trobar un cert fil conductor en la història d'Andorra, sia des

d'un ordenament cronològic de la temàtica tractada i al llarg dels segles amb les nostres limitacions i de cap manera podíem haver fet ara un treball exhaustiu sobre la història que s'ha fet fins avui a o sobre Andorra. Segurament valdrà la pena dedicar-s'hi.

Elisenda Vives i Balmaña

Doctora en història i directora d'assumptes administratius i relacions parlamentàries del Consell General

Notes

¹ Cal aclarir que la història d'Andorra està documentada de molt abans, però la data dels Pareatges és una data postquem.

² Fins al moment s'han editat els diplomataris dels segles IX-XIII (cartularis), per Cebrià Baraut, del segle XIV, per Ignasi Baiges i Mariona Fages, del segle XV per Susanna Vela, del segle XVIII per Domènec Bascompte i del segle XIX per Esteve López i Joan Peruga. N'hi ha d'altres en curs, com el del segle XX que prepara Pere Caveró.

³ Arxiu parroquial de la Massana, 1993, Arxiu parroquial d'Encamp, 1993; Arxiu comunal de Sant Julià de Lòria, 1991; Arxiu comunal de Canillo, 1999.

⁴ Montserrat Palau Martí. *Bibliografia impresa d'Andorra. 1598-1973*. Andorra. Fundació Caixabank, 2000.

⁵ "Els primers llibres impresos a Andorra". *Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 2, 1977.

⁶ Editer. *Catàleg de llibres editats a Andorra. Comú d'Encamp*, 1995.

⁷ L. Armengol, M. Batlle, R. Gual. *Materials per a una bibliografia d'Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans, Centre de Perpinyà, 1978.

⁸ Carme Ortiz. *Bibliografia d'Andorra 1940-1980*. 1983. Exemplar mecanografiat. Recull 1073 obres publicades i impreses a Andorra fins a la creació del Dipòsit Legal.

⁹ *Publicacions dels últims 25 anys sobre la història d'Andorra*. *Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 6, 1994.

¹⁰ Dolors Comas d'Argemir, Joan Josep Pujadas. *Andorra, un país de frontera*. *Estudis dels canvis econòmics, socials i culturals*. Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura i Editorial Altafulla. 1997.

¹¹ *Quaderns d'Estudis Andorrans, Cercle de les Arts i de les Lletres de les Valls d'Andorra (1976-1991)*, 5 números, *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, 3 números, *Annals Institut d'Estudis Andorrans*, 10 números.

¹² *Andorra avant la route*. Taula rodona. Tolosa, 1978.

¹³ La comunicació de Josep M. Ubach sobre tres segles de fotografia a Andorra en aquesta mateixa jornada aporta els elements d'estudi d'aquesta matèria.

¹⁴ Dalmau i Baquer. *Història de la República de Andorra, 1849. També el 1890*, Joan de Déu Trias i Giró va publicar *El Llibre de les Màximes i els seus comentaris*.

¹⁵ Vegeu la bibliografia citada en el catàleg *Manual Digest*. 250è aniversari. Ministeri de Turisme i Cultura, 1998.

¹⁶ Avui ja no queden fons del Politar, i no seria mala cosa reeditar-lo.

¹⁷ Imma Tor Faus. *Voyageurs français en Andorre*. *Revue des deux mondes*. Núm. Especial hors série Visages de l'Andorre, 2001.

¹⁸ Bonaventura Riberaigua Argelich. *Les Valls d'Andorra*. *Recull documental*. Barcelona, ed. Bosch, 1946.

¹⁹ L'editorial *Desliber*, d'Andorra, ha reeditat alguns llibres de viatges i de geografia.

²⁰ *Origines historiques de la question d'Andorre*. Nogent-le-Retrou, 1885; *La Vallée d'Andorre et les évêques d'Urgel au moyen âge*. *Revue des Pyrénées*, 4. Toulouse, 1892.

²¹ Ferran Valls i Taberner. *Privilegis i ordinacions de les Valls d'Andorra*. Edició de la Càtedra d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat de Màlaga. Saragossa, 1990. És interessant veure la introducció de J. Guillamet i el pròleg de M. Peláez. L'edició original és del 1920.

²² H. Castillon d'Aspet. *Histoire d'Ax et de la Vallée d'Andorre*. Tolosa, 1851; *Histoire de la Vallée et République d'Andorre*, Tolosa, 1851, *Histoire du Comté de Foix depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours..* Tolosa, 1852.

²³ *Le Val d'Andorre*. *Texte et dessins inédits*. *Le Tour du Monde*, París. Hachette, 1888.

²⁴ Jean-François Bladé. *Mémoires sur les limites de la France et sur la Vallée d'Andorre*, 1873.

²⁵ Christian Anatole. Fovrès et Bladé. *Candidats à la viguerie d'Andorre*. *Gai saber*, revista de l'Escola Occitana, XXVII, 1977.

²⁶ F. Pallerola. *El Principado de Andorra y su Constitución política*. Lleida, 1912.

²⁷ Gaston de Combarrous. *Les vallées d'Andorre*. Montpellier. Ed. Les Chênes Vertes. 1933. F. De los Ríos Urruti. *Vida e instituciones del pueblo de Andorra. Una supervivencia señorial* Madrid, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1920. Ignacio Romañá. *El Principado de Andorra. Su constitución política y su organización administrativa*. Tesis doctoral de derecho. Universidad de Barcelona. Herederos de J. Gili, 1918. Louis Porcheron, *L'Andorre*. Marseille, 1935. *Més modernament, Andorra mateix va promoure un treball i fins i tot va intentar fer recerques en l'àmbit dels petits països, però sense continuïtat: L. Mallart Introducció als Estats més petits del món*. CIDOB. Barcelona, Consell General d'Andorra. Ed. Bosch, 1985.

²⁸ Jean Bacquer. *La Co-Principauté d'Andorre, dernier état féodal*. *Andorra la Vella*. Ed. Valentí Claverol. 1955 (2a edició).

²⁹ Elidà Amigó i Antoni Morell. *Andorra, 693 anys després*. *Andorra*. Ed. Casal i Vall, 1971.

³⁰ Vegeu, per exemple, Jacques Descheemaker "L'Andorre et les "Etats" exigus d'Europe". *Problèmes actuels des Vallés d'Andorre*. Tolosa, Pédone, 1978.

³¹ J. Guilaine, J. Abelanet, J. Martzluff. *Prehistòria d'Andorra*. Primera campanya d'excavacions (1979) a la balma de la Margineda. *Annals del Centre de Perpinyà*, 1980-1981. Institut d'Estudis Andorrans.

³² Els estudis sobre Santa Eulàlia d'Encamp, Escaldes-Engordany, Sant Vicenç d'Enclar.

³³ X. Llovera i P. Canturri. Els inicis de la metal·lúrgia a Andorra. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 1, 1986.DD.AA. projecte de metal·lúrgia. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3

³⁴ Vegeu per exemple Ch. Rico i X. Llovera (1989-1990). Apunts per a l'estudi de la romanització i del poblament en època romana. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3.

³⁵ Manuel Anglada i Ferran. Arrels d'Andorra. Prehistòria d'Andorra a través dels noms de lloc. Editorial Andorra. Andorra la Vella, 1993. De fet tracta de la prehistòria, però s'han pres materials més moderns.

³⁶ Les publicacions de Cebrià Baraut van ser l'objecte d'un recull bibliogràfic publicat per Pilar Burgués a la Miscel·lània a Dom Cebrià Baraut i Obiols. *Estudis d'Història Andorrana*. Ministeri de Turisme i Cultura, 2001.

³⁷ J. Guillaumet i X. Llovera. Sant Vicenç d'Enclar. El sector C2. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 1. 1986.

³⁸ La monografia es va publicar el 1997. X. Llovera, coord. Roc d'Enclar. *Transformacions de l'espai dominant. Segles IV-XIX*. Ministeri de Cultura.

³⁹ Manuel Riu i Riu. Una tipologia de l'hàbitat medieval al Pirineu: l'exemple d'Andorra. *Annals de la primera Universitat d'Estiu. El segle XIII*. Andorra 1982.

⁴⁰ C. Baraut, J. Bolós, V. Hurtado. *Pariatges 1278-1288*. Edició commemorativa del seu set-cents aniversari. Andorra la Vella, 1988.

⁴¹ Una segona edició va ser publicada el 1992.

⁴² Jordi Guillaumet Anton. *Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra. Segles IX-XIII*. Andorra la Vella.

⁴³ *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó con datos inéditos de los Condes de Urgell y de los Condes de Ager*. Barcelona, La Catalana, 1900; *Notes i documents inèdits sobre la família senyorial de Caboet i la qüestió d'Andorra*. Barcelona, Casa de la Caritat, 1918.

⁴⁴ *Els orígens del cosenyoriu andorrà. Estudis sobre els drets i Institucions locals a la Catalunya Medieval*. Universitat de Barcelona, 1985.

⁴⁵ *Le catharisme et ses conséquences sur le statut politique actuel de l'Andorre*. Pirineos (Jaca), núm. 98, 1970.

⁴⁶ Susanna Vela. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*. Ministeri de Turisme i Cultura, 2002.

⁴⁷ Susanna Vela. *Andorra a la baixa edat mitjana (segles XIV-XV)*. L'estat de la qüestió. *Annals*, 1991.

⁴⁸ DD.AA. *Andorra romànica*. Enciclopèdia de Catalunya. Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut, Govern d'Andorra, 1987.

⁴⁹ E. Palet, E. Porta, E. Guillaumet. L'aerinita, nou descobriment en els pigments blaus de la pintura mural romànica. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2, 1987.

⁵⁰ Vegeu, per exemple, Antoni Morell. *Andorra durant els segles XVIII i XIX. Annals del Centre de Perpinyà de l'Institut d'Estudis Andorrans*, 1978-1979.

⁵¹ David Mas. *La repressió del cultiu i el contraban de tabac al segle XVIII*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 1, 1986.

⁵² D. Mas. *Auge i decadència de la siderúrgia del ferro a les Valls d'Andorra (1750-1891)*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2, 1988.

⁵³ I. Almazán. *Bandolerisme i delinqüència durant l'antic règim: el cas de Jaume Guitart de la Cortinada, un altre model de comprensió. (1583)* *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2, 1988.

⁵⁴ *Mélanges Iorga*. París, Librairie Universitaire Gamber, 1933.

⁵⁵ Joan Reglà. *Andorra en els segles XVI-XVII*. *Andorre. Miscellanées culturelles*, 1957.

⁵⁶ Domènec Bascompte. *Santa Eulàlia d'Encamp (edat moderna, s. XVI-XIX)*. *Patrimoni Artístic Nacional*, 1989. *Engordany, la vida al solà*. *Patrimoni Artístic Nacional*, 1993.

⁵⁷ Domènec Bascompte. *Diplomatari. Segle XVII*. *Arxiu Històric Nacional*. Andorra, 1997.

⁵⁸ L. Armengol, M. Mas, A. Morell. *El Consell General. Recull cronològic dels patricis andorrans (1682-1979)*. *Consell General*, 1980.

⁵⁹ David Mas. *Adquisició de la Casa de la Vall pel Consell de la Terra*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3, 1990.

⁶⁰ F. Olivé i S. Vela. *Les respostes de les Valls d'Andorra al qüestionari de Francisco de Zamora (1788)*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 6, 1994.

⁶¹ *La casa en la comunitat andorrana del segle XVII al segle XIX. Solidaritats i estratègies d'aliances i de poder*. Andorra, Ed. Andorra, 2002.

⁶² M. Palau Martí. *Entre fe i llibertat. El segle XVI a Andorra*. Andorra la Vella. Banca Mora-Banc Internacional, 1988. *Protestantisme i inquisició a l'Andorra del segle XVI. Problemes de competència i conflictes jurisdiccionals*. Ministeri de Cultura, 1990. *Legítima defensa*. Editorial Andorra, 1998.

⁶³ *La religion populaire en Andorre. XVIè - XIXè siècle*. Tolosa, CNRS et Presses Universitaires du Mirail, 1990.

⁶⁴ Martina Camiade. *Els tractats de bon veïnatge entre Andorra i les comunitats pastorals veïnes, segles XVI, XVII, XVIII*. *Actes del IV Col·loqui d'història agrària*. Centre d'Estudis Històrics Internacionals, 1997.

⁶⁵ David Mas. *L'ús de les pastures a Ordino, Andorra i Canillo*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 6, 1994. *La ramaderia a Andorra al segle XVIII. II. L'evolució de la cabanya ramadera*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 7, 1996.

⁶⁶ *Els estatuts de la Confraria de Paraires i Teixidors de les Valls d'Andorra*. *Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 4, 1979.

⁶⁷ G. D'Areny-Plandolit. *Les fargues. Quatre anys de Jocs Florals juvenils (1970-1973)*, Andorra, 1974.

⁶⁸ *Evolució de la indústria metal·lúrgica a les Valls d'Andorra. La farga catalana en*

el marc de l'arqueologia siderúrgica. *Simposi Internacional de la Farga Catalana*, Ripoll, 1993. *Ministeri d'Afers Socials i Cultura*, 1995.

⁶⁹ David Mas. *La repressió del cultiu i contraban del tabac a Andorra el segle XVIII*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 1, 1986.

⁷⁰ DD.AA. *Manual Digest. 250è aniversari*. *Ministeri de Turisme i Cultura*, 1998.

⁷¹ Nemesi Marquès. *El Manual Digest i la teoria de raó d'Estat*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, Andorra, 1978.

⁷² *Cahiers de l'IRS*. *Universitat de Perpinyà*, 1979.

⁷³ Narcís Casal. *Idees polítiques en les "màximes" d'Antoni Fiter i Rossell*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 5, 1990.

⁷⁴ *La pena de mort a Andorra, segons el Manual Digest*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 2, 1977.

⁷⁵ *Lleis referents a les Valls d'Andorra promulgades pels Coprínceps Episcopals durant els segles XVII-XVIII*. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 2, 1977.

⁷⁶ *Les relacions de visites ad limina Apostolorum dels Bisbes d'Urgell, 1597-1821*. *Urgèllia*, vol. 3, 1980.

⁷⁷ *El retaule de Sant Joan de Caselles*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3, 1990. *El retaule, però, va ser descobert per Rafael Benet i es va difondre la seva existència en històries universals de l'art*.

⁷⁸ *Assaig sobre el barroc andorrà*. *Editorial Andorra*, 1991.

⁷⁹ Carme Soler. *Estudi de sant Miquel en els retaules del segle XVII i XVIII a Andorra*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2, 1987.

⁸⁰ Joan Riera. *El retaule de Sant Julià de Lòria*. *Notes entorn del barroc andorrà*. *Ed. Andorra*, 1982.

⁸¹ *Les relacions polítiques entre Andorra, Catalunya i França*. *Annals*, Institut d'Estudis Andorrans, 1991.

⁸² *Sala d'Exposicions del Govern d'Andorra*. *Ministeri d'Afers Socials i Cultura*, 1996.

⁸³ DD.AA. *La Farga Rossell. El zenit de l'obtenció del ferro pel sistema directe*. *Ministeri de Turisme i Cultura*, 2001.

⁸⁴ *Vegeu, per exemple, M. J. Lluelles. Acords comercials hispanoandorrans de la segona meitat del segle XIX*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2, 1988.

⁸⁵ L. Armengol. *Les migracions andorranes al segle XIX. Els moviments migratoris a Andorra. 2a diada andorrana a la UCE de Prada*. *CREC i SAC*, Andorra la Vella, 1991.

⁸⁶ C. Martí. *La parròquia d'Ordino al segle XIX. Població i fecunditat*. *Quaderns d'història*, núm. 3. *Andorra la Vella*, 1987.

⁸⁷ M. J. Lluelles. *Dues idees annexionistes: Sánchez de la Campa i J. Carvajal*. *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 1. 1986. *Antonio Valls. Memòria acerca de la soberanía que corresponde a la nación española en el Valle de Andorra*. *Barcelona*, 1820 .

⁸⁸ Antoni Armengol. *La reforma de l'any 1866. Anàlisi i comentari. Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 4, 1979.

⁸⁹ Jean-Auguste Brutails. *Etude critique sur les origines de la question d'Andorre. Revue des Pyrénées 1891-1892*, vol. 3 i vol. 4.

⁹⁰ H. Donchet. *La Principauté d'Andorre et la question andorrane. Etude historique et géographique accompagné d'une carte de la Principauté. Revue Française de l'Étranger et des Colonies et exploration. Paris 1898*.

⁹¹ André Mérignhac. "La condition internationale de l'Andorre. Étude sur la situation actuelle des Vallées et leurs rapports avec la France et la Mitre d'Urgell". *Bulletin des Sciences Economiques et Sociales du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques. Paris, Ministère de l'Instruction Publique, 1899*.

⁹² Félix Pasquier. *La question d'Andorre au treizième et au vingtième siècles d'après l'acte consultatif de 1278. Mémoires de l'Académie des Sciences, Inscriptions et Belles Lettres de Tolosa*, vol. 7, 1919.

⁹³ M. Mateu i F. Luchaire. *La Principauté d'Andorre, hier et aujourd'hui. Paris, Ed. Economica, 1999*.

⁹⁴ *Una revolució andorrana, la de 1933. Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 2, 1977.

⁹⁵ *Relacions hispano-andorranes durant la II República. Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 6, 1994.

⁹⁶ Andreu Masó i López, protagonista de les relacions institucionals andorranes, durant la II República espanyola. *Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 7, 1996.

⁹⁷ M. Batllori. *La crisis política de Andorra en 1932-1933 y su repercusión en las diócesis catalanas. Hispania Sacra, XXXIII, 1980 (cit. Per M. J. Lluelles. Relacions ..., nota 85)*.

⁹⁸ Antoni Forné Jou. *La Gestapo a Andorra. Andorra 7, 240-244, 1983*.

⁹⁹ *La situación política de los Valles de Andorra en abril de 1936: el informe de Joaquim Saltor i Madorell. Cuadernos Informativos de Derecho histórico público, procesal y de la navegación, 12-13, 1990*.

¹⁰⁰ D. Arasa. *La guerra secreta del Pirineu (1939-1944). Espies, resistents i contrabandistes. Barcelona, 1994. D. Mas. Les Valls d'Andorra i el Maquis Antifranquista. Ed. Andorra. Andorra, 1985*.

¹⁰¹ *La résistance dans le Tarasconnais, 1940-1944. Bulletin de la Société Ariègeoise Sciences, Lettres et Arts, 1985*.

¹⁰² *La transformació de la institució fins ara, vista de la part francesa es descriu a: Frédéric de Saint-Sernin. La Président de la République française, copríncep d'Andorre. Revue des deux mondes. Num. Especial hors série. Visages de l'Andorre. 2001*.

¹⁰³ Nemesi Marquès. *Lleis i resolucions dels Coprínceps i dels seus Delegats (1900-1979), Andorra 1980*.

¹⁰⁴ J. Bartumeu, M. Mas i A. Morell. *L'Estat andorrà. Congrès de Cultura Catalana. 1977*.

¹⁰⁵ *La reforma de les institucions d'Andorra (1975-1981). Aspectes interns i internacionals.* Lleida, Virgili i Pagès, 1989.

¹⁰⁶ *Vegeu per conèixer la situació en general: Albert Pintat. L'engagement internacional de l'Andorre. Revue des deux mondes. Num. Especial hors série. Visages de l'Andorre. 2001.*

¹⁰⁷ *Roser Bastida. Cent anys d'ensenyament a Andorra. 1882-1987.* Andorra, 1987.

¹⁰⁸ *En aquest sentit, vegeu Miquel Vaills. L'Andorre vers une littérature? Revue des deux mondes. Num. Especial hors série. Visages de l'Andorre. 2001*

¹⁰⁹ *DD.AA. El patrimoni en perill. Publicacions tècniques del Col·legi Oficial d'Arquitectes d'Andorra, 2002.*

¹¹⁰ *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals.* Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura, 1986. *L'apartat de la bibliografia dedicat a la identitat recull una bona mostra dels exercicis per caracteritzar la població andorrana i els principals elements culturals.*

¹¹¹ *Aquí no parlem de treballs com els de Sant Vicenç d'Enclar o altres recerques arqueològiques en llocs ja abandonats.*

¹¹² *J. Burgués Martisella. Una nova parròquia andorrana. Les Escaldes-Engordany. Quaderns d'Estudis Andorrans, núm. 3. Andorra, 1978.*

¹¹³ *Alfred Llahí. La parròquia d'Escaldes-Engordany. Aproximació històrica del procés de reivindicació autonòmica. Comú d'Escaldes-Engordany, 1986. J. Ferrer. Aproximació a la història d'Escaldes-Engordany. Escaldes, 1987.*

¹¹⁴ *A. Pujal et al. Ordino, fets, gent i cases. Comú d'Ordino.*

¹¹⁵ *C. Martí. La parròquia d'Ordino al segle XIX. Població i fecunditat. Quaderns d'història, núm. 3.*

¹¹⁶ *Cebrià Baraut. Nostra Senyora de Meritxell, patrona del Principat d'Andorra.* Andorra, Aina, 1998.

¹¹⁷ *Joan Riera. Santa Maria de Meritxell, centre agrícola i ramader. El llibre de comptes dels sagristans.* Andorra, 1988.

¹¹⁸ *A. J. González i D. J. Toja. "Geografia, migració i matrimoni a la parròquia d'Ordino (1729-1960)." Annals, 1996.*

¹¹⁹ *Rosalía Pantebre. Gent d'Anyós i de l'Aldosa, 1998; Arinsal i el Mas de Ribafeta, 2001.*

¹²⁰ *Pere Caveró. Andorra: evolució del quart (segles XIX-XX). Congrés Internacional d'Estudis del Pirineu. Cervera 1988, UNED, 1991 (cit. per S. Vela, nota 45).*

¹²¹ *Josep M. Bricall, dir. L'economia andorrana en el canvi de segle. Fundació Julià Reig, 2001.*

LA HISTÒRIA D'ANDORRA VISTA A TRAVÉS DELS PRIVILEGIS: DE LA CARTA POBLA A LA CARTA MAGNA

DOMÈNEC BASCOMPTE I GRAU

Quan es parla d'Andorra, sovint es defineix com un país privilegiat, especialment en els àmbits polític i econòmic. Certament la paraula privilegi es troba molt vinculada al desenvolupament de la història d'Andorra. El manteniment d'Andorra com a territori independent es fonamenta en el respecte a una sèrie de textos legislatius, entre ells els privilegis els quals, segons el moment i segons per qui són promulgats, poden ser denominats de diferents maneres: cartes, preceptes, privilegis, butlles, decrets, lleis... El contingut d'aquests documents és essencial per establir i conèixer el sistema jurídic, polític, econòmic i social d'Andorra, però l'estudi d'altres connotacions del document com el moment en què s'atorga, qui el concedeix i a qui afecta, ens ajuden a situar-lo en el seu context històric. Aquest és l'objectiu de la ponència, és a dir, fer un recorregut per la història d'Andorra a partir de l'estudi del privilegi, en el sentit més ampli de la paraula, com a font documental per a la realització d'estudis històrics. En primer lloc, però, cal definir què s'entén per privilegi.

El privilegi: de l'acte a l'acta

En qualsevol diccionari o enciclopèdia trobem moltes accepcions de la paraula privilegi. Per al nostre estudi destaquen les següents:

1) Avantatge o excepció de què hom gaudeix per concessió d'una autoritat superior.

2) Disposició emanada del poder legislatiu que atorga a una persona o categoria de persones un dret especial o tracte de favor, distint al que dona la llei comuna.

3) Disposició de favor o d'excepció, concedida pel rei a una població o territori.

4) Document (diploma, carta, precepte, butlla) on consta la concessió a perpetuïtat d'un privilegi.

D'altra banda, per decret s'entén tota resolució emanada del poder executiu de caràcter general.

Com a decret llei, es defineix tota disposició amb força de llei, dictada pel govern executiu generalment per raons d'urgència.

Finalment, entenem per llei tota norma jurídica de caràcter general i obligatori, dictada pel poder legislatiu.

Tots aquests documents tenen en comú l'assentament legislatiu de les relacions socials i sorgeixen en moments històrics diferents, en funció de l'estructura social de cada període històric. La mateixa paraula (carta, privilegi, decret o llei) tant defineix el tipus de concessió o reglamentació com la tipologia documental. En el cas d'Andorra, el moment d'aparició dels diferents tipus de concessions ajuda a la periodificació de la pròpia història d'Andorra.

De la carta pobla als preatges (segles IX a XIII)

Segons la historiografia tradicional¹, el primer privilegi que afecta les valls d'Andorra és la carta pobla concedida per Carlemany l'any 805², l'autenticitat de la qual és qüestionada per Jordi Guillaumet³ i altres autors i defensada per Antoni Morell i Jacques Descheemaeker⁴. Aquest precepte atorgava el dret a unes determinades persones a poblar o tornar a habitar les valls d'Andorra, després de la hipotètica expulsió dels sarraïns. El que aquest document estableix és el reconeixement per part de la màxima autoritat superior a una comunitat, específicament descrita en els seus membres, del dret a viure en unes valls anomenades Andorra. Ens trobem davant un privilegi que pel tipus de concessió correspon a la primera definició. El fet de la seva falsedat explica la importància dels documents per legitimitzar davant els altres membres de la mateixa comunitat i d'altres comunitats, un avantatge social que afavoreix un grup determinat de persones.

El primers preceptes documentalment reconeguts que fan referència a Andorra foren promulgats pel rei franc Carles el Calb els anys 843⁵ i 860⁶. En el primer es concedeix a Sunifred, comte d'Urgell, diversos territoris a l'Urgell i Andorra. El segon confirma al bisbe d'Urgell la percepció del delme del ferro i de la pega, així com del teloneu (lleuda) dels mercats de totes les parròquies del bisbat d'Urgell, el dret econòmic sobre les quals queda definit

en l'acta de consagració de la catedral de Santa Maria d'Urgell entre els s.IX i XI⁷. De la lectura d'aquests documents se'n poden treure dues conclusions: 1- Són privilegis definits segons la primera accepció, pels quals una autoritat superior, un rei, atorga drets polítics i especialment econòmics a un noble i un clergue, estaments socials que amb el pas del temps assoliran la categoria de privilegiats.

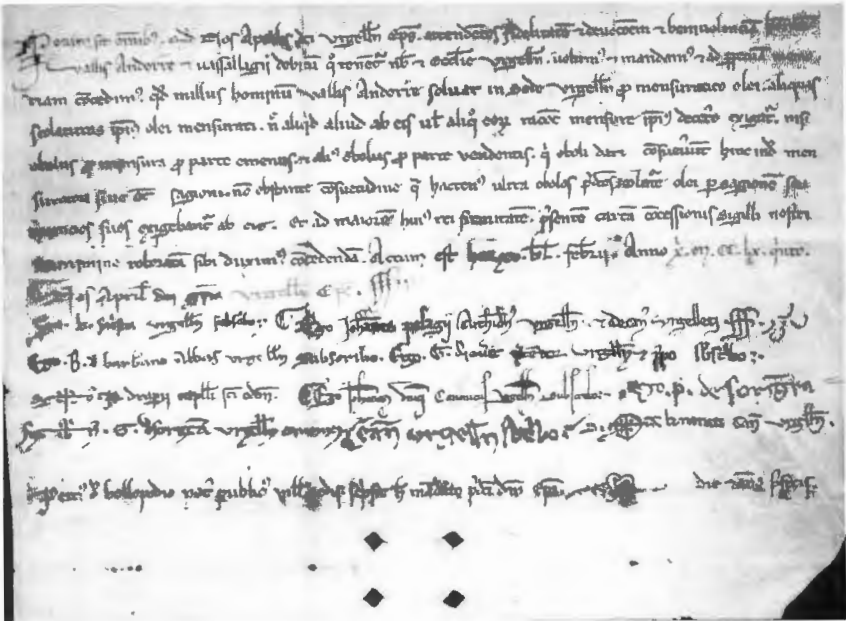
L'any 1001 trobem la primera butlla papal que fa referència a Andorra, per la qual el papa Silvestre II confirma el dret d'immunitat als bisbes d'Urgell i es confirmen els alous dels comtes d'Urgell a Andorra⁸. Aquí hi ha un exemple de la segona accepció de privilegi, és a dir, la que atorga excepcions socials a una categoria de persones. La màxima autoritat eclesiàstica participa així en la creació de l'estructura economicosocial pròpia del període medieval: el feudalisme, que es caracteritza pel tracte desigual que reben les diferents capes socials i on el poder polític, econòmic i social queda concentrat en mans de la noblesa i el clergat. Aquests estaments, a partir del segle XII, defineixen els seus camps de domini, com es mostra en la venda feta pel comte d'Urgell Ermengol VI al bisbe d'Urgell Pere Berenguer, l'any 1133, dels drets i usatges sobre les valls d'Andorra i el lloc d'Arcavell⁹.

La plasmació del poder senyorial és imposada per escrit a les comunitats a través de les mal anomenades concòrdies, ja que pel seu contingut no són més que les capitulacions de drets econòmics, fiscals i socials que els senyors imposen a les comunitats. En el cas d'Andorra trobem les de 1162¹⁰ i 1176¹¹, promogudes pel bisbe i el capítol d'Urgell, que destaquen per la presència en el document de la comunitat andorrana com a grup social no privilegiat. Un altre exemple d'aquesta submissió és el primer jurament de fidelitat efectuat pels homes d'Andorra al bisbe d'Urgell, Arnau de Preixens, l'any 1170¹².

La donació fou atorgada pel mateix Arnau de Preixens a Arnau, vescomte de Castellbò, de les valls de Caboet, Sant Joan i Andorra, l'any 1186¹³, i és una mostra clara del tipus de privilegi feudal contemplat en la primera accepció, en la qual una autoritat superior cedeix uns drets sobre uns determinats territoris, i per tant dóna poder, a un noble menor, a canvi d'ajuda militar, establint-se així un vincle de vassallatge. Aquest noble menor, en cedir els seus drets sobre Andorra a un de superior com és el cas del comte de Foix, a través del matrimoni de Roger Bernat II de Foix amb Ermessenda de Castellbò, vers l'any 1208¹⁴, capgira la situació jurisdiccional d'Andorra i motiva la signatura dels pareatges de 1278 i 1288.

Un any cabdal en la història dels privilegis a Andorra és el 1213, ja que el 12 de juny el rei d'Aragó, Pere I, atorga a la ciutat de Lleida el primer

privilegi reial als homes de la Seu d'Urgell i Andorra. En funció d'aquest privilegi se'ls eximeix del dret del bovatge, monedatge o qualsevol altra exacció comtal o reial¹⁵. És el primer document considerat com a privilegi pròpiament dit, tant pel que fa al seu contingut (definició 3) com pel continent o tipologia documental (definició 4). És atorgat pel poder reial als habitants de la Seu d'Urgell i Andorra. D'aquesta situació es pot concloure que el poder reial i les comunitats van adquirint rellevància enfront del poder senyorial d'origen feudal, representat per la noblesa i el clergat. El bisbe es defensa davant la pressió reial actuant de la mateixa manera que el rei, és a dir, eximint les comunitats del pagament de tributs i exaccions. Així, el primer privilegi atorgat per un bisbe d'Urgell als habitants d'Andorra fou concedit per Abril l'any 1266, i els eximeix de pagar al mesurador o saig de la Seu, el dret de mesuratge de l'oli a canvi del pagament d'un òbol per part del comprador i del venedor¹⁶. D'aquest document destaca també la pèrdua de jurisdicció dels oficials senyorials, el saig en aquest cas, en favor de les comunitats, que deriva al llarg dels segles XIV, XV i XVI en una guerra oberta entre els agents senyorials i les comunitats.

Privilegi atorgat per Abril, bisbe d'Urgell, en què eximeix als habitants d'Andorra del pagament del mesuratge de l'oli, a canvi de que el comprador i el venedor paguin òbol. (1266). AHN/ASC, pergami núm.:2.

Els pareatges de 1278¹⁷ i 1288¹⁸ s'han de considerar com a documents de privilegi en transició. D'una banda conserven els trets del privilegis medievals, acord establert entre un senyor eclesiàstic (Pere d'Urg, bisbe d'Urgell) i un de laic (Roger Bernat III, comte de Foix), que estableix un lligam de vassallatge entre ells, en els quals no hi ha cap participació de la comunitat, i amb què s'estableixen els drets d'ambdós senyors sobre alguns territoris de l'Alt Urgell i Andorra, però d'altra banda, els pareatges són fets sota l'arbitratge i el vistiplau del rei d'Aragó, Pere I; aquesta situació confirma l'incipient influència del rei sobre les jurisdiccions senyoriales locals, aspecte institucional que és propi del període baixmedieval i modern.

Un altre aspecte interessant de final del segle XIII que cal destacar és l'aparició de la ramaderia com a activitat econòmica, situació que fomenta la lluita entre comunitats per l'apropiació i ús de pastures, tal com es pot interpretar a partir del privilegi de concessió de l'empru de Vallcivera pel bisbe Pere d'Urg a favor de les valls d'Andorra, l'any 1280¹⁹.

El valor jurídic de les cartes altmedievals i la seva precària conservació motiva la inscripció del contingut d'aquestes cartes en llibres de registres dins les corts senyoriales. Aquest és el cas dels cartularis i registres que es conserven a l'Arxiu Diocesà i Capitular de la Seu d'Urgell.

Els privilegis de la terra (segles XIV i XV)

L'any 1303 Jaume II d'Aragó, en resposta a la demanda del bisbe d'Urgell, atorga un privilegi que dona guiatge i protecció als habitants d'Andorra²⁰. La mateixa concessió fa Alfons el Benigne l'any 1328, a demanda però del comte de Foix²¹. A partir de la lectura d'aquests privilegis es manifesta clarament el pes de la monarquia davant els senyorius locals, que si bé no desapareixen es posen sota la protecció o connivència reial.

El primer comte de Foix que atorga un privilegi als habitants de les valls d'Andorra és Gastó I, que l'any 1305²² els concedeix diversos avantatges fiscals i judicials. Els comtes de Foix comencen la seva lluita per convertir-se en conseyors d'Andorra. La idea del consenyoriu ja es reflecteix clarament en el privilegi de 1314 atorgat conjuntament pel bisbe d'Urgell i el veguer del comte de Foix, en què intenten acabar amb els abusos dels seus oficials, saigs i jutges, a Andorra²³. La unió dels senyors i la comunitat per acabar amb el poder dels oficials senyoriales és un tret característic de la història política i institucional d'Andorra entre els segles XIV i XVI. Aquesta aliança beneficia els senyors, els quals veuen així reforçada la seva autoritat i la comunitat que recupera uns drets usurpats durant el període feudal pels oficials senyoriales (veguers, saigs i notaris). Els privilegis del

període baixmedieval i modern es promulguen en resposta a una demanda de la comunitat, aspecte que confirma l'augment de poder de les universitats.

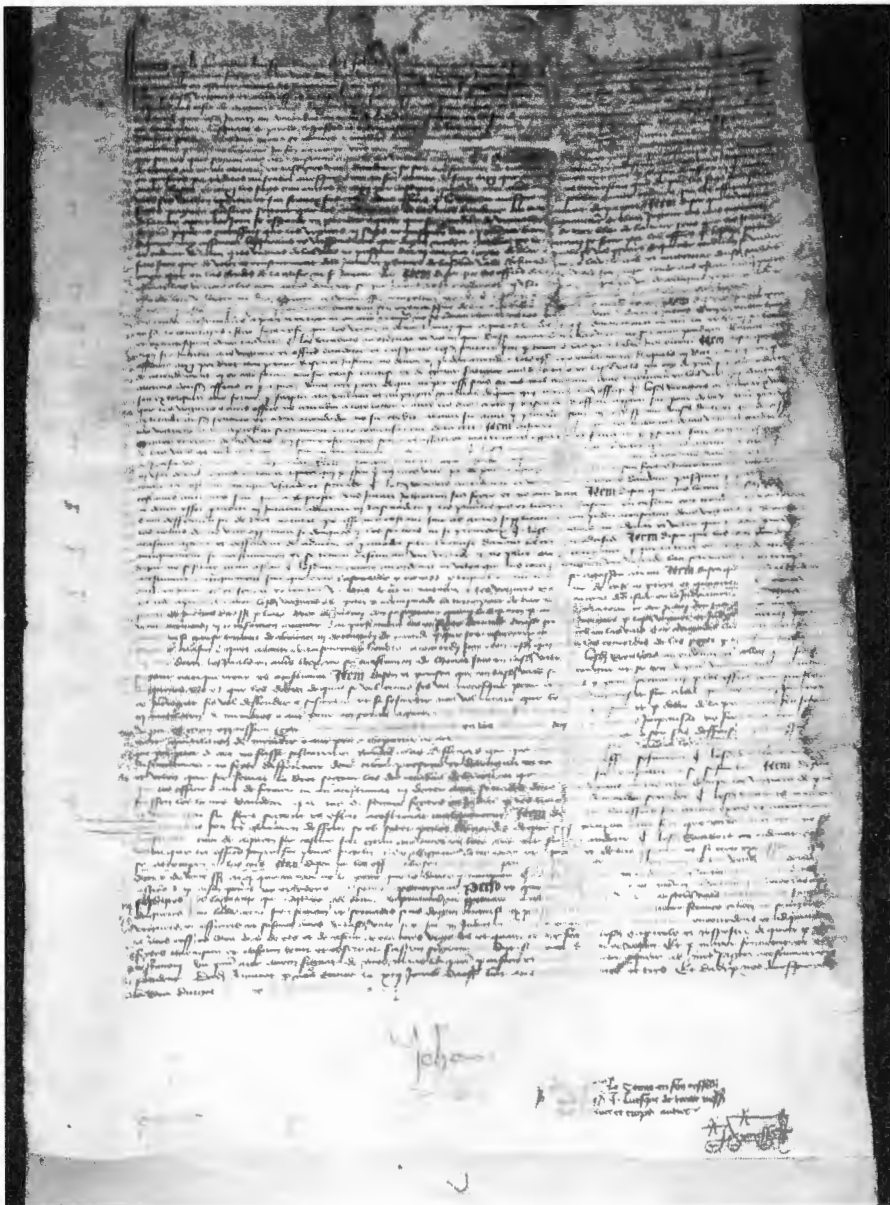
Seguint la descripció dels tipus de privilegis establerts per Cebrià Baraut²⁴ els privilegis, a més de regular aspectes econòmics i administratius de la vida andorrana, com hem vist fins ara, a partir del segle XIV també delimiten les activitats i les funcions de les institucions. Aquest és el cas dels privilegis atorgats per Gastó III de Foix i Hug de Bach, bisbe d'Urgell, l'any 1356 que regularitzen les taxes dels notaris²⁵.

Un nou aspecte que apareix durant el segle XIV és l'enfortiment de l'activitat comercial amb la consegüent demanda d'exempció dels drets de pas. Així, l'any 1379, el rei d'Aragó, Pere el Cerimoniós, eximeix els habitants d'Andorra del dret del General per les mercaderies que entrin i surtin d'Andorra²⁶. La concessió d'aquest privilegi provocarà nombrosos conflictes entre els col·lectors duaners i les autoritats d'Andorra i motiva durant el segle XIX l'afer de les franquícies duaneres.

L'apogeu de l'activitat comercial al llarg dels segles XIV i XV queda palesa a partir de la confirmació d'un privilegi atorgat per Berenguer d'Erill, bisbe d'Urgell, pel seu successor Galceran de Vilanova, l'any 1402, en què es concedeix als habitants d'Andorra el dret a celebrar una fira per Sant Mateu i un mercat setmanal²⁷.

El segle XV és el segle dels privilegis, des del punt de vista institucional i econòmic. El primer pas important per a la definició del sistema polític andorrà és el privilegi de legitimació, utilitzant el mot establert per Susanna Vela, del Consell de la Terra, atorgat pel bisbe d'Urgell, Francesc de Tovià (11 de febrer) i ratificat pel lloctinent del comte de Foix uns mesos més tard (17 de desembre)²⁸. Es legalitza així un dret consuetudinari que no havia estat reconegut pel sistema polític feudal i s'autoritza els prohoms d'Andorra a reunir-se un cop l'any i nomenar uns síndics, procuradors o missatgers per resoldre les qüestions internes i externes d'Andorra. El dret dels prohoms d'Andorra a defensar els seus interessos ja no és posat en qüestió i enfortirà aquest grup com a privilegiat dins la societat andorrana.

Un dels privilegis més interessants per la forma i el contingut és el de 1433²⁹. Aquest any Francesc de Tovià, bisbe d'Urgell, i Joan I, comte de Foix, a petició dels homes d'Andorra, sancionen diversos abusos que encara cometien els agents senyorials, veguers i batlles, en matèria administrativa, econòmica, fiscal i judicial. S'estableix que els batlles paguin la quèstia, que els veguers no puguin manar l'exportació de blat, que els oficials no puguin arrendar els seus càrrecs, es reconeix el dret de les parròquies a administrar els seus béns, es confirma el dret dels habitants d'Andorra a pescar i es

Privilegi atorgat per Francesc de Tovià, bisbe d'Urgell, i Joan I, comte de Foix, en què es sancionen diversos abusos comesos pels agents senyorials en matèria administrativa, econòmica, fiscal i judicial. (1433). AHN/ASC, pergami núm.:51.

reconeix el dret a tenir advocats i raonadors al Tribunal de Corts, entre altres qüestions. El privilegi és ratificat pels senyors en poc espai de temps, un mes, amb el qual el consenyoriu d'Andorra, amb igualtat de drets entre els senyors, es troba plenament confirmat i afavoreix de forma clara una demanda dels prohoms d'Andorra. Els veguers i batlles són desposseïts de les seves atribucions jurisdiccionals i conserven únicament competències en matèria judicial i d'ordre públic. Aquest privilegi posa fi a l'estructura política feudal d'Andorra i obre el camí al model polític propi del període modern, el qual s'estendrà fins a la segona meitat del segle XIX.

La guerra civil catalana de 1462-1472 dificulta l'exercici de les activitats comercials per part dels habitants de les valls d'Andorra, situació que és compensada per les autoritats catalanes i del Comtat de Foix, tal com es mostra en els privilegis atorgats pel rei d'Aragó, Joan II, i el comte de Foix, Gastó IV, l'any 1468, pels quals s'autoritza els habitants d'Andorra a comerciar amb Catalunya³⁰ o se'ls exempta del dret de lleuda al Comtat de Foix³¹, malgrat la guerra. Aquesta situació es reproduïx durant els segles XVI i XVII amb motiu dels enfrontaments bèl·lics entre castellans, catalans i francesos, per la qual cosa l'any 1536 el comte de Foix Enric d'Albret concedeix un privilegi que permet als habitants d'Andorra comerciar amb Catalunya en temps de guerra³² i l'any 1538 l'emperador Carles V acorda el mateix pel que fa al comerç amb França³³. La concessió d'aquests privilegis converteix Andorra en un punt comercial d'intercanvi entre Catalunya i França, sovint realitzat a través del contraban, durant els períodes de guerra, situació que permet el desenvolupament econòmic del país des del segle XV fins al segle XX.

De retorn a finals del segle XV, la batalla per l'afranquiment als habitants d'Andorra dels drets de pas per al bestiar i les mercaderies a Catalunya i el comtat de Foix havia començat, tal com es mostra l'any 1470 en què Joan II, rei d'Aragó, mana al veguer i batlle de la ciutat de Balaguer que retornin als ramaders d'Andorra els 12.000 caps de bestiar que els havien requisat³⁴. Aquest mateix any Gastó IV, comte de Foix, eximeix els habitants d'Andorra del dret de mestrat de ports per a les mercaderies que passin pel port de Fontargent³⁵, amb la qual cosa aquest port es converteix en la principal ruta d'accés entre el comtat de Foix i Andorra, privilegi que és ampliat a tots els ports del comtat de Foix per Joan d'Albret el 1534³⁶. L'any 1493 s'eximeix els habitants d'Andorra del dret de lleuda a Puigcerdà³⁷ i el 1494 a Agramunt³⁸.

La cancelleria de la Corona d'Aragó enregistra els privilegis atorgats pel poder reial en llibres de registre anomenats *secretarum*, comuna o simplement de cancelleria, a fi de poder ser localitzats de forma ràpida.

La importància dels privilegis, com a garants de la independència i supervivència d'Andorra³⁹, es posa de manifest amb la redacció del⁴⁰, primer llibre de privilegis, feta l'any 1486 pel notari Miquel Ribot, d'Aixirivall. El llibre és fruit de la necessitat personal de l'autor de poder disposar d'un recull dels privilegis més importants d'Andorra per al desenvolupament de la seva activitat professional⁴¹, seguint el model d'algunes viles i ciutats que des del segle XIV elaboren els seus llibres de privilegis amb la finalitat de fixar per escrit i de forma recapitulativa els seus drets jurídics i consuetudinaris⁴². El volum recopila 30 documents datats entre el 1008 i el 1497. Amb la redacció d'aquest llibre es fa una recopilació seriada dels privilegis des d'Andorra.

Del privilegi reial i senyorial al privilegi administratiu (segles XVI i XVII)

Durant els segles XVI i XVII es creen pocs privilegis nous i se'n confirmen i traslladen molts d'anteriors, situació que consolida el sistema polític, econòmic i social creat al llarg dels segles XIV i XV, i que es va perfeccionant entre els segles XVI i XVIII.

La confirmació dels privilegis anteriors per part d'un nou consenyor es manté vigent fins al segle XX, i és la principal garantia per al manteniment de l'estatut jurisdiccional de les valls d'Andorra. Des del segle XV els consenyors han de respectar el contingut dels privilegis concedits als habitants d'Andorra pels seus antecessors, situació diferent a la del període medieval en què els habitants d'Andorra juraven fidelitat als senyors. D'altra banda, la nova concessió o confirmació d'un antic privilegi demostra que en molts casos aquests no eren acceptats per alguns oficials de justícia o càrrecs administratius.

Al llarg del segle XVI apareixen els primers privilegis socials com el concedit per l'emperador Carles V l'any 1549 que permet als habitants d'Andorra portar qualsevol mena d'armes per Catalunya⁴³ o el de 1556 en què el comte de Foix, Antoni de Borbó, autoritza els batlles amb els capitans de les parròquies a perseguir malfactors pel comtat de Foix⁴⁴. La raó d'aquestes concessions és l'aparició del fenomen del bandolerisme que afecta Catalunya, Andorra i el Comtat de Foix al llarg del segle XVI i primer terç del segle XVII.

La consolidació del privilegi com a instrument legislatiu queda clarament demostrada amb la promulgació d'un privilegi atorgat pel bisbe d'Urgell Pere de Castellet, l'any 1570, a petició del Consell de la Terra, en què es prohibeix la celebració de Corts de sant Miquel de maig a sant Miquel de setembre, a defensar el país i a distribuir el blat en anys de carestia⁴⁵.

A les acaballes del segle XVI i principi del XVII, les guerres de religió a França i les seves conseqüències en els territoris pirinencs, entre els quals hi ha Andorra, queden reconeguts a través dels privilegis, com el d'Enric IV, rei de França i copríncep d'Andorra, datat l'any 1598, pel qual s'eximeix els habitants d'Andorra de l'allotjament de gent de guerra⁴⁶ o el d'Andreu Capella, bisbe d'Urgell, que prohibeix l'aplicació de la pena d'excomunió per deutes i causes civils l'any 1599, perquè els excomunicats ajudaven els calvinistes⁴⁷. Enmig de la problemàtica religiosa, destaca també el privilegi atorgat per Enric IV, rei de França i copríncep d'Andorra l'any 1601, amb el qual es prohibeix l'actuació del Tribunal de la Inquisició, introduït pel bisbe d'Urgell, a Andorra⁴⁸. Per primer i únic cop en la història d'Andorra, el privilegi d'un consenyor serveix per anul·lar una decisió de l'altre consenyor.

En l'àmbit administratiu, destaca la concessió de tres privilegis d'importància cabdal. L'any 1589 el bisbe d'Urgell, Andreu Capella, reconeix al Consell de la Terra el dret d'imposar penes econòmiques, cot, als que incompleixin les seves disposicions⁴⁹. El privilegi es dona amb motiu de la protesta i negativa formulada per Mateu Moles, d'Andorra la Vella, a efectuar el dit pagament al Consell de la Terra. Un dia més tard, el 7 de maig, el mateix bisbe d'Urgell aprova l'elecció del càrrec de batlle a partir del sistema de la sisena⁵⁰, llista formada per un representant de cada parròquia d'Andorra (6 candidats) dels quals el consenyor n'havia d'escollir un, i s'estableix la durada del càrrec en un període de tres anys. D'altra banda, l'any 1607, el mateix consenyor episcopal concedeix el privilegi de la doena⁵¹, pel qual els habitants d'Andorra presenten 2 candidats per cobrir la plaça de notari, dels quals el consenyor que ha de fer l'elecció n'escull un. A partir d'aquests privilegis els prohoms d'Andorra participen de forma activa, com electors i candidats, en la provisió de càrrecs administratius importants, que abans eren proveïts directament pels senyors.

L'any 1615, Joan Jordi de Caulet, conseller del rei de França i general de Finances al despatx del Llenguadoc a Tolosa, eximeix els habitants d'Andorra del dret de gabella al lloc de Siguer⁵². Per primer cop un funcionari del regne de França concedeix un privilegi als habitants d'Andorra i aquesta situació és fruit de la unificació administrativa a França a partir de la proclamació del comte de Foix, Enric II, com a rei de França l'any 1598, amb la qual cosa són els funcionaris i el Consell d'Estat els qui es fan càrrec del govern del país. Aquesta nova situació administrativa provoca tensions entre les autoritats andorranes i el governador del Comtat de Foix, comte de Caramaing, ja que els primers no reconeixen la competència del segon sobre Andorra. Un privilegi del Consell d'Estat francès, datat l'any 1618, confirma el comte de Caramaing com a

governador del Comtat de Foix i terra sobirana d'Andorra⁵³. La mateixa situació es produeix pel costat espanyol, com es mostra en el privilegi atorgat l'any 1625 per Miquel Sala, conseller reial i regent del virrei de Catalunya, pel qual s'afranqueix els ramats andorrans dels drets de pas pel lloc de Taús, vescomtat de Castellbò⁵⁴.

La defensa dels consenyors als particulars també es posa de manifest durant el segle XVII i XVIII⁵⁵, tal com es pot observar a partir de la concessió d'un privilegi per Lluís XIII de França a favor de l'estudiant andorrà Bernat Rossell, pel qual se li dóna una plaça al col·legi de Foix a Tolosa⁵⁶, en funció del que s'havia establert en els estatuts del dit col·legi, i amb la promulgació d'un decret atorgat per Simeon de Guinda, bisbe d'Urgell, l'any 1727, contra una disposició del Consell General que privava Antoni Moles d'Andorra la Vella del dret de tinguda de bestiar i de poder-se defensar davant la llei⁵⁷.

Des de 1635 i fins a 1714, les sovintejades guerres entre França i Espanya afebleixen la situació econòmica de les institucions municipals i de la majoria de la població, especialment a causa del pagament de contribucions i l'obligació d'allotjar tropes. Andorra també en pateix les conseqüències, malgrat la concessió d'un privilegi l'any 1655 per part del rei de França i consenyor d'Andorra, Lluís XIV, que eximia els habitants d'Andorra de l'allotjament de tropes i del pagament de contribucions⁵⁸.

Des de mitjan segle XVII, el pergami pràcticament desapareix com a suport documental a favor del paper i només és utilitzat per la confirmació de privilegis reials o per la concessió de butlles papals. Fins i tot la confirmació de privilegis dels bisbes d'Urgell ja es comença a fer en paper, com en el cas de la de Melcior Palau l'any 1666⁵⁹, que ja s'intitula príncep d'Andorra, amb qui el país deixa de denominar-se consejoriu per esdevenir un copríncipat o principat. El privilegi perd el seu caràcter particular per convertir-se en un document administratiu més.

La plasmació del privilegi com a document administratiu es mostra clarament amb la redacció de dos llibres de privilegis d'Andorra l'any 1674. El primer agrupa i transcriu els privilegis més importants concedits pels reis d'Aragó i pels bisbes d'Urgell i fou redactat per Isidre Soler, notari de Bellver de Cerdanya⁶⁰. El segon agrupa i transcriu els principals privilegis concedits pels reis de França i pels comtes de Foix i fou escrit per Joan Lauriol, notari i documentalista de Tarascó⁶¹. La confecció d'aquests llibres respon a la necessitat de tenir a l'abast aquells documents més significatius i de més consulta per a la gestió del Consell General, les autoritats del qual l'havien d'utilitzar per a la defensa dels drets del país. Aquests llibres substitueixen els documents originals que també conservaven, però que no eren tan fàcils

de manejar, sigui pel seu format sigui per la seva ordenació, sovint barrejats amb documents menys importants dins de l'arxiu⁶².

Del privilegi administratiu al decret (segles XVIII-XIX)

Del segle XVIII es conserven quatre privilegis en pergamí a l'Arxiu Històric Nacional que són les confirmacions de privilegis de Carles III, arxiduc d'Àustria (1706)⁶³, dels reis de França i coprínceps d'Andorra Lluís XV (1727)⁶⁴ i Lluís XVI (1777)⁶⁵ i la concessió comercial concedida pel rei de França Lluís XV l'any 1767⁶⁶. També durant aquest segle trobem els primers privilegis antics impresos, situació que confirma encara més l'aspecte administratiu i divulgatiu del privilegi.

Aquest segle comença amb el nomenament de Carles III com a rei de Catalunya i Aragó, motiu pel qual les Corts de Catalunya manen al Consell General, l'any 1702, l'aportació d'un donatiu en metàl·lic per fer un regal al rei d'Espanya. Les autoritats andorranes es neguen a fer el donatiu perquè posa en perill la seva situació política⁶⁷. Tot i així, l'any 1706 Carles III, a petició del síndic d'Andorra, confirma els privilegis concedits a Andorra pels seus antecessors a la Corona d'Aragó⁶⁸.

La reorganització de l'aparell administratiu, polític i financer de l'estat espanyol, especialment a partir del decret de Nova Planta de 1716, i francès, ara en mans d'una forta estructura burocràtica, explica la quasi desaparició del privilegi reial i la proliferació de decrets, edictes i ordenances destinats a eliminar els tractes de favor.

En l'àmbit econòmic, al tradicional contraban de bestiar i queviures, s'ha d'afegir l'aparició del fenomen del contraban de tabac. Les autoritats espanyoles, franceses i els mateixos coprínceps d'Andorra inicien la presa de mesures destinades a la correcció d'aquests abusos.

Durant els anys 1728 i 1729 l'intendent de Catalunya Sartine revisa els privilegis comercials entre Catalunya i Andorra i demana la còpia de privilegis. S'eximeix de drets duaners a les vitualles que entren de Catalunya a Andorra, sempre que es justifiqui que és per al propi consum, i el bestiar i altres tipus de mercaderies són taxades.

L'any 1765 un decret del bisbe d'Urgell Francesc Fernández de Xàtiva facultà el Consell General a procedir en justícia contra els inductors de productes prohibits (tabac) i els contrabandistes⁶⁹.

El contraban al segle XVIII va prendre major intensitat afavorit pel cultiu i comerç il·legal de tabac⁷⁰. La voluntat d'erradicar el contraban de mercaderies provinents de França a Andorra obliga a la promulgació per part del Consell d'Estat francès del decret 8 de desembre de 1767, pel qual

es limita el nombre anual de mercaderies que podien entrar lliures de taxes duaneres de França a Andorra⁷¹.

La confusa situació política i fiscal d'Andorra durant el segle XVIII explica la redacció l'any 1748 del darrer gran llibre de privilegis de la història d'Andorra: el Manual Digest, obra d'Antoni Fiter i Rossell⁷². Aquest llibre fet per encàrrec del Consell General defensa i argumenta la situació jurisdiccional i fiscal d'Andorra, basant-se en els privilegis concedits pels reis de Catalunya i Aragó, els bisbes d'Urgell i els comtes de Foix. Té la mateixa funció que el llibre de privilegis però ara ja no es transcriu el privilegi sinó que es fa una reflexió de la situació del país a partir dels seus continguts, com el mateix autor expressa en la introducció⁷³ El Politar Andorrà d'Antoni Puig del 1763⁷⁴, reproduceix i amplia el contingut del Manual Digest, i s'escriu per a la mateixa finalitat que l'obra de Fiter i Rossell però amb un to més divulgatiu.

Amb l'esclat de la Revolució Francesa l'any 1789, en un primer moment els revolucionaris francesos respecten la privilegiada situació econòmica d'Andorra, com es mostra a través de l'acta de l'Assemblea administrativa del departament de l'Arieja de l'any 1792, en què es respecta als habitants d'Andorra la situació comercial establerta l'any 1767⁷⁵. La situació de la revolució es radicalitza un any més tard contra Andorra i es trenquen els lligams polítics i comercials entre França i Andorra⁷⁶. La Revolució Francesa posa fi al període històric dels privilegis, tot i que a Andorra aquest fet no la beneficia i lluita per recuperar el seu estatus jurisdiccional anterior.

L'any 1806 un decret de Napoleó I restableix les relacions polítiques i econòmiques entre França i Andorra⁷⁷. Tot segueix com sempre, però Andorra no pot tancar-se a les noves visions més liberals i igualitàries que neixen a Europa, malgrat els intents contraris.

Les guerres carlines també incideixen de forma profunda en la situació política i econòmica d'Andorra, i així el bisbe d'Urgell, Bonifaci López Pulido, decreta l'any 1825 una sèrie de mesures destinades al control i la repressió dels refugiats liberals espanyols a Andorra⁷⁸. L'any 1840 les autoritats carlines promulguen un decret pel qual es mantenen els privilegis duaners entre Espanya i Andorra per l'entrada de bestiar a Catalunya, en recompensa a l'ajut rebut durant la guerra⁷⁹.

L'any 1828, el bisbe d'Urgell, Simó de Guardiola, promulga un decret en resposta a una demanda efectuada per alguns representants i veïns de l'antiga parròquia d'Andorra contra una concessió de fusta feta pel Comú d'Andorra contra un particular⁸⁰. En la súplica s'informa que hi hagué una actuació similar per part del seu antecessor Josep Cathalan. Ara la veu del poble comença a ser escoltada fora del marc institucional. L'acostament

Manual Digest.

Delas Valls neutras de An-
dorra.

En lo qual se tracta de sa Antiqui-
tat, Govern, y Religio, de sos Pri-
vilegis, Vsos, Prehemnencias, y
Prerrogativas.

Escrit á peticio del Comu general
dellas per lo D.^r en drets Anton Fi-
ter, y Rossell, del Poble Ordino per
lo millor govern, y regimen de sos
Patricios.

Accipite disciplinam meam, et non
pecuniam, doctrinam magis, quam
aurum eligit. *Prov. Cap. 8. V. 10.*

Invidus aut taceat, nostri detractor
honoris, aut aliud melius, si sapit,
edat Opus.

Ary 1748.

dels coprínceps a la voluntat popular es posa de manifest en la promulgació de decrets de caràcter popular entre 1853 i 1854, com la reforma de les vendes a Carta de Gràcia, el preu dels protocols notariais, la vigilància d'estrangers, l'ordre públic, les rendes comunals, la rebaixa dels interessos dels censals del 5% al 3,3%. Aquestes mesures econòmiques i socials són fruit de la inestabilitat que es viu a Andorra a partir de la segona meitat del segle XIX. També és significatiu l'indult concedit a Gil Solana, reu condemnat a mort, pel bisbe d'Urgell Josep Caixal l'any 1854⁸¹.

La nova situació política i econòmica del país coneix moments importants els anys 1866 i 1867. L'any 1866 el bisbe d'Urgell, Josep Caixal, promulga el decret de Nova Reforma que atorga el dret a vot a tots els caps de casa del país⁸². Un any després, 1867, una reial ordre (decret llei) del ministre d'Estat espanyol restableix les franquícies duaneres entre Espanya i Andorra, abolides els anys 1864 i 1866⁸³.

Entre 1868 i 1884 sorgeixen al país nombrosos moviments revolucionaris promoguts pels partidaris o detractors d'algunes polítiques de modernització del país com la creació d'un casino o la instal·lació del telègraf. Representatiu en aquest sentit és el decret de dissolució d'un Consell General anomenat revolucionari que no volgué prendre el jurament al veguer episcopal, l'any 1868⁸⁴, o la proclama realitzada per dos delegats del país a fi de pacificar el país l'any 1881⁸⁵.

Aquesta tensa situació, però, ajuda a la modernització institucional i social d'Andorra, i així entre els anys 1881 i 1882 els coprínceps decreten la creació de les delegacions permanents⁸⁶, que tindran un gran pes específic en el desenvolupament polític, institucional i legislatiu a Andorra al llarg del segle XX. El 1888 es creen, també per decret, els tribunals superiors de justícia de la Mitra i de Perpinyà⁸⁷. Els veguers recuperen les competències jurisdiccionals perdudes al segle XV, amb motiu de la inestabilitat social generada al país durant els períodes revolucionaris.

Del decret a la llei. El segle XX

Al començament del segle XX la modernització i la millora de les comunicacions esdevé una necessitat en un país que s'havia quedat aïllat. Així entre 1903 i 1904 els coprínceps confirmen la voluntat del Consell General de crear una carretera que uneixi Andorra la Vella amb la Seu d'Urgell i d'instal·lar una xarxa telegràfica i telefònica al país⁸⁸.

Les autoritats espanyoles intenten la regeneració econòmica del país i concedeixen l'any 1922 el restabliment de les franquícies duaneres, abolides el 1887⁸⁹.

L'any 1929 els coprínceps aproven la creació de la societat hidroelèctrica FHASA⁹⁰, que ha de permetre l'electrificació del país, la construcció de l'actual xarxa de carreteres o la creació del Servei de Policia. En aquests casos es constata la presència del Consell General com la institució que impulsa els projectes de millora al país, que són ratificats i impulsats per la figura dels coprínceps. Aquest és un aspecte clau per comprendre el desenvolupament polític i institucional d'Andorra al llarg del segle XX.

L'any 1933 els delegats permanents decreten la implantació del sufragi universal masculí al país⁹¹, decret que és abolit pels veguers l'any 1941⁹² i reinstaurat per ells mateixos l'any 1947⁹³.

Entre els anys 1967 i 1994 el país coneix un gran nombre de reformes polítiques, econòmiques i socials, que ens condueixen fins a l'Andorra dels nostres dies.

La millora del benestar social, seguint l'exemple del que passava a Espanya i França, és motiu de preocupació per part de les institucions andorranes, que a través dels delegats permanents, aproven mitjançant decret la constitució de la Seguretat Social d'Andorra, l'any 1967⁹⁴.

L'any 1970 els delegats permanents decreten el sufragi actiu de la dona⁹⁵ i l'any 1973 la seva elegibilitat per a càrrecs públics⁹⁶.

En l'àmbit judicial, l'any 1976 un decret dels delegats permanents crea el ministeri fiscal i modifica el sistema d'elecció i la durada del càrrec del jutge d'apel·lacions⁹⁷, inamovible des del període medieval.

L'any 1977 és l'any més interessant des del punt de vista institucional ja que els delegats permanents aproven tres decrets de gran importància. El primer facilita l'adquisició de la nacionalitat andorrana⁹⁸, el segon projecta la reforma de les institucions⁹⁹ i el tercer dobla el nombre de batlles de 2 a 4¹⁰⁰.

Un any després, el 1978, els delegats dels coprínceps decreten la creació de la setena parròquia: Escaldes-Engordany¹⁰¹.

L'any 1981 el decret de reforma de les institucions estableix de forma definitiva la separació dels poders legislatiu, executiu i judicial¹⁰², de la qual la creació d'un govern executiu i l'establiment d'una diplomàcia pròpiament andorrana en són les conseqüències més rellevants.

A partir de l'any 1984 Andorra s'obre a Europa i al món fruit del tractat d'adhesió a l'ONU com 119è estat membre l'any 1984 i amb la signatura del tractat econòmic amb la CEE de l'any 1990. Aquestes negociacions són dutes a terme directament pel Govern d'Andorra amb l'autorització corresponent dels coprínceps. Per aquest motiu, a més de les lleis aprovades pels coprínceps i els seus representants cal tenir en compte les lleis i els acords decretats per les institucions d'Andorra, que tenen matèria suficient per a l'elaboració d'una altre estudi.

Constitució del Principat d'Andorra

Constitució del Principat d'Andorra

Prèambul

El Poble Andorrà, amb plena llibertat i independència, i en exercici de la seva pròpia sobirania,

Consentint de la necessitat d'adequar l'estructura institucional d'Andorra a les noves circumstàncies que comporta l'evolució de l'entorn geogràfic, històric i sòcio-cultural en què es troba situada, així com de la necessitat de regular les relacions que, dins d'aquest nou marc jurídic, hauran de tenir unes institucions que troben els seus orígens en els Pareatges.

Convençut de la conveniència de dotar-se de tots els mecanismes que han de permetre tenir la seguretat jurídica en l'exercici d'uns drets fonamentals de la persona que, si bé sempre han estat presents i respectats en el tarannà de la societat andorrana, no es beneficiaven d'una regulació material concreta,

Decidit a perseverar en la promoció de valors com la llibertat, la justícia, la democràcia i el progrés social, i a mantenir i enfortir unes relacions harmòniques d'Andorra amb la resta del món, i especialment amb els països veïns, sobre la base del respecte mutu, de la convivència i de la pau,

Amb la voluntat d'aportar a totes les causes comunes de la humanitat la seva col·laboració i el seu esforç, i molt especialment quan es tracti de preservar la integritat de la Terra i de garantir per a les generacions futures un medi de vida adequat,

Amb el desig que el lema "virtus, unita, fortior", que ha presidit el camí pacífic d'Andorra a través de més de set-cents anys d'història, segueixi essent una divisa plenament vigent i onent sempre les actuacions dels andorrans.

Aprova sobiranament el present Constitució.

Títol I De la sobirania d'Andorra

Article 1

1. Andorra és un Estat independent, de Dret, Democràtic i Social. La seva denominació oficial és Principat d'Andorra.

2. La Constitució proclama com a principis inspiradors de l'acció de l'Estat andorrà el respecte i la promoció de la llibertat, la igualtat, la justícia, la tolerància, la defensa dels drets humans i la dignitat de la persona.

3. La sobirania resideix en el Poble Andorrà, que l'exerceix per mitjà de les diferents classes de participació i de les institucions que estableix aquesta Constitució.

4. El règim polític d'Andorra és el Copríncipat parlamentari.

5. Andorra està integrada per les Parròquies de Canillo, Encamp, Ordino, La Massana, Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria i Escaldes-Engordany.

Article 2

1. La llengua oficial de l'Estat és el català.

2. L'himne nacional, la bandera i l'estat d'Andorra són els tradicionals.

3. Andorra la Vella és la capital de l'Estat.

Article 3

1. La present Constitució, que és la norma suprema de l'ordenament jurídic, vincula tots els poders públics i els ciutadans.

2. La Constitució garanteix els principis de legalitat, de jerarquia, de publicitat de les normes jurídiques, de no retroactivitat de les disposicions restrictives de drets individuals o que comportin un efecte o estableixin una sanció desfavorable, de seguretat jurídica, de responsabilitat dels poders públics i d'interdicció de tota arbitrarietat.

3. Andorra incorpora al seu ordenament els principis de dret internacional públic universalment reconeguts.

4. Els tractats i acords internacionals s'integren en l'ordenament jurídic a partir de la seva publicació en el Butlletí Oficial

del Principat d'Andorra, i no poden ésser modificats o derogats per les lleis.

Títol II Dels drets i llibertats

Capítol I. Principis generals

Article 4

La Constitució reconeix que la dignitat humana és intangible i, en conseqüència, garanteix els drets inviolables i imprescriptibles de la persona, els quals constitueixen el fonament de l'ordre polític, la pau social i la justícia.

Article 5

La Declaració Universal dels Drets Humans és vigent a Andorra.

Article 6

1. Totes les persones són iguals davant la llei. Ningú no pot ésser discriminat per raó de naixement, raça, sexe, origen, religió, opinió, o qualsevol altra condició personal o social.

2. Els poders públics han de crear les condicions per tal que la igualtat i la llibertat dels individus siguin reals i efectives.

Capítol II. De la nacionalitat andorrana

Article 7

1. La condició de nacional andorrà, així com les seves conseqüències jurídiques, s'adquireix, es conserva i es perd d'acord amb el que es reguli en Llei Qualificada.

2. L'adquisició o el manteniment d'una nacionalitat diferent de l'andorrana implicarà la pèrdua d'aquesta en els termes i terminis fixats per la llei.

Capítol III. Dels drets fonamentals de la persona i de les llibertats públiques

Article 8

1. La Constitució reconeix el dret a la vida i la protegeix plenament en les seves diferents fases.

2. Tota persona té dret a la integritat física i moral. Ningú no pot ésser sotmès

L'any 1985 els delegats permanents aproven la Llei de modificació del codi de la nacionalitat que facilita l'accés a la nacionalitat andorrana¹⁰³.

Aquesta nova situació política necessitava un marc legal o llei general, on quedés definida i aquesta no fou altra que la Constitució d'Andorra, redactada per una comissió formada per representants dels coprínceps i del Consell General, sota l'assessorament d'eminentes juristes, aprovada pel poble andorrà en referèndum el 14 de març de 1993 i ratificada pels coprínceps mesos després¹⁰⁴. En ella es reconeix la sobirania del poble andorrà, s'estableix la igualtat de drets de tots els andorrans i es defineix el sistema polític andorrà com a coprincipat constitucional. Aquest és fins avui el darrer gran privilegi de la història d'Andorra.

El Butlletí Oficial del Principat d'Andorra (BOPA) creat l'any 1989 esdevé l'actual llibre de registre de lleis, amb una funció similar a la dels antics llibres de registre de privilegis, i és el principal mitjà de difusió de la situació legislativa al país. A més, és a l'abast de tothom, molt al contrari del que Antoni Fiter i Rossell ens aconsellava en la introducció del Manual Digest, "... no és bo que la ciència del govern, política, economia i règimen de les valls se facia comuna i vulgar als forasters"¹⁰⁵.

Tal com hem vist al llarg de la ponència, la carta, el privilegi, el decret o la llei són el resultat d'una situació social concreta. Al llarg de l'exposició s'ha vist com amb el pas dels segles els privilegis i les lleis responen a la demanda de grups socials cada cop més amplis i diversificats. Avui, les comunitats i els individus busquen la igualtat social i de drets en un món cada cop més globalitzat. La resolució d'aquesta dicotomia ha de definir la història d'Andorra del segle XXI i per aquest motiu el nostre país haurà de respondre, a través de la legislació, a les demandes socials pròpies dels nostres temps, sigui per corregir abusos sigui per atorgar beneficis.

Domènec Bascompte i Grau

Historiador i tècnic de l'Arxiu Històric Nacional

Abreviatures

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
ACAND: Arxiu Comú d'Andorra
ACU: Arxiu Capitular d'Urgell
ADU: Arxiu Diocesà d'Urgell
AHN: Arxiu Històric Nacional
ANP: Arxius Nacionals de París
ASC: Arxiu Set Claus
BMM: Biblioteca del Monestir de Montserrat
cit.: Citat
col.: Col·lecció
doc: document
edit: editat
f.: foli(s)
MDU: Museu Diocesà d'Urgell
núm.: número
op. cit.: obra citada
orig.: original
p.: pàgina
perg.: pergamí
r^o.: recto
reg.: registre
s.: segle(s)
ss.: següents
v^o.: verso
vol.: volum

Bibliografia

Baiges, Ignasi J. i Fages, Mariona. *Diplomatari de la Vall d'Andorra segle XIV. Govern d'Andorra*. Andorra 1992.

Baraut, Cebrià. *Cartulari de la vall d'Andorra I (s. IX-XIII)*. Govern d'Andorra. Andorra 1988.

Baraut, Cebrià. *Els privilegis atorgats pels bisbes d'Urgell a les valls d'Andorra (segles XIII-XVIII)*. *Quadern d'Estudis Andorrans*, núm. 3. Andorra 1978, p. 21-74.

Baraut, Cebrià. *La data de la consagració de la catedral carolíngia d'Urgell*. *Urgelia* núm.7, Societat Cultural Urgelitana. La Seu d'Urgell, 1984-1985, p.515-525.

Baraut, Cebrià. *Lleis referents a Andorra a les valls d'Andorra promulgades pels coprínceps episcopals durant els segles XVII-XIX*. *Quadern d'Estudis Andorrans*, núm. 4. Andorra 1979, p. 19-70.

Baraut, Cebrià. *Un recull de documents andorrans del segle XVIII*. *Quadern d'Estudis Andorrans*, núm. 3. Andorra 1978, p. 101-132.

Bascompte, Domènec. Diplomatarí de la Vall d'Andorra segle XVII. Govern d'Andorra. Andorra 1997.

Descheemaeker, Jacques i Morell, Antoni. Carta pobla d'Andorra. Andorra 1987. Fiter i Rossell, Antoni. Manual Digest. Consell General. Andorra 1987.

Guillamet, Jordi. Aproximació a la història social, política i econòmica d'Andorra (s.IX-XIII). Govern d'Andorra. Andorra 1991.

Guillamet, Jordi. Revisió al problema de la Carta Pobla d'Andorra. Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques, núm. 2. Andorra 1987, p. 43-67.

Lluelles, M. Jesús. La transformació econòmica d'Andorra. L'Avenç SA, col. Clio-11. Barcelona 1991.

López, Esteve i Peruga, Joan. Diplomatarí de la Vall d'Andorra segle XIX. Govern d'Andorra. Andorra 1994.

Marqués, Nemesi. Lleis i resolucions dels coprínceps i els seus delegats (1900-1979). Casal i Vall, col. "Monumenta Andorrana", núm. 7. Andorra 1980.

Marqués, Nemesi. Lleis i resolucions dels coprínceps i els seus delegats (1980-1983). Serveis del copríncep episcopal d'Andorra i Pagès editors. Lleida 1998.

Mas, David. La repressió del cultiu i contraban de tabac al segle XVIII. Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques, núm. 1. Andorra 1986, p.141-153.

Morell, Antoni. Andorra a la segona meitat del segle XVIII. Quadern d'Estudis Andorrans, núm. 1. Andorra 1976, p. 39-64.

Ribot, Miquel. Llibre de la Terra. Govern d'Andorra. Andorra 1997.

Valls Taberner, Ferran. Privilegis i ordinacions de les valls d'Andorra. (2a edició). Universitat de Màlaga. Saragossa, 1990.

Vela, Susanna. Diplomatarí de la Vall d'Andorra segle XV. Govern d'Andorra. Andorra 2002.

VV.AA. Diccionari d'Història de Catalunya. Ed. 62. Barcelona 1992.

VV.AA. Gran Enciclopèdia Catalana. (2a ed.). Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1986.

VV.AA. BOPA. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra. Andorra, 1989-2002.

Notes

¹ A. Fiter Rossell, *Manual Digest*, p. 46.

² ACU, fons d'Andorra, perg. núm. 1. Edit. C. Baraut, *cartulari de la vall d'Andorra I*, s. IX-XII, p. 89-90.

³ J. Guillamet, *Revisió al problema de la Carta Pobla d'Andorra*.

⁴ J. Descheemaeker/A. Morell, *Carta Pobla d'Andorra*.

⁵ Orig. perdut. Còpia s.XVII, col. Baluze, vol. 107, f. 411. Edit. C. Baraut, *op. cit.*, p. 92-93.

⁶ Orig. perdut. Còpia s.XVII, ACU, *cartulari I*, f. 14. Edit. C. Baraut, *op. cit.*, p. 93-95.

⁷ C. Baraut, *La data de la consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell*, *Urgelia* 6, p. 515-525.

⁸ MDU, Còpies s.X, ACU, *cartulari I*, f. 15. Edit. C. Baraut, *cartulari de la vall d'Andorra I*, s. IX-XII, p. 113-115.

⁹ Orig. perdut. Còpia s. XIII, ACU, cartulari I, f. 168. Edit. F. Valls Taberner, *Privilegis i ordinacions de les valls d'Andorra*, p. 381-384.

¹⁰ Orig. perdut, còpia s. XIII, ACU, cartulari I, f. 244 i ss. Edit. F. Valls Taberner, *op. cit.*, p. 384-391.

¹¹ Còpia s. XIV, AHN/ASC, perg. núm. 1. Edit. F. Valls Taberner, *op. cit.*, p. 391-406.

¹² Regest, J. Guillaumet, *Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra*, p. 276.

¹³ ACU, fons d'Andorra, perg. núm. 18. Edit. C. Baraut, *op. cit.*, p.233-234.

¹⁴ J. Guillaumet, *op. cit.*, p. 88.

¹⁵ Orig. perdut, còpia s. XIV, AHN/ASC, perg. núm. Edit. F. Valls Taberner, *op. cit.*, p. 408-409.

¹⁶ AHN/ASC, perg. núm. 2. Edit. F. Valls i Taberner, *op. cit.*, p. 410-411.

¹⁷ AHN/ASC, perg. núm. 4. Edit.,C. Baraut, *Pariatges d'Andorra 1278-1288*, p. 50-55.

¹⁸ ACU, fons d'Andorra, perg. núm. 66. Edit.C. Baraut, *op. cit.*, p. 84-91.

¹⁹ Còpia s. XIV, ACAND, perg. núm. 12 Regest J.Guillaumet, *op. cit.*, p. 335.

²⁰ Reg. AHN/ACA, reg. *Gratiarum*, núm. 201, f. 52. Edit. I. Bages-M. Fages, *diplomataris de la Vall d'Andorra*, s. XIV, p. 19-20.

²¹ Reg. AHN/ACA, reg. *Gratiarum*, núm. 476, f. 128v.-129v. Edit. I. Bages-M. Fages, *op. cit.*, p. 39-41.

²² AHN/ACAND, perg. núm. 3. Edit. I. Bages-M. Fages, *op. cit.*, p. 20-22.

²³ AHN/ASC, perg. núm. 38. Edit. I. Baiges-M. Fages: *op. cit.*, p. 23.

²⁴ C. Baraut: *els privilegis atorgats pels bisbes d'Urgell a les valls d'Andorra*, p. 25-29.

²⁵ AHN/ASC, perg. núm. 26-27. Edit. I. Baiges-M. Fages, *op. cit.*, p. 138-140.

²⁶ Reg. AHN/ACA, reg. *cancellaria Secretarum*, núm. 1294, f. 30v.-31v. Edit. I. Baiges-M. Fages, *op. cit.*, p. 181-183.

²⁷ AHN/ASC, perg. núm. 45. Edit. S.Vela, *diplomataris de la Vall d'Andorra*, s. XV, p. 64.

²⁸ AHN/CR, s/n. Edit. S.Vela, *op. cit.*, p. 133-135.

²⁹ AHN/ASC, perg. núm. 51. Edit. S.Vela: *op. cit.*, p. 183-187.

³⁰ Orig. perdut. Reg. AHN/ACA, reg. *comune*, núm. 3.448, f. 163v.-164r. Edit. S.Vela, *op. cit.*, p. 339-340.

³¹ Orig. perdut Reg. J. Lauriol, *llibre de privilegis*, f. 67r.-68v. Edit. S.Vela, *op. cit.*, p. 341-342.

³² Orig. perdut. Reg. J. Lauriol, *op. cit.*, f. 69r^o-70v^o.

³³ AHN/ASC, perg. núm. 105. Reg. I. Soler, *Llibre de privilegis*, f. 17r^o-18r^o.

³⁴ Orig. perdut. Reg. AHN/ACA, reg. *comune*, núm. 3.383, f. 149v. Edit. S.Vela, *op. cit.*, p. 351-352.

³⁵ AHN/ASC, perg. núm. 71. Edit. S.Vela, *op. cit.*, p. 353-354

³⁶ AHN/ASC, perg. núm. 101. Reg. J. Lauriol, *op. cit.*, f. 37r^o-39r^o.

³⁷ Còpia del s. XVI, AHN/ASC, perg. núm. 90.

- ³⁸ AHN/ASC, perg. núm. 78. Reg. I. Soler, op. cit., f. 32r^o-v^o
- ³⁹ P. Canturri, presentació de l'edició del Llibre de la Terra, p. 6.
- ⁴⁰ AHN/ASC, llibre núm. 11. Edit. I. Baiges-S.Vela.
- ⁴¹ I. Baiges, *Estudi del contingut de l'edició del Llibre de la Terra*, p. 15.
- ⁴² S.Vela, *pròleg de l'edició del Llibre de la Terra*, p. 8.
- ⁴³ AHN/ASC, perg. núm. 113. Reg. I. Soler, op. cit., f. 25r^o-26v^o
- ⁴⁴ AHN/ASC, perg. núm. 116. Reg. J. Lauriol, op. cit, f. 153 v°-155v^o.
- ⁴⁵ AHN/ASC, perg. núm. 128. Edit. C. Baraut, *els privilegis atorgats pels bisbes d'Urgell a les valls d'Andorra*, p. 46-49.
- ⁴⁶ AHN/ASC, perg. núm. 148. Reg. J. Lauriol, op. cit., f. 103r^o-104v^o.
- ⁴⁷ AHN/ASC, perg. núm. 152. Edit. C. Baraut, op.cit., p. 53
- ⁴⁸ AHN/ASC, doc. núm. 1137. Edit. D. Bascompte, *diplomatarí de la Vall d'Andorra*, s. XVII, p. 41-42.
- ⁴⁹ AHN/ASC, perg. núm. 143. Edit. C.Baraut, op. cit., p. 50-51
- ⁵⁰ Registre ADU, núm. 72, f.45v^o-46v^o. Edit. C. Baraut, op. cit., p.
- ⁵¹ Reg. I. Soler, op. cit. f. 60r.-61r. Edit. D. Bascompte, op. cit., p. 93-95.
- ⁵² AHN/ASC, perg. núm. 169. Edit. D. Bascompte, op. cit, p. 255-257.
- ⁵³ AHN/ASC, perg. núm. 170. Edit. D. Bascompte, op. cit, p. 136-139.
- ⁵⁴ AHN/ASC, perg. núm. 172. Edit. D. Bascompte, op. cit. p. 162-166.
- ⁵⁵ Nemesi Marqués, *lleis i resolucions dels coprínceps i dels seus delegats*, p. 30.
- ⁵⁶ AHN/ASC, doc. núm. 906. Edit. D. Bascompte, op. cit., p. 188-189.
- ⁵⁷ BMM, instrument núm. 30. Edit. C. Baraut, *un recull de documents andorrans del segle XVIII*, p. 112-113.
- ⁵⁸ AHN/ASC, perg. núm. 179. Edit. D. Bascompte, op. cit. p. 255-257.
- ⁵⁹ AHN/ASC, doc. núm. 182. Edit. D. Bascompte, op. cit. p. 297-299.
- ⁶⁰ AHN/ASC, llibre núm. 35.
- ⁶¹ AHN/ASC, llibre núm. 36.
- ⁶² S.Vela, *pròleg de l'edició del Llibre de la Terra*, p. 8-9.
- ⁶³ AHN/ASC, perg. núm. 185.
- ⁶⁴ AHN/ASC, perg. núm. 186.
- ⁶⁵ AHN/ASC, perg. núm. 188.
- ⁶⁶ AHN/ASC, perg. núm. 187.
- ⁶⁷ AHN/ASC, doc. núm. 1196.
- ⁶⁸ Vegeu nota 63.
- ⁶⁹ ADU, registre 115, f. 264v^o-265r^o. Edit. C.Baraut, *lleis referents a les valls d'Andorra promulgades pels coprínceps episcopals durant els segles XVII-XIX*, p. 64-65.
- ⁷⁰ D. Mas, *La repressió del cultiu i contraban de tabac al segle XVIII*, p. 141.
- ⁷¹ Vegeu nota 66.
- ⁷² AHN/ASC, llibre núm. 39.

- ⁷³ A. Fiter i Rossell, *Manual Digest*, f. 5-6.
- ⁷⁴ AHN/ASC, llibre núm. 37.
- ⁷⁵ AHN/ASC, doc. núm. 1600.
- ⁷⁶ A. Morell, *Andorra a la segona meitat del segle XVIII*, p. 39-64.
- ⁷⁷ AHN/ANP, fia 635/20A. Edit. E. López-J. Peruga, *Diplomatari de la vall d'Andorra*, s. XIX, p. 94-96.
- ⁷⁸ AHN/ANP, fia 635/20A, núm. 27. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 126-127.
- ⁷⁹ AHN/ASC, doc. núm. 3.198. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 160-161.
- ⁸⁰ AHN/ASC, doc. núm. 2.263. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 132-133.
- ⁸¹ Reg, ADU, llibre de comunicacions. núm. 1, f. 48. Edit. E. López-J. Peruga, *op. cit.*, p. 203.
- ⁸² AHN/ADA, 1Z100, doc. núm. 3. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 226-235.
- ⁸³ AHN/ASC, doc. núm. 3. 416. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 243-245.
- ⁸⁴ Reg., ADU, llibre de comunicacions, núm. 6, f. 141. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 249-250.
- ⁸⁵ AHN/ASC, doc. núm. 3. 368. Edit. E. López- J. Peruga, *op.cit.*, p. 291-295.
- ⁸⁶ Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 302-303.
- ⁸⁷ AHN/ASC, doc. núm. 3. 148. Edit. E. López- J. Peruga, *op. cit.*, p. 345-347.
- ⁸⁸ Edit. Nemesi Marqués, *Lleis i resolucions dels coprínceps i els seus delegats (1900-1979)*, p. 168-173.
- ⁸⁹ Cit. M. J. Lluelles, *la Transformació econòmica d'Andorra*, p.105.
- ⁹⁰ Edit. Nemesi Marqués, *op. cit.*, p. 126
- ⁹¹ Ídem, p. 53.
- ⁹² Ídem, p. 55-56
- ⁹³ Ídem, p. 56.
- ⁹⁴ Ídem, p. 204-210.
- ⁹⁵ Ídem, p. 57-58.
- ⁹⁶ Ídem, p. 60-61.
- ⁹⁷ Ídem, p. 111-113.
- ⁹⁸ Ídem, p. 82-90.
- ⁹⁹ Ídem, p. 96-98.
- ¹⁰⁰ Ídem, p. 117-119.
- ¹⁰¹ Ídem, p. 48-50.
- ¹⁰² Edit. Nemesi Marqués, *lleis i resolucions dels coprínceps i dels seus delegats (1980-1993)*, p. 34-67
- ¹⁰³ Ídem, p. 25-33.
- ¹⁰⁴ Edit. BOPA, núm. 24, any 1993, p. 448-459.
- ¹⁰⁵ A. Fiter Rossell, *Manual Digest*, f. 7.

ELS MOVIMENTS SOCIALS

GABRIEL UBACH I VALDÍVIA

L'associacionisme sindical a Andorra com a expressió del canvi social i polític

Les associacions voluntàries, tal com les entenem avui dia, són de caràcter més recent i neixen en un marc constitucional i democràtic, on la gent s'hi adscriu per iniciativa pròpia i en la recerca d'un objectiu comú, on es donen components de reivindicació i de mobilitat socials. L'aparició d'agrupacions sindicals constitueix un bon indicador del funcionament de la societat civil i del seu grau de vitalitat.

Les organitzacions sindicals es generalitzen i adquireixen major relleu quan les societats creixen, es tecnifiquen i guanyen complexitat, i és en aquest procés dinàmic on aquestes agrupacions han d'assumir un paper protagonista com a mitjà organitzador, absorbint i generant comportaments, valors i actituds socials i culturals que impregnen l'entramat social i el dinamitzen¹.

Els moments històrics del moviment sindical a Andorra: fets i protagonistes

L'arribada de FHASA enceta un nou període a Andorra: arribada massiva de treballadors estrangers que comporta una activitat econòmica major (l'aparició de les primeres institucions bancàries), millora de les comunicacions... però també són anys de reivindicació social i política per part dels "joves andorrans" i dels "treballadors estrangers" de FHASA que exigeixen condicions de treball més òptimes i millores salarials (els sous eren molt baixos en relació amb altres indrets). El 26 d'agost de 1933 s'inicia la vaga de FHASA seguida majoritàriament pels treballadors

espanyols i es prorroga fins al 21 de setembre. Aquests esdeveniments coincideixen amb una altra mobilització política, la reclamació del dret de vot per a tots els homes andorrans majors de 25 anys. Els ànims dins la Casa de la Vall i al carrer estan exaltats. Com a resultat d'aquest conflicte els gendarmes entren a Andorra amb la intenció de mantenir l'ordre, i la situació s'agreuja encara més. La reforma del dret de vot i l'expulsió dels treballadors vaguistes retornen una certa calma al país. No hem d'oblidar que aquells són anys de forta tensió social, de moviments reivindicatius a les grans ciutats europees, per tant les reivindicacions dels treballadors de FHASA s'han d'entendre en un marc més ampli, en els anys d'un moviment obrer que pren consciència de classe i de la seva situació. Després de quasi setanta anys, la memòria col·lectiva recorda els esdeveniments de FHASA com conflictes aliens a Andorra que han generat una idea negativa del moviment sindical, on tota organització de caràcter sindical és interpretada com a generadora de conflicte. El cert és que ningú recorda el fet reivindicatiu, unes condicions de treball molt dures i sous molt baixos, i a la memòria col·lectiva només resten com a dies de conflictes.

Els anys de guerres i de postguerra que es viuen més tard no afavoreixen l'aparició de moviments socials. Les guerres desfiguren la vida social, econòmica i política dels països veïns i els anys que segueixen són els de la reconstrucció.

Els cinquanta són anys de canvis i de creixement econòmic. Comencen a arribar molts estrangers, especialment francesos i espanyols que s'instal·len al país. Són sobretot els espanyols (gallecs, andalusos...) els que treballen a la construcció o el comerç i desenvolupen les feines menys qualificades. En el cas dels treballadors espanyols, vénen d'un règim dictatorial on qualsevol moviment social era eradicat ràpidament, i un mercat laboral com l'andorrà ofereix el que la gent busca: treballar i guanyar diners per poder viure.

Però el procés democràtic i constitucional espanyol de finals del setanta comporta molts canvis i el restabliment de molts drets i garanties sindicals. Es normalitzen els drets d'associacionisme i sindical i els treballadors dels diferents sectors productius s'organitzen com també els diferents sectors empresarials. Cal elaborar lleis com la legislació laboral i cal arribar a acords que protegeixin els treballadors i millorin la dinàmica productiva empresarial. Aquest procés necessari en qualsevol estat democràtic implica una consciència social que també arriba als treballadors espanyols a l'estranger i per tant a Andorra.

Els anys setanta, més de quaranta anys després dels esdeveniments de FHASA, es crea l'Associació de Residents a Andorra (ARA), que reprèn una

activitat reivindicativa que vol millorar les condicions laborals i de vida dels residents a Andorra. Malgrat que la institució neix amb vocació de representar els diferents col·lectius immigrants al país, la realitat és que tant els socis fundadors com la resta de socis són majoritàriament espanyols i molts d'ells catalans. El problema amb què es va trobar l'ARA per arribar als diferents col·lectius immigrants (majoritàriament espanyols i francesos, però també portuguesos, filipins...) va ser la forta segmentació social que dificulta l'associacionisme social i reivindicatiu. L'ARA neix informalment l'any 1976 i pocs anys després es dona a conèixer amb un manifest a Andorra-7. Entre els socis fundadors també hi ha alguns joves andorrans, molts relacionats amb el Centre Cultural d'Andorra. Aquest moviment social i cultural coincideix amb el període de transició democràtica a Espanya, del retorn d'un jovent andorrà que ha estudiat fora (França, Espanya...) i que respira aires de democràcia... Amb els anys, l'ARA aconsegueix millores per als treballadors (ser reconeguts per la Coordinadora europea d'emigrants, negociacions per aconseguir la reducció de la jornada laboral, dies de festa...), però sobretot per als espanyols (ser reconeguts pel seu propi estat com a treballadors a estrangers, participació activa en la política espanyola...). Aquesta organització estava vinculada amb el PSC i el PSUC.

Temps més tard, el 8 de març de 1990, alguns dels socis de l'ARA decideixen crear el primer sindicat d'Andorra, el Sindicat Andorrà de Treballadors (SAT), que neix amb l'objectiu d'impulsar un sindicalisme nacional. En aquell moment, l'organització compta amb el suport d'alguns poders polítics i d'altres organismes com el Consell Sindical Interregional dels Pirineus Mediterranis (CSI-Pirimed). Fins fa poc i dins del període constitucional, aquesta organització no és reconeguda com a sindicat dins del país (prohibit per llei), però sí per algunes organitzacions sindicals europees. Però des que es va constituir l'any 2001, ha mantingut relacions amb organismes sindicals de diferents països i ha proposat reformes del Reglament laboral i també de la Llei d'associacions. Des de l'aprovació de la Constitució andorrana, el SAT intenta que la legislació laboral reconegui els drets dels treballadors i que s'elabori una llei de sindicats. El SAT neix amb força i s'organitzen activitats amb diferents personalitats sindicals de la Confederació Europea de Sindicats. La seva actuació no ha tingut una presència continuada en el temps i són molts els treballadors que desconeixen la seva existència. Ara es deixa sentir una altra vegada, coincidint amb altres associacions de caràcter reivindicatiu.

En aquests anys, els francesos residents al país sí estaven organitzats sindicalment, i tant els treballadors de correus com els de l'ensenyament pertanyen a sindicats francesos. Fins i tot els ensenyants francesos van

protagonitzar vagues i manifestacions dins dels seus recintes educatius en territori andorrà. Però la seva presència en el mercat de treball (funcionaris...) tampoc va afavorir certa mobilitat en aquest sentit. No hem d'oblidar, com dèiem abans, que majoritàriament els treballadors de la construcció o del sector serveis són d'origen espanyol i portuguès, en els últims anys.

Les organitzacions sindicals a l'Andorra constitucional

L'aprovació de la Constitució del 1993 legitima el dret d'associació sindical i enceta un període de mobilització i de creació d'associacions de caràcter laboral i reivindicatives. El SAT es mobilitza per legitimar la seva presència a Andorra i arribar als treballadors del país. Mentrestant, comencen a aparèixer associacions diverses a l'Administració pública i les parapúbliques. Aquestes associacions intenten organitzar el col·lectiu de treballadors de l'Administració perquè defensi els seus interessos i els seus drets dins l'aparell administratiu. Algunes neixen sota el nom d'associacions, evitant així el rebuig que el nom de sindicat aixeca entre alguns sectors socials. Altres neixen sota el nom de sindicats amb un esperit obertament reivindicatiu. I totes han estat enregistrades com associacions a l'espera que s'elabori la llei de sindicats, tal com preveu la Constitució.

L'Associació de Personal Adscrit a l'Administració General (APAAG) és la primera (1993). L'any 1998 apareix el Sindicat de Policia, que ja feia temps que s'estava forjant i l'any següent l'Associació de Funcionaris de Duana (AFD). Entre el 2000 i el 2001, apareixen altres organitzacions com l'Associació de Personal i Agents Penitenciaris, l'Associació Nacional del Servei de Circulació (ANSC), l'Associació de Personal Adscrit a l'Administració de Justícia (APAAJ), els sindicats d'ensenyament públic o el d'ensenyament congregacional, el de banders o els que afecten a parapúbliques com l'STA, FEDA o el SAAS.

Aquesta proliferació d'organitzacions sectorials fa que algunes d'elles es configuren com a confederació de sindicats. Així, a final de l'any 2000, es comença a forjar la Unió Sindical d'Andorra (USdA), que es fa operativa a partir del 2001.

El fet que les organitzacions d'USdA pertanyin majoritàriament al sector públic, s'explica perquè representen un sector més homogeni i més protegit laboralment. El mercat laboral que es desprèn d'una economia de serveis, amb molts comerços, hotels, restaurants, amb una forta mobilitat dels treballadors, on existeix l'acomiadament lliure, sense cap mena de compensació, l'organització dels assalariats no és fàcil, tot i que molts

d'aquests treballadors consideren necessària la presència dels sindicats. L'Observatori del segon trimestre del 2002 del Centre de Recerca d'Estudis Socials (CRES) ha preguntat a la població andorrana què pensem sobre els sindicats. Mentre un alt percentatge de treballadors no qualificats, de la indústria i tècnics, consideren necessaris els sindicats per protegir els interessos dels treballadors, els directius, propietaris, comandaments intermedis i jubilats consideren que no són necessaris. Aquests resultats reflecteixen la situació que es viu actualment, on els sindicats són percebuts com negatius per al col·lectiu empresarial, i no com un pont de diàleg amb els assalariats i un camí per a la millora i la professionalització de la producció. Encara s'han de definir els poders polítics, que si bé han declarat la seva ferma voluntat de desenvolupar una llei sindical, la presència empresarial a la política andorrana és més que coneguda.

El 20 de setembre de 2001 se celebra l'Assemblea constitutiva de la Unió de Sindicats d'Andorra (USDA), que pren el relleu de la confederació de sindicats integrada per disset organitzacions d'assalariats. Neix amb la missió de desenvolupar les polítiques sindicals i potenciar la solidaritat entre els treballadors i amb els objectius de reivindicar l'article 18 de la Constitució, defensar la Carta social europea i acceptar els convenis de l'Organització Internacional del Treball.

El moment actual que viuen les organitzacions sindicals al país es podria sintetitzar en la creació de l'USDA que aglutina majoritàriament els treballadors públics i parapúblics, tot i que alguns sindicats com el de transportistes o d'informàtics s'hi ha afiliat, i en el manteniment del SAT com a sindicat independent i de caràcter més generalista. Si bé aquestes organitzacions tenen formes diferents d'afrontar l'organització sindical, coincideixen a crear una força social que obligui el Govern a millorar la situació laboral dels treballadors assalariats al país i crear un marc legal que ho garanteixi. De fet, el repte més important que es plantegen aquestes organitzacions és el de normalitzar un espai social de diàleg entre el sector dels treballadors assalariats i el sector empresarial, instar a l'elaboració d'una legislació laboral i a la regulació dels sindicats, i crear una cultura sindical inexistent fins al moment dins les nostres fronteres. A la pressió interna que exerceixen "els sindicalistes", s'ha d'afegir el seguiment que fan sindicats francesos i catalans i la mirada atenta de la Confederació Europea de Sindicats, que pot condicionar la visió exterior del nostre país i la seva presència en organismes internacionals com l'Organització Mundial del Comerç (OMC).

Aquests últims anys l'aparició contínua de notícies sobre els sindicats a la premsa o a la TV és simptomàtica de la necessitat de normalitzar el dret

sindical a Andorra, com un pas més per aconseguir un estat democràtic i modern.

La necessitat democràtica de representació sindical

La nostra societat democràtica encara està impregnada d'una política proteccionista i de privilegi, tal com demostra la situació de molts immigrants estrangers. Aquests immigrants considerats bàsicament treballadors, mà d'obra, no només tenen restringit el seu accés a la nacionalitat andorrana (Llei de la nacionalitat) sinó que durant molts anys s'han vist privats de drets sindicals i amb això dels drets laborals que es deriven de qualsevol estat democràtic. Si bé la creació de la CASS l'any 1968 (dret a la sanitat i al sistema de pensions) o el reconeixement de treballadors estrangers als espanyols (que signifiquen la immigració majoritària) per part del seu propi estat, han estat un salt qualitatiu en uns anys de reformes institucionals i una situació preconstitucional, encara són molts els aspectes que s'han de millorar i els objectius a assolir per aconseguir una societat andorrana amb drets per a tots els seus residents, vital i dinàmica, que garanteixi millors condicions de vida per a tothom.

Nou anys de Constitució han necessitat alguns sectors laborals per sindicar-se i si bé han estat els treballadors de les administracions públiques i para-públiques els primers a mobilitzar-se en aquest sentit, no ha estat temps suficient per elaborar una llei de llibertat sindical, un marc legal que doni cabuda a aquestes organitzacions, i que s'acompanyi d'una legislació laboral similar a l'europea. La tendència cap a una Europa comunitària passa per establir un mercat laboral comunitari que s'haurà de regir per una legislació laboral única que garanteixi els drets dels treballadors comunitaris, i Andorra haurà de pensar quin és el seu paper en el nou espai europeu.

Gabriel Ubach i Valdívia

*President del Sindicat de Funcionaris de la Duana i
de la Unió Sindical d'Andorra (USdA)*

CONSTITUCIÓ DEL PRINCIPAT D'ANDORRA 1993

Capítol III

Article 16

Es reconeixen els drets de reunió i de manifestació pacífiques amb finalitats lícites. L'exercici del dret de manifestació requereix la comunicació prèvia a l'autoritat i no pot impedir la lliure circulació de persones i béns.

Article 17

Es reconeix el dret d'associació per a la consecució de fins lícits. La llei establirà, a efectes de publicitat, un Registre de les associacions que es constitueixin.

Article 18

Es reconeix el dret de creació i funcionament d'organitzacions empresarials, professionals i sindicals. Sense perjudici de la seva vinculació amb organismes internacionals, aquestes organitzacions han d'ésser d'àmbit andorrà, disposar d'autonomia pròpia sense dependències orgàniques estrangeres i funcionar democràticament.

Article 19

Els treballadors i els empresaris tenen dret a la defensa dels seus interessos econòmics i socials. La llei regularà les condicions d'exercici d'aquest dret per garantir el funcionament dels serveis essencials de la comunitat.

Ordinacions del Consell General, 1 de juny de 1950

Formació d'associacions.

Ordinació I.- Les associacions autoritzades hauran d'actuar d'acord amb les Bases següents:

1. El M.I. Consell General no s'oposa a que els ciutadans s'agrupin per la defensa de llurs interessos; però sí que vol conservar la seva personalitat rectora del país i servir la seva tranquil·litat, i és en aquest sentit que aprova les bases a les quals hauran de sotmetre's totes les associacions autoritzades en les Valls d'Andorra.

(...)

3. El M. I. Consell General no autoritzarà altra associació que la que defensi d'una forma gremial, els seus interessos professionals; però no tindrà en compte cap d'ella que vulgui perseguir reivindicacions de classe, lluita política o social.

(...)

Nota

¹Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J.J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona, Alta Fulla i Govern d'Andorra.

UN REPÀS A LA GASTRONOMIA ANDORRANA D'AHIR

M. DOLORS RIBES I ROGÉ

És important de seguir recordant i també conservar la nostra identitat gastronòmica i penso que tenim el deure de popularitzar-la a través de les noves generacions.

La cultura popular gastronòmica d'Andorra s'ha transmès d'una generació a l'altra durant centúries, com en totes les contrades de muntanya, està adaptada al medi, tancada en si mateixa durant segles i li ha costat molt la introducció i l'adaptació de cultures gastronòmiques properes. Per tant, poden dir que gaudim d'una cultura gastronòmica important i autòctona.

Alimentar-se ha estat sempre una preocupació de la humanitat per poder sobreviure.

Aquesta preocupació, que en un principi era una necessitat, amb el pas del temps, s'ha convertit en una delectació per als sentits, donant pas a la imaginació i a la preparació de plats cada vegada més sofisticats amb els productes a l'abast.

Cal tenir en compte que la cuina autòctona tradicional d'Andorra és un xic restringida respecte a altres properes més importants, quant al gran ventall d'aliments base que ens pot oferir una cuina catalana o basca, per citar-ne alguna, però la podem catalogar de senzilla en l'elaboració, saborosa i gratificadora quant a l'obtenció dels seus plats.

Cal pensar que com tota cuina d'alta muntanya l'exigüitat de les terres de conreu, el rigor del clima i les inclemències del temps fan que els productes bàsics siguin poc nombrosos i fins ben entrat l'any 1900 no trobem una gamma important de productes vinguts de l'exterior.

Hem de tenir present que en una comunitat de muntanya com era

l'andorrana, no és fins a principis del segle passat que els aliments es conceben com un plaer gastronòmic, més aviat eren un aportament sòlid indispensable per agafar forces per fangar, llaurar, dallar o altres feines imprescindibles per a la subsistència al camp; així doncs, els bons àpats, que es menjaven els dies de festa i en les celebracions importants, més que una delectació per al paladar esdevenien un mitjà òptim per estrènyer les bones relacions entre la comunitat.

Si bé la cuina andorrana s'ha preservat arreu de les parròquies andorranes, és a principi de la dècada dels seixanta i a conseqüència de la influència turística del país, que els establiments hotelers i els restauradors opten per una cuina més atractiva i es deixen influir per la demanda del moment que, per al turisme francès, s'escau en la degustació de plats típics espanyols, com el cas de la paella, i per al turisme provinent de l'estat espanyol s'escau en assaborir una bona pularda o bé un "foie" amb armanyac; és doncs a partir d'aquest moment que s'abandona la cuina autòctona per acollir la internacional.

Únicament en algunes cases andorranes s'ha conservat el tipisme d'alguns àpats fins als nostres dies. Cal tenir en compte també que és en aquesta dècada que la corba de la immigració a Andorra comença la seva ascensió i els nouvinguts aporten els seus costums culinaris que a voltes són ben acceptats pels andorrans.

Una gran historiadora andorrana dels segles XVIII i XIX, Lídia Armengol Vila, definia així la gastronomia dels nostres avantpassats: "En temps passats, i més particularment en comunitats d'alta muntanya, cuinar era gairebé un acte ritual, inserit en les pautes de la vida quotidiana, amb minuciosa normativa i en perfecta harmonia amb els condiments imposats pel medi i les mentalitats col·lectives... L'exigüitat de les terres de conreu, el rigor del clima, la manca de circulació de diners, constrenyien les comunitats pirinenques a produir en les respectives unitats familiars, a voltes col·lectives, tot el que requeria la seva subsistència. Aviram, porcs, patates -trufes, com en diuen a Andorra-, cols, espinacs, i qualsevol altra hortalissa que no temés les inclemències del temps, eren els únics productes bàsics i, en ser poc nombrosos, limitaven molt el ventall gastronòmic. El treball, extremadament fatigós, en algunes èpoques de l'any, requeria una alimentació consistent més elaborada i la vianda -avui més coneguda amb el nom d'escudella- aportava el sòlid aliment que els braços demanaven per fangar, llaurar o fer garbes..."

També Maria Montanya en les seves vivències de l'Andorra de principi del segle XX ens deixa constància de la gastronomia de les valls i ens diu: "Abans hi havia una cuina andorrana que es feia amb el que es produïa al

país, amb porc, corder, cabrit, conills, gallines, verdures i llegums. Els altres condiments de primera necessitat es portaven d'Espanya: oli, sucre, cafè, pasta, cigrons, llenties, peix salat, algunes conserves, licors, etc. Espècies, condiments, herbes, hi havia les que es feien i les que es portaven de fora, fins i tot les exòtiques, però el que més s'usava era el rústic i el julivert que condimentava la majoria de plats". "...Feia goig, quan anaves a alguna casa abans de sopar, veure l'olla penjada als cremalls i, al costat del foc, la sopera (...) amb les sopes d'escudella i tapades perquè s'anessin estovant a la calor del foc. A l'altre costat del foc, un gran plat de terra guardava calent el trinxat o les trumfes eixutes amb rostes de cansalada fregides (...) La taula de fusta de pi (...). Al racó del fons de la cuina hi havia un caixa-banc on el padrí seia al costat més a prop del caliu; al davant hi havia les cadires baixes (...)". D'aquesta manera ens descriu quins elements principals componien la cuina d'una llar andorrana, i també el que se solia menjar per sopar un dia qualsevol.

Em plau exposar-vos alguns dels textos que fins al moment he trobat sobre gastronomia andorrana; els he estructurat cronològicament perquè ens puguem fer una idea dels elements més utilitzats gastronòmicament parlant i també per poder comprendre millor les dificultats que han hagut de passar els andorrans per mantenir la tradició d'algunes receptes de menges típiques d'alta muntanya. Els andorrans s'han trobat al llarg del temps i a l'hora de preparar els àpats amb moltes dificultats, ja sigui per manca de queviures ja sigui per l'aïllament geogràfic del país o bé pel rigor del clima o per l'exigüitat de les terres de conreu.

Pel que fa a l'alimentació de la gent de les valls ens ha arribat per diferents historiadors i arqueòlegs que a Catalunya, i en concret als Pirineus, l'aliment d'aquestes gents era molt precari; tot i així ens consta que menjaven herbes, raves, pèsols, faves, bolets, ous, aviram i carn de porc. També carn d'ovella, animal del qual treien força profit, ja que de la llana en feien tèxtil per abrigar-se en temps de fred, de la pell en feien cuirs i pergamins, del greix en feien candeles i de les tripes cordes per als arcs i per a alguns instruments musicals.

Però el vertader animal era el porc, del que se n'aprofitava tot. Sembla ser que és a principis de l'any 1000 que se'n comença a conservar la carn, tant en salat com en confit amb el propi greix. Ja és sabut que en algunes cases de pagès d'aquell temps comptaven amb algun lloc de la casa reservat per a aquesta finalitat, l'anomenaven "lardium" (rebot) per conservar la "carnis recens" (carn fresca) i la "carnis salsa" (carn que és conservada en greix). Gràcies que sabien conservar la carn d'aquestes maneres, en greix, sal i també assecada, fa que a partir d'aquesta data

podien menjar carn durant pràcticament tot l'any.

Un menjar ja conegut l'any 1000 era el coure greix amb pèsols esclafats i secs, i menjar-ho barrejat amb força all trinxat. Els pernills secs continuen sent una autèntica riquesa, curosament preparats i guardats en els carners de les cases, i el robatori de pernills sovint era un tema literari.

En l'exposició que Agnès Cruanys i Zafrà i Josep Pou Vallès van fer al Ier Congrés d'història de la família als Pirineus, ens comenten que un document datat de l'any 1004 cita les principals dependències de la casa, entre elles la cuina.

Altres documents parlen del "caput foger" i també del "lare", la llar i els seus calamàstecs, del forn per coure pa, dels escons, bancs i taules. La disposició de la cuina sembla ser la mateixa que hi havia no fa gaire a les cases de pagès amb les eines d'aram i ferro, i amb la pastera, moble principal de la cuina.

Els calamàstecs, les olles, les paelles, el morter i els neulers formaven la decoració de les cuines ja des del segle XI com a mínim. Entre les eines de ferro apareix la vaixel·la, reduïda quasi només a l'escudella, i els gresols i les culleres, poques de metall, amb el seu cullerer, amb les copes i altres recipients per beure. En un document de l'any 1043 se cita la cadira. Es parla com a cosa del menjar amb taula formada de posts i capitells, "tabulam", que ha de tapar-se, envoltat dels seus bancs, "tabula cum ipsos banchs", amb estovalles. Els canelobres, "candelabros luminarios ferros" serveixen per a la il·luminació.

En un testament fet del segle XII, veiem que els cereals que més abundaven llavors eren: l'ordi, el forment, el sègol, l'espelta, la civada i el mill. El vi i altres productes com els pèsols, l'oli, la carn assecada, els formatges, el lli, el cànem, la llana i la palla. Com a bestiar més popular i important destaquen: els cavalls, les eugues, els muls, les mules, els xais, les ovelles, els porcs, les vaques i els bous; cal destacar també els eixams d'abelles, molt importants en aquella època.

Del segle XII daten els tractats de concòrdia entre els homes d'Andorra i la Mitra d'Urgell. D'aquesta època podem destacar una llista de fruits de la terra i dels productes comestibles objecte del delme: "anyells, llana, formatges, vedells, porcs, gallines, ous, naps, cols, pernills, fogaces de forment, canades de vi pur, ordi, civada".

Documents estudiats del mateix segle ens citen la llar com un foc de llenya a nivell del terra, adossat a la paret i amb una campana a sobre per recollir els fums. També troben citacions del forn, que era una continuació del romà, totes les cases d'un poble disposaven d'un forn de pa, però una casa aïllada o un mas, el necessitava. La cocció al forn no solament

s'aplicava al pa, també s'hi portaven cassoles i greixoneres on algunes preparacions molt determinades, com la cassola de brosat, la greixonera de carbassa o els flacons s'hi acabaven de fer. També el forner hi feia "panad" o coques farcides amb carn, peix, llegums, fruita o barreja de tot. Eren menges molt populars i avui dia encara es conserven: cada poble té la seva coca a la Festa Major.

Per triturar i aixafar s'utilitzava el morter i per a la preparació dels menjars s'utilitzaven gerres amb l'aigua necessària per cuinar i netejar, els aliments es rentaven dins d'una conca o gibrell.

Per a la cocció empraven l'olla i l'olleta amb els corresponents suports, els trespeus. També feien l'ast amb la broca i la greixonera per recollir el greix i els suc que queia de l'ast. La cassola i la paella anaven sobre els trespeus. La cassola també podia anar al forn.

Les graelles servien per coure carn o peix. Els atuells podien ser de ferro, d'aram o de terrissa envernissada. Ja coneixeu les formes, que no han canviat.

Com a petit material, dins d'aquest grup trobem la llosa, el ratllador, els sedàs, el ganivet i la ganiveta i el molí. També empraven la cullera escumadora i la llosa trencada per a les olles de metall o de fusta.

Els draps de lli servien per filtrar líquids, també s'utilitzaven per lligar espècies, per cobrir el pa i per eixugar els plats, i també es feien servir com a eixugamans.

Com a plats feien servir l'escudella (de terra, de fusta o de metall) per menjar sopes o guisats amb salsa, els gresals, la paleta de fusta o espàtula i el plat o talladors (de fusta o de ceràmica) de forma plana i circular, per menjar i tallar el bocí de rostí.

Ens consta que entre les cases de pagès més humils d'Andorra, deixant a part les cases importants i més distingides de la vila, l'escudella fou fins ben entrat l'any 1950, gairebé l'únic atuell emprat per menjar a taula, puix que el servei de la taula fins al segle XII havia estat d'una austeritat i d'una pobresa excessives. Era corrent menjar a la vora del foc amb l'escudella a la mà; menjar a taula, per a les cases més humils, era signe de senyoria i la gran majoria de la gent del poble no hi menjava.

En algunes cases andorranes era costum en determinades circumstàncies de menjar tots d'un mateix recipient, a voltes de la mateixa caldera o cassola o cocota posada a terra, o bé penjada als cremalls, i els que menjaven s'asseien al voltant.

En algunes cases de les valls, i sobretot en les més allunyades dels nuclis més poblats, la gent seia en cadires molt baixes, a la vora de la xemeneia i davant l'olla que penjava als cremalls, a un costat hi solia haver

una tauleta petita i baixa, i al damunt el porró, el pa, el setrill i altres elements que es poguessin necessitar, però cada persona sostenia el seu plat a la mà i menjava fora de taula.

Per menjar el caldo que contenia l'escudella, alguns ho solien fer amb una cullera de fusta, que era elaborada pels mateixos pastors; era corrent sucar amb pa la part líquida o sucosa del menjar, i hom creia que era més sa i millor beure's el líquid xarrupant directament de l'escudella a tall de vas.

Ens consta que al llarg de tots els Pirineus cada persona tallava de la carn del tallador, que havien posat al mig, la part que volia o que li tocava, agafant-la amb les mans i servint-se del ganivet que portaven, com encara avui porta la gent del camp. Agafaven el tros, se'l posaven a l'escudella i se'l menjaven amb els dits. En algunes cases s'estilava una mena de punxes anomenades broques que servien per punxar i agafar les carns, però se'n feia poc ús. La gent bevien tots del porró.

Les menges que arreu de les valls se solien fer depenien molt de la posició social; les classes humils se solien alimentar de pa d'ordi, cebes i alls, sopes de llet o de brou gras fet amb sagí, un os de pernil o un tall de cansalada, pocs llegums i verdures (segons l'època de l'any), algun tall de moltó als festanyals, tot plegat menges aleatòries, privilegis minoritaris, tot incert i precari davant el ferm suport del clàssic "pa i formatge" quotidià que, amb el vi, componien la tríada alimentària del muntanyenc andorrà, indefectible, irrenunciable, el seu "nostre pa de cada dia". La classe mitjana menjava un plat cuinat de carn amb alguns llegums. Les classes més altes o privilegiades menjaven un primer servei, l'ast, seguit de l'olla, acompanyada de salses. Començaven l'àpat amb fruita i l'acabaven amb fruites naturals, confitades o fruita seca, formatges, flacons, mel i mató, i cremes.

L'any 1787 el caputxí català anomenat Fra Sever d'Olot recollí i publicà un receptari sobre les menges més conegudes de les contrades catalanes; li arribaren receptes de tots els Pirineus incloses les valls d'Andorra.

En aquest manuscrit es descriuen, entre altres, algunes receptes típiques d'Andorra, com ara "un plat de llonsas de tussino" com diu Fra Sever, al peu de la recepta "...Y est plat és de festa major de la Vall d'Endorra y de més països de perllà", "un plat de pernil de tussino" que segons ens comenta el frare llaminer "...és plat usual de la vall d'Endorra".

Segons en comenta l'historiador Pere Canturri, l'any 1833 la consòrcia de casats d'Andorra la Vella, estableix per primera vegada un menú que queda com a propi dels àpats de Consòrcia:

"Donarà del millor pa de les fleques de la Seu i del millor vi de Noves o més avall".

"Donarà al dinar: sopa del caldo de l'olla (l'olla a de ser de fesols, arròs y congre), verdura ab oly, una arengada per cada un. Allioli, bacallà ab such y de fregit. Congre a la vinagreta y ab suc. Ous ab suc o bé asternats; postres: Ametlla torrada de asperança y ametlla cuberta. Aiguardent anisat duple de Reus.

Col·lació: sopa, anciam del millor que se ancontrarie, verdura, molls de ametlles torrada y aiguardent, confrome al dinar."

L'any 1883 Mossèn Cinto Verdaguer, en la seva visita a Andorra, ens comenta, entre altres coses, que el pa a Andorra era fet de sègol; que de truites i barbs únicament se'n trobaven a Engolasters, de caça molta, especialment els isards, les llebres i les perdius (la blanca, la xerra i la normal).

L'any 1920, segons ens explica Fernando de los Ríos Urruti en la seva obra *Vida e Instituciones del Pueblo de Andorra*. Una supervivència señorial, la situació agroalimentària d'Andorra, com a la resta dels Pirineus, era precària, podríem dir que es tractava d'una supervivència corresponent a l'edat mitjana.

L'agricultura era rudimentària, amb molt retard, a l'inici de la guerra tot just es començaven a provar els efectes dels adobs i els beneficis que podrien reportar. El desgast de la terra era tal que no donava cap mena de rendiment. Els pocs cereals que s'hi sembraven donaven una producció que es calcula que era de 8 a 1 per als secans i de 12 a 15 per unitat als regadius. No se solien alterar els cultius en la mateixa feixa o parcel·la, sinó que per norma durant uns quants anys es dedicaven a sembrar o plantar el mateix al mateix lloc.

La introducció de la patata cap a l'any 1830 i la seva bona adaptació a la terra fa que es transformi vers el 1920 en un cultiu de més rendiment a les valls. També s'hi adapten bé les hortalisses i els arbres fruiters que proveeixen la societat andorrana de fruita durant el temps de recol·lecció i gran part de l'hivern.

La geògrafa andorrana Maria Jesús Lluelles, en la seva obra *La transformació econòmica d'Andorra*, ens descriu les penúries que Andorra va passar durant la Guerra Civil Espanyola dels anys 1936 al 1938, ja que el mercat de la Seu va deixar de funcionar, les importacions de Catalunya van deixar de proveir el país de vi, oli, sabó, cuir, pasta de sopa, porc, sal, arròs, peix salat, algunes conserves, farina, mantega, formatge, roba i espartenyas.

L'arribada de nombrosos refugiats espanyols a Andorra, el tancament del port d'Envalira a causa de la neu i les escasses provisions que arribaven de França a uns preus prohibitius, pot donar una idea de la precària situació

en què es trobava el país en aquells moments.

Davant la gravetat de la situació va esdevenir necessari procedir al racionament de determinats productes com el sucre, el cafè, la benzina i en especial el pa, que es va racionar a 300 grams per persona i dia. Per posar fi a aquesta gran mancança, el mes de setembre de 1937, el Consell General va acordar demanar la intercessió del copríncep episcopal davant del Govern Nacional establert a Burgos per obtenir l'autorització d'adquirir aliments a la meitat nord d'Espanya, controlada per aquests. La resposta fou positiva i les mercaderies de primera necessitat foren concentrades a Santander, des d'on, en ferrocarril, entraren a França per Irún, i d'aquí fins a l'Hospitalet i Andorra.

No és fins a la dècada dels seixanta que Andorra comença a tenir un cert atractiu gastronòmic, és llavors que, per tal de captar una massa turística important provinent dels països veïns, les valls esclaten en un ventall de possibilitats gastronòmiques importants.

La recuperació de la cuina tradicional, l'elaboració de les receptes de cuina que feien les padrines, amb introducció d'alguns elements nous i de productes provinents de l'exterior, fan que es degustin i s'assaboreixin plats exquisits.

Paral·lelament a aquest fet, es promou una certa tendència cap a la innovació, la necessitat de buscar quelcom de nou, la introducció de la cuina francesa, l'alt nivell de l'espanyola i, per damunt de tot, la demanda gastronòmica del turisme de l'època, que fa que la major part dels hotels, paradors i fondes del país innovin en les seves cuines i satisfacin els paladars exigents de la seva clientela.

D'aleshores ençà, aquesta transformació s'ha anat incrementant de tal forma que avui dia hom pot trobar a Andorra pràcticament tota la varietat de cuines més selectes del món.

M. Dolors Ribes i Rogé

Cuina i restauradora

ELS NOTARIS, TESTIMONIS DE LA SOCIETAT

JOAN CARLES RODRÍGUEZ I MIÑANA

La finalitat d'aquesta comunicació és exemplificar la tesi segons la qual la feina dels notaris, cristal·litzada en forma d'instruments públics, reflecteix la manera de ser i pensar del cos social en què treballen, és a dir, que reflecteixen la història quotidiana, el dia a dia, el bategar del cor de la comunitat a la qual serveixen.

Com es pot llegir a la primera frase de l'Exposició de motius de la vigent Llei del notariat, del 28 de novembre de 1996, que aquí reproduïxo literalment:

La figura del notari està profundament arrelada a la història jurídica del nostre país, i es remunta al segon Pareatge de 6 de desembre de 1288¹.

Efectivament, ja des d'aquella allunyada data, una de les més simbòliques i decisives quant a la fundació d'Andorra com a nació, el bisbe d'Urgell i el comte de Foix es posaven d'acord per, entre d'altres temes tant o més rellevants, regular la figura del notari i les funcions que l'havien de caracteritzar, principalment la dació de fe pública.

Tanmateix, gosaríem dir que el notari no només està pregonament arrelat en la història jurídica del nostre país, ans en la seva història en general.

Al nostre parer, els instruments públics, és a dir, el conjunt d'escriptures, actes i testimoniatges en què cristal·litza la fe pública, que només el notari -i no cap altra autoritat o funcionari- pot autoritzar, reflecteixen d'una manera fefaent maneres de fer i de ser, mostren la ideologia, els costums i el tipus de societat de l'època en què són atorgats².

Passo, en conseqüència, a exemplificar aquesta opinió que els instruments públics reflecteixen la manera de ser i de viure del cos social d'un país.

Podríem utilitzar a l'efecte un tema de drets reals o de contractes (compravenda a carta de gràcia o censal versus préstec o crèdit amb garantia hipotecària). Podríem comentar també la importància cabdal que l'actual societat dóna al dret de la construcció, al dret mercantil, comercial i societari o a d'altres aspectes quotidians, com ha estat el procés d'adaptació de les monedes "in" a l'euro³.

Tanmateix, per a aquesta tasca d'exemplificació hem triat finalment un tema de dret de família i successions, -capítols matrimonials versus testament "recíproc"-, perquè creiem que és dins de la família i en les disposicions de darrera voluntat on històricament més es defineix, en termes jurídics, la manera d'ésser d'un país.

Antigament, era extensíssim costum dels andorrans i andorranes no contraure matrimoni sense abans haver acudit a cal notari, per tal de fixar documentalment les aportacions de béns i drets dels contraents, fruit del treball anterior de cadascun, o bé de llurs respectives famílies, a la nova família projectada.

Aquestes aportacions al matrimoni, familiars i també particulars dels consorts, reben el nom de "dot".

És més correcte dir que el règim econòmic tradicional de la família andorrana –i també de la catalana o de la balear- era el règim dotal o del dot, referit a aportacions concretes, però retornables als respectius aportants en cas de dissolució anticipada del matrimoni –per abandonament, nul·litat o mort-, que no pas el règim econòmic de separació de béns, com tot sovint es creu.

El règim de separació de béns només regia per a aquells béns que no havien estat aportats al matrimoni, que no eren dot.

Desaparegut el dot, primer com a costum social i després com a imperatiu legal, el règim de separació de béns restà com a únic regulador de les relacions patrimonials dels cònjuges, llevat de pacte en contrari.

Precisament, per convenir un règim econòmic diferent al supletori legal és pel que acostumen a servir avui dia les capitulacions matrimonials, desprovistes ja, generalment, de disposicions dotals o successòries.

Darrerament, han estat també utilitzades per convenir en cas de crisi del matrimoni, amb sotmetiment, però, a les limitacions imperatives de la legislació familiar.

Abans, generalment, la família heretava -universalment- o bé llegava –particularment- béns i drets a favor del futur contraent, fins i tot en vida; l'altre contraent, si no aconseguia el mateix dels seus progenitors o d'altres prop-parents, aportava –de vegades, només es comprometia a aportar⁴ - al projectat matrimoni determinats béns, generalment diners aconseguits

anteriorment amb el seu treball o indústria.

Aquestes aportacions econòmiques al matrimoni sovint eren assegurades, per al cas de la seva dissolució anticipada –abandonament, anul·lació, mort- amb un gravamen, conegut com a "hipoteca dotal".

Molt sovint –de fet, gairebé sempre- aquestes disposicions, generalment atorgades abans de la celebració del projectat matrimoni o, de vegades després -cosa legalment permesa-, incloïen també previsions successòries també a càrrec dels nous consorts; és a dir, que els nous consorts nomenaven ja, des d'aleshores i irrevocablement, l'hereu o la pubilla.

Recordem a l'efecte que estem en seu contractual, normalment multilateral, car convenien els dos consorts, amb llurs pares, mares i, potser, d'altres familiars.

La finalitat d'aquestes previsions successòries és evident: deixar fixat, de manera irrevocable –llevat de l'eventual, futura i improbable concurrència contrària de totes les diverses voluntats dels contraents- el destí dels béns que en aquell moment s'aporten a la naixent nova família, evitant així que els béns, amb un simple testament, poguessin abandonar la seu familiar.

El patrimoni de les famílies andorranes –com, en general, a tot el Pirineu i més enllà- era minso o escàs; amb prou feines donava per mantenir un dels fills o filles, amb el seu consort i prole comuna.

Així doncs, convenia nomenar un sol hereu o pubilla -que és el mateix, depenent aquesta denominació del gènere del nomenat o nomenada-, deixant als altres fills simplement amb un cabal –d'ací el nom de "cabaler"- per tal d'ajudar-lo o ajudar-la a cercar-se una nova vida, lluny de la casa i les terres que els veieren nèixer.

A l'espòs o esposa sobrevivent li corresponia l'usdefruit dels béns relictes, per assegurar la seva subsistència fins a la mort, sempre que es mantingués en viduïtat⁵.

L'altra opció que tenien aquests cabalers, a part de poder servir a l'església –a d'altres llocs, també a l'exèrcit- era emigrar, o bé restar a la casa pairal, treballant de sol a sol, sota la potestat del seu germà o cunyat cap de casa, tenint segur només el jaç i el plat a taula.

El problema per a la família, però, era triar bé. Calia triar el fill o filla més apte. Un error en la tria podia significar una important minva en el poder econòmic, polític i social de la casa o, fins i tot, en cas extrem, la seva desaparició⁶.

Així doncs, es podria dir, en termes generals, que a Andorra no hi ha ni hi ha hagut drets de primogenitura. L'hereu o pubilla era l'expressament triat a l'efecte, el més apte o apta per fer anar endavant la casa.

Tampoc les filles ho tenien més difícil que els varons.

Tal vegada aquests ja eren casats amb pubilles d'altres cases, cosa que els assegurava la subsistència, -sempre que treballessin durament-, i aleshores convenia nomenar una pubilla, per tal de poder continuar la casa primera.

O potser no, potser convenia ajuntar ambdues cases i crear-ne una de més poderosa. Com podem veure, tot era qüestió d'autèntica estratègia, en el sentit més propi del terme.

O bé simplement una de les filles es revelava com a més apta, més llesta, més treballadora, més múrria que els seus germans i germanes. No hi havia doncs, en principi, discriminació per raó de gènere.

El problema era, recordem-ho, que aquest hereu o pubilla es triava, generalment, quan la parella encara no s'havia casat i, per tant, gairebé sempre abans –potser no pas nou mesos abans, però sí en tot cas abans de néixer els fills o filles del matrimoni projectat.

Quants fills o filles tindria el matrimoni projectat? Quants d'ells sobreviurien? Com triar, aleshores i en aquelles circumstàncies, la persona més apta? Recordem que no valien frivolitats, ni prelacions per primogenitura ni gènere: eren en joc el futur i la mateixa subsistència de la casa i la família.

La clau és en el mateix text dels capítols matrimonials: permeteu-me reproduir ara literalment una fórmula molt estesa, que podríem dir que era la utilitzada en la gran majoria de casos:

(...) Los esdevenidors consorts (o "los cònjuges esdevenidors") prometen heretar fill o filla procreadors d'aquest seu projectat matrimoni a aquell o a aquella que millor los apareixerà i més ben vist los serà (...)” (subratllat afegit)

D'aquesta manera aconseguien alhora dos objectius:

Primer.- Un compromís mutu i irrevocable de nomenar hereu d'entre els fills o filles d'aquest mateix matrimoni; el patrimoni de la casa no podrà així recaure en tercers o, pitjor, en fills d'eventuals futurs matrimonis o en consorts de segones núpcies.

Segon.- El fill o filla triat haurà de ser el més apte (en la terminologia a l'ús aleshores, "aquell o a aquella que millor los apareixerà i més ben vist los serà").

Tanmateix, totes aquestes previsions podien anar-se en orris per al cas que, per descuit o per una altra raó qualsevol, finalment el consort morís sense haver designat hereu o pubilla, cosa que voldria dir, en aplicació de la legislació en defecte de testament o intestada, la distribució del seu patrimoni, a parts iguals, entre tots els fills sobrevivents; en conseqüència,

tenint en compte les circumstàncies d'aleshores, la minva, la ruïna i, fins i tot, la desaparició de la casa.

Precisament per evitar aital supòsit, i reforçant encara més la tesi de l'animadversió que produïa la possibilitat de repartiment del patrimoni, en la creença que això era l'avantsala de la disgregació de la força de la casa, la clàusula anteriorment reproduïda dels capítols acabava així:

(...) i en cas de faltar l'un d'ells sense haver fet tal nominació, faculta al sobrevivent per fer-la, no solament dels seus propis béns, sí que també dels del premort, i en cas de faltar els dos sense haver-la feta, ja des d'ara faculten als dos parents més pròxims, un per part i mitjançant sigon idòneos, per a que elegèsquien per hereu o hereva aquell fill o filla que conceptuaran més apte per al govern i conservació de sos béns.

Aquest final no pot ser més explícit. L'objectiu és el "govern i conservació de sos béns". I per aconseguir-lo, no escatimen fórmules: si l'un no el designa, el designarà l'altre, i si aquest tampoc no ho fa, dos propparents, un per branca.

Dit l'anterior, ens cal preguntar-nos quin model seguim ara, a principis del tercer mil·lenni, per ordenar la nostra pròpia successió.

No cal dir que la societat i l'entorn han canviat. Altres conferenciants avui hi faran esment: l'Andorra de principi del segle XX potser tenia molts punts de semblança amb la de segles anteriors; tanmateix, l'Andorra d'avui s'assembla ben poc, no ja a la de segles anteriors, sinó tampoc a la de fa setanta o vuitanta anys (tot i que, com és lògic, en alguns casos perduren esquemes anteriors).

En els instruments notariais, com a reflexos de la realitat que són, també hi trobem aquestes diferències.

Per començar, els capítols matrimonials han caigut clarament en desús. Avui s'utilitzen principalment, com hem dit, precisament per convenir un règim econòmic diferent al legalment supletori, que és el de separació de béns.

També hem ressenyat una darrera tendència, de ser utilitzats per convencions en cas de crisi del matrimoni (compensacions econòmiques, règims de visites dels fills en cas de separació o dissolució en vida), tot i l'estret marge que a l'efecte admeten les lleis familiars, imperatives i de lliure apreciació pel batlle, per tractar-se de temes de dret públic que afecten tercers, principalment els fills menors, que la llei té obligació de defensar per sobre de tot.

Així doncs, avui les disposicions successòries són majoritàriament contingudes en testaments i codicils.

D'entrada, la diferència és molt important: enfront d'unes capitulacions

matrimonials irrevocables, perquè són contractes convinguts i que afecten diverses persones, tenim disposicions unilaterals, essencialment revocables, segons el vell adagi voluntas diffuncti ambulatoria est ("la voluntat del difunt és canviant").

Però, a més, ha canviat radicalment la concepció de la família; la gent ara treballa fora de casa, i padrins, pares, germans, oncles i cosins sovint viuen en cases diferents i el contacte entre ells és molt més escàs que abans. No cal dir que els interessos econòmics de cadascun d'ells són diferents.

En conseqüència, no ens han d'estranyar les afirmacions següents, contingudes en el número 21 de la revista notarial catalana "Àpoca":

"" (...) dues són les principals opcions exercitades pels testadors: instituir hereus els seus cònjuges (que és l'opció majoritària en l'actualitat), o la de fer hereus els seus fills (que és la que predominava en el passat) (...)

Avui la majoria dels testadors i testadores casats i amb fills opten per fer hereu el cònjuge (...).""

Efectivament, la pràctica diària em reafirma en l'opinió que el testador i la testadora actuals prefereixen el cònjuge als fills a l'hora d'atribuir l'herència.

Les causes d'aquest canvi? Potser compensar d'alguna manera l'excessiva independència patrimonial dels cònjuges en el règim econòmic matrimonial de separació de béns, supletori legalment al nostre país per al cas que els consorts no n'hagin convingut altre⁷.

Potser els testadors i les testadores pensen que han de deixar els béns precisament a aquella persona que, per tota llur vida activa, els ha ajudat a adquirir-los, amb el seu treball, esforç i paciència.

Als fills ja els han donat, per a l'esdevenidor, educació, cultura i, potser, carrera, o els han ajudat a situar-se en la societat, amb un negoci propi o treballant per altri.

Joan Carles Rodríguez i Miñana

Llicenciat en dret i notari

Notes

¹ *Butlletí Oficial del Principat d'Andorra (BOPA), número 83, any 8, de 27 de desembre 1996*

² *"La documentació notarial, amb molta diferència, és la més polivalent que existeix, la que permet un major ventall d'interrogacions i satisfà la més gran varietat de consultes (...). Això no vol dir que les altres fonts documentals no tinguin també un gran interès. Però, sense desmerèixer-ne cap, s'ha dit que els llibres notariais enregistren la vida en tota la seva complexitat, donen fe de les circumstàncies concretes que han marcat les existències dels andorrans que ens han precedit (...)." Virginia Castillo Sahún, Arxiu Històric Nacional, pàg. 47 i 48 de "Protocols notariais de l'Arxiu Històric Nacional", Ed. Govern d'Andorra, juny de 2002.*

³ *Transició que, com per al sector financer i el conjunt del país, ha estat efectuada gratuïtament també pels notaris i el Registre de Societats del Govern, en aplicació dels articles 2, 4 i 5 de la "Llei reguladora de les mesures per garantir la transició cap a l'euro al Principat d'Andorra", d'11 d'octubre del 2000.*

⁴ *És el cas del "dot promès", que en principi només atribueix un dret de crèdit al qui el pot exigir, és a dir, l'altre consort o, cas que falti, la seva família, incloent-hi els fills comuns.*

⁵ *Que "conservés el nom" del difunt, en terminologia tradicional.*

⁶ *Per a la Massana, però extensible a les altres parròquies, vegeu Martina CAMIADE BOYER, "La casa en la comunitat andorrana del s. XVII al s. XIX, Ed. Andorra, 1a. edició, novembre 2001, pàg. 124.*

⁷ *Article 4 de la Llei qualificada del matrimoni, de 30 de juny 1995, BOPA 42, any 7, de 2-8-95; complementat, en l'escaient, per article 6 del Decret dels Delegats Permanents, de 15 de novembre de 1975 .*

VALORS REPRESENTATIUS DE LA SOCIETAT

MARTA COMPTE I PUIGGALÍ

Centraré la meva intervenció en la XV Diada d'Andorra a la Universitat Catalana d'Estiu en tres apartats: en primer lloc exposaré els diferents enfocaments en la formació dels valors, en segon lloc em centraré en com es produeix la formació de valors segons Kohlberg, i en tercer lloc i finalment, en els valors representatius de la societat andorrana.

1. Què entenem per valors

1.1. Allò que és admès com a veritable, bo, correcte, des d'un punt de vista personal, o segons els criteris d'una societat i que és considerat un ideal al qual s'ha de tendir, una cosa que s'ha de defensar. Els valors són una forma indirecta de constatar on se situen les preocupacions, anhels, preferències, etc.

Per altra banda, la psicologia es refereix, entre altres coses, a l'origen dels valors, a si existeixen primordialment en l'home o són adquirits, a la vivència dels valors, al procés d'avaluació, amb els temes relacionats amb l'orientació dels valors i la construcció dels sistemes de valors en els individus, en els grups i en les cultures. Veiem doncs, diferents enfocaments.

2. Diferents enfocaments de la formació dels valors

2.1. Enfocament tradicional religiós:

Durant segles els valors s'han inculcat a través de la fe religiosa. És un enfocament una mica autoritari, però que s'ha mostrat eficaç durant molts anys (molts dels valors religiosos són avui dia encara vàlids i plenament

vigents). La seva lògica es basa en que si una persona creu en Déu, és coherent que intenti comportar-se com aquest Déu vol, seguint els seus mandats.

2.2. Enfocament racionalista conductista:

A l'occident europeu, a partir del segle XVIII, amb l'arribada de la Il·lustració, en lloc de Déu, el fonament dels valors passa a ser la raó humana, la raó il·lustrada.

En la segona dècada del segle XX sorgeix, dins la psicologia, el conductisme, segons el qual no hi ha conductes innates, totes són apreses, i s'aprenen per associació (E-R), per reforços o per modelatge. Segons el conductisme, els valors es determinen per consens dins de cada societat i després s'ensenyen per reforços o càstigs, és a dir, primer ens posem d'acord que el treball i la solidaritat, per exemple, són valors positius i després, dins de la família, la societat, es premia qui els viu i es castiga i és mal vist qui és poc treballador, qui és mandrós o qui és insolidari. Quan algú adopta una actitud contrària als valors dominants, és en part rebutjat en aquella actitud per la societat.

Aquest corrent conductista ha regnat de forma indiscutida fins fa 15 o 20 anys. Avui en dia encara té moltes aplicacions.

2.3. Enfocament cognitiu evolutiu de Piaget i Kohlberg:

Piaget: epistemòleg i psicopedagog suís. A través de la psicologia del desenvolupament de la intel·ligència, va analitzar les estructures successives del saber i els principis d'una construcció de la qual ell creia que estava orientada en el sentit d'una conceptualització cada vegada més abstracta i més general.

Kohlberg, L: és principalment conegut per la seva obra sobre el desenvolupament del judici moral. Aquest autor parteix de la teoria evolutiva de Piaget i en fa una extensió al desenvolupament del canvi moral.

En els dos primers enfocaments, el religiós i el racionalista-conductista, els valors ja estan determinats i s'imposen, o almenys es procura "inculcar-los", a les noves generacions.

Aquests autors, des d'una perspectiva evolutiva, intenten concretar els estadis de raonament moral pels quals passa una persona normal en l'adquisició de valors.

Van establir sis estadis de desenvolupament moral.

2.3.1. Heteronomia: el bé i el mal el determinen agents externs (pares, mestres, etc.). L'únic fre és el temor al càstig. Primers cinc anys de vida.

2.3.2. Individualisme: es descobreixen les regles del joc i cal complir-les per egoisme. La regla bàsica és la Llei de Talió, "ull per ull..." Es fa als altres el que ens fan, no delato perquè no em delati, el deixo en pau perquè em deixi en pau. Dura fins a la pubertat.

2.3.3. Expectatives interpersonals: apareix aquí un factor afectiu que humanitza, és el desig d'agradar als altres i de ser acceptats. Si ens quedem en aquest estadi predominen els valors que s'imposen a través dels mitjans de comunicació.

2.3.4. Sistema social i consciència: aquí comença l'autonomia (18 o 20 anys). S'actua bé, no per por al càstig, per egoisme, o per quedar bé, sinó per compromís (per paraula donada, per sou). Es compleix amb l'obligació per responsabilitat.

2.3.5. Contracte social: estadi de l'obertura al món. Comprensió que tots els éssers humans del planeta tenen una sèrie de drets. Primer que tot el dret a la vida (alimentació, habitatge, educació, sanitat), i després, el dret a la llibertat .

2.3.6. Principis ètics universals. Qui arriba a aquest estadi comprèn que no només tothom té dret a la vida i a la llibertat, sinó que cal creure en la igualtat i en la dignitat de totes les persones. La regla d'or és aquí "fer per a l'altre el que vull per a mi".

Finalment, cal recordar que aquests valors morals no són pensaments abstractes, sinó judicis pràctics que ens haurien de permetre desenvolupar formes d'actuació diferents.

2.4. Enfocament psicosocial del constructivisme:

Seguint el plantejament evolutiu, insisteix que el creixement moral suposa un creixement paral·lel o previ en la capacitat intel·lectual del raonament, en l'habilitat lingüística i en la facilitat de relació social. Un altre aspecte important és que és un mateix qui ha de construir el seu sistema de valors. Això acostuma a donar-se durant la primera adolescència, entre els 13 i els 16 anys. Però durant els anys previs a aquest període ja hem estat sotmesos a moltes influències, com la de la família i els valors que aquesta transmet, l'escola (per exemple a l'Escola Andorrana -atenció a la diversitat, respecte, llibertat, responsabilitat-), l'entorn immediat i finalment, els mitjans de comunicació.

3. Valors actuals de l'Andorra d'avui

Majoritàriament els valors de l'Andorra d'avui són els valors de les societats occidentals desenvolupades.

Amb la globalització, també hi ha hagut una homogeneïtzació dels valors més predominants.

La globalització dels mitjans de comunicació, la multiplicació de cadenes de televisió, Internet... han permès un accés directe al món, l'accés de forma immediata a molta informació sense filtre previ, la posada en contacte de persones d'arreu del món. Això fa que cada cop els valors predominants

s'escampin amb més facilitat i acabin sent assimilats com a propis en moltes societats, inclosa la nostra. Cada cop més, som més iguals, tenim valors més semblants al nostre entorn, als països veïns. Això es nota sobretot en les noves generacions que comparteixen els mateixos gustos (s'escolten les mateixes músiques, es vesteixen de la mateixa manera aquí i a Suècia), afeccions i preferències.

Al contrari del que es podria pensar hi ha menys diferències de valors entre joves per un costat i els seus pares, que les diferències resultants de les tipologies de joves sobre la base de variables com les opcions polítiques, o la dimensió religiosa.

Les diferències entre dues generacions serien únicament de grau i no de la naturalesa del valor.

És legítim doncs, parlar dels valors dominants de les noves generacions. Els valors dels joves poden ser considerats com a valors actuals d'una societat.

- L'individualisme. Com a recerca d'autonomia, i com a desig d'aconseguir la independència, l'èxit (i sinó mireu les llargues cues per ser candidat en qualsevol dels programes de televisió on el guanyador té l'èxit assegurat). Individualisme, també com l'actitud consistent a pensar en si mateix i assumir poques obligacions socials.

- L'acceptació del pluralisme. Com una actitud de tolerància cap a la diferència, encara que aquesta tolerància, per uns suposa el respecte de l'altre, i per altres suposa la indiferència pel diferent mentre no em molesti. També està molt estès el valor que tot és opinable, que totes les idees són vàlides mentre s'expressin i es defensin sense violència. Això reflecteix la confusió existent entre el relativisme del "tot val" i la relativitat que s'oposa a la pretensió de la veritat única, de la veritat absoluta. També hi ha un segment estadísticament important de joves on està emergent una actitud autoritària, per tant es pot dir que el valor de l'autoritarisme està en alça en certs segments.

- El present. Entre la gent jove i en la societat actual s'estan accentuant les diferències entre el temps de treball o estudi, on cal estar àgil, atent, amb la vista en el cap de setmana que, d'altra banda, és percebut com el temps lliure, però com il·lustra molt bé la manera de divertir-se de molts joves, l'excés pot convertir-se en la norma. Però això no és privatiu dels joves encara que la força de l'edat en ells tingui manifestacions més vistoses i de vegades més tràgiques, sinó que moltes persones adultes que roden els caps de setmana, els ponts, les vacances, de vegades buscant

descans impossible, maldient de vegades el temps d'oci del que no saben què fer, i per al qual, per contra, estan treballant durant tota la setmana i al llarg de tot l'any. Aquesta compartimentació del temps cronològic, unit a la diferent valoració del temps de treball com un temps penós davant el pretès temps lliure, temps festiu, que és percebut més verbalment que realment com temps feliç gairebé per contraposició al temps de treball. Solament cal recordar els grans problemes de trànsit que s'originen a les sortides de qualsevol ciutat, o a les nostres duanes quan ve un pont, les vacances d'estiu, on acceptem estar atrapats, sota el lema de canviar d'aire, sortir de la rutina, o gaudir de la "llibertat " del cap de setmana.

- El pacifisme. Aquest continua sent un dels valors predominants i sobretot molt incrustat en el més profund dels joves.

- La inseguretat davant del futur. I per tant està en alça el valor de la seguretat ja que el futur és percebut com incert, canviant, gairebé impredecible sobretot en matèria laboral i professional (70% de la mostra de l'estudi sociològic de la joventut a Andorra – dades 2000), mostra preocupació i inquietud cap al futur, alhora que es viu en un entorn competitiu i ferotge. En clara correlació amb això, està en alça també el valor i la preocupació pel diner i la rendibilitat de tot l'esforç sol·licitat que sempre és mesurat en funció del temps exigut.

- La família. Continua sent un valor que es manté juntament amb el desig de tenir una parella. Entre els joves la família és una institució molt valorada i fins i tot que va en augment. Aquest valor queda confirmat en l'estudi sociològic anomenat "*La dona a Andorra*" a càrrec de l'Associació de Dones d'Andorra i realitzat per Francesc Camp. L'estudi cita textualment "Totes les societats occidentals es caracteritzen per una important multiplicitat de les formes de convivència i de família. Els canvis que s'han produït són de tal magnitud que els demògrafs estan parlant d'una segona revolució demogràfica, caracteritzada, principalment pel desenvolupament de noves formes d'unió i de família".

Andorra segueix, en aquest aspecte les tendències modernes: els separats, els divorciats, solters que viuen sols, famílies monoparentals i parelles sense fills són presents en l'estructura de les llars, tot i que els casats representen gairebé el 60% de la població de 18 a 65 anys. A la pregunta "Com imagina la vida en el futur?", un 82 % de la mostra se la imagina amb parella, dels quals el 51,6% casats i amb fills, el 4% casats sense fills, l'11,7% amb parella sense fills, i el 15,1% amb parella i amb fills (segons l'estudi sociològic de la joventut a Andorra).

•L'absència de límits. Està molt relacionada amb la dificultat de la gent jove actual per admetre els límits de les conductes. Això està íntimament vinculat a l'absència de normes, i això és a la vegada conseqüència de la inexistència de referents clars .

Explicacions d'aquest fenomen: en alça valors com la permissivitat, l'hedonisme, la delegació de responsabilitat en els altres, en les administracions, i l'exigència de tot tipus de drets sense el corresponent compliment dels deures. Per altra banda, valors com l'autoritat, l'esforç, la fraternitat i la pròpia responsabilitat han quedat postergats en un segon pla. Hi ha un buit que han deixat institucions tradicionals com l'església, la família, els partits, l'escola, etc., que orientaven i oferien esquemes legitimadors de valors i normes, actituds i comportaments a favor dels propis grups i també, els mitjans de comunicació com la televisió.

La família, valor en alça avui dia, es troba davant la dificultat de complir plenament amb la seva funció educadora. La família d'avui es troba amb la dificultat de proporcionar als fills criteris normatius segurs i estables, valors socials que en certa manera són els garants de la futura socialització i integració dels individus en la societat.

•El treball i la seva concepció utilitària. El treball és vist per la gent jove gairebé com un mitjà d'inserció. El treball és percebut com un valor utilitarista que té com a únic objectiu l'adquisició dels mitjans (guanyar diners) amb l'objectiu de poder gaudir i tenir un estatus social. Segons dades de l'observatori de l'Institut d'Estudis Andorrans, es considera el salari, en el 88% de les respostes, com l'aspecte més important. El treball ja no és element de realització personal, ja que aquesta capacitat s'ha desplaçat al temps lliure, i l'oci es converteix, particularment en les persones adultes, en un producte més de consum i en les societats més avançades, el consum per excel·lència. El treball és un bé, però del que no s'espera cap recompensa més enllà de la recompensa econòmica. Així el treball es converteix en un mal menor encara que imprescindible. Dins d'aquest context no és estrany que sigui més important obtenir un treball segur que no comporti riscos que un treball interessant que ens faci sentir realitzat. A Andorra no hi ha encara una veritable preocupació per l'atur, encara que comença a detectar-se un augment, un 73% contesten molt i bastant a la pregunta "Et preocupa la manca de feina?" (segons l'Estudi sociològic de la joventut d'Andorra publicat pel Ministeri d'Educació).

•Sobrevaloració de l'emoció davant de la raó. A diferència de les generacions anteriors que han infravalorat allò sensitiu i emocional en favor de la racionalitat, les noves generacions anteposen l'emoció a la raó. Cal,

des del meu punt de vista, donar una formació que ajudi a construir una Intel·ligència emocional "a l'estil de D. Goleman", és a dir, capaços de desenvolupar una intel·ligència integradora de la raó abstracta i dels sentiments que conformen la riquesa de les persones.

•Discriminació per gènere. Segons L'estudi de la dona, realitzat per l'Associació de Dones i en col·laboració amb el Govern (dades del novembre de 1998), entre la població activa (18-65 anys), un 21 % de les dones té com a ocupació la llar enfront del 0% d'homes. Encara que en els estats veïns l'ocupació en aquesta activitat és també baixa, a Andorra ho és més. A Andorra, com als països veïns, l'home pot gaudir d'una part de la baixa per paternitat (vigent des del 2001), però en canvi les estadístiques ens diuen que el percentatge és 0% segons dades de la Caixa Andorrana de Seguretat Social.

Una altra dada que complementa aquesta actitud discriminatòria és que el 37% de la població enquestada (representada per homes i dones) en l'estudi sobre la dona considera que quan la dona treballa, es fa més difícil dur bé el matrimoni, el 30% diu que les dones no han d'anteposar els seus interessos als seus deures domèstics, el 29% manifesta que una dona que treballa a jornada completa no pot ser tan bona mare com aquella que es queda a casa. El 60% de la població creu que els renecs sonen més malament en la boca d'una dona.

Aquesta discriminació per gènere no és una qüestió de diferències entre el món masculí i el món femení sinó que és un problema social compost per homes i dones.

A títol de conclusió, continuen presents en la societat actual valors finalistes com els que hem assenyalat (pacifisme, tolerància, etc.) encara que paral·lelament manquen els valors instrumentals sense els quals els altres valors poden quedar-se únicament en un bonic discurs.

Aquests valors instrumentals podrien ser l'esforç i la responsabilitat, que haurien de permetre dotar els joves dels mecanismes per intentar assolir els valors anhelats. Aquesta manca de valors instrumentals queda reflectida en l'estudi sociològic de la joventut d'Andorra on tan sols el 20% dels joves de la mostra participen en associacions de diferent caràcter (social, musical, cultural, religiós, ecologista...).

La capacitat de penetració dels mitjans de comunicació en totes les llars és tan gran que molts dels valors transmesos avui dia a les noves generacions estan més fets de flaixos, vídeos, eslògans, imatges, músiques, anuncis, converses superficials i en chats, que de discussions sinceres i profundes o de lectures i reflexions. Aquesta manca de pràctica

reflexiva és la que facilita l'assumpció dels valors finalistes i la que impedeix que es transformin en comportaments duradors.

Marta Compte i Puiggalí

Psicòloga clínica

LA HISTÒRIA DEL PENSAMENT POLÍTIC ANDORRÀ

LADISLAU BARÓ I SOLÀ

Se'ns ha demanat, en el marc de la Diada andorrana de la Universitat d'estiu de Prada d'enguany, una reflexió sobre la història d'Andorra feta des de disciplines diferenciades –i per tant, també, des d'òptiques diferenciades. En el meu cas, se m'ha demanat una reflexió sobre la història del pensament polític andorrà, formulada des de la perspectiva de les ciències polítiques i socials. Només una certa temeritat em podia conduir a acceptar l'encàrrec (encàrrec que, d'altra banda, vull agrair), perquè l'esforç per sistematitzar els corrents històrics del pensament polític andorrà només ha estat fins ara realitzat parcialment (encara que en alguns casos de forma brillant i acurada), i la feina que queda per fer en aquest àmbit és encara molt important.

Abans de continuar, però, em sembla del tot rellevant tractar de precisar de què dimonis parlem quan fem referència al pensament polític andorrà. D'entrada, cal dir que, en evocar el tema en una primera instància, el *Manual Digest* de Fiter i Rossell s'eleva, si se'm permet una imatge inspirada alhora en la geografia i en el ciclisme, com una mena de Mont Ventoux solitari i imponent enmig d'una orografia més aviat plana. I resulta evident que qualsevol estudiós que vulgui dir alguna cosa en relació amb el tema que ens ocupa haurà d'haver acreditat una certa solvència a escalar pels pendents de la magnífica muntanya. El cert és que la muntanya ha estat atacada en diferents ocasions, i en alguns casos de forma força brillant, però també cal afirmar que la irresistible seducció que aquesta ha exercit ha fet que d'altres obres, treballs, camps d'estudi i àmbits de reflexió hagin quedat, potser, una mica vorejats, començant per la mateixa definició del concepte de pensament polític andorrà. Només l'audàcia i la curiositat

intel·lectual de l'Antoni Pol i dels seus companys de la SAC podien portar a plantejar una primera reflexió sobre la necessitat d'elaborar i sistematitzar la història del pensament polític andorrà en el seu conjunt. La idea és bona; els perills que l'envolten, però, són nombrosos i les meves capacitats per iniciar-la, limitades. Ens consolarem, per tant, apuntant algunes qüestions, de forma parcial i, inevitablement, esbiaixada.

Els historiadors del pensament o de les idees polítiques han anat elaborant una disciplina, estretament vinculada a la història de la filosofia, en la qual s'han anat sistematitzant les aportacions dels diferents autors que des de l'àmbit de la filosofia –i, més recentment, des de les ciències socials– han contribuït a configurar els diferents corrents de pensament polític que han estat a la base tant del debat intel·lectual contemporani com de la nostra història política i social i dels combats ideològics que l'han payoutat. (Quan diguem la nostra història ens referim en aquest cas a la història occidental –no hi ha història més etnocentrista que la història de les idees polítiques, i potser d'aquí vénen els problemes de diàleg entre civilitzacions, tan comentats des del darrer 11 de setembre). I així, la disciplina anomenada "història del pensament polític" s'ha anat institucionalitzant, sobretot a les universitats, amb especial força a partir del segle XVIII, i s'ha anat adaptant a les tradicions culturals, polítiques i acadèmiques de cada país. Així, es podria parlar d'un potent tronc comú de la història del pensament polític occidental que aniria des de Plató fins a, posem per cas, Rawls i Habermas; a la vegada, es podrien remarcar tot un seguit de ramificacions sorgides del tronc comú, articulades des de les diferents cultures polítiques i intel·lectuals nacionals, emmarcades, a la vegada, en dos grans sistemes de pensament sovint força diferenciats: l'àmbit anglosaxó i el continental. D'aquest procés n'han anat sorgint diferents manuals i compendis pensats, com diria Khun, per provocar l'adhesió als diferents paradigmes interpretatius que han emmarcat aquesta disciplina acadèmica en els seus diferents vessants. Per tant, d'entrada, podem afirmar que quan ens referim a la història del pensament polític fem referència a una disciplina elaborada per occident i, des dels segles XVIII i XIX, desenvolupada sobretot des del món universitari.

Cal, per tant, remarcar que les coordenades del pensament polític andorrà s'han d'inscriure, en relació amb aquest plantejament general, dins un àmbit específic. Les particulars característiques del nostre Estat han condicionat que l'estructura universitària andorrana no s'estigui començant a desenvolupar fins a l'època més estrictament contemporània. Per tant, no gaudim d'una tradició acadèmica en la qual ubicar aquesta disciplina. Dit això, sí que té sentit establir diferents aproximacions a aquell sector de la

realitat política, social i intel·lectual que es pot situar, en l'àmbit andorrà, sota el radi d'acció del concepte "pensament polític andorrà". En primer lloc, perquè el pensament polític no ha estat un àmbit exclusivament limitat al món acadèmic (encara que sigui en aquest àmbit on s'hagin construït les seves elaboracions més formalitzades). En segon lloc, perquè allò elaborat en el món acadèmic arriba, a través de diferents mecanismes, al conjunt de la societat: de vegades, a través de les aportacions de les elits il·lustrades, com és el cas de Fiter i Rossell, que va interpretar la res publica andorrana des de la formació rebuda a la universitat dels jesuïtes d'Osca. En tercer lloc, perquè la pròpia dinàmica de l'organització social o, millor dit, la pròpia activitat política genera determinades formes de pensament polític i d'ideologia. O perquè, simplement, com afirmava Collingwood, "Tota la història és la història del pensament". Podem ara també recordar, de la mà de García Pelayo, el caràcter ambivalent de la realitat política: d'una banda, la tensió, el conflicte i la lluita, ja sigui entre estats o, dins dels estats, entre partits, grups, interessos i ideologies; d'altra banda, la referència a una idea o sistema axiològic per tal de trobar un ordre cert de convivència. Caràcter ambivalent que ens condueix a la dualitat entre el paradigma del consens (estabilitat, vincle) i el del conflicte (canvi social). Doncs bé, aquesta dualitat que defineix la realitat política està també íntimament associada a l'explicació d'aquesta realitat, a la producció del pensament polític; a més, activitat política i pensament polític formen part del mateix procés i, per a molts autors, són la mateixa cosa. Veurem ben aviat com els historiadors del nostre país han estudiat sobretot el tema que ens ocupa des de l'enfocament que ve donat pel paradigma del conflicte, posant l'èmfasi en els moviments socials que han conduït al canvi, mentre que el plantejament de filòsofs i juristes s'inscriu més en les coordenades del model explicatiu anomenat del consens. Aquest repartiment de tasques ha tingut determinades conseqüències: en farem un primer balanç (una mica crític).

Hem esmentat que existeixen diferents nivells de la realitat social des dels quals té sentit dur a terme una aproximació a les distintes formes de manifestació del pensament polític: ens hem referit d'entrada a la instància estrictament acadèmica, també hem comentat el paper de les elits il·lustrades (o d'altres formes de circulació de les idees elaborades en el plasma universitari), i finalment, en un sentit més ampli i segurament també més interessant pel fet que permet combinar diferents enfocaments, hem fet esment dels moviments socials i de l'activitat política. Cal dir que aquests tres nivells, en l'àmbit andorrà, han estat treballats pels estudiosos. No pretenc, però, en cap cas fer una mena d'estat de la qüestió exhaustiu sobre els diferents estudis que s'han desenvolupat sobre el tema; tampoc

pretenc ara aportar cap conclusió secundada en estudis empírics sobre aquest sector de la realitat social. Tan sols m'agradaria apuntar algunes consideracions sobre la feina ja feta en aquest àmbit; consideracions que poden servir de pistes per a un futur desenvolupament sistemàtic dels estudis sobre història del pensament polític andorrà. Els treballs existents són força rellevants: historiadors, juristes i filòsofs hi han dedicat estudis i assaigs; a la vegada, es pot afirmar que han tingut camps d'interès diferenciats (fora bo que assistíssim a un interès creixent per la teoria política i la seva història per part d'altres disciplines –com la ciència política, la sociologia o l'economia- que podrien aportar nous enfocaments capaços de revitalitzar el debat sobre el nostre pensament polític i social); pel que fa a la feina ja feta, els historiadors han posat més èmfasi en el pensament polític més vinculat a la realitat política i social més quotidiana, extret d'estudis de les actes del Consell General o de les hemeroteques, mentre que juristes i filòsofs s'han centrat potser més en les grans obres del pensament polític (*Manual Digest, Politar...*). Les dels darrers són més específicament obres d'estudi del pensament polític (en el sentit més tradicional i ortodox del concepte), que han trobat en el *Manual Digest* un gran punt de referència. Aquesta selecció de temes no és casual. Hi ha tant una determinada aposta per un dels paradigmes explicatius abans esmentats, com una determinada forma d'entendre les idees polítiques d'acord amb el criteri del grau d'autonomia que el món del pensament té en relació amb la realitat social. En parlarem ben aviat.

Comencem pels historiadors: formats majoritàriament en l'ambient universitari dels estats veïns dels anys setanta i vuitanta del segle anterior (dit sigui de passada, sona força estrany denominar així el segle XX), és a dir, formats en un món acadèmic on l'enfocament marxista i de l'Escola dels Annales gaudien de gran prestigi, aquests autors han posat sobre tot l'èmfasi en les bases materials del canvi històric, en la història social i en la dinàmica política generada al voltant de l'estructura social. Aquest és un enfocament que ha fet interessants aportacions a la història del nostre país; de qualsevol manera, la seva preeminència en el panorama historiogràfic andorrà ha tingut, des del punt de vista de la història del pensament polític, que és el que ara ens interessa, un parell de conseqüències força rellevants: en primer lloc, els estudis que en aquesta matèria s'han fet formen part d'un cos de recerca més ampli (en clau d'història social o, també, de l'anomenada història total, en paraules de Marc Bloch) i moltes vegades queden integrats o diluïts dins el conjunt del treball d'investigació, per la qual cosa, per rastrejar les aportacions formulades pels historiadors en matèria de pensament polític cal fer un esforç suplementari

d'interpretació; en segona instància, aquesta aposta tan marcada per la història social –amb el consegüent rebuig dels plantejaments propis de la historiografia liberal- ha deixat en mans d'altres especialistes (sobretot juristes i filòsofs, com hem vist) l'estudi del pensament polític com a objecte autònom.

Darrere d'aquesta consideració s'hi troba una de les qüestions claus a l'hora de considerar l'estudi del pensament polític. Hi és present l'enfrontament entre dos pesos pesants del pensament social i polític. Karl Marx i Max Weber. Dit molt breument: per al primer, Marx, el món del pensament, de la cultura, de les idees (i també de les idees polítiques) està condicionat per les bases materials en les quals es recolza la societat; d'aquest plantejament se'n deriva una possible conclusió: no s'ha d'estudiar de forma autònoma el món del pensament polític, sinó que cal tractar-lo com una mera derivació de la realitat econòmica, que el determina en darrera instància; (aquest sembla haver estat el camí escollit majoritàriament pels nostres historiadors). Per a Weber, en canvi, el pensament, la religió, la cultura estan dotats d'entitat pròpia i es troben no només a l'origen de l'organització de la societat sinó també del canvi social. L'estudi de les idees polítiques, dins aquest enfocament, adquireix una rellevància especial: no només cal estudiar el pensament polític de forma autònoma sinó que del seu estudi n'extreurem conclusions de cara al coneixement del conjunt de la societat (i aquest és l'enfocament que ha seduït filòsofs i juristes).

Bé, si això és així, on hi ha el problema?, us estareu preguntant molts de vosaltres; sembla que les coses han anat raonablement prou bé: en matèria d'estudis de pensament polític hi ha hagut divisió del treball i cadascun dels gremis intel·lectuals ha optat per l'enfocament que li ha semblat més oportú i, així, els dos plantejaments –que en darrera instància són complementaris- s'han pogut desenvolupar. Si bé aquest balanç optimista és parcialment cert, no es poden deixar de remarcar algunes qüestions; no em sembla positiu que la historiografia andorrana hagi deixat de banda tant l'enfocament weberian com les aportacions metodològiques dels historiadors liberals (que haurien enriquit el debat sobre el nostre passat i sobre el nostre present), deixant en mans de filòsofs i juristes l'estudi del pensament polític en sentit estricte. Atenció. No estic afirmant que aquests darrers grups d'estudiosos no ho hagin fet prou bé. Ben al contrari, han fet sovint una feina excel·lent. Del que em queixo és de la posició de monopoli de què han gaudit en aquest àmbit. I sabut és que els monopolis rebaixen l'eficiència. En aquest cas el problema el veig en el fet que filòsofs i juristes –ambdós experts en sistemes normatius- tenen una irresistible tendència a

confondre teoria positiva i teoria normativa, això és, el que és amb el que ha de ser, la realitat amb la norma. En estudiar el pensament polític cal fer un esforç per demarcar quan els autors estan explicant la realitat política de quan estan fent propostes per modificar aquesta realitat política. Res a dir en relació amb la teoria política normativa (raonar sobre com ens agradaria que s'organitzés allò relatiu a la politeya), el que cal fer és, simplement, advertir prèviament si s'opta per fer teoria política positiva (descriure i analitzar com està organitzada la realitat política) o si, en canvi, es pretén fer teoria normativa (fer consideracions morals); altrament, sense l'advertència preliminar, hi ha el risc d'oferir gat normatiu per llebre positiva (o viceversa).

Arribats a aquest punt no em puc estar de fer una breu excursió a un terreny que no m'és desconegut del tot: l'activitat política. Té sentit parlar del pensament polític dels polítics? Produeixen els polítics i els partits polítics pensament polític? Cal respondre amb certa precaució. Al polític no se li pot exigir que separi la teoria positiva de la normativa (aspecte que, segons el meu criteri, cal exigir al científic o a l'intel·lectual), ja que el polític, més que produir pensament polític el que fa sobretot és produir ideologia, és a dir, dibuixar una representació molt simplificada de la realitat (per exemple, em ve ara al cap la noció de "patriotisme constitucional" elaborada recentment pels populars espanyols: pensament polític de pa sucat amb oli); aquesta simplificació de la realitat permet al polític tant establir receptes per millorar-la en funció dels interessos dels seus electors –i de les oligarquies del mateix partit (Michels)-, com trobar mecanismes per debilitar el seu competidor, vist, aquest darrer, sovint com a enemic (Schmitt, Clausewitz; dos autors, per cert, que beuen en les mateixes fonts que Fiter i Rossell, les del realisme polític de Maquiavel); per tant, el polític opera amb un pensament poc sofisticat (ideologia) constituït sovint per material de segona mà, manllevat dels pensadors polítics (pensadors que sovint són vistos amb mal confiança pels mateixos polítics, ja que l'intel·lectual acostuma a presentar un panorama ple de matisos, una àmplia gamma de grisos, mentre que el polític veu el món en la lògica binària del blanc o negre). A més, la creixent presència de la TV en la configuració del debat públic, si s'acaba per confirmar la hipòtesi de Sartori, està a punt de fer-nos viure una victòria de l'*homo videns*, alfabetitzat mitjançant la imatge, i, en conseqüència, amb les capacitats per al pensament abstracte notablement disminuïdes (l'afirmació és de Sartori, no meva): això sembla conduir a la lenta agonia de la reflexió política i al comiat del ciutadà competent (Vallespín); el polític pot quedar reduït així a algú destinat a oferir poca cosa més que *fast-thinkers* o menjar escombraries intel·lectual (Bourdieu).

Aquesta sembla ser la tendència; faig ara una proposta de teoria normativa: el debat polític s'hauria d'enriquir amb les aportacions dels estudiosos del pensament polític, que no pot quedar tancat en la torre d'ivori de les universitats; la política ha de ser alhora reflexió i acció, altrament estarem parlant, bé de simple lluita pel poder, bé de mera gestió. En aquest sentit em sembla molt important la tasca que du a terme Giddens per renovar i enriquir les bases teòriques de la socialdemocràcia des de determinats plantejaments del liberalisme. D'altra banda, cal seguir amb interès si el sistema de partits que s'està configurant a Andorra té capacitat per establitzar-se. Estem ara assistint a la superació del conglomerat de partits que van marcar el primer tram de consolidació del règim constitucional –basats en bona part en la suma d'individualitats i en la defensa de les especificitats andorranes, amb algunes excepcions, tot s'ha de dir; superació que es produeix sobretot a partir d'una estandardització del sistema de partits d'acord amb el patró de les grans famílies europees que, de moment, es troba en una fase de mer etiquetatge per tal que el votant-consumidor pugui orientar el seu vot segons la marca que els grans partits europeus proporcionen, fase sens dubte necessària però que fa que de moment s'estigui, des dels partits, elaborant una ideologia política més aviat poc original.

Però cal que donem per acabada aquesta breu excursió al món de la política diguem-ne quotidiana per poder cloure aquest improvisat i provisional balanç sobre la participació diferencial de filòsofs, juristes i historiadors en l'estudi del pensament polític andorrà. Fins ara n'hem fet una lectura crítica; cal també remarcar-ne els aspectes positius. Comencem pels historiadors –i em referiré ara a determinats aspectes claus de la nostra història contemporània; a partir de determinats treballs (Peruga, López Montanya, Caveró, Morell, Armengol –i d'altres-) hem pogut constatar, amb aportacions documentades en suport empíric, el que alguns ja havien intuït: la influència que els canvis polítics i socials produïts en els països veïns han tingut en les transformacions polítiques d'Andorra. A tall d'exemple, i centrant-nos ara en les influències vingudes d'Espanya, podem remarcar l'estreta relació entre l'anomenat Sexenni Revolucionari del segle XIX espanyol i la Nova Reforma, o entre la 2a República Espanyola i el període dels anys trenta del segle XX a Andorra, moment històric en el qual es van viure diversos terratrèmols polítics, o també la no casual sinó més aviat causal coincidència de la transició política espanyola de la segona meitat dels anys setanta amb l'inici del procés de Reforma de les institucions d'Andorra que havia de culminar amb el posterior procés constituent. Aquestes són, sens dubte, interrelacions claus per entendre la

nostra realitat política que, a partir de la feina ja feta, caldria segurament reestudiar des de nous enfocaments. O també, seguint encara en l'àmbit dels historiadors, els treballs destinats a indagar sobre la formació de determinat sentiment nacionalista –vinculats, per exemple, a la problemàtica sorgida al voltant de la polèmica sobre el control de la radiodifusió, a mitjan segle XX, o aquells altres dedicats a rastrejar la configuració de diferents moviments socials que portaven, de manera implícita o explícita, una clara reivindicació democratitzadora. Aquests treballs recullen, expliquen i interpreten el paper de diferents forces socials que han impulsat la definició del principi democràtic a Andorra; i amb aquesta interpretació han ajudat a configurar-lo amb més nitidesa, i d'aquesta manera, indirecta si es vol, els historiadors han reintroduït el principi democràtic dins el debat ideològic i polític, i han contribuït a portar-lo a ser un dels elements clau en el règim polític establert per la Constitució; el mateix ha succeït amb les aportacions dels filòsofs i juristes; penso ara en les sovintejades reflexions sobre l'inevitable i importantíssim *Manual Digest* (Marquès, Casals, Mas, Massa –i també molts altres) que han sabut captar i mantenir viu un dels elements fonamentals de l'obra de Fiter i Rossell: una clara reivindicació sobre la independència d'Andorra, articulada d'acord amb el Coprincipat i el particular sistema d'equilibri en les relacions amb els estats veïns; independència del Principat que també ha quedat recollida, o millor dit, que també és a la base (de la mateixa manera que hi són els principis democràtic i de sobirania popular) de la nostra Constitució.

Aquesta és la força de les idees socials, del pensament polític, de la història. La capacitat d'admetre diferents lectures, la capacitat d'aglutinar diferents moviments socials. La força tant del pensament polític original, com de les interpretacions i comentaris que en fan els diferents estudiosos. Per això, la història del pensament polític no pot ser en cap cas una disciplina secundària, com tampoc ho pot ser l'anàlisi i la reflexió científica de la política. Un altre exemple de la rellevància d'aquest àmbit intel·lectual (i que seria injust no esmentar en aquest escrit): la gran importància que en la configuració de la teoria política andorrana han tingut els treballs de dret constitucional i ciència política que han acompanyat tant el procés de reforma com el procés constituent, en els quals s'han formulat interessants aportacions de teoria política positiva, com també recomanacions de *lege ferenda*: ens referim a la Memòria del Consell General sobre la reforma de les institucions i als treballs de Duverger, Zemanek, Raton, Marquès, Luchaire, Vilanova (entre d'altres). I en una altra instància cal remarcar el paper, també força rellevant, que la Diada d'Andorra de Prada ha tingut a

l'hora d'afavorir, des de ja fa uns quants anys, la reflexió sobre l'esfera pública andorrana (encara que també sobre d'altres coses) per part de diferents polítics, intel·lectuals i professionals. A veure si diferents estaments públics i privats del nostre país (com per exemple la Universitat, l'Institut d'Estudis Andorrans, o, perquè no, l'empresa privada a través de la creació de futurs *think-tanks*) s'animen a fomentar treballs en l'àmbit que ens ocupa, tant sobre la història del nostre pensament polític com sobre la producció de "nou" pensament polític, d'acord amb els nous problemes i les noves realitats. I no parlem de dues instàncies separades (allò nou i allò vell): cal considerar que la reflexió històrica, en paraules d'E. H. Carr, és un procés continu d'interacció entre l'historiador i els fets, un diàleg permanentment obert entre present i passat.

Ladislau Baró i Solà

Llicenciat en història contemporània (UB), en geografia humana (UB) i en ciència política i de l'administració (UAB)

*Professor tutor de ciències polítiques i sociologia a la UNED de la Seu d'Urgell
Ha estat ministre d'Educació i Cultura i conseller general.*

LES PARRÒQUIES I EL SEU MARC ESTATAL

JOSEP M. BEAL I BENEDICO

Voldria, primer de tot, agrair a la SAC i, personalment, al Sr. Antoni Pol, l'oportunitat que em donen de parlar de les parròquies andorranes. És un tema pel qual, després d'haver viscut la vida del Comú durant sis anys, tinc una especial predilecció i, potser per això, sóc un admirador del procés històric de la formació i evolució de les parròquies i dels comuns i, per tant, d'Andorra.

Vagi també per endavant que no tinc, ni molt menys, els coneixements d'un historiador i que, el poc que sé, ho he tret de la pròpia experiència, de la d'altres persones molt més preparades que jo i, en alguns casos, de textos que m'han arribat a les mans, principalment gràcies a les funcions que he exercit. Així doncs, si dic alguna incorrecció històrica o faig algun error de concepte, agrairé que se'm corregeixi.

He dit que sóc un admirador del sistema i la història de les parròquies i voldria, abans de res, exposar algunes de les raons que m'han dut a aquesta admiració:

En primer lloc, remarcar que, si bé en un principi totes les comunitats de la nostra àrea geogràfica varen organitzar-se de manera semblant, a Andorra i per diverses circumstàncies, es van conservar un seguit d'usos i costums i unes condicions que en els altres llocs, o bé varen evolucionar o bé varen canviar sobtadament, sovint per causa de conquestes o guerres. Per citar un exemple, potser el més significatiu, valgui el de la diferència entre el procés centralitzador dels nostres veïns i el manteniment de la nostra secular estructura d'estat. Ells, després d'un inici semblant al nostre, varen viure, amb els anys, un procés de centralització, justificat, quasi sempre, per l'interès d'esdevenir més forts enfront els enemics "exters".

I, a partir d'aleshores, tot va haver de passar pel centre del regne o de l'estat, quedant la resta dels territoris sotmesos al més important o sia, al més fort. No ha estat fins fa pocs anys –i amb els seus alts i baixos- que els nostres veïns del sud han fet un important procés autonòmic, per tant, de descentralització, i no és fins ara que, pel que sembla, els veïns del nord comencen a parlar-ne més seriosament.

Altrament, Andorra ha estat sempre un país, o millor dit, una comunitat descentralitzada. La mostra més evident, que corrobora aquesta realitat, és el fet que el nostre país no havia tingut mai –contràriament al que molta gent pensa- una capital. No és fins a la redacció i l'aprovació de la Constitució que s'ha escrit que Andorra la Vella és la capital d'Andorra. I això per necessitat moderna de fer com els altres i davant, penso, de la total indiferència dels andorrans. Voldria recordar que el fet que la Casa de la Vall estigués a la parròquia d'Andorra -que no a la d'Andorra la Vella-, no va ser una qüestió política, sinó una circumstància purament geogràfica i pràctica i que sempre s'ha considerat l'espai de la Casa de la Vall com un territori comú a totes les parròquies i, per tant, neutre.

Un altre fet que es va mantenir fins a una època molt recent i que molts hem conegut, és el de l'obligatorietat dels càrrecs públics.

I és que aquest principi de l'obligatorietat, que avui pot semblar fins i tot antidemocràtic, és, al meu entendre, la demostració més extraordinària del que es podria considerar com a democràcia directa. A l'origen, els membres de la comunitat escollien, perquè s'ocupés de les coses de tots, aquell a qui consideraven que ho podia fer millor, ja que ho havia demostrat amb la gestió de les coses de casa seva. I l'elegit tenia l'obligació de servir la comunitat i, per tant, d'acceptar la càrrega que això pogués representar. I no era ni perquè ell ho volia, ni era qui en tenia més ganes; era el que els altres consideraven el més adequat. I això justificava la famosa frase "El comú és l'amo del poble i el cònsol n'és el mosso". Mosso per l'extraordinari concepte de servei a la tasca que tenia encomanada. I d'aquí, també, aquella dita que s'utilitzava sovint i que ara sembla que, a vegades, s'hagi, malauradament, oblidat: "Si no ha servit per pujar casa seva, poc servirà per ocupar-se de les coses del poble".

Del fet del servei i la dedicació a les coses de tots, se'n deu desprendre, així mateix, el respecte que sempre, dins el desenvolupament de la seva funció, s'havia tingut a Andorra envers els cònsols.

Per il·lustrar aquest fet voldria relatar una experiència personal que em va marcar profundament: feia poc temps que era cònsol i em va venir a veure, no recordo ben bé perquè, el padri Miquel, padri de la meva esposa; era un home molt assenyat, de la terra, amb quasi trenta anys més que jo i

a qui coneixia, apreciava i respectava molt. Des del moment que va entrar al despatx, cada vegada que s'adreçava a mi em tractava respectuosament de "Vós senyor cònsol". Al primer moment no vaig entendre la raó d'aquest tracte; després però, vaig comprendre que aquell home, que per la seva edat podia ser el meu pare, no estava parlant a un parent seu, sinó que ho feia al cònsol de la parròquia; no era a mi, sinó que ho feia al càrrec que jo ocupava. Va ser per a mi una lliçó extraordinària i que em va fer comprendre que jo, quan representava el meu poble, no era el mateix que en la resta del temps i que tenia l'obligació d'honorar aquell càrrec de forma respectuosa. I així ho vaig intentar fer tota la resta del temps que vaig estar tant en la funció de cònsol com en la de síndic. I ho vaig fer fins al límit que, a partir d'aquell dia citat, no vaig usar més la meva signatura personal per a totes les qüestions que pertocaven al càrrec. I els puc assegurar que la gent –els ciutadans- van entendre i apreciar la meva actitud.

Aquest mateix respecte era el que feia que, durant segles, un "manament" del cònsol no fos tan sols respectat per tothom, sinó que a més representés una taca per a la persona o família que el rebia; tenia el valor de llei. Amb els anys, però, i a causa de l'arribada de molta gent d'altres cultures i costums, aquest respecte al cònsol i a l'autoritat que representava es va anar perdent.

També hi va haver altres costums que es van mantenir fins a època recent i, sovint, fins a l'assoliment de la Constitució i que els altres països ja havien perdut feia temps; costums que tenien, tots ells, el seu costat positiu. Per posar, una vegada més, un exemple, citaré el Tribunal de Visura que feia que els litigis de veïnatge es dirimissin amb la participació dels cònsols i el Comú i sense necessitat d'acudir a la justícia. Era un anacronisme, però en moltes ocasions s'havia demostrat altament útil.

Després de totes aquestes consideracions prèvies, voldria entrar en el fons del concepte: el títol de la ponència és "Les parròquies i el seu marc estatal" i jo penso que, de fet i com quedarà demostrat, el títol hauria de ser: "Històricament, les parròquies, marc estatal d'Andorra".

Perquè a l'origen i com és àmpliament conegut, només eren les parròquies i no l'estat. Al principi, i pel desenvolupament natural de les coses, el poble –la gent- es va agrupar al voltant de les esglésies, "les parròquies", tant per dirimir els temes que, en l'àmbit particular els enfrontaven, com per parlar i decidir sobre els temes que els eren "comuns". Per aquest fer, a més a més, triaven a aquells qui havien de fer d'homes bons per resoldre les diferències i que, quan fos necessari, havien de parlar i decidir en nom de tots. I aquest sistema tan simple es va mantenir durant segles.

Pel seu interès descriptiu voldria reproduir aquí un extracte de la resposta (negativa, és clar!) que l'Assemblea Magna celebrada el dia 11 de setembre de 1968 va trametre a les Delegacions Permanents, amb referència a la partició de l'antiga parròquia d'Andorra. Una Assemblea Magna que, també, podria servir d'exemple d'institució heretada dels temps antics i que, avui, ha passat al record.

El text diu el següent:

"...tenint en compte el parer de les persones consultades, s'acorda, per majoria, de contestar les MM.II. Delegacions Permanents en la forma que es diu a continuació.

1.- A la base de la constitució política andorrana, o del seu estatut jurídic, hi ha les parròquies. Cada una d'elles constitueix una corporació pública, amb una personalitat jurídica pròpia, un territori delimitat i una població, com també una organització eclesiàstica circumscrita a cada parròquia que li dóna, precisament, el nom de la corporació, denominant-se "parròquia" i no "municipi", com es diu a Catalunya, ni tampoc "Commune", com es diu a França.

2.- Des dels seus orígens remots, Andorra està formada per 6 parròquies, creades en les distintes valls andorranes, convergents totes al riu Valira. En un document de donació a l'Església urgellenca dels mers o dret sobre els mercats, atorgat pel comte Ermengol IV d'Urgell, datat de 23 de juny de 1083, s'hi anomenen ja les 6 parròquies andorranes: Loria, Annorra, Encampo, Kanilau, Mazana i Ordinau.

3.- Durant els primers segles cada una de les 6 parròquies andorranes administrava els afers públics amb absoluta independència de les altres, els veïns es reunien davant la porta de l'església parroquial per tractar els assumptes que interessaven la parròquia, segons ens diuen els textos andorrans antics. Hi havia, certament, una afinitat col·lectiva entre les sis parròquies, determinada per la geografia i per la identitat de raça, de llengua, de religió i de costums. Les valls d'Andorra constituïen, des que foren poblades, una comunitat humana en conjunt, i les relacions entre parròquies serien freqüents i es portarien a terme per mitjà de comissions, en cada cas, en una forma encara rudimentària i invertebrada.

4.- Però la necessitat crea l'òrgan, i l'argument constant d'uns interessos comuns a defensar determinà finalment l'agrupació de les 6 parròquies o valls andorranes, en forma sindicada, similars als "Syndicats de communes" d'altres valls pirinenques, com les d'Aspe, Ossau, Baretous, Carol. I així van aparèixer el Consell de la Terra o Consell General, i la Sindicatura. Aquesta corporació fou una creació de les parròquies, i els consenyors episcopal i francès varen reconèixer-la i aprovar-la. No és un atzar que el representant

de la nova corporació general creada, o sigui la Sindicatura, tingui el nom de "síndic procurador general de les valls d'Andorra". En unes valls organitzades en parròquies, que acorden sindicar-se, és natural que a l'òrgan que les representa amb caràcter permanent li apliquessin el nom de Sindicatura o de síndic procurador general.

5.- El Consell General el formen les sis parròquies, i cada una d'elles hi envia 4 consellers, sense que aquest nombre tingui cap relació amb el dels habitants o electors de cada parròquia. I es comprèn que sigui així car qui va agrupar-se o sindicar-se foren, no els habitants de les valls sinó 6 corporacions parroquials, o sigui 6 "universitats", amb personalitat jurídica pròpia, en igualtat de dret per constituir el Consell General, de comú acord, i amb l'aprovació dels consenyors o coprínceps. La sindicació adquirirà forma i valor en ser reconeguda i aprovada pels coprínceps..."

Seguia, en el text citat, tota una sèrie de consideracions per justificar que no era bo ni ajustat al costum i la tradició del país que es canviés el nombre de parròquies i es dividís en dos la parròquia d'Andorra. Els anys varen fer, després, que tot aquest exposat de l'Assemblea Magna quedés, per diverses raons, inútil i sense efecte.

Un petit parèntesi –parroquialista!- per citar la curiosa circumstància que fa que l'any 1978 es creï la parròquia d'Escaldes-Engordany, però no la d'Andorra la Vella. I no es pot considerar que es creés per defecte ja que, amb anterioritat a aquesta data, la parròquia d'Andorra la Vella no existia sinó, simplement, la parròquia d'Andorra, formada des dels anys trenta pels quarts d'Andorra la Vella i el d'Escaldes. Heus ací doncs, que jo sàpiga, que la parròquia d'Andorra la Vella, legalment, no s'ha creat mai.

Tornant a l'escrit de l'Assemblea Magna, la finalitat del qual és avui obsoleta, si l'he volgut reproduir és per demostrar quina ha estat sempre la consideració de la gent del país pel que fa a les parròquies.

Aquest text, però, no fa menció d'un detall que, penso, dona encara més força al que deia anteriorment i que és que les parròquies són, en realitat, el marc estatal d'Andorra.

Quan al 1419 els representants dels andorrans senten la necessitat d'agrupar-se (sindicar-se, com diu el text) en una assemblea que els representi a tots, es crea el Consell de la Terra. És, en certa manera, el naixement de l'estat, però, tanmateix, aquest és, en realitat i simplement, la reunió dels representants de les parròquies andorranes. I ho és, perquè, fins a la Nova Reforma, són els cònsols en exercici i quan n'hi havia de vius dos cònsols anteriors, els que es reunien al Consell de la Terra per representar i defensar els interessos del conjunt de les parròquies andorranes, o sigui, de tot el "país".

Aquest "detall" és altament significatiu perquè demostra el que diu el text i que és que no foren pas les poblacions que varen fer el Consell de la Terra, sinó els "elegits", els representants de les parròquies per a un millor servei dels interessos de tots i, el que per a mi és més important, els "consellers generals" de l'època eren, en realitat, els cònsols. I això durant quasi 450 anys.

I no és fins a la Nova Reforma de 1866 que es produeixen, pel que fa a aquesta situació, els primers grans canvis: per una part, són tots els caps de casa que "democràticament" participaran des d'aquest moment en l'elecció d'aquells que els representaran; i, per l'altra, ja no seran els cònsols els qui en nom de la parròquia es reuneixin a la seu del Consell, sinó que els consellers generals seran, a partir d'aleshores, elegits especialment per a aquest càrrec. Tanmateix, tot i ser elegits especialment per al càrrec, econòmicament dependran encara i exclusivament dels diners de les parròquies o sigui, de l'autoritat dels cònsols; i això fins a principi del recentment abandonat segle XX.

Vull recordar que el Consell General mai no ha tingut ni patrimoni ni diners ja que, des de l'origen, tot el territori pertany a les parròquies. Quan el Consell havia de fer front a alguna despesa eren els consellers generals representants de les parròquies els que, paritàriament, aportaven els diners del fons que tenien i que els havia facilitat el cònsol; un cop feta la despesa i amb entrega del rebut corresponent, el cònsol els restituïa la quantitat pagada perquè la disponibilitat fos sempre la mateixa. Era un sistema simple però molt ben assumit i que deixava clar qui manava; és allò de "qui paga mana".

Però el sistema canvia sense que hi hagi cap canvi institucional que el justifiqui i, evidentment, es desequilibra.

I això es produeix quan, a principi del segle passat, el Consell té, gràcies a l'impost sobre l'entrada de mercaderies, diners propis. Un fet tan simple com aquest fa que qui mani sigui, a partir d'aquell moment, un altre. I aquí comencen els problemes, perquè com que el Consell té molts més diners que les parròquies, aquestes, per poder fer front a les seves creixents necessitats, han de claudicar davant el Consell. I els comuns passen a un segon terme i les "autoritats" principals de la parròquia són, des d'aquell moment, els consellers generals. El Comú, i per tant els cònsols, passen a ser, més que mai, simples administradors locals. Serveixi com a exemple de la diferència en la importància d'uns i altres el fet que, fins a la separació de les eleccions del Comú i el Consell a principi dels anys vuitanta del segle passat, a les eleccions es posaven al cap de la llista de la candidatura –els candidats a consellers generals– els candidats més populars i més forts

electoralment parlant i, a continuació, els cònsols i membres de Comú triats, quasi sempre, en funció de les cases pairals que podien mobilitzar, o sia, dels vots que podien aportar a la candidatura.

En la meua opinió, el canvi que es produeix a principi de segle, un canvi "de facto", és una de les raons principals que farà que, a la llarga, sigui necessari un canvi institucional. Aquest fet i també el de la pèrdua de valor dels usos i costums, a causa de la vinguda al país de gent amb altres costums i altres cultures i, també, per la necessitat d'adaptar el sistema andorrà als estàndards polítics internacionals. Tot això va donar lloc, inicialment, a l'intent de reforma de l'any 1978 –anomenada "reformeta" ja que, per culpa de la pressió dels que no la volien, va quedar sota mínims– i, finalment, a la Constitució.

I jo, modestament, ja escrivia en una ponència que es va llegir l'any 1992 en la 5a Diada Andorrana de la UCE:

"...la Constitució haurà d'aclarir el desequilibri institucional que es va produir en la primera meitat del segle XX, en passar, sense un canvi institucional, els poders que, per història i tradició havien ostentat sempre les parròquies, al Consell General..."

I la Constitució va assentar les bases per assolir la dita clarificació i va fixar, ara sí, el marc estatal de les parròquies. Però, en realitat, la Constitució no va fer, en aquest camp, altra cosa que confirmar, com no podia ser altrament, el predomini del Consell General sobre els comuns posant en perill, en certa manera, la tradicional descentralització andorrana. Perquè, al meu entendre, en aquest camp la Constitució no va tenir prou en compte el procés històric del nostre país i va deixar les parròquies sotmeses a una freda delimitació de competències i a una poc definida autonomia administrativa.

A la meua manera de veure, aquesta falta de definició i les mancances en el desenvolupament del capítol VI, que es refereix a "l'estructura territorial", fa que encara avui, les coses no estiguin suficientment clares. I és una llàstima perquè, com ha quedat demostrat, les parròquies són la peça fonamental del passat i, per tant, ho haurien de ser del futur del nostre país.

Aquesta manca de claredat ens està duent a una situació perillosa perquè els actuals comuns es mouen en una indefinició que no fa sinó donar una imatge distorsionada de les parròquies i, a la llarga, pot portar problemes. Perquè aquesta indefinició està propiciant una certa manera de fer que té com a conseqüència un cert desgavell. Valguin, com a mostra d'aquest desgavell, dos fets: l'aprovació del Reglament dels comuns i la situació actual de la reunió de cònsols.

El Reglament dels comuns fou redactat per un lletrat, aprovat pels mateixos comuns, i fou publicat al BOPA en data 13 de desembre de 1995. És un clar exemple del que es pot produir quan es fa una norma en una situació de manca de definició i, per tant en aquest cas, sense el suport d'una llei marc. Al final del dit 1995 i a la vista del canvi del sistema electoral, els comuns van decidir de fer i aprovar un reglament de funcionament. Aquest reglament, però, que canviava rotundament el sistema tradicional i secular del representant parroquial, va ser producte d'una certa improvisació i no està, a la meua manera de veure, a l'alçada del que s'hauria de poder exigir a un reglament de la institució comunal. És, per a mi, un mal reglament.

La voluntat de fer un reglament de funcionament per als comuns era, certament, bona, però penso que, per la precipitació i per la falta del dit marc institucional, va tenir un mal resultat. I el que és encara més greu, des d'aleshores han passat gairebé set anys i ningú no ha vist la necessitat de reformar-lo o, millor dit, de fer-ne un de nou.

L'altre exemple, negatiu, de la manca de definició que viu la institució parroquial és el de l'evolució de la reunió de cònsols. D'aquest tema en puc parlar, també, amb coneixement de causa, perquè va ser l'any 1984 quan la reunió va agafar una certa importància. Si bé fins aleshores s'havia reunit esporàdicament, va ser en aquell moment quan els cònsols vàrem considerar que reunir-nos periòdicament podia ser un bon moment de contacte i podia permetre l'intercanvi d'idees i experiències i, fins i tot, coordinar actuacions per millorar el funcionament dels comuns. Mai, però, es va voler donar un caràcter institucional a la reunió.

Ara, per la manera com va evolucionant la reunió de cònsols –sembla ser que es vol fer una associació, amb els seus estatuts, el seu president, etc.- m'ha fet la impressió com si, 5 segles després, els cònsols volguessin tornar a crear una mena de consell de la terra. Semblaria, a la vista de tot això, que no es va per bon camí.

Així doncs, penso que s'ha de definir, de manera urgent i en concertació entre totes les parts –el Govern i les majories i minories del Consell i dels comuns-, tot allò que, pel que fa al paper de les parròquies dins el país, encara falta per a una correcta interpretació del text constitucional i que s'ha de fer en consonància, tant com sigui possible, amb l'esperit que va donar lloc al naixement de la comunitat andorrana. I dins les parròquies s'ha de definir també i urgentment, el paper dels comuns, els quarts, els veïnats, etc.

S'ha de tenir en compte que malgrat el canvi econòmic dels anys trenta i el recent canvi institucional, no s'ha esborrat, encara, el sentiment històric,

arrelat en la població andorrana tradicional, de la importància de la parròquia i, per tant, del poder comunal. Els ciutadans d'aquest país, sentim la parròquia, encara avui, com una cosa més propera, més nostra, com aquell "marc institucional d'Andorra", com aquella representació descentralitzada del nostre país. I això cal no oblidar-ho.

Com a conclusió voldria dir que, després de tot el que acabo d'escriure, algú pot pensar que sóc dels que creuen que qualsevol temps passat va ser millor. Res més lluny de la realitat i la demostració, penso jo, va ser el meu paper en el procés constitucional. El que passa és que, veritablement, penso que si un poble s'oblida de les seves arrels és un poble condemnat a morir i, per tant, intento aportar el meu gra d'arena perquè això no ens passi. I crec que no és, en cap cas, incompatible voler fer que es recordi i respecti el passat, traient-ne els ensenyaments que siguin vàlids, amb el fet que s'hagi de lluitar per construir un futur millor. I hi ha nombrosos exemples en molts països arreu del món, que han estat capaços de fer-ho. Caldria, potser, tenir la intel·ligència de prendre'n model.

Moltes gràcies

Josep M. Beal i Benedico
Comerciant, ex-cònsol i ex-síndic

IMMIGRACIÓ I CULTURA. IMMIGRANTS A ANDORRA

JUAN MICÓ I IBÀÑEZ
ISABEL DE LA PARTE I CANO

El context de les recerques

Joan Micó i Ibàñez

sociòleg i Cap del Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans

Els moviments migratoris del segle XX. De l'emigració a la immigració.

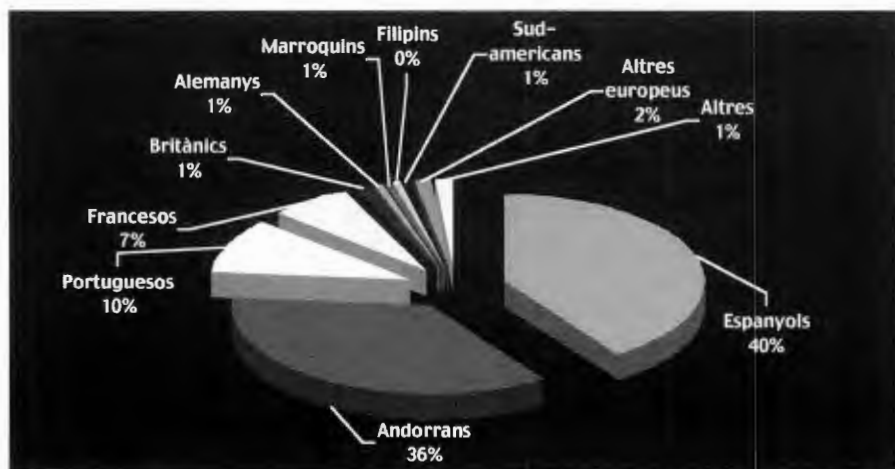
L'Andorra del segle XX ha experimentat grans transformacions socials i culturals. El pas de ser una societat amb una emigració històrica important a esdevenir un país d'immigrants n'és una. A final del segle XIX i principi del segle XX l'emigració era el camí seguit per molts homes i dones que no tenien recursos i on l'accés a la terra era el mitjà de subsistència bàsic, una situació característica de moltes societats agràries. Però cap a la meitat del segle XX, el país experimenta un fort creixement. El sector primari dóna pas a una estructura terciària i diversificada que inverteix la tendència migratòria. Els canvis operats en el territori han generat una forta immigració i han accelerat el procés d'urbanització.

Els estrangers, que primer arriben lentament, comencen a fer-ho massivament i no són naturalitzats o nacionalitzats i s'estableixen les primeres diferències. Entre els que vénen de fora també hi ha diferències i es comencen a establir fractures socials: andorrans i estrangers, espanyols i francesos, catalans i castellans... Les distàncies culturals cada vegada són més fortes i arriben anglesos, portuguesos, filipins, magrebins, argentins, peruans... S'estableixen grups socials i nacionals diferents que configuren una Andorra pluricultural. Fins aquí el cas d'Andorra no seria diferent d'altres països, si no fos perquè el nombre d'immigrants és estrepitosament

superior al d'autòctons, en part com a resultat d'una política nacionalitzadora molt restrictiva.

Des d'una perspectiva jurídicoadministrativa, la societat actual es compon d'andorrans, de residents i d'una població flotant de treballadors temporers i il·legals difícilment quantificable, en què la població forana és clarament superior a l'autòctona.

El cert és que l'Andorra d'avui és una expressió pluricultural amb una majoria de ciutadans europeus, amb un petit contingent de població africana, asiàtica i llatinoamericana. Les últimes estadístiques de població¹ reflecteixen una xifra de 65.844 residents a Andorra, dels quals el 36% són andorrans, el 40% espanyols, el 10% portuguesos, el 7% francesos i la

resta es reparteixen entre britànics, alemanys, filipins, llatinoamericans, hindús, i altres, fins a un total de quaranta nacionalitats diferents.

La situació de cada grup nacional dins de l'estructura ocupacional és molt diversa i varia segons la seva nacionalitat i origen en relació amb uns factors lingüístics, la classe social, les condicions en què van arribar i el temps que fa que hi viuen. Un primer estudi antropològic realitzat entre 1993 i 1995 analitzava una estructura social andorrana clarament segmentada, on es produeix poca interacció entre els grups socials molts diferenciats².

L'actual Llei de nacionalitat, més oberta que les anteriors, ha permès la nacionalització dels que neixen al país o dels que fa molts anys que hi viuen, en un intent d'equilibrar la balança a favor del contingent nacional. Però independentment que s'hagi facilitat l'accés a la nacionalitat, el

bagatge social i cultural de moltes de les persones que arriben a Andorra és variat i certament molt desconegut per a la resta de la població. Molts dels que arriben tindran fills andorrans o es nacionalitzaran el dia de demà, però sobretot són part de la societat actual. Conèixer aquesta societat d'avui significa apropar-nos a les realitats diverses que la configuren i analitzar com s'interrelacionen.

És dintre d'aquest context que els nostres departaments han coordinat esforços per treballar des de dos vessants diferents sobre aquest fenomen cabdal en la constitució de la societat del Principat.

IMMIGRACIÓ I CULTURA. IMMIGRANTS A ANDORRA.

Isabel de la Parte i Cano,

antropòloga i tècnica de l'àrea de Recerca Històrica.

La recerca sobre immigració i cultura s'emmarca dins unes línies d'investigació més àmplies orientades a l'estudi del canvi social, la identitat i el patrimoni cultural. La societat andorrana actual és fruit d'un procés social, econòmic i polític que, en només cinquanta anys, ha generat una nova realitat social i cultural. En aquest procés hi ha un factor que és alhora una conseqüència i un agent de canvi: la immigració.

La recerca social i cultural. Antecedents i estat actual.

El nostre interès pel fenomen migratori a Andorra arranca de la creació de l'Arxiu d'etnografia d'Andorra (AEA) i de l'estudi etnogràfic d'Andorra realitzat entre 1993 i 1995 que abans esmentàvem.

L'estudi etnogràfic d'Andorra documenta i analitza alguns dels grans temes de la cultura andorrana immersa en un procés de canvi. Durant l'estudi es va realitzar una mostra de més de dos-centes entrevistes. Una part significativa d'aquestes entrevistes es va realitzar entre la població immigrada, tant europea (bàsicament espanyola, francesa i portuguesa) com asiàtica (filipins, hindús) o llatinoamericana (argentins...), que han proporcionat una documentació extensa i variada sobre els moviments migratoris, les relacions i els conflictes ètnics, la identitat andorrana i les identitats estrangeres.

L'anàlisi de les entrevistes i les conclusions de l'estudi, tal com ja hem assenyalat, mostra una segmentació de les relacions socials entre andorrans i residents, espanyols i portuguesos, catalans i andalusos... "Andorra és una societat segmentada, un territori on conviuen grups socials molt diferenciats amb escasses connexions entre ells pel que fa a la

interacció social. Les fractures de classe, però, no són més que una de les divisòries que separen els grups socials andorrans. L'altra fractura és de caràcter nacional i està relacionada amb l'origen i amb factors lingüístics"³.

Els resultats de l'estudi etnogràfic marquen la línia de treball teòrica i metodològica actual sobre immigració i cultura com un dels grans temes de la societat andorrana.

Des de llavors, s'han continuat realitzant entrevistes que passen a formar part de fons documental de l'AEA, que actualment consta de més de tres-centes entrevistes entre relats biogràfics i entrevistes sobre diferents aspectes socials i culturals. La nostra línia de recerca pren el mètode biogràfic com a estratègia de treball i d'aproximació a la realitat. Els resultats són tractats com una font documental i com un instrument d'aproximació al passat i al procés de canvi social. Des de les ciències socials són molts els que hi treballen des d'aquesta perspectiva, on biografia, història i societat són les coordenades bàsiques en l'estudi de la humanitat. No hem d'oblidar que les històries o relats de vida són expressions de la història i l'estructura social.

Primers passos de la recerca. La immigració llatinoamericana a Andorra.

Si bé la preocupació pel fenomen migratori ha estat sempre present en la línia de recerca de l'AEA dins de l'Àrea de Recerca Històrica, des del gener del 2002 es realitza un estudi monogràfic sobre la immigració llatinoamericana a Andorra.

Els col·lectius llatinoamericans conformen el grup d'immigrats que està creixent més en els últims anys a Andorra, en una proporció similar a la de Catalunya o Espanya. La situació dels països d'origen de la gent que arriba és més que coneguda per tothom. A la pobresa de molts d'aquests països, s'afegeix la crisi agonitzant d'altres, i la gent simplement ha de marxar. Europa i EUA són els destins que aparentment ofereixen més oportunitats a aquestes persones que intenten rescatar les seves economies minvades.

La presència a Andorra d'argentins i xilens havia esdevingut habitual en les estacions d'esquí hivernals. Un col·lectiu jove que combinava les temporades d'esquí europees amb les dels seus països d'origen. Però des de fa uns anys i de forma evident per a tothom, aquest flux estacional s'ha anat transformant. La greu crisi que travessen els països sud-americans, i especialment Argentina, obliga que molts dels que vénen es vulguin quedar. I si molts venien de poblacions turístiques hivernals, ara arriben de les grans ciutats on la crisi se sent especialment. Una població jove i

professional busca l'oportunitat d'establir-se a Europa, però les lleis d'immigració actuals són molt restrictives. En el cas d'Andorra la contractació de llatinoamericans fora de la temporada d'hivern és pràcticament impossible. L'actual política immigratòria només preveu la possibilitat de donar permisos de treball i de residència a treballadors de fora de la Comunitat Europea en casos molt concrets fora de l'estació d'hivern. Moltes d'aquestes persones que es resisteixen a retornar als seus països d'origen en un intent d'establir-se i regular la seva situació, es veuen abocades a treballar il·legalment. A més saben que la temporada següent tenen assegurat un contracte de treball. Es poden quedar a Andorra i treballar en llocs poc visibles o poden marxar cap a les zones turístiques de costa on a l'estiu es necessita molta mà d'obra i no sempre es demanen els permisos de treball.

Però si l'accent d'argentins i xilens era el més conegut al país, més recentment altres llatinoamericans s'han deixat sentir i s'han fet visibles als nostres carrers. Equatorians, peruans o colombians conformen un dels col·lectius d'immigrants que sembla créixer més últimament.

Si haguéssim de dibuixar un perfil sociològic d'aquest col·lectiu podríem parlar d'una població jove principalment femenina, amb un nivell educatiu mitjà-alt i de classe mitjana, que en el nostre mercat de treball se situen en l'àmbit del servei domèstic i de la cura de la gent gran i nens. Si poguéssim parlar d'una trajectòria migratòria de molts dels que hi arriben i especialment en el cas de les dones, parlariem de dones amb càrregues familiars, fills que estudien als seus països d'origen, que en els últims anys han vist que els seus ingressos econòmics han disminuït mentre el nivell de vida s'encaria, i que decideixen viatjar per ajudar les seves famílies. Ho fan amb la intenció de retornar quan la situació sigui més favorable, però les possibilitats d'una vida econòmicament més estable a Europa i la situació cada dia més crítica dels seus països fa que es replantegin la seva estratègia i intentin quedar-se i si és possible facilitar que es traslladi la resta de la família.

Dins d'aquest imatge general de la migració llatinoamericana a Andorra, la nostra recerca pretén analitzar⁴ i aprofundir en:

- l'àmbit familiar, l'anàlisi de trajectòries i estratègies familiars de migració;
- el procés de mobilització social; les pràctiques de sociabilitat i ajuda mútua, formal i informal;
- les dinàmiques de relació amb els països d'origen;
- la nacionalitat i la identitat;
- i les formes de comunicació intercultural (espais de relació, escola, anàlisi de prejudicis i estereotips ètnics...).

Un cop finalitzat el treball de recerca del col·lectiu llatinoamericà, la nostra anàlisi s'estendrà als altres col·lectius que componen la nostra societat migrada: filipins, magrebins, portuguesos, espanyols...

L'aplicació de la recerca. L'educació intercultural com una eina de cohesió social.

Els objectius de la recerca sobre immigració i cultura són múltiples i complexos com també les seves aplicacions possibles, però hi ha un objectiu general que engloba i sintetitza la resta, l'educació intercultural. Aquesta idea de coneixement dels diferents col·lectius socials i culturals que configuren la nostra societat transmet l'esperit que promou i envolta aquest projecte de recerca històrica i antropològica en el marc del patrimoni cultural.

L'Andorra d'avui és una societat on conviuen identitats nacionals diverses amb bagatges culturals també diversos. Aquests són els fonaments de l'Andorra del demà, i pensem que el coneixement i la difusió tant de les diferències com de les similituds culturals que conviuen a la nostra societat constitueixen una eina de comunicació, de coneixement mutu que pot ajudar a fomentar un discurs d'identitat obert i integrador, i superar així les barreres socials i culturals. La recerca sobre immigració i cultura és un pas per entendre els altres, però sobretot pensem que pot ser una eina d'acceptació de l'altre com a part d'un nosaltres, i ajudar així que les fronteres culturals esdevinguin ponts de comunicació i d'intercanvi.

ESTUDI SOBRE LA IMMIGRACIÓ A ANDORRA

Josefa Batalla, Mercè Casal i Joan Micó

sociòlegs del Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans. Aquest treball l'està realitzant el Centre de Recerca Sociològica en col·laboració amb la Sra. Carlota Solé, professora de la UAB.

Com hem vist en la introducció, en la configuració de la societat andorrana la immigració és un fenomen cabdal. El Centre de Recerca Sociològica va néixer l'any 2000 amb l'objectiu de descriure i analitzar la nostra societat oferint una lectura analítica al més completa possible. És per això que el nostre Centre ha escollit fer aquest estudi que es complementa molt bé amb el treball engegat pel Departament de Recerca Històrica del Ministeri de Cultura. La nostra intenció és que aquest estudi es pugui repetir de manera periòdica (cada cinc anys). A més a més, dintre de l'Observatori (una enquesta trimestral que el CRES ha engegat per estudiar una sèrie

d'indicadors de la realitat de la població andorrana per mesurar la seva evolució), també mesurarem com evolucionen aspectes relacionats amb la immigració d'una manera més puntual.

És evident, de tota manera, que tots els altres temes que el nostre Centre té intenció de tractar no es podrien entendre sense tenir en compte els grans canvis que ha comportat el desenvolupament econòmic dels darrers 50 anys i del gran creixement de població del nostre país. En el nostre estudi sobre l'oci de la població andorrana, en el que estem fent sobre relacions laborals o en qualsevol dels projectes futurs (enquesta europea de valors de la població andorrana), qualsevol anàlisi cal que tingui en compte les segmentacions que hi ha dintre de la societat andorrana que són conseqüència d'aquestes transformacions i que han portat com a resultat una societat pluricultural i amb una sèrie de divisions que el nostre estudi vol mesurar.

OBJECTIUS

En aquest treball es volen analitzar la valoració i les actituds de la població d'Andorra respecte al fenomen migratori i la integració dels immigrants. En una primera fase de l'estudi hem fet un recull de dades demogràfiques, econòmiques, històriques, de bibliografia, legislació.... i analitzant tota la informació hem considerat com a hipòtesi principal que hi ha una sèrie de divisions que segmenten la societat andorrana (juridicopolítica, socioeconòmica i lingüísticocultural)⁵, i volem conèixer com determinen aquestes divisions les relacions entre els diferents col·lectius que formen la població a Andorra i quins són els factors més determinants per a la integració dels immigrants i per a la definició de la identitat andorrana.

Per això establim una sèrie d'indicadors per conèixer quins són els factors que la població (autòctons i immigrants) considera més determinants per a la integració i que definarien la identitat nacional, contrastant-los amb criteris oficialment establerts per valorar la integració.

És evident que la situació dels immigrants a Andorra, en relació amb els tres eixos de divisió que hem assenyalat, dependrà de molts factors: lloc d'origen, nivell de formació, ocupació, coneixement del català, situació familiar, intenció de quedar-se més o menys temps a Andorra... i els anys de residència. El pes específic d'aquests factors pot canviar, atès que poden haver evolucionat: mobilitat ocupacional, aprenentatge del català, canvis en la situació familiar, decisió d'establir-se definitivament a Andorra, possibilitats d'adquirir drets polítics, econòmics, etc. Un dels objectius

d'aquest estudi serà valorar com els anys de residència condicionen l'evolució d'aquests factors i quins incideixen més en la integració dels immigrants.

També es vol analitzar si la interacció entre els diferents grups nacionals residents a Andorra està condicionada per aquestes divisions (si està jerarquitzada en funció d'aquesta segmentació) i quins són els factors que més influeixen en aquesta estructuració.

Així, la immigració es pot veure com un "problema"⁶ en algunes qüestions que afecten la identitat nacional (llengua, tradicions) perquè, d'una banda, la majoria de la població d'Andorra és immigrant però, d'altra banda, es veu com una clara necessitat per al funcionament de l'economia, per cobrir la demanda de mà d'obra. Si fins ara no s'han produït conflictes violents entre els diferents grups nacionals, cal pensar que això pot ser degut en part a la legislació que controla la immigració, tant el nombre com la procedència (especialment restrictiva amb els immigrants extracomunitaris, el que fa que la majoria de residents sigui d'origen europeu i d'un entorn cultural similar), i en part a la relativa prosperitat econòmica (no hi ha la percepció de "competència" pels llocs de treball) i a la manca de reivindicacions dels drets dels immigrants.

És evident que la transformació tan important de la nostra societat com a conseqüència del gran desenvolupament econòmic i del gran creixement de població, té com una de les seves conseqüències la creació d'una societat pluricultural, on s'està redefinint el mateix concepte d'identitat andorrana.

Tenint en compte aquest context, podem establir com a hipòtesis generals:

Que a Andorra es donen una sèrie de divisions legals, econòmiques i lingüístiques que segmenten la societat en grups, i que es relaciona amb el lloc d'origen de les persones. / Que les interaccions que es donen entre els diferents grups nacionals estan relacionades amb les divisions legals, econòmiques i lingüístiques que segmenten la societat (segmentació social en relació amb segmentació ètnica), és a dir, que es produeix una segmentació en les relacions socials entre els diferents grups en creuar-se els diferents eixos de divisió.

Que la percepció de la integració dins la societat andorrana no sempre coincideix amb els criteris establerts per definir aquesta integració. Hi ha uns criteris oficials per provar la integració a Andorra dels estrangers que volen adquirir la nacionalitat andorrana (el coneixement del català, de la història i les institucions d'Andorra), però a part d'aquests criteris establerts els residents poden destacar altres factors per considerar-se integrats, en

relació amb la percepció de la seva situació a Andorra i respecte al seu país d'origen (si ha millorat la seva posició i se sent satisfet laboralment, si té intenció de quedar-se, si està amb la seva família...).

En un context de creixement econòmic continuat i en el qual a Andorra s'ha necessitat recórrer a la immigració per cobrir les demandes del mercat de treball, no s'han registrat conflictes significatius entre la població autòctona (que és una minoria respecte al total de la població i que posseeix tots els drets) i la població immigrada. Aquesta situació de coexistència no conflictiva es pot atribuir a factors com la proximitat cultural de la majoria de les persones immigrades que s'estableixen a Andorra, i també la durada de la seva residència, les seves expectatives respecte a Andorra i el que consideren legítim reivindicar. El resultat és una societat segmentada amb unes interaccions jerarquitzades en funció de la intersecció d'aquests eixos de segmentació.

Les transformacions que s'han produït a Andorra en els àmbits demogràfic i institucional (Constitució, adhesió a convenis internacionals...) i la situació econòmica de dependència dels països veïns i per tant vinculada a les directrius de la Unió Europea, fa que s'ampliïn els drets econòmics i polítics a una part cada vegada més important de la població. Sembla que aquesta evolució farà canviar la relació entre els diferents grups diluint les segmentacions que s'observen actualment dins la societat andorrana.

TREBALL DE CAMP

Per assolir els objectius descrits anteriorment hem escollit com a tècnica per fer el treball de camp passar una enquesta (d'una durada d'uns 35 minuts) que té com a univers tota la població andorrana més gran de 18 anys. Aquesta tècnica quantitativa és la més adequada per demostrar les hipòtesis. La mostra és de 1.015 persones majors de 18 anys i escollida de manera aleatòria en relació amb unes quotes per sexe, edat, lloc de residència i nacionalitat. Aquesta mostra ha estat escollida perquè té un error de menys del +-3% en l'àmbit de tota la població, però també perquè té un marge d'error poc elevat quan parlem dels diferents col·lectius nacionals, marge que ens farà possible una anàlisi acurada en relació amb els objectius marcats.

El treball de camp estarà acabat a final d'aquest estiu i l'anàlisi i redacció de l'informe es farà per a final d'aquest any.

Bibliografia

Anderson, B. (1991) *Imagined communities*, Londres, Verso.

Barth, F. (1976) *Los grupos étnicos y sus fronteras*, Mèxic, FCE.

Castaño, A. (1996) "La emigración como proceso que establece una interrelación entre lugar de origen y destino", a Kaplan, A. *Procesos migratorios y relaciones interétnicas*, Zaragoza, FAAEE/IAA, pàg. 53-59.

Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J. J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*, Barcelona, Ed. Alta Fulla i Govern d'Andorra.

De la Parte, I. (1998) "Les fronteres de la frontera andorrana. La construcció social de les identitats" a *Atles Cartogràfic d'Andorra 1692-1976*, Andorra, Ed. Govern d'Andorra, pàg. 111-120.

Estivill, J.: *La immigració a Andorra* (1979).

Ferrarotti (1991) *La historia y lo cotidiano*, Barcelona, Ed. Península.

Pérez-Agote, A. (1986) "La identidad colectiva: una reflexión abierta desde la sociología", *Revista de Occidente*, núm. 56, pàg. 76-90.

Pujadas, J.J. (1992) *El método biográfico. El uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Pujadas, J. J. (1993) *Etnicidad. Identidad cultural de los pueblos*, Madrid, Eudema.

Pujadas, Martín i Pais de Brito (Coords) (1999) *Globalización, fronteras culturales y políticas y ciudadanía*, Actas del VIII Congreso de Antropología, Santiago de Compostela 1999. Ed. FAAEE i AGA.

Tapinos, G. (1987) *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnose et perspectives* (informe).

Notes

¹ Des de l'any 1998 no es comptabilitzen al cens les persones recent immigrades i que tenen "paper rosa". En l'actualitat hi ha més de 8.000 persones que es troben amb permisos provisionals en espera de regularització amb la posada en marxa de la nova Llei d'immigració.

² Els resultats d'aquest primer estudi es poden consultar a Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J.J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Ed. Alta Fulla i Govern d'Andorra, i a l'Arxiu d'etnografia d'Andorra (AEA) a l'Àrea de Recerca Històrica de Patrimoni Cultural.

³ Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J.J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Ed. Alta Fulla i Govern d'Andorra. Pàg. 123.

⁴ La recerca sobre La migració llatinoamericana a Andorra es realitza en estreta col·laboració amb una recerca sobre Les migracions llatinoamericanes a Catalunya. *Mercat de treball, sistemes assistencials, inserció social i dificultats per a la comunicació intercultural*, que es realitza al Departament d'Antropologia Social i Filosofia de la Universitat Rovira i Virgili i que dirigeix el doctor Joan Josep Pujadas, en col·laboració amb els departaments d'antropologia de les universitats de Lleida i de Barcelona.

⁵ Divisió feta per Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J.J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Ed. Alta Fulla i Govern d'Andorra

⁶ Vegeu Estivill, J.: *La immigració a Andorra*. (1979)

⁶ Tapinos, G.: (1987)

PAGESOS I ARTESANS

DAVID MAS I CANALÍS

Agricultura i artesanat són dues activitats que podríem considerar com a pròpies del que s'ha vingut a denominar "societat tradicional", anterior al canvi econòmic que afectà les valls d'Andorra a partir de la segona meitat del segle XX.

Ara bé, aquesta expressió "societat tradicional", cada cop més en desús, no s'ha d'entendre com quelcom que s'ha mantingut estable durant segles, ans al contrari, al llarg del temps ha anat evolucionant i aquestes dues activitats econòmiques s'han anat transformant adaptant-se a les circumstàncies específiques de cada moment històric. El que aquí pretenem és presentar una ràpida visió, forçosament esquemàtica, de quina ha estat aquesta evolució.

Les variacions per les quals ha passat l'agricultura des de l'edat mitjana fins al segle XX estan referides a dos aspectes: per una part els productes conreats i per l'altra la distribució de la propietat.

En un principi, aquesta activitat es caracteritzava per la seva diversificació, i per bé que el principal conreu eren els cereals, sempre es dedicaven terres a l'obtenció d'altres productes, que podien estar destinats al consum humà, com fruita, hortalisses, llegums o vinya, bé a alimentar el bestiar de la casa, o bé a disposar de la matèria primera per a l'elaboració de teixits, com eren el cànem i el lli. A partir del segle XVIII cal afegir-hi un altre producte, la patata. Són productes destinats al consum de la pròpia família i la producció fins i tot podia arribar a ser deficitària, havent de recórrer a importacions d'urgència organitzades des de les institucions.

Era, certament, una agricultura de subsistència i d'una gran precarietat, amb una explotació portada al límit, tenint en compte que a mitjan segle XX,

segons S. Llobet, només un 4 % de la superfície del país era conreable i, a més, s'hi havia d'aplicar el guaret.

A això cal afegir-hi una distribució molt irregular de la propietat. Amb anterioritat al segle XVI la terra disponible estava repartida de forma força més igualada del que ho serà després. Durant un període que cobreix el segle XVI i el primer quart del segle XVII Andorra va passar per un període en què mercès als privilegis comercials atorgats pels reis d'Espanya i França el comerç exterior passà per un moment de bonança. Aprofitant això hi va haver una sèrie de propietaris que s'hi van dedicar, comerciant amb bestiar, teixits o productes de reexportació, com per exemple espècies. El benefici obtingut d'aquest comerç era invertit en el bé considerat com més segur: la terra. Aquells pagesos que van gosar dedicar-se al comerç van anar adquirint terres als seus veïns, més necessitats, fent créixer la seva propietat. Mercès a aquest procés serà durant aquest període que es formaran les grans pairalies andorranes, donant lloc a una estructura social força desequilibrada, en la qual la millor propietat es concentrava en unes poques mans.

Un altre canvi en la distribució de la propietat es va produir durant el segle XVIII. Aquest fou un segle d'auge econòmic durant el qual es va produir un notable creixement demogràfic amb la fundació de tota una sèrie de noves cases. Gran nombre d'aquestes cases de nova creació eren de menestrals, però malgrat això requerien d'un mínim de terres, almenys per fer-hi un hort. Les terres que necessitaven les obtenien bé del dot que els cònjuges rebien de la família d'origen al moment de casar-se, amb la qual cosa tenim un altre factor de redistribució de la propietat, o bé colonitzant la muntanya, procedint a obrir nous terrenys a l'explotació mitjançant l'artigat o la construcció de feixes.

Pel que fa a la casa, les terres estaven repartides en dos grups: un primer grup de terres situades a tocar del poble o la casa, entre les quals calia comptar amb un o més horts, i la resta dedicat als conreus a què hem fet referència. Un segon grup de terres explotades es trobava a una certa distància del poble, generalment a mitja muntanya, en replans o valls laterals, s'organitzaven a l'entorn d'una borda, a vegades acompanyada d'una cabana i, en ocasions, formant agrupaments, els cortals. Hem pogut constatar que en les cases en procés d'enriquiment primer es disposa només del primer grup de terres i en una segona fase es procura fer-se amb el segon grup, les de la muntanya. En l'actualitat, la borda és considerada un enclau ramader, però això és relativament recent i respon a la substitució del conreu de cereals per la ramaderia intensiva a què hem fet referència. A l'origen, la borda no és una explotació ramadera, sinó agrícola, i respon a

la necessitat de disposar de més terreny, malgrat que estigui allunyat de la casa propietària, i construeix la borda per facilitar l'emmagatzematge del producte obtingut i l'establució dels animals de treball. Així ho demostren les nombroses bordes que compten amb un mallador per al blat, testimonis orals de gent que encara hi ha fet cereal i fotografies d'època on en llocs com el Serrat o Engolasters es poden veure els característics cavallons de cereal. Serà a partir del segle XX quan la borda esdevindrà un lloc on portar a pasturar i estabular els bestiar vacum que es va passar a criar de forma intensiva.

La diversificació en els conreus a què hem fet referència venia motivada pel fet que la casa cercava un ideal, l'autoproveïment en tots els aspectes, evitant al màxim el fet d'haver de recórrer a l'adquisició de productes fora del seu àmbit immediat. Al segle XX la tendència, tant a Andorra com a altres contrades catalanes, serà abandonar aquesta diversificació per tendir a concentrar els esforços en un sol producte, per entrar en una economia de mercat.

Abans, però, hi va haver un producte agrícola que a partir del moment de la seva aparició va trencar aquest esquema i anuncià l'entrada en el joc d'exportar un producte propi i importar-ne d'altres. És nombrosa la documentació medieval en la qual es fa referència a la presència de vinyes a Andorra, sobretot a les parròquies baixes. Del raïm obtingut es produïa vi per al consum local. Fins no fa gaire es pensava que la vinya havia desaparegut d'Andorra a causa de la fil·loxera, la malaltia que va destruir les vinyes arreu de Catalunya a finals del XIX, però no va ser així. En realitat, va succeir que la vinya va ser suplantada a mitjan segle XVIII per un altre producte, el tabac. Aquest fa la seva aparició a finals del segle XVII i va tenir una ràpida acceptació, malgrat la il·legalitat del seu conreu en un primer moment, perquè el règim de monopoli amb què es produïa a Espanya afavoria unes avantatjoses condicions d'exportació en forma de contraban. Així, la pagesia andorrana va preferir destinar al conreu de tabac les feixes que fins llavors havien estat ocupades per vinyes, i probablement també els llinars i canemars. Hi ha documentació de mitjan segle XVIII en la qual es parla de vinyes abandonades a la vegada que es constata que contemporàniament el vi que es consumia a Andorra era d'importació, el veien arribar de l'Urgellet.

L'especialització de l'agricultura a Andorra no es produirà de forma generalitzada fins al segle XX, quan de forma gradual al llarg de la primera meitat de segle el conreu de cereals es va anar abandonant per una tendència a l'especialització en la cria de bestiar boví, sobretot a causa de la instal·lació de les lleteries a la Seu d'Urgell, amb la qual cosa molts

campes abans destinats al cereal van passar a convertir-se en prat de dall on obtenir l'herba per alimentar el vacum. Andorra va anar abandonant aquell ideal d'autoprovèiment per passar a preferir importar la farina (ja durant la Guerra Civil Espanyola hi va haver greus problemes de proveïment d'aquest producte) i exportar llet o carn.

El tabac, al qual ja hem fet referència, tindrà cada cop més protagonisme i provocarà un segon canvi en els conreus. Durant uns anys el tabac i els conreus dedicats a la ramaderia conviuran, un a les parròquies baixes i els altres a les altes fins que, com és ben conegut de tots, en els darrers anys del segle passat el tabac va arribar a convertir-se en un monocultiu.

La ramaderia, històricament, cal veure-la com una activitat complementària i paral·lela al treball purament agrícola. No tots els pagesos s'hi dedicaven, alguns només tenien el parell d'animals de treball i algun cap oví per a consum propi. Els qui s'hi dedicaven en major o menor mesura eren els propietaris mitjans i grans, però no de forma especialitzada, sinó que a la vegada continuaven treballant la terra. La ramaderia, a diferència de l'agricultura, era una activitat amb una producció destinada al mercat exterior, mitjançant l'exportació dels propis animals o els productes derivats, com la llana, i constituïa un important factor d'extracció de renda i de riquesa (recordem que la quèstia es comptava principalment segons la riquesa ramadera).

Dels tres tipus de bestiar, vacum, oví i cavallí, el primer no era objecte d'explotació, sinó que únicament tenia la funció de treballar la terra com a força motriu a l'hora de llaurar; les vaques lleteres o les destinades a la venda per a l'obtenció de carn no apareixeran fins al segle XX i la carn de vacum no era ni un producte de consum.

El bestiar menut o oví va arribar a tenir una gran importància mercès a la disponibilitat de pastures abundants en l'alta muntanya on portar a péixer els ramats durant l'estiu, malgrat que a l'hivern s'havia de practicar la transhumància. Els segles XVI i XVII i el primer quart del XVIII van ser el moment de màxim desenvolupament d'aquesta activitat. A ells corresponen la major part de les traces que en resten a la muntanya, com orris i pletes, i serà el moment en què a poc a poc es va anar organitzant el sistema d'arrendament de les pastures comunals, els cortons (totalment diferent de l'actual, que està adaptat al bestiar gros, no a l'oví).

La ramaderia ovina va començar a reduir-se a partir del segon quart del segle XVIII, en un procés que es va anar agreujant a poc a poc i del qual ja no es recuperarà fins arribar, pràcticament, a desaparèixer a finals del segle XX. Només la Segona Guerra Mundial en va permetre una recuperació puntual. Els motius que van fer iniciar aquesta recessió són diversos. Per

una part, l'any 1731 una sentència del representant de la hisenda espanyola a Catalunya restringia les condicions d'exportació des d'Andorra, i per l'altra, en la dècada de 1730 a 1740 una epidèmia va delmar els importants ramats de la parròquia d'Andorra la Vella, i més concretament, va ser significatiu l'abandó de la pràctica de la ramaderia per part de qui era un dels propietaris més rics, la família Areny d'Ordino, que va preferir centrar la seva economia en la producció de ferro a les seves fargues, i més àmpliament, hi va haver una tendència generalitzada de preferència per la cria de mules en detriment de l'oví, cercant un major benefici amb menys esforç, i que es detecta estadísticament ja a mitjan segle XVIII. A mitjan segle XIX la crisi del sector s'agreuà en convertir-se les terres de secà on pasturaven els ramats andorrans a l'Urgell en terres de rec amb la construcció del canal d'Urgell; l'aparició del cotó importat d'Amèrica i la preferència de la indústria tèxtil catalana per aquesta matèria va reduir de forma dràstica la demanda de llana; a la vegada, per part francesa es van establir estrictes controls sanitaris per passar la frontera, que van contribuir a agreujar la situació.

El tercer tipus de bestiar, que com hem vist va prendre de forma progressiva el relleu a l'oví, eren les mules. Aquestes han estat de sempre el principal producte d'exportació d'Andorra (a banda del ferro). Els guanys que proporcionava la seva venda a les fires catalanes era una de les principals fonts d'ingressos, tant per als pagesos grans com per als mitjans, i aquest comerç esdevenia especialment lucratiu quan es tractava d'animals que primerament eren importats de França i després es reexportaven a Catalunya com originaris d'Andorra. La seva importància radicava en el fet que eren el principal mitjà de transport, tant al camp com als camins per on eren menades pels traginers. La seva cria subsistirà fins que la mecanització, amb l'aparició de tractors, ferrocarrils i automòbils, les va deixar fora de lloc. En l'actualitat els equins que es crien a Andorra, a diferència del seus antecessors, tenen com a destí l'escorxador.

Les activitats artesanals es practicaven de forma paral·lela a la vida de pagès, i a vegades una i altra activitat anaven unides, pràcticament tots els artesans disposaven d'alguna propietat agrícola i eren molts els pagesos que practicaven activitats artesanals, així que arriba a ser difícil fer la distinció entre uns i altres. De les activitats artesanals centrarem la nostra atenció en dues: el tèxtil i el treball del ferro.

El treball tèxtil era probablement l'activitat artesanal en la qual més es van implicar els menestrals andorrans, en especial en les poblacions d'Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria i Escaldes. Fou en aquesta darrera on es va fundar el 1604 la Confraria de Paraires i Teixidors de Sant Pere

Màrtir, data que coincideix amb un moment d'auge d'aquesta activitat gràcies als privilegis comercials a què hem fet referència i que afavorien l'exportació de llana i teixits vers Catalunya. Aquesta situació, però, es va trencar el 1620 quan el mercat català del tèxtil va fer fallida a causa de l'entrada en el mercat de productes europeus de preu més baix. Tot i així, aquest sector va continuar la seva producció de teixits destinada al mercat local fins que, a poc a poc, a la segona meitat del segle XIX, aquest mercat es va veure envaït per productes catalans de factura industrial en els quals el cotó americà va ocupar el lloc que tenia la llana.

Una solució que es va intentar aplicar va ser traslladar aquesta industrialització a Andorra, amb l'establiment d'una fàbrica de mantes a Escaldes. Fundada cap a l'any 1920, va treballar fins als anys quaranta, dedicant-se al teixit de mantes, algunes peces de vestir, com peücs i drap (que resultava gairebé impermeable). De nou, va ser l'aparició de productes industrials d'importació la que va fer que la producció no fos rendible, afegida a una puja de preus de la matèria primera durant la Segona Guerra Mundial. Probablement era un establiment similar al que encara es conserva a Arsèguel.

L'altra matèria primera, el ferro, va donar origen a dues activitats: una destinada a la transformació, les fargues, i l'altra a l'aprofitament directe, el treball de ferrer.

L'ofici de ferrer era un dels que més pes tenia dintre l'estructura econòmica agropastoral per la seva íntima vinculació a la pagesia, a la qual el ferrer proporcionava el mitjans necessaris ja que era qui elaborava les eines de ferro emprades pel pagès i, sobretot, s'ocupava de ferrar els animals. N'hi havia sempre un a cada parròquia i si la demanda ho requeria n'hi podia haver dos o fins i tot tres.

Durant segles el treball del ferrer va ser totalment manual, i els coneixements es traspassaven de generació en generació. A partir del segle XX es van començar a aplicar motors elèctrics a determinats equipaments com la fornal, la mola o el martinet, a la vegada que va evolucionar la forma de soldar per acabar emprant la soldadura elèctrica. Aquesta mecanització no va impedir que l'ofici acabés per desaparèixer, no per manca d'adaptació tecnològica, sinó per desaparició de la demanda. La progressiva mecanització del camp a partir dels anys cinquanta del segle XX i en especial la substitució del bestiar pel tractor va fer que el seu treball ja no fos necessari. A la vegada la mateixa mecanització va fer que l'utilitatge manufacturat pel ferrer hagi estat reemplaçat per estris d'importació, més moderns o de millor qualitat.

El ferro dels ferrers provenia de les fargues, establiments protoindustrials dedicats a l'elaboració de ferro a partir de mineral emprant el carbó com a combustible i l'aigua com a energia. La primera farga coneguda va ser construïda l'any 1619. Van tenir el seu moment d'auge en el segle XVIII i primer quart del XX, i exportaven gairebé tot el ferro a Catalunya. A partir de mitjan segle XIX van començar a entrar en decadència a causa de l'aparició de ferro industrial fabricat en alts forns. La darrera farga a tancar, la de la casa Areny, ho va fer el 1893. El tancament va ser l'anunci d'un procés de crisi econòmica i social que deixava la muntanya fora dels avenços de la Revolució Industrial i del qual el ressorgiment s'iniciarà a mitjan segle XX, amb el començament del procés de transformació que ha donat lloc a l'Andorra actual.

David Mas i Canalís

Historiador i tècnic de l'àrea d'Inventari i Conservació de Govern

TRES SEGLES D'IMATGES FOTOGRÀFIQUES

JOSEP M. UBACH I BERNADA

Breu història de la fotografia a Andorra

Fins als nostres dies es pot considerar que alguns dels fons fotogràfics més rics relacionats amb Andorra són conseqüència del moviment romàntic que s'inicià a Europa i que va arribar un xic més tard a Catalunya i València.

L'exaltació de l'individu, la natura, els valors culturals i nacionals produeixen una enfervoriment desmesurat de la fantasia sobre la raó. La natura i el paisatge esdevenen còmplices per representar l'estat d'ànim de l'artista. Un gran interès per la recerca de les arrels culturals provoca expedicions i viatges en llocs on es considera que l'autenticitat de l'home i els seus valors encara existeixen.

Andorra, allunyada de la modernitat i la tecnologia i amb la particularitat de ser un dels estats més petits d'Europa, ofereix en aquells anys molts motius que conviden al seu coneixement.

Per aquest motiu penso que és important tenir en compte les causes que impulsen a fotografiar. Jay Ruby, en un treball sobre l'antropologia visual editat l'any 1996 (Ed. D. Levinson i M. Ember.N.Y.), ens diu que: la fotografia ha estat utilitzada i condicionada durant molts anys a la persona que se'n servia, en nombroses ocasions per no dir sempre.

Aquest condicionant, eventualment, ens pot convertir en observadors d'una realitat condicionada a l'autor de les imatges i a la seva capacitat de triar el motiu fotografiat. La neutralitat intel·lectual que permet la imparcialitat en la fotografia és encara en els nostres dies motiu de discussió.

El descobriment d'un daguerreotip pertanyent a la casa de Riba d'Ordino a Andorra féu pensar en la possibilitat d'haver trobat el document més antic,

*Daguerreotip de l'arxiu de casa
Riba d'Ordino*

F. Halevy

Gravat d'Alexis Victor Joly (1826 - 1830)

fet a Andorra entre els anys 1840-1850; malauradament, després de tenir en compte les dificultats que representava el viatge fins a Andorra, penso que tot ens obliga a creure que fou realitzat possiblement a Barcelona o a Alcover. Cal recordar que existien nombrosos fotògrafs ambulants que es desplaçaven per les viles i les ciutats oferint els seus serveis (els preus en què es comercialitzaven els daguerreotips variaven segons la dificultat i podien ser de 5, 8, 12, 15, 18 PTA). A més, cal tenir en compte que la carretera d'Organyà fins a la Seu d'Urgell que permetia el pas de carruatges no s'obrí fins als voltants de 1895; a partir d'aleshores es va obrir la comunicació entre Oliana i la Seu d'Urgell.

Cap els anys 1800-1850, Andorra es fa conèixer de manera gràfica ja sigui mitjançant els dibuixos i gravats, ja sigui amb imatges fotogràfiques. A banda d'això, existeix un fet important, i és que F. Halevy dona a conèixer la seva obra "Le Val d'Andorre" l'any 1848, obra que despertà una gran admiració del públic en general, i també de personalitats com ara Wagner, Berlioz o Teophile Gautier.

Brad Taylor, a *By-Ways of Europe "The Republic of the Pyrenees"* (Ministeri d'Afers Exteriors 2002), que visità Andorra l'any 1867, diu que el fet d'escoltar "Le Val d'Andorre" li va fer obrir un diccionari per adonar-se per primer cop que Andorra era una vall de veritat. Sens dubte aquest fet motivà moltes altres persones d'arreu del món per documentar-se sobre el nostre Principat i fins i tot aventurar-se a conèixer-lo.

S'atreuren a venir a Andorra L. Dunki (dibuix, 1881-1884), Charles Baude (xilografia, 1881), Girat (fotografia, 1881), M. Gourdon (fotografia, 1882), Eugene Sadoux (gravat, 1884), Gaston Vuiller (dibuix, 1888-1896) Felix Regnault (fotografia, 1894-1896), Lafont (1896), Saint Saud (fotografia (1886), Brutails (1888), Sutter Laumann (1888), H. Ballantine (1894), Dr. Melier (1896), Pere Pages Rueda (1896), Jean Charles Langlois (1826-1830), Harold Spender i Llewellyn Smith, (Una croada als Pirineus, 1898), Charles Romeu, Py Oliver, James Erskine Murray, entre altres.

En aquest apartat en què es barregen fotògrafs i gravadors es produeixen documents on la fotografia resol, amb la seva representació de la realitat, alguns dubtes que havia suscitat la imaginació dels dibuixants i dels gravadors, amb més proves de ficció que no pas d'objectivitat.

Així doncs es produeixen documents com el del gravador Dunki, que es mostrava desmesurat en les seves representacions, desmesura que, en ocasions, l'apartava de la realitat. Altres com Charles Langlois deixaren testimoni de l'anomenada Porta de Sant Julià de Lòria amb un gravat d'Alexis Victor Joly realitzat entre els anys 1826-1830, i que Lluís Dalmau de Baquer l'any 1849 testimonia en *La Historia de la República de Andorra*:

Àngel Toldrà Viazo. Fotografia de principis de 1900

Autor desconegut (s/d). Transport de troncs pel riu Valira

Gravat de Gaston Vuillier

Foto Fèlix Regnault (1896)

"La porta amb un cos de guàrdia en què els estrangers dipositen les armes que els hi seran tornades al sortir".

Àngel Toldrà Viazo la fotografia cap a principis de 1900 deixant testimoni evident de la seva existència.

Cal destacar els testimonis fotogràfics deixats per alguns d'aquests fotògrafs, així, algunes imatges seran utilitzades per alguns dibuixants.

Gaston Vuillier realitzarà dibuixos extraordinaris d'Andorra amb l'ajuda d'algunes fotografies d'Harold Spender, Felix Regnault, Lafont i M.L.L. o de Brutails; sens dubte la producció de dibuixos de Gaston Vuillier és possiblement la millor que existeix sobre Andorra.

Una de les imatges més importants pel seu contingut i testimoni fou realitzada per algun dels fotògrafs que habitualment col·laboraven amb Gaston Vuillier i ens mostra l'interior de l'església de Sant Miquel d'Engolasters on apareixen una creu processional i també les restes d'un retaule en un aparent mal estat de conservació; aquests elements formen part del nostre patrimoni artístic desaparegut, i solament en tenim constància mitjançant algun document fotogràfic. Andrè Slom utilitzà fotografies de Charles Romeu i Schader va fer servir fotografies de Saint-Saud.

Eugene de Sadoux, per la seva riquesa de detalls, possiblement també utilitzà el suport fotogràfic per als seus dibuixos.

D'aquests anys malauradament no disposem de documentació fotogràfica d'Herpburn Ballantine, ja que en el seu llibre *Una croada als Pirineus* explica que el seu ajudant es parà a fotografiar (entre altres) l'esfondrament d'una casa. Esperem que algun dia podrem ensenyar algun document pertanyent al seu viatge.

Cal destacar els testimonis fotogràfics deixats per alguns d'aquests fotògrafs, que seran utilitzats més tard per alguns dibuixants.

Cal posar de rellevància de manera especial els testimonis fotogràfics realitzats per Charles Romeu, natural de Prada de Conflent. Va ser veguer francès i jutge del tribunal d'Andorra, la seva bonhomia i la llarga estada que realitzà al Principat li van fer guanyar el respecte i l'admiració de tothom, ja que en més d'una ocasió demostrà l'estima que sentia vers Andorra.

Charles Romeu realitzà una sèrie de fotografies que actualment són documents molt apreciats, com la tradicional fórmula andorrana de demanar a un difunt per la mort d'un llamp, "Mort qui t'ha mort". Va fotografiar paisatges urbans de molt interès, com un aqüeducte molt rudimentari o algunes imatges de retrats de cos sencer amb la indumentària típica d'aquells anys. La seva manera de fotografiar deixa entreveure la voluntat de deixar un testimoni útil per a l'esdevenidor.

Foto Fèlix Regnault (1896). Sant Miquel d'Engolasters

Foto Charles Romeu (s/d). Aqüeducte

Foto Charles Romeu (s/d). Mort qui t'ha mort.

A principi del segle XX ja són molt més nombrosos els fotògrafs que arriben a Andorra, i si en els seus inicis la fotografia es practicava més amb finalitats experimentals i com a fenomen de curiositat, a final de 1800 i principi del 1900 existeix la voluntat de deixar un testimoni per a la posteritat, i encara que la fotografia de retrat o d'identitat continua sent un luxe per a la majoria de la població, els fotògrafs s'apassionen pel paisatge i intenten copsar tots els signes d'identitat que ofereix Andorra. Els primers fotògrafs per adopció o de nacionalitat andorrana van iniciar el seu treball a la Seu d'Urgell, com Josep Claverol, Areny-Plandolit, Lluís Portella i Joan Sala, que disposaven d'estudis de llum de dia on practicaven el retrat d'estudi amb llum natural.

Josep Claverol i Lluís Portella tenien l'estudi situat al carrer Major, (Lluís Portella va morir d'un atac de cor refugiat en una cavitat vora la carretera de Puigcerdà-la Seu d'Urgell on s'havia aixoplugat d'una tempesta, el trobaren mort amb la seva màquina de fotografiar al costat).

Josep Claverol va ser possiblement el que més documentació va recollir, de Tàrraga fins a la Cerdanya, i Andorra, pobles de l'entorn de la Seu d'Urgell com Adrall, Arfa, Artesa de Segre, Balaguer, Montferrer, el Pla de Sant Tirs, Coll de Nargó, Oliana, Tírvia, entre altres. Els seus testimonis fotogràfics d'aquestes poblacions a principi de segle constitueixen en els nostres dies una font de memòria privilegiada.

A Andorra ens deixà testimonis també d'una vàlua extraordinària com: la primera fotografia del Consell General l'any 1902, la inauguració de la carretera de la Seu d'Urgell a Andorra l'any 1913, com també un ampli ventall d'imatges relacionades amb la vida política i social del nostre país. Malauradament les plaques de vidre originals pertanyents a aquells anys no han pogut resistir el pas del temps.

G. d'Areny i Plandolit i Joan Sala estaven localitzats a la Seu d'Urgell, el primer, en la tercera planta de Casa Duró, i en Joan Sala en l'actual Foto Nuri. D'època un xic tardana disposem de dos retrats realitzats l'un l'any 1927 per Joan Sala, i l'altre l'any 1929 per Guillem d'Areny i Plandolit, considerats com peces rares ja que no es coneixen gaires documents d'aquesta època.

L'any 1873 va aparèixer la targeta postal, i aquest fet revolucionà la fotografia convertint-la també en un excel·lent negoci par a tots aquells que dominaven aquesta tècnica.

Les primeres postals conegudes d'Andorra foren realitzades cap a principi del segle XX i un dels pioners va ser Py Oliver; posteriorment el van seguir Labouche Frères, Josep Claverol, A.T.V. etc. Existeix el dubte de si Josep Claverol realitzà les imatges a principi del segle XX, ja que es coneix

Foto Joan Sala (1927)

Foto G. d'Areny i Plandolit. (1929)

Foto Josep Claverol (s/d).

una postal de la Seu d'Urgell que circulava l'any 1903 i que possiblement es va fer abans de l'inici del segle XX.

L'editor Py Oliver realitzà una sèrie de postals que van circular l'any 1903 i que possiblement també es van fer a final del 1800.

Centenars d'editors s'incorporaren a una llista que va créixer de manera desmesurada fins al final dels anys 1980, en què l'interès sembla que va començar a minvar de manera extraordinària.

Pel que fa a les postals, existeix una anècdota força interessant. Amb la compra realitzada l'any 1987 per la Conselleria d'Educació i Cultura del fons Henry Parisel, aparegué una carta postal possiblement de finals de 1800 o principi del 1900, de les anomenades sense referència, on apareixia l'interior de l'església de Sant Joan de Caselles de Canillo amb una creu processional que malauradament va desaparèixer d'Andorra i de la qual solament en queda testimoni en aquesta fotografia.

Cal recordar que va ser cap a final dels anys 80, en què va ser ministre de Cultura el Sr. Roc Rossell, que es realitzà un dels esforços més importants per a la recuperació de la fotografia històrica relacionada amb Andorra, esforç que van continuar els Srs. Josep Dalleres i Pere Canturri; es van adquirir els arxius dels Srs. Fèlix Peig, Josep Alsina, la col·lecció Henry Parisel, s'iniciaren les converses amb la Casa Cremat i es realitzaren dues campanyes de recuperació fotogràfica a les parròquies de la Massana i Canillo. Aquesta tasca representà un increment de documentació fotogràfica de més d'uns 100.000 documents, així mateix es consolidà una política de recuperació que es va concretar en l'exposició i l'edició dels arxius de Bartumeu Rebés, Josep i Valentí Claverol, Joan Burgués Martisella i Francesc Pantebre.

Alguns dels fotògrafs més representatius d'aquest segle foren: Py Oliver (1900), Labouche Frères (1905), Montmarche (1902), Josep Claverol, Angel Toldra Viazo A.T.V. (1910), V.C. Scott O'Connor (1913), M. Chevalier (1920), De Fouchier (1920), Cesar August Torras (1924), M. Gauschs (1925), Fritz Krüger (1927), Bernard Newman (1928), Valentí Claverol (1930), Lawrence Fernsworth (1931), Holmes of Galloway (1930), Lucien Roisin (1930), Genovese (1930), alguns documents dipositats a l'arxiu Mas de Barcelona, Plandolit (1930), Segarra (1931), M.V.Buille, Paul Larrieu, A. Menendez, M. Rossell, André Roset, E. Tourriere, Zerkowitz i Combaraus l'any 1933, Joan Sala (1936), Guillem Carreras, i Ernest Muller (1936), Carles Fargas (1927).

Vers els anys 1930 s'instal·là a Andorra Valentí Claverol, continuador de la tasca del seu pare Josep; ha estat sens dubte el fotògraf més productiu del nostre Principat ja que la seva activitat fotogràfica s'allargà fins a final dels anys 1970 i principi dels 1980. L'obra de Valentí Claverol és

*Fons H. Parisel (s/d). A.H.N.
Sant Joan de Caselles*

*Fons arxiu Bastardas (s/d).
Interior de Meritxell*

absolutament indispensable per conèixer la història de l'Andorra moderna, cal destacar que deixà testimoni de tots els actes oficials del Consell com també la col·lecció de postals més extensa i completa que mai s'ha elaborat del Principat.

Amb l'arxiu Claverol també existeixen dubtes sobre alguna de les seves imatges, com la que apareix publicada en el recull *Andorra... fa temps* Ed. Terra Nostra a la pàg. 75 on apareix una imatge de la inauguració dels treballs de la carretera de la Seu d'Urgell a Andorra l'any 1913; la fotografia la va fer un fotògraf encara desconegut, ja que Josep Claverol juntament amb un altre fotògraf (desconegut), feren la imatge de manera frontal, per aquest motiu no podia estar, al mateix temps, darrere les autoritats.

Existeixen alguns documents dipositats al Centre Excursionista de Catalunya; sembla que els membres del Centre Excursionista de Sabadell van viatjar a Andorra i van obtenir una imatge força interessant de la pràctica dels rais al nostre Principat datada de 1927 i d'autor desconegut. Cal considerar l'arxiu Bortalba de Lleida entre els anys 1902, 1908, o l'arxiu Bastardes molt poc documentat, i del qual disposem d'algunes imatges.

La llista dels fotògrafs més relacionats amb Andorra per motius d'arrelament, ja sigui per naixement ja sigui per adopció, que s'incorporen a la tasca iniciada pels primers descobridors i aventurers, és extremadament llarga: Josep Alsina, Fèlix Peig, Bartomeu Rebés, Xandri, Foto Edo, Foto Joan, Foto Peig, A. Batlle, Mitjà, Apa Poux, A. Rossell, E. Tomas, J.M. Ubach, J. Pifarré, Jean Dieuzaide, Vehils, Oorbitg, Xavier Llovera, Ginesta, Ed. Rossell, Edicions H. Pla, Ed. Manresa, Ed. Enclar, Casa Cremat d'Anyós, Francesc Pantebre, Jordi Pantebre, Joan Burgués Martisella, Mr. Paumier, Morè, J. Puig, F. Cardona, Fotografia El Toro, Josep Besolí, Postius, Algersuari, Família Puigoriol, Casi Arajol, Joan Clarà, Alain Ricard, etc., etc., etc.

El dia 9 de juny de 1961 es constituí l'Agrupació Fotogràfica i de Cine amateur d'Andorra el president de la qual va ser Xavier Llovera; malauradament cap als anys 70 deixà d'existir, després d'haver dut a terme una tasca excel·lent amb pocs mitjans.

Endinsar-se en la fotografia a Andorra a partir dels anys 1960 i 1970 és un capítol que per la seva extensió requereix un aprofundiment més gran, i possiblement en aquests anys adquireixen més protagonisme els aspectes econòmics i comercials que els artístics.

Josep M. Ubach i Bernada

Fotògraf i cap del servei de Promoció Cultural del Govern

Agraïments:

A la Sra. Elvira Farràs per la seva capacitat i virtut de transmetre el seu coneixement.

A Casimir Arajol per la seva generositat en compartir història i cultura.

A Pilar Burgués, a Susanna Vela, a Alèxia, David i Josep Claverol, a Cristiane Maillol i a tots els que m'han ajudat.

Documentació:

Una història d'Andorra de Josep M. Guilera , ed. Garsineu, 1960.

Brad Taylor, By-Ways of Europe "The Republic of the Pyrenees", Ministeri d'Afers Exteriors, 2002.

Harold Spender, Throuh the high Pyrenees, 1898.

Felix Regnault l'Andorre, Annuaire du Club Alpin Français, 1896.

L'illustration, 1896

Le Tour du Monde La Val d'Andorre, Gaston Vuillier, 1888

Andorra fa temps, de Lídia Armengol, Mònica Batlle i Ramon Gual, ed. Terranostra, 1978.

Una croada als Pirineus, de Herburn Ballantine, 1894

Arxiu Parisel

Arxiu Casimir Arajol

EVOLUCIÓ DE LA MEDICINA A ANDORRA (1968 -2000)

MANUEL PALLARÈS I DARSA

L'evolució de la medicina a Andorra està íntimament relacionada amb els canvis científics i tecnològics que han sorgit en el camp de la medicina a escala internacional durant aquest darrer quart de segle.

El desenvolupament de la pràctica mèdica és impressionant, espectacular, quasi cataclísmic. Passar del termòmetre i de l'estetoscopi-fonendoscopi a la medicina nuclear, telemàtica; haver de desplaçar-se a la casa del malalt a cavall o esquiant a dur a terme una intervenció quirúrgica realitzada en un hospital d'Europa per un equip operatori des de, per exemple, els Estats Units... és cosa de bruixeria!

Heus ací com es tanca el cercle perquè la medicina arcaica tenia molt de màgica i, en segons quines cultures era missió del bruixot de la tribu (comença i acaba en bruixeria), i encara avui els curanderos, els guerisseurs, tenen el seu lloc en la nostra societat.

Aquesta dualitat entre medicina màgica i científica l'hem viscuda no fa tant de temps (20-30 anys) recordem alguns casos a tall d'exemple: el tractament del xarampió comportava una habitació reclosa sense cap mena de ventilació, el pacient totalment tapat amb mantes, la llum, la roba del llit i tot allò que l'envoltava havia de ser vermell; aigua per veure, poca i calenta, no se li podia donar injeccions que impediessin que el xarampió surtis fora -exantema- i es quedava dintre -enantema-; provocant en ocasions la mort de l'infant, quants nens varen morir d'hipertèrmia i deshidratació?

Les dones quan menstruaven no es podien dutxar ni molt menys banyar-se, no podien tenir relacions sexuals. Barrejar certs aliments

(albercocs i aigua) tenien conseqüències fatals. Tallar-se les ungles els dividres produïa repèls...

Els mitjans tècnics eren paupèrrims. Teniem un petit equip per donar injeccions format per dos o tres xeringues de vidre i metàl·liques, un joc d'agulles hipodèrmiques, tot això s'esterilitzava per ebullició quatre o cinc vegades al dia i les agulles les afilàvem amb pedra d'esmolar per no perdre la capacitat de penetració. La durada d'aquest mini-equip podia ser vitalícia!

Als quiròfans, les gasses, els guants d'operar, les venes, tisoires, bisturís, es netejaven, s'esmolaven i s'esterilitzaven amb autoclaus i solucions antisèptiques. Quina diferència; avui tot es d'usar i llençar!

La instrumentació i les tècniques de què avui disposem, conseqüència dels avenços tecnològics, no l'acabariem mai d'enumerar : TAC, IRM, ECO, ECO Doppler, termografies, gammagrafies, fibroscòpies (ens permet veure el cos per dintre, l'últim!), electroencefalograma, intervencions quirúrgiques fetes per laparoscòpia, trasplantaments d'òrgans, utilització de marcadors neoplàsics, etc....

Per a mi, hem assistit a un canvi molt gran de tipus conceptual i metodològic. Passar dels temps quan jo estudiava , en què s'ensenyava una medicina més dogmàtica amb textos plens d'hipòtesis patogenètiques, d'elucubracions científicomorals i filosòfiques..

L'adopció dels assaigs clínics com a mitjà d'investigació clínica, l'estadística aplicada, l'empirisme, l'experiència repetida i intel·ligentment interpretada (exemple paradigmàtic: el descobriment de la penicil·lina, Fleming) han comportat un canvi radical en el tractament de moltes malalties. Abans, l'hepatitis comportava de tres a quatre mesos de repòs absolut, dieta exclusivament sobre la base d'hidrats de carboni, delimitació de l'ús de les gammaglobulines per indicacions concretes, quan abans, disposàvem d'immunoglobulines específiques per varicel·la, xarampió, parotiditis, rubèola, hepatitis, tètanus, etc.. ara totalment abandonades. Tractaments que ara ens esborronarien: associació d'hidrazides i insulina com a orexígen (dóna gana) a la infància... això es una petita i incompleta mostra de l'extraordinari arsenal de què disposem avui.

Però la medicina del nostre país també ha experimentat una transformació com a conseqüència dels canvis sociopolítics i molt especialment de la creació de la Caixa Andorrana de Seguretat Social, l'augment del nombre de metges de capçalera i d'especialistes i la creació d'un hospital.

Anteriorment a la instauració de la CASS, l'organització social de la

medicina al país tenia un nom: les iguales. La iguala consistia en que cada família contractava els serveis mèdics mitjançant el pagament d'una tarifa periòdica (mensual, trimestral o anual). Hi havia la del metge de capçalera, d'aquesta manera cada metge tenia un grup determinat de persones al seu càrrec i cada família disposava del seu metge de capçalera. I de vegades aquesta iguala cobria més d'un metge per assegurar-se millor l'assistència. Aquesta iguala no cobria les especialitats mèdiques ni l'hospitalització que anava a càrrec de les mútues mèdiques ubicades en general fora de casa nostra. En alguns casos eren els comuns i les empreses importants els qui es feien càrrec d'aquestes despeses.

Amb la instauració de la Caixa Andorrana de Seguretat Social l'abril de 1968, es garanteix als ciutadans andorrans una cobertura de l'assistència sanitària que es dóna al país i també a l'estranger.

La seguretat social va implicar una transformació en la praxis mèdica que s'inspira en el model francès i que comporta dos grans canvis:

- 1) la lliure elecció de metge per part del pacient
- 2) el pagament per acte mèdic amb l'anomenat tiquet moderador.

Aquests nous hàbits van anar acabant de manera lenta i progressiva amb l'estatus anterior i es va introduir un nou vocabulari relacionat amb els procediments administratius necessaris per al funcionament del nou sistema: el famós "full groc", els butlletins de baixa i d'alta laboral, la instauració de la invalidesa que podia ser definitiva, total o parcial.

Metges i pacients s'havien d'acostumar a tota aquesta "burocràcia" que, en ocasions, comportava alguns casos de picaresca, d'altra banda molt humana, que va fer necessària la creació de la figura de l'inspector mèdic per controlar aquestes possibles irregularitats.

Se celebraven reunions anuals entre la CASS i el Col·legi de Metges per tractar de les tarifes, les despeses originades pels metges amb les seves actuacions professionals (receptes i baixes laborals primordialment), els metges lamentàvem que se'ns considerés els responsables de les despeses de la Caixa.

Un altre dels aspectes evolutius de la medicina a Andorra ha estat l'increment del nombre de metges i l'exercici de metges especialistes.

Els anys 60 - 70, els metges no teníem, ni avui tampoc, una circumscripció territorial i demogràfica. Tots fèiem visites per tot el país, de tal manera que molt sovint, en un sol dia, recorriem totes les valls ("de la Seca a la Meca...").

La situació en termes demogràfics era de 20.000 habitants i 8 o 9 metges que residien als nuclis més habitats: les parròquies d'Andorra la

Vella, Escaldes-Engordany i Sant Julià. A la resta no hi pernoctava cap metge. El que subscriu va ser el primer en fer-ho a Encamp l'any 1968. Hi havia una clínica petita situada a l'actual plaça Rebés, amb pocs mitjans però que realitzava una tasca molt important i àmplia donades les seves limitacions.

El metge es trobava sol davant un problema mèdic sense especialistes a qui consultar ni cap hospital per poder transferir les patologies més complexes. L'augment del nombre de metges i sobretot l'exercici d'especialistes ha significat una millora qualitativa important no solament en el tractament de les malalties sinó també en l'exercici de la professió mèdica; el metge de capçalera deriva els pacients a l'especialista i ho fa amb garanties.

Els torns de guàrdia els realitzaven els pocs metges que exercien aleshores, i ho feien durant una setmana seguida en la qual calia estar de guàrdia i atendre la consulta; la jornada laboral superava quasi sempre les 11h de treball. No existia cap tipus d'ajuda ni econòmica ni d'equipaments. Amb la remuneració de les permanències mèdiques, i el nombre més important de metges que realitzen aquest torn, les guàrdies han esdevingut molt assequibles, i alguns metges, per l'edat, estan eximits de realitzar-les.

Durant les guàrdies es prenen en càrrec des de les patologies més lleus, que en cap cas no podien considerar-se com urgents (la gent estava molt acostumada que el metge anés als domicilis a qualsevol hora i, sovint, en funció de l'horari laboral del pacient o la família), fins a qualsevol accident o problema que requeria una veritable intervenció mèdica d'urgència (més enllà del diagnòstic i la prescripció d'un tractament).

La creació del Servei d'urgències mèdiques (SUM) ha suposat un servei essencial en aquest àmbit i ha significat un canvi en l'activitat del "metge de guàrdia", aquest ja no es dedica a les urgències sinó que realitza un servei de permanències mèdiques.

No es pot parlar de la medicina a Andorra sense fer un esment especial de la Clínica Vilanova, que realitzava una tasca molt important i àmplia, tot i les seves limitacions quant a espai i mitjans. Era en un pis i no disposava d'ascensor, de manera que el servei de bombers era l'encarregat del trasllat dels pacients. Hi treballaven 3 metges: el cirurgià i cap era el Dr. Antoni Vilanova, que s'ocupava de la cirurgia general, de la traumatologia, de la tocoginecologia i del que calgués, el Dr. Ruiz que actuava d'anestèsista i jo mateix. La clínica estava atesa per unes monges italianes molt eficients, que més tard van passar a la clínica Meritxell. La monja instrumentista en algun cas urgent havia arribat a

donar sang i seguidament es continuava amb l'operació quirúrgica. No es disposava de banc de sang, però als baixos de la clínica hi havia un bar, on es trobaven clients disposats a fer donació de sang, quan en feia falta. Naturalment se'ls determinava el grup sanguini però no l'alcoholèmia, en tot cas potenciava l'anestèsia!.

La clínica Meritxell va ser el primer establiment hospitalari estatal a Andorra i estava atesa pel Dr. Cardelús (cirurgia), el Dr. Vallverdú (internista i anestesista) i el Dr. Pujol (tocoginecòleg). El bisbe Joan Martí en va inaugurar les instal·lacions poc després del seu nomenament. Disposava de més equipaments i personal sanitari i permetia als metges d'ingressar els pacients que fins aleshores es derivaven als hospitals de Barcelona i Tolosa.

Més tard, amb la creació del Centre Hospitalari de Santa Coloma (inicialment propietat de la CASS), les prestacions milloraven i es va disposar per primera vegada al país de serveis propis de medicina intensiva. Ambdós hospitals van conviure molts anys fins que es va tancar el centre Hospitalari de Santa Coloma i quedà com a únic establiment hospitalari l'actual Hospital Nostra Senyora de Meritxell contigu a l'antiga clínica, que ha quedat reservada a consultoris i serveis administratius.

Amb els equipaments més moderns, l'àmplia oferta de serveis mèdics (UVI, traumatologia, cirurgia general, anesthesiologia, pediatria, urologia, etc...) i habitacions individuals (molt confortables), l'assistència mèdica especialitzada al país cobreix gran part de les necessitats de la població (per a la resta es continuen derivant pacients a altres hospitals de referència a l'estranger). Voldria fer esment que fa uns anys l'assistència mèdica facilitada pel conjunt del cos mèdic al país (hospital i metges d'exercici liberal extrahospitalari) va ser qualificada per l'OMS com a tercera millor del món per la facilitat en accedir a les prestacions dels serveis mèdics.

Els metges que exercíem els anys seixanta ens sentim molt implicats i, perquè no, orgullosos de l'atenció mèdica que s'ha donat i que es dona actualment al país. Tot és millorable, l'avanç de la ciència obliga els metges a formar-se contínuament i no substitueix altres aspectes més humans en la relació metge-pacient inherents a aquesta professió, ni soluciona la manca de comunicació entre professionals i amb les institucions, per això cal seguir treballant.

Manuel Pallarès i Darsa

Llicenciat en medicina i cirurgia i metge de família

LA CREACIÓ ARTÍSTICA EN EL TEMPS

FRANCESC RODRÍGUEZ I ROSSA

Avui intentaré fer un breu repàs del món de la creació d'Andorra i a Andorra al llarg dels segles sense il·lustrar aquesta presentació amb imatges visuals. He de dir que, és clar, és una elecció volguda, ja que la meva intenció no és assenyalar un catàleg de creacions sinó encetar una reflexió sobre allò que podem considerar art, i en especial a Andorra, sense que una obra o una altra hagi de prevaler ni marcar-nos una opinió. D'altra part, també vull advertir que citaré alguns noms propis de persones o d'entitats, però la meua voluntat és que siguin els mínims possibles.

Abans d'endinsar-nos en el món creatiu andorrà, m'agradaria començar parlant del concepte mateix d'art, per dir que, al meu entendre, en la definició d'aquest mot hi hauria de figurar de forma destacada el factor consciència (o voluntat) artística de la persona que realitza l'obra, cosa que no sempre es té en compte. Un cop dit això, també vull remarcar que, en general, al llarg de l'anàlisi que ara iniciem sobre el món de la creació en el temps a Andorra, podrem parlar d'art, però parlar d'artistes serà molt més difícil, sobretot si tenim en compte, a més, que en temps històrics els artistes sovint eren considerats artesans.

Si la presència més antiga de l'home a les nostres valls s'ha de situar, almenys en l'estat actual de les recerques arqueològiques, a la Balma de la Margineda, també cal fer-ho pel que fa a la creació artística. Uns còdols amb restes de pigments i un altre de gravat serien la mostra que aquell antic andorrà -o andorrana- ja posava, ara fa deu mil anys, les bases per encetar la història de l'art al nostre país. Però, podem afirmar que aquestes pedres pintades són art? Reconec que per a alguns caldrà

fer un gran esforç intel·lectual i mostrar una fe intensa en les interpretacions dels arqueòlegs per confirmar-ho; de la mateixa manera, ens podem demanar si les decoracions de la ceràmica trobada en aquest i en altres jaciments arqueològics (per exemple, al Cedre) no haurien de ser incloses amb més raó en el concepte "creació artística" que no aquelles minúscules pedres valirenques. O si la dena de collaret trobada a l'enterrament de la Feixa del Moro de Juberrí ha de formar part primordial de l'elenc. I què dir dels gravats estesos per les nostres muntanyes? Segons els entesos, la particularitat bàsica rauria en la seva funcionalitat. Si bé la ceràmica té una funcionalitat evident i la decoració no forma gairebé mai part d'aquesta, en el cas del collaret la funcionalitat ja té altres connotacions i en el cas dels gravats i de les pedres pintades que citàvem fa una estona, la funcionalitat material és pràcticament nul·la, essent exclusivament espiritual. La pregunta que ens passa de seguida pel cap és, en quin moment podem parlar d'art quan ens fixem en la funcionalitat? Un altre element a tenir en compte, sobretot en el cas dels gravats, és si allò representat és o no figuratiu, i si la representació d'una figura, encara que sigui esquemàtica -parlem d'esquematzació volguda, s'entén- ha de fer que emetem valoracions diferents en el moment d'afirmar que ens trobem davant d'una obra d'art. (Per cert, una dificultat suplementària en aquesta valoració dels gravats és la repetició de motius al llarg dels temps, podent trobar representacions similars realitzades en època prehistòrica o en ple segle XX!).

En fer referència a la ceràmica i als gravats deixem la prehistòria i hem entrat, de fet, en època històrica. A Andorra no hi ha grans temples grecs o romans, ni que sigui una minúscula "vil·la"; sí tenim però petites mostres de l'artesanía sumptuària de l'edat del bronze, com el peu votiu o la fíbula trobats a l'Oral, que poden ser considerades veritables obres d'art. Tanmateix, el gran moment artístic a Andorra serà el romànic. Efectivament, el temps del romànic és segurament el moment andorrà de creació artística més conegut enllà de les nostres fronteres. No podem parlar però de grans catedrals ni de claustres amb belles decoracions escultòriques, com les que podem -o podíem!- veure prop de la ciutat on avui ens trobem. El que sí tenim és un conjunt remarcable d'arquitectura religiosa d'època romànica, important com això, com a conjunt. No sabem, però, qui va decidir les mides de la planta ni la forma del campanar d'aquestes esglésies. Pel que fa a la pintura mural, tampoc podem dir qui eren els artistes ja que, sobretot en les petites obres com són les d'Andorra, no hi ha constància documental d'ells. Per poder establir comparacions estilístiques els hem batejat sovint amb el nom de

les esglésies o dels pobles on van treballar -mestre de la Cortinada, mestre de Santa Coloma- però no sabem ni com es deien ni d'on venien; en algun cas podem establir influències pel que fa a l'estil, i intentar així reconstruir el seu recorregut d'aprenentatge o de realització de treballs, però en realitat són artistes anònims. No sabem qui eren però sí podem afirmar que si bé alguns només arribaven a artesans més o menys bons que es dedicaven a copiar o a interpretar -no sempre bé- creacions d'altres mestres, entre ells hi havia veritables artistes; utilitzaven tècniques molt similars però no iguals, els estils també eren sovint diferents, la seva era una bona obra de creació.

Arquitectònicament tenim peces remarcables (mai excepcionals, si les comparem amb les que es feien arreu en la mateixa època), com per exemple l'església de Santa Coloma, amb el seu absis preromànic i el campanar rodó, amb restes de pintura i amb un cap humà esculpit sota el ràfec de la coberta. Ara que parlem d'aquest cap, us heu fixat que pràcticament no tenim mostres d'escultura sobre pedra d'època medieval, a excepció de la decoració de l'absis de Sant Esteve d'Andorra la Vella? Evidentment no sabem el perquè. A part d'aquesta darrera, la decoració de poques piques baptismals i alguna altra mostra difícil de datar -per exemple, les restes d'una columna procedent de Canillo- només ens han arribat caps humans, situats sempre al cap del campanar, a Santa Coloma, Sant Miquel d'Engolasters i Sant Marc i Santa Maria d'Encamp. Les talles de la Mare de Déu i algunes creus processionals i els corresponents Crists (malauradament avui gairebé tots fora d'Andorra; n'hem pogut veure dos exemples fa un moment, en l'exposició que ens ha fet Josep Maria Ubach) són exemples, també remarcables, de les peces d'escultura sobre fusta d'aquesta època. Els conjunts pictòrics que ens han arribat (siguin on siguin avui) són remarcables, fins i tot gosaria dir que tenim peces excepcionals com el Crist majestat de Sant Joan de Caselles (en aquest cas per la seva raresa). En tots ells apareix una característica essencial dels artistes de l'època: el seu era un art didàctic, il·lustratiu (gairebé com el còmic), mitjançant la forma s'havia de fer passar un missatge clar i contundent; aquesta degué ser, penso, la directriu que els va donar qui encarregà l'obra.

Arribats a aquest punt ens podem demanar perquè el romànic va ser un art florent a Andorra. Cal dir de bon principi que és de forma general, a tot Europa però sobretot al sud, que aquest fenomen té lloc; la reconquesta fa que es vulgui reafirmar la presència del cristianisme. A casa nostra, s'està edificant en aquest moment -de fet la construcció durarà tot el segle XII- la nova seu episcopal, l'actual catedral de Santa

Maria d'Urgell, i la presència de bons professionals segurament influeix, tot aprofitant els seus coneixements, en l'èxit de les edificacions del moment a tot el bisbat. En el nostre cas particular, un element suplementari -no contrastat- pot explicar en part la proliferació de petites esglésies romàniques, sovint molt senzilles: podria ser que al bisbe d'Urgell li interessés reafirmar el seu poder sobre aquestes valls, i quina manera millor que fent una "colonització" espiritual amb una ràpida i exhaustiva implantació de capelles. No hem d'oblidar que és en aquest mateix moment quan el comte d'Urgell cedeix al bisbe tots els seus drets sobre Andorra (1133), quan els homes d'Andorra reten a aquest darrer homenatge de fidelitat (1162 i 1176), quan el senyor de Castellbò vol afirmar la seva supremacia a la zona, i en especial a Andorra, postura afavorida pel matrimoni, el 1185, d'Arnalda de Caboet (en aquell moment, hereva de la casa a la qual el bisbe tenia infeudada Andorra des del segle XI) amb Arnau de Castellbò, i, finalment, quan el fenomen del catarisme comença a esdevenir important.

Del gòtic poca cosa direm. El pocs exemples d'obres artístiques d'aquesta època corresponen també a elements religiosos, sobretot retaules, entre els quals vull destacar per la seva qualitat el de Sant Miquel de Prats (fora d'Andorra) i el de Sant Joan de Caselles. Ja més endavant, i més tard que a la resta de l'entorn (caldrà esperar a finals del segle XVII i principis del XVIII), hi ha el segon gran moment històric de la creació artística, també religiosa, a Andorra: el barroc. Degué ésser aquest (i els pocs estudis històrics existents sobre l'època així semblen confirmar-ho) un moment econòmic d'esplendor, la qual cosa permeté que molts temples es poguessin dotar de nous retaules: en trobem no només a totes les esglésies parroquials sinó també en altres de menor importància, fins i tot en les capelles particulars de les cases benestants. De la pintura sobre taula del gòtic hem passat al volum, ens trobem davant veritables escultures tridimensionals amb talles exemptes i amb daurats i profusa decoració vegetal pertot, que continuen il·lustrant històries i textos que la majoria de gent només podia conèixer d'aquesta manera.

Arribats a aquest punt, i abans d'endinsar-nos en l'època moderna, obriré un parèntesi per confirmar que gairebé no tenim restes de construccions defensives, de castells. Si bé el més famós és un que no es va arribar a acabar -ens referim al que estava fent el Comte de Foix al puig d'Enclar i que en el segon pareatge s'estipula que cal enderrocar- topònims com Torre dels Moros, Roc del Castell o Castellot de la Moixella, ens fan pensar que aquest tipus de construccions devien existir, però

segurament el pas del temps ha fet que desapareguessin. Només la Torre dels Moros de les Bons n'és una resta identificable, conservada amb una certa noblesa encara que com a ruïna.

El següent moment que vull remarcar, per les diferents conseqüències que tindrà en el coneixement del país, és el segle XIX. És en aquest moment quan sorgeixen els viatgers romàntics que escriuen sobre Andorra i, evidentment, els dibuixants -i els gravadors- que realitzen les obres per il·lustrar aquests escrits. Si bé sovint els gravats es corresponen de forma relativament fidel amb la realitat, altres vegades la imaginació del dibuixant fa que ens trobem amb sorpreses. Cal dir que a vegades aquest no havia vist de forma directa allò que estava il·lustrant, sinó que havia de fer el seu treball segons el relat (fins a quin punt fidedigne?) del viatger. D'altra part, aquest havia de vendre el seu producte (parlem ara en termes de màrqueting) i això el portava a exagerar: són el que en podríem dir els excessos del romanticisme. El toc personal del dibuixant, el del gravador, a més del grau d'informació disponible, fan que a vegades una il·lustració d'un lloc concret no s'assembla de res ni amb la realitat ni amb la visió del mateix lloc d'un altre dibuixant.

La millora de les comunicacions fa que alguns artistes estrangers (sobretot catalans) s'interessin, ja a principis del segle XX, per Andorra. La majoria són paisatgistes, algun realista (pocs). De l'obra d'aquests artistes feta a Andorra se n'ha fet reculls, que han estat editats, i exposicions, per tant la documentació és assequible. Com us podeu imaginar, estem parlant d'un moment en què a Andorra no hi ha artistes (a tall d'anècdota, dir que el "gran" pintor de les decoracions que es fan a les nostres esglésies a finals del segle XIX -vegeu l'absis i el cambril de la Mare de Déu de Meritxell o la volta de Sant Miquel i Sant Joan de la Mosquera- és Joan Oromí, de la Seu d'Urgell). Apareixen, però, a partir d'aquest moment tres o quatre elements essencials que influeixen, al meu entendre, en la percepció de la cultura, i per tant de l'art, que es tindrà al país des de principis del segle XX fins als anys seixanta, quan es realitza el gran canvi econòmic i social d'Andorra. El primer és la construcció de tota la infraestructura hidroelèctrica promoguda per FHASA; la realització d'aquests treballs va fer que Andorra es convertís en un lloc d'intercanvi d'idees, d'experiències, amb la presència de persones d'estaments socials diferents i de procedències molt diverses. Un altre és la presència freqüent al país de naturals de les valls que han hagut d'emigrar a altres llocs del món: tots recordem l'actiu i permanent moviment dels andorrans residents a Barcelona, amb publicació periòdica inclosa; d'aquest

moviment -encara que no de forma exclusiva- en desemboca políticament l'anomenada "revolució del 33", amb la qual s'assenten les bases d'un canvi també en el món de la cultura. Un tercer element, extern, influeix així mateix en el sentit que exposàvem de fer d'Andorra lloc d'intercanvi, de presència de persones amb neguits i ideals basats en el progrés i el canvi: són la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial; aquests esdeveniments intrínsecament negatius van ser positius per al tema que ens ocupa. Un darrer element a tenir en compte és la realització durant la segona meitat dels anys 50 dels cursos internacionals d'Andorra, amb presència de figures rellevants del món de les arts i de les lletres. Si em permeteu, i només com a anècdota, m'agradaria llegir-vos el títol d'algunes de les conferències que es van poder escoltar a Andorra en aquells anys: Els petits països i la Unió Econòmica Europea, Possibilitats d'una hisenda pública a les Valls, El bestiar boví i la seva rendibilitat, El problema urbanístic d'Andorra... Com veieu, avui ens trobem en una situació similar a la de fa quaranta anys! Cal afegir, finalment, dues petites notes més: és també en aquest moment quan s'obren al públic algunes biblioteques i, malgrat que a l'Andorra dels anys seixanta no hi ha gaire temps per a la creació, és quan arriben al país la majoria dels creatius que assentaran les bases que hauran de permetre obrir nous camins a les generacions que els segueixen.

Suposo que ja us heu adonat que fins ara hem estat parlant sobretot de pintura (amb el dibuix i el gravat inclosos), una mica d'escultura i excepcionalment d'arquitectura; pràcticament no hem dit res pel que fa a les altres arts. En els darrers trenta anys del segle passat s'intenta (inconscientment) recuperar el temps perdut: s'obren les primeres galeries -privades- d'art, alumnes procedents d'Andorra arriben en nombre sensible a les escoles i a les facultats d'arquitectura o de belles arts, es comença a escriure (llibres de ficció, guions cinematogràfics...) i hi ha un incipient moviment teatral i musical (amateurs). Sense tradició, gairebé sense infraestructures, tenim la sort que gràcies a algun mecenes, a molts ciutadans moguts per l'interès cultural, i també a algun il·luminat (tal com ha de ser, diuen, un bon artista) que gosen dir-hi la seva, s'estableix una dinàmica que va sovint contracorrent, permetent així que aquest moviment esclati. Penso que també va ser essencial en aquesta moguda l'adveniment del Govern com a institució, el 1982. La fins llavors Junta de Foment, com totes les juntes del Consell General, s'havia de guiar molt sovint per designis polítics, no sempre amics d'activitats o d'iniciatives que podien semblar supèrflues. L'arribada del Govern suposarà -almenys sobre el paper- un punt d'inflexió. També com

a anècdota, us vull recordar que -casualment? - el primer ministre de cultura que vam tenir va ser també el propietari d'una de les primeres galeries d'art que es van instal·lar a Andorra, la galeria el Puy.

Ja en les dues darreres dècades del segle XX, les coses s'organitzen, d'alguna manera es professionalitzen: tallers d'art, orquestres, galeries d'art, comuns, Govern, associacions d'artistes, d'escriptors. També en aquest cas hi ha hagut uns precursors; encara que no queda bé que ho digui jo -ja que vaig tenir l'honor de formar part d'aquell projecte- i sense voler pretendre dir que va ser un precedent exclusiu, em vull referir al Grup A, en el qual van participar creatius i teòrics de diferents orígens i amb distintes formacions i discursos plàstics.

He dit que citaria pocs noms propis i mantindré el compromís. Malgrat tot, n'hi ha uns quants que segurament vindran automàticament a la ment de tothom quan ens vulguem referir al tema que estem tractant: el Cercle moral i recreatiu i el Cineclub, el Cercle de les arts i de les lletres, la Caixa, Bartomeu Rebés, els germans Casal i Vall. Sóc conscient que n'oblido molts, alguns -molt pocs- de forma voluntària, i la majoria perquè la memòria ens sol traïr. Que els oblidats em perdonin.

No se'm va demanar ni he pretès fer un treball exhaustiu de recerca sinó tractar en forma d'assaig un aspecte necessari i sempre present en qualsevol comunitat (humana, s'entén) organitzada. No fa art qui vol. L'art sempre serà una qüestió subjectiva (malgrat els "ismes" i els encasellaments que solem treure en tot moment els "teòrics" de la creativitat). Una producció de l'esperit, ja sigui materialitzada o no en un objecte, per poder ser considerada art ha de ser ben feta, la qual cosa vol dir (com a conseqüència) que ha d'agradar, pel motiu que sigui -teòric o formal- a algú (a més de a l'autor, evidentment); sense l'anada i tornada de sensacions, de discursos, sense un feedback, l'obra d'art no existeix. En aquest món només existeix allò que és conegut (i apreciat). Cal dir que els valors estètics són difícils a) d'apreciar i b) de valorar. Estem entrant, però, amb aquestes apreciacions en un camp perillós, perquè ara hauríem de començar a parlar sobre el gust i això ens podria portar molt lluny. Per tant, ens pararem aquí.

He començat aquest passeig per la història de l'art a Andorra posant-me una pregunta sobre els còdols pintats de la Balma de la Margineda. Permeteu-me acabar també amb unes quantes preguntes més: és art la casa Lacruz? És art un saler musicat antic? És art la pintura decorativa que encara es pot veure en la façana d'una casa de les Bons? És art una reixa de ferro forjat en la qual l'autor el que ha fet és endolcir amb una decoració floral uns elements agressius estrictament funcionals? No us

demano que les respongueu ara, però sí que espero que us serveixin per adonar-vos que en el món de la creació artística establir les fronteres entre allò que és art o no és molt difícil.

I una darrera cosa: no us estranyi que no m'hagi referit a coneguts monuments, com la Casa de la Vall, o a importants elements artístics, com les pintures murals conservades a l'interior. Ja he advertit que la meva intenció no era d'establir un catàleg formal del nostre patrimoni artístic i monumental, sinó de compartir amb vosaltres una reflexió sobre els moments creatius més importants que s'han desenvolupat al Principat al llarg dels segles i, sobretot, en quines condicions, perquè penso que és una bona manera d'encetar la reflexió per entendre millor el nostre patrimoni.

Gràcies per escoltar-me.

Francesc Rodríguez i Rossa

Historiador i consultor d'empresa

PODERS LOCALS: LES ORDINACIONS DEL SEGLE XV

SUSANNA VELA I PALOMARES

El Consell de la Terra d'Andorra i la potestat de fer i aplicar normativa: les ordinacions en les vistes de Sancogesma del segle XV

Els segles XIV i XV són l'escenari de la consolidació del sistema institucional i polític d'Andorra. Aquest procés es documenta a partir de privilegis, ordinacions i acords, i de forma molt especial, per les accions judicials i per l'actuació dels consenyors i els seus representants.

Des del segle XIV trobem documentades actuacions fetes per part de tota la universitat de les valls, reunida en assemblees on assistirien tots els caps de casa (prohoms), mitjançant la designació d'uns delegats, interlocutors, davant les instàncies senyoriales i veïnals sobre la base de les sis universitats de les parròquies de les valls. Aquestes delegacions es fan esporàdicament i per necessitat; són sindicatures especials o expressament delegades per resoldre conflictes concrets o per acordar compromisos amb les comunitats veïnes o formular reclamacions davant la senyoria¹.

L'organització dels poders locals culmina en l'òrgan de govern que aplegaria els representants de tots els comuns i universitats de les valls: el Consell de la Terra, aspecte que ha portat a alguns historiadors a afirmar que les valls d'Andorra eren una federació de comuns², una estructura assentada sobre un sistema econòmic que permetia l'apropiació privada dels béns col·lectius, gestionat o arbitrat per una classe dirigent que en garantirà la reproducció social controlant els òrgans de govern local i que, salvades les diferències, perpetuarà el sistema polític andorrà fins al segle XIX.

Al llarg de la baixa edat mitjana el nombre de participants als consells tant de parròquia com de la reunió dels representants de totes les universitats de les valls es va reduint. El procés de desplaçament de les assemblees generals dels caps de casa per un òrgan de govern reduït i més o menys permanent es porta a terme durant el segle XV, encara que de forma poc clara. Així, el 1419 Francesc de Tovià, bisbe d'Urgell, legitima la creació no del Consell de la Terra sinó la d'un òrgan reduït que representarà tota la comunitat: un Consell format per un mínim de 12 i un màxim de 18 jurats i pròcers d'entre els quals es designaran un o diversos representants: els síndics. És l'accés al poder d'un grup de notables que s'ha d'entendre en el marc de l'organització d'una ramaderia orientada al benefici comercial en la qual cal controlar tots els espais on aquesta es produeix i regular qui, com i quan aprofita les millors herbes. Probablement és també el moment de l'assumpció dels comunals com a propis per part dels òrgans de govern local, dominats cada cop més per l'oligarquia ramadera³.

El Consell de la Terra i la seva potestat normativa

Durant l'edat mitjana, les ordinacions legals que hem pogut documentar per Andorra eren les atorgades pels senyors o els seus representants per la via dels privilegis⁴. En aquests textos es consigna per escrit la potestat i el dret que els andorrans tenien de gestionar i defensar els dominis comunals⁵ com també de l'organització dels seus òrgans de govern⁶.

L'autoritat senyorial reconeix i recull, per escrit, aquests drets a demanda de la comunitat o dels seus representants en el moment que han estat obviats o usurpats pels oficials senyorials. Els drets que es recullen en la major part de la documentació fan referència als drets d'ús i d'aprofitament que la col·lectivitat exerceix sobre uns béns determinats: boscos, pastures, erms, aigües, etc., els anomenats *emprius*⁷. En una comunitat de muntanya l'accés als comunals (boscos, pastures i aigües) ha estat bàsic per a la seva existència i reproducció. La regulació del seu accés i la seva defensa era necessària, no només per a la pròpia comunitat sinó per a la supervivència del règim feudal i senyorial establert sobre l'explotació i el producte d'aquests recursos: la ramaderia⁸.

El Consell de la Terra i els consells de Comú defensaran aquests béns i drets comunals⁹ i en regularan el seu aprofitament mitjançant norma escrita que constata l'aplicació d'un seguit de consuetuds: les ordinacions¹⁰. Les ordinacions recolliran també la potestat del Consell de la Terra de regular la lleva de les quèsties, de fer efectiva la recaptació del delme i les rendes eclesiàstiques i de la talla de les exaccions senyorials¹¹.

Les ordinacions del Consell de la Terra d'Andorra

Aquestes ordinacions són compilades per Miquel Ribot d'Aixirivall, que prestava els seus serveis com a escrivà al Consell de la Terra, i que l'any 1486 va iniciar la redacció del Llibre de la Terra d'Andorra¹². L'autor recull, en un sol llibre, un conjunt d'ordinacions promulgades pel Consell de la Terra, en sessions de Sancogesma¹³, els anys 1289, 1354, 1390, 1454, 1489, 1493 i 1505¹⁴.

Miquel Ribot atribueix la redacció d'alguna de les ordinacions als segles XIII i XIV i en fer-ho reproduïx els noms dels representants dels andorrans que apareixen en dos documents més antics: en l'arbitratge del comte Roger Bernat III relatiu a l'aprofitament de les muntanyes de Perafita i Frontanyà per part dels homes d'Andorra la Vella i els de Sant Julià de Lòria, el 1289¹⁵ i en un requeriment presentat pels jurats andorrans a Ramon de l'Areny, saig comtal, relatiu a la restitució del pagament de la quèstia, el 1390¹⁶. Sabem que la facultat que els andorrans tenen sobre la gestió i l'explotació dels béns comunals els és reconeguda almenys des del 1364¹⁷, però es fa difícil pensar en l'existència d'un òrgan de govern, com el que documentem al segle XV, que promulgui textos normatius en dates tan pretèrites. Es tractaria d'unes ordinacions redactades durant el segle XV però que l'autor adscriu volgudament a segles anteriors per legitimar la possessió, la competència i la potestat que, des de vell antuvi, té el Consell de la Terra sobre la gestió i l'explotació dels comunals.

1. Accés i explotació dels béns comunals

Els andorrans precisen, l'any 1364, com es poden apropiari del seu espai, els anomenats comunals, a les parts altes i a les riberes dels rius (els arenys): de forma individual poden apropiari-se l'extensió de terrenys per fer prats (*apradar et pratum appropriar et adaquar* en tanta quantitat com als homes o a la major part dels homes de la universitat els sembli bé); els poden posar en conreu (*aboigar*) i tancar-hi el seu bestiar (*acortalar*) així com altres usos i, finalment, poden canviar o vendre aquests cortals sense necessitar l'autorització dels seus senyors. Totes aquestes formes d'aprofitament pressuposen el principi de gratuïtat, atesa la seva destinació pública. Aquesta gratuïtat, però, presenta alguna excepció, en tant que és possible la percepció d'uns cànon per a l'aprofitament dels béns comunals: poden vendre les pastures dels llocs comuns (tant si es tracta de conllugar les herbes, de carbonar o d'agafar els troncs i la fusta) i esmerçar el preu

en benefici del comú de la universitat.

El 1366 es restitueixen als andorrans els drets -la possessió- de boïgar, pradar i emprivar (*comú ús fer et d'emprar*) en *los cominals* de la terra. Aquests havien estat privats dels boscos, dels emprius i dels *stalis de la terra* que eren seus en comú¹⁸. Sense cap constrenyiment, doncs, podran fer, en els comunals, prats i ús comú i aigüeres (recs) i també podran fer, en els arenys, ús comú, prats, cloure els prats i recs.

Al segle XV seguim documentant el restabliment de drets i consuetuds: el 1433¹⁹, la facultat de llevar les quèsties, la provisió i la treta de blats, l'exempció de la lleuda als bestiaris forans que estiuaven a les muntanyes d'Andorra, la defensa de les aigües i de les herbes, el dret a pescar, el 1440²⁰ i la defensa de termes i d'emprius de muntanya.

Els drets que es recullen en la major part de la documentació fan referència als drets d'ús i d'aprofitament que la col·lectivitat exerceix sobre uns béns determinats: pastures (*pascua i prata*), boscos, erms i aigües. El dret d'aprofitament que els veïns d'una comunitat exerceixen sobre aquests béns es coneix amb el nom d'empriu i el seu exercici efectiu és el d'emprivar (*ademprivium*). Un accés comú sobre uns béns que serà susceptible d'explotació privada amb l'obtenció de beneficis que són destinats a subvenir necessitats de la pròpia comunitat²¹.

L'accés als recursos naturals era comunitari però la seva explotació es feia de forma individual i així queda establert en diferents capítols de les ordinacions de la sessió de Sancogesma: *Sobre lo feyt de les montanies, de fer après²² nova o cabana* on qualsevol habitant de les valls d'Andorra, home o dona, pot fer cabana -una per casa- i fruit-ne durant sis anys.

Passat aquest temps, s'hi podrà establir aquell que hi sigui el matí de Sant Bernabé (7 de juny). Abans d'aquest termini no es podrà assenyalar, ni vendre ni arrendar. S'estableix un après per casa. Una altra està dedicada a *comprar cassas ho cortals* i als *àrtics* (artigues) i *boïgas*. Qualsevol habitant de les valls pot fruit durant deu anys d'aquest ús i finalment, passats tres anys més, sembla que podrà quedar-s'ho aquell *que primer hi serà*; és a dir, es tracta d'una semiapropiació de la terra comunal que es pot convertir en apropiació particular a força d'explotar-la.

Les ordinacions relatives a l'accés a les pastures i l'estada dels ramats es recullen en els capítols *Sobre les jagudes²³ de les bacives²⁴, vaques i [mullas]*, *De somes e de bous collats* i *De las avaries²⁵ de la terra d'Andorra anant per camins dins la terra d'Andorra*. El compliment de les normes és controlat pels comuns de cada parròquia, que tenen la potestat d'aplicar les sancions en cas d'infracció (el ban). S'estableix la prohibició de fer-ho si hi ha après, sota cinc sous de ban²⁶ aplicats al Comú de la parròquia on es

trobarà l'après per cada nit que hi jauran i que l'interessat haurà de dir-ho al matí, a la pleta, al pastor o als vaquers. Està també prohibit tenir someres i rossí²⁷ entre mules, sota cinc sous de ban. Pel que fa als bous, no es podran tenir entre parra²⁸ de vaques, sota cinc sous de ban. Si les averies entren en llocs erms que són comuns han de pagar cinc sous de ban per ramat, excepte als solans ibernits que tenen el seu propi ban.

L'explotació i ús dels comunals es fa de forma ordenada, coordinada i determinada en el temps i l'espai i queden reglats en les ordinacions així com en convenis i sentències arbitrals. L'aprofitament dels béns comunals es pot fer mitjançant la seva distribució, en lots o quotes, entre els membres de la comunitat i de forma simultània en el cas de l'ús de les pastures. Aquest aprofitament pot ser sense cap restricció o assenyalant un límit que assegurí l'ús sigui simultani per part de tothom (p. e., un nombre determinat de caps de bestiar). Una altra modalitat que trobem recollida de forma explícita en els textos a partir del segle XVI és l'explotació del bé que s'adjudica en subhasta pública a un particular -veí o foraster- amb la condició que el preu sigui aplicat a satisfer necessitats comunes del veïns.

2. La recaptació de la quèstia

El Consell de la Terra exercirà la regulació genèrica de la lleva de les quèsties, de fer efectiva la recaptació del delme i les rendes eclesiàstiques i de la talla de la quèstia, la imposició sobre els cabalers i els adults solters. De fet, almenys des del 1364, els andorrans eren obligats per part dels jurats a declarar el que posseïen a l'hora de llevar la quèstia.

La quèstia era aplicada als andorrans, als estrangers i als seus ramats. El repartiment d'aquest tribut és força complicat. Les unitats impositives són dues: metadors i averies que es divideixen en dues categories. La primera categoria comprèn el metador de pa (adults que no eren casats excepte els eclesiàstics), el de peu rodó, relatiu al bestiar gros (cavalls, mules, ases) i el de peu forcat, referent als bovins. La segona categoria la formen les averies o bestiar menut (aviram, ovelles, cabres i porcs)²⁹. Els encarregats de la recaptació i el compte de la quèstia són els anomenats *comtès* o cònsols que són proveïts pels prohoms del Consell de la Terra³⁰; així, el 1450, documentem uns cònsols i jurats que són els col·lectors de la quèstia comtal³¹.

Aquest grup d'ordinacions fa referència a la recaptació de la quèstia, en l'any del senyor comte de Foix (l'any imparell), pels comptes de les averies i els metadors.

En les ordinacions, els capítols relatius a la recaptació de la quèstia són

d'una extraordinària minuciositat. S'hi detalla quan i com s'ha de fer la imposició sobre el bestiar de la terra i el forà: entre el dilluns de Sancogesma (maig o juny) i el dia de Sant Lluc (18 d'octubre), i en el cas que el bestiar d'Andorra es trobi fora d'Andorra, el recompte s'allargarà fins a Sant Andreu (30 de novembre).

El bestiar que sigui venut en els mesos de maig, juny i octubre ha de pagar quèstia i l'ha de satisfer el venedor. Serà exempt de pagament de la quèstia el bestiar que hagi estat sacrificat (per menjar o per emmagatzemar -salar-), entre aquestes dates, excepte les vaques i els bous que han de pagar quèstia. Els homes i dones paguen un metador de quèstia per un colomer amb coloms, per cada bèstia grossa, de vuit sous de delme, per 6 feys (garbes) de delme de blat (doc. 107), per sis [quarters] de verema de delme, per cada persona major de 12 anys, salvat els malalts i els vells. En canvi, el bestiar que no sigui de viure està exempt de pagament.

Pel que fa referència al bestiar forà³², l'any de la quèstia del comte de Foix pagarà mitja quèstia, i l'any del bisbe pagarà de quèstia tres sous per cent caps d'averies i tres diners per metador de bèstia grossa.

Desconeixem com i on es procedia al recompte del bestiar, tant gros com petit, del país i forà. Els comtès o cònsols són els encarregats de comptar la quèstia de l'any del senyor comte i, segons les ordinacions, poden fer venir els bestiar, tant grossos com menuts, en els llocs que són acostumats de contar. Si algú es negava al recompte se li aplicava un ban, la meitat del qual era per al batlle i l'altre per al comté, tal com era costum antic. És a dir, que ha d'existir un o diversos llocs que acullin el bestiar que es troba a les valls d'Andorra per efectuar el recompte i d'aquí extreure'n el pagament per a la quèstia. Si la imposició es fa entre els mesos de maig-juny i novembre, els espais on es podria fer el recompte podrien ser els llocs on es xollaria i marcaria els animals, al juny, abans de conduir-los als cims, o en els llocs on tindrien lloc les fires, al setembre quan encara trobem els ramats d'ovelles a les valls, o després de la Pasqua quan es grava pel bestiar gros que resta a les valls. La quèstia es pagaria als consenyors un cop feta la recaptació i, segons la documentació, es podria efectuar en dos terminis³³.

Una altra imposició és feta sobre els cabalers i les cabaleres i els adults solters (libets): per 1 [quarta] de llana han de pagar 2 sous a la parròquia d'on són; per cada drap, 1 sou i 6 diners; per cada muig³⁴ de blat, 1 sou i 6 diners, i per un jornal de prat³⁵, tres sous. Pels seus animals pagaran: per cent ovelles, 8 sous; per una mula, 2 sous i 6 diners; per una vaca, 2 sous, i, finalment, pels guanys de botiga o de marçanteria, el 8%.

Els mercaders i els pastors d'Andorra o estrangers seran afranquits de

pagar quèstia durant vuit dies i els missatgers seran afranquits durant un mes. Finalment es disposa la imposició sobre la compra i la venda dels blats, herba i palla, la taxa que és anomenada for³⁶.

Al costat de la quèstia tenim altres imposicions com la lleuda, que gravava les mercaderies que entraven i sortien d'una vila; sembla que es pagava mitja lleuda als veguers. El 1402 i el 1448 els mercaders són afranquits del pagament de la lleuda durant una setmana amb motiu de la celebració de la fira (doc. 58 i 59). El 1433, els oficials senyorials farien pagar lleuda als forans que pujaven a l'estiu a Andorra amb els seus bestiaris quan, per via del conlloc, ja pagaven la quèstia que els corresponia. El document, però, parla de la lleuda que gravava "altres bestiaris" que hom suposa que són els que entraven a les valls com a mercaderia.

3. Captura i mort d'animals

Finalment, s'ordena i es fixa la tarifa per la captura i mort d'animals perniciosos com són el llop, l'ós i el llop cerver (linx)³⁷. S'estipula que per un llop o cadellada de llops, es paguin 20 sous, per un ós o cadellada d'óssos, 10 sous i per un linx, 5 sous.

Susanna Vela i Palomares

Historiadora i Cap de l'Arxiu Històric Nacional

Fonts editades i bibliografia

ALCOVER-MOLL, Diccionari Català-Valencià-Balear. Barcelona, 1968.

ALSINA, C., FELIU, G. I MARQUET, L.: Pesos, mides i mesures dels països catalans. Barcelona, 1990.

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC: Vocabulari d'Andorra. Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut. Andorra la Vella, 1992.

BAIGES, I. I FAGES, M.: Diplomataris de la vall d'Andorra. Segle XIV. Vol. I (III). Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut. Andorra, 1993.

BAIGES, I.: "Estudi del contingut del Llibre de la terra d'Andorra", a Llibre de la terra d'Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Andorra la Vella, 1997, pàg. 11-20.

BARAUT, C.: Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII. Vol. I. Conselleria d'Educació i Cultura. Andorra la Vella, 1988.

BARAUT, C.: "Andorra i les seves institucions a la fi de l'Edat Mitjana", a Annals de la 2a Universitat d'Estiu: La baixa edat mitjana (Andorra, 1983). Conselleria d'Educació i Cultura. Andorra la Vella, 1984. pàg. 49-61

BRUTAILS, J. A.: La coutume d'Andorre. Monumenta Andorrana, 1. Ed. Casal i Vall. Andorra la Vella, 1965.

FONT I RIUS, J. M.: "Algunes consideracions entorn la historiografia i la problemàtica dels béns comunals", a Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans (J. J. Busqueta i E. Vicedo, ed.). Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida, 1996, pàg. 11-30.

FONT I RIUS, J. M.: "Estudi jurídic", a Llibre de la terra d'Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Andorra la Vella, 1997, pàg. 55-79.

LÓPEZ, E., PERUGA, J. I TUDEL, C.: L'Andorra del segle XIX (de la Nova Reforma a la Revolució del 1881), Andorra la Vella, 1988.

VALLS I TABERNER, F.: Privilegis i ordinacions de les valls Pirinenques. Les valls d'Andorra. Vol. III. Barcelona, 1920.

VELA, S.: "Andorra a la baixa edat mitjana (segles XIV-XV). L'estat de la qüestió", a Annals 1991. Institut d'Estudis Andorrans. Barcelona, 1992, pàg. 285-295.

VELA, S.: "Un capbreu de les rendes de la vall d'Andorra ordenat pel capítol de la Seu d'Urgell, del segle XV", a Quaderns d'Estudis Andorrans, núm. 7. Andorra la Vella, 1996, pàg. 9-27.

VELA, S.: Diplomatarí de les valls d'Andorra. Segle XV. Ministeri de Turisme i Cultura. Arxiu Històric Nacional. Andorra la Vella, 2002.

VIADER, R.: Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle). Tesi doctoral inèdita. Universitat de Toulouse II-Le Mirail, 2000 (en premsa).

VIDAL I GUITART, J. M.: Institucions polítiques i socials d'Andorra. Col. Andorra Històrica i Literària, 4. Andorra la Vella, 1984.

Notes:

¹ *El 1364 els andorrans, mitjançant tres síndics i procuradors de les universitats de les valls, adrecen una cèdula a la Cort per protestar pels abusos comesos pels veugers que ens descriu diferents aspectes de la vida de les comunitats de les valls. I. Baiges i M. Fages, Diplomatarí de la vall d'Andorra. Segle XIV. Vol. I (III). Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut. Andorra, 1993, doc. 57, pàg. 151-159.*

² *R. Viader, Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle). Tesi doctoral inèdita. Universitat de Toulouse II-Le Mirail, 2000 (en premsa).*

³ *R. Viader, op. cit., pàg. 607.*

⁴ *Josep M. Font i Rius, Estudi jurídic, a El llibre de la terra d'Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Arxiu Històric Nacional. Andorra, 1997, pàg. 56-58.*

⁵ *Ja l'any 1176 s'al·ludeix a possessió de béns comunals per part dels andorrans (adempmentum, deffensio) en terres del senyor que, més tard, seran objecte de protecció i defensa a càrrec dels propis andorrans, a C. Baraut, Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII. Vol. I. Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut. Andorra la Vella, 1988, doc. 76, pàg. 220-226. L'any 1332, Pere Arnau de Castellverdú, veuger d'Andorra pel comte de Foix, atorgava als andorrans la potestat de defensar*

les seves muntanyes i emprius "(cum armis et sine armis)... que habent et possident et habere et possidere consueverunt..." contra qualsevol que els causés algun perjudici destruint o malmetent "prata et alia clausura", i poder demanar el pagament d'una redempció als infractors. I. Baiges i M. Fages, *Diplomatari de la vall d'Andorra...*, doc. 21, pàg. 51-52.

⁶ El 1419, es ratificava el Consell de la Terra com l'òrgan de govern de les valls; el 1472, es proveïa sobre la defensa de les valls en cas de guerra o d'incursió i es creava la figura del capità. F. Valls i Taberner, *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques. Les valls d'Andorra*, vol. III. Barcelona, 1920, doc. 25 i 26, pàg. 477-483 i doc. 5 (apèndix), pàg. 544-546.

⁷ Per extensió, el terme d'empriu va passar a designar els propis béns objecte d'aquest aprofitament. J. M. Font i Rius, *Algunes consideracions entorn la historiografia i la problemàtica dels béns comunals, a Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida, 1996, pàg. 11-30. A Andorra, i a partir del moment de l'assumpció per part del consells de Comú de la propietat dels béns comunals, aquest terme designaria especialment el dret que una comunitat reté sobre un bé comú d'una altra comunitat, a J. M. Vidal i Guitart, *Institucions polítiques i socials d'Andorra. Col. Andorra Històrica i Literària, 4. Andorra, 1984, pàg. 162.**

⁸ L'autoritat feudal esmerça el seu esforç a afavorir aquest sistema agropastoral que es tradueix en la concessió contínua de privilegis i franqueses, assegurant el pas dels ramats pels seus dominis i jurisdiccions, atorgant poders per defensar pastures i emprius, etc.

⁹ S. Vela, *Andorra a la baixa edat mitjana (segles XIV -XV). L'estat de la qüestió, a Annals 1991. Institut d'Estudis Andorrans. Barcelona, 1992, pàg. 285-295.*

¹⁰ J. M. Font i Rius, *Algunes consideracions entorn la historiografia...*, pàg. 26. S'aplicaran també les ordinacions de Sanctacília per resoldre en les causes de veí a veí i d'universitat a universitat, i en qüestions de camins, carrers i closos.

¹¹ S. Vela, *Un capbreu de les rendes de la vall d'Andorra ordenat pel capítol de la Seu d'Urgell, del segle XV, a Quaderns d'estudis andorrans, núm. 7. Andorra, 1996, pàg. 9-27.*

¹² Vegeu el text d'Ignasi Baiges, *Estudi del contingut del Llibre de la terra d'Andorra, a El Llibre de la terra d'Andorra, pàg. 11-20.*

¹³ La sessió de Sancogesma se celebrava el primer dilluns després de Pentecosta, al mes de maig o juny en funció de les dates de la Pasqua.

¹⁴ Aquestes ordinacions han estat editades per S. Vela, *Diplomatari de les valls d'Andorra. Segle XV. Vol. IV (IV). Ministeri de Turisme i Cultura. Arxiu Històric Nacional. Andorra, 2002. Doc. núm. 120, pàg. 455-460.*

¹⁵ C. Baraut, *Cartulari de la vall d'Andorra, I, doc. 138, pàg. 340.*

¹⁶ I. Baiges i M. Fages, *op. cit.*, doc. 88, pàg. 205.

¹⁷ I. Baiges i M. Fages, *op. cit.*, doc. 57, pàg. 151-159.

¹⁸ I. Baiges i M. Fages, *Diplomatari...*, doc. 61, pàg. 165-166. Aquests béns són

retornats "en la premiere possessió, en la qual antiquament érets et ayats accoustumat de fer a tant de temps a ensà que nul memòria de homes no stà de contrari, de tots los comunals en la maniere que premierement érets". El 1367, aquest veguer presenta el document pel qual havia restituit als andorrans els drets de boïgar, pradar i emprivar. El veguer del comte de Foix accepta acomplir el manament d'Elionor de Cominges i restitueix també els drets que havien estat usurpats als andorrans, I. Baiges i M. Fages, op. cit., doc. 63, pàg. 168-171.

¹⁹ F. Valls i Taberner, op. cit., pàg. 483-493.

²⁰ El bisbe d'Urgell torna a restablir als andorrans el dret de pescar i exposa que inhibició no pot ésser feyta de pescar sino ere requesta d'els -andorrans- e instància dels pròmens o jurats de les dites vals, a F. Valls i Taberner, op. cit., doc. XXVIII, nota 1, pàg. 489-491.

²¹ És el cas del conlloc: es tracta de fer convenis amb gentibus extraneis per poder fer carbó i treure fusta i troncs dels boscos i l'arrendament de pastures -venda de les herbes-.

²² L'après és un corral llarguer i estret on es munyen les ovelles, a Alcover-Moll, Diccionari català-valencià-balear, vol. 1, pàg. 790.

²³ Del verb jaure: dormir.

²⁴ Ramat de moltons, xais i ovelles que no cria o no està fecundat, a Alcover-Moll, op. cit., vol. 2, pàg. 196.

²⁵ Animals domèstics en general, tant el bestiar gros com el menut. Una altra acepció del terme és l'impost que grava el bestiar menut: l'aviram, les gallines i els conills.

²⁶ En aquest cas, el ban és la sanció que s'imposa per haver deixat el ramat sol en terra d'altres. Si l'infractor no acatava la pena imposada, era castigat amb el cot i recot.

²⁷ Rossí: cavall de mitjana qualitat; cavall vell, decadent, de poc vigor per al treball. Alcover-Moll, op. cit., vol. 9, pàg. 587.

²⁸ Parra: cadascun dels caps de bestiar dolents, que es queden a la muntanya perquè no poden seguir el ramat, a Alcover-Moll, op. cit., vol. 8, pàg. 265.

²⁹ E. López, J. Peruga i C. Tudel, L'Andorra del segle XIX (de la Nova Reforma a la Revolució del 1881), Andorra, 1988, pàg. 84-87.

³⁰ Trobem uns col·lectors de la quèstia pel comte de Foix, el 1305, o uns personatges relacionats amb la cort d'Andorra pel bisbe, el 1314. Semblen ser les persones designades pels andorrans com als encarregats de gestionar els assumptes de les vals i de llevar la quèstia dels senyors. Per a R. Viader, l'existència d'un cos d'escollits al servei de les comunitats no sembla dubtós, malgrat que els seus titulars i llurs competències no estiguin molt clars ni per als mateixos senyors feudals. R. Viader, op. cit. pàg. 598.

³¹ S. Vela, Diplomatarí de les vals d'Andorra..., doc. 65, pàg. 289-292.

³² Les pastures eren aprofitades per bestiar foraster mitjançant els col·loquis o acords amb els andorrans. Les discrepàncies entre aquests i els oficials senyorials per l'aplicació de la lleuda del bestiar forà van ser resoltes en una clàusula dels ja

citats capítols de 1433 que els eximia d'aquesta imposició mentre paguessin la quèstia.

³³ Per Nadal i per Pasqua, el 1463. AHN/ASC, Còdex Miscel·lani, fol. 135-137.

³⁴El muig és una mesura de capacitat per a àrids i líquids. Al segle XVI, passava en pes dels 2 quintars. Habitualment era igual a 16 sesters. C. Alsina, G. Feliu i L. Marquet, *Pesos, mides i mesures dels països catalans*. Barcelona, 1990, pàg. 185.

³⁵Si es tracta d'una mesura de superfície, un jornal de terra correspon, aproximadament, a 22,5 àrees.

³⁶ El for és una taxa o un preu, a Alcover-Moll, *op. cit.*, vol. 5, pàg. 966. D'aquest mot podria derivar aforar que significa reconèixer, pesar o mesurar un gènere, una mercaderia, un cabal d'aigua, etc. per establir el pagament d'un dret i la taxa aplicable. A Andorra un dels consells més importants era el Consell de l'Afor, celebrat a la primavera, on es fixava el preu del blat. *Vocabulari d'Andorra. Assessorament Lingüístic. Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut*. Andorra, 1992, pàg. 13.

³⁷Alcover-Moll, *op. cit.*, vol. 7, pàg. 50. El llop cerver, ara extingit al Pirineu, sembla que existí als Pirineus orientals. La seva rerafecció es produí, fonamentalment, a la primera meitat del segle XIX i l'última captura de què es té notícia oficial esdevingué l'any 1930 als voltants de Prades (Conflent) i aproximadament a la mateixa data van ser morts a la serra del Cadí els darrers exemplars.

EL FET RELIGIÓS A ANDORRA. PERSPECTIVA HISTÒRICA¹

MN. JOAN PUJOL I BALCELLS

1.- ELS ORÍGENS DE L'EVANGELITZACIÓ DE LES VALLS D'ANDORRA. SEGLES VI AL VIII.

Els orígens de la predicació de l'evangeli a les valls d'Andorra i de la seva evangelització cal relacionar-los indubtablement amb els del bisbat d'Urgell, del qual ha format part des de temps immemorials, tal com es troba consignat a l'Acta de Consagració de la Catedral d'Urgell, del segle IX². A causa de la importància que tenia, ja en temps dels romans abans de Crist, la ciutat de la Seu i la plana que l'envolta, no és estrany que l'evangelització comencés ben d'hora, possiblement des de Tarragona, pels contactes comercials i culturals. No tenim dades d'aquesta primera evangelització, tot i que alguns episcopologis parlen de deixebles de Sant Pere i Sant Pau com a bisbes de la Seu, fet que els historiadors moderns posen sota sospita. La primera notícia històricament documentada es refereix al bisbe Just d'Urgell, que signà el 531 les actes del II Concili de Toledo. Germà del bisbe Justinià de València, de Nebridi d'Egara (Terrassa) i d'Elpidi d'Osca, va ser una figura eminent i fou venerat com a sant des de molt antic a la Seu d'Urgell, on tenia un altar al segle XI dedicat a la Catedral. Tot això suposa molts anys previs de lenta penetració de l'evangeli fins arribar a una plena organització eclesial. Ignorem els límits del bisbat i la seva vitalitat en aquesta època del primer bisbe conegut. Estem en plena època visigòtica. Dels bisbes que seguiren Sant Just tot just en coneixem els noms (Simplici, Pompeu, Ranari, Maurell, Jacint, Leuberi i Nambad), per haver assistit als concilis visigòtics de Toledo i altres, com els de Saragossa i Egara. A causa de la seva geografia, no hi hagué una interrupció dels bisbes d'Urgell, com

passà en altres bisbats, per la invasió sarraïna, tot i els episodis violents viscuts en aquell temps, com fou la mort el 731 del bisbe Nambad, cremat a Llivia per ordre del cabdill musulmà Munussa i la destrucció de la ciutat d'Orgèllia l'any 793 pel cabdill musulmà Abd-el-Malik, de retorn del seu fracassat intent d'assetjar la ciutat de Narbona.

Des del 786 al 799 regí el bisbat el conegut bisbe Fèlix, famós per la seva intervenció en la controvèrsia adopcionista que acabà amb la condemna, primer a Ratisbona el 792 i finalment a Aquisgrà el 799, on en el concili convocat per Carlemany, es confrontà amb Alcuí de York i fou desterrat a Lió, on morí el 801. Amb la seva condemna, el bisbat passà a la jurisdicció de Narbona, fet que propicià la desconnexió de llur passat visigòtic i la integració en l'Imperi Carolingi, amb la introducció de la litúrgia romana i del monequisme benedictí, representat a casa nostra pel monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles. El mateix Fèlix sembla que fou abat d'aquest monestir, abans de ser bisbe.

2.- ELS SEGLES IX, X I XI

A partir del segle IX, la història del bisbat és més concreta. Constituïda la Marca Hispànica l'any 797, el bisbat d'Urgell, junt amb els d'Elna, Girona i Barcelona, recentment restaurats, va ser unit a la seu metropolitana de Narbona. Carlemany i el seu fill Lluís el Pietós restauraren la ciutat d'Orgèllia i la Catedral, destruïdes l'any 793, i assignaren al bisbat un extens territori que comprenia els comtats d'Urgell, la Cerdanya i el Bergadà, la vall de Ribes, el Pallars i la Ribagorça. El bisbat devia estar suficientment organitzat a finals del segle IX, com podem constatar en la cèlebre Acta de Consagració de la Catedral d'Urgell, on es consignen 289 parròquies, entre elles totes les sis d'Andorra a més de Santa Coloma.

És a partir del segle IX que s'incrementen les restauracions i fundacions d'antics monestirs, i un dels més importants per la seva influència, proximitat geogràfica i possessions fou el de Sant Sadurní de Tavèrnoles, del qual encara es pot contemplar el magnífic absis de la seva església. Els monestirs, junt amb les canòniques i l'organització parroquial, foren els veritables focus de cristianització i desenvolupament humà de les nostres contrades.

Aquesta consolidació del bisbat d'Urgell i de les seves institucions tingué un fort impuls amb el seguit de bisbes, membres de les famílies comtals, a partir de Radulf (914-940), que regiren el bisbat durant 150 anys, els noms dels quals han restat en la memòria com a governants emprenedors i com

a sants. Recordem abans els noms de Possedoni (814-823), primer abat de Sant Sadurn de Tavèrnoles; Sisebut (833-840), que obtingué de Lluís el Pietós un precepte confirmant totes les possessions i límits del bisbat d'Urgell; Nantigís (899-914), de qui consta que consagrà almenys 13 esglésies, testimoni de vitalitat religiosa i de reconstrucció després de la invasió sarraïna.

Amb Radulf (914-940), fill dels comtes de Barcelona Guifré I el Pilós i Guinelinda, qui consagrà l'any 940 l'església de Sant Miquel de Ponts, tocant a la Farga de Moles, comença la llarga llista de prelats procedents de cases comtals i que tanta influència tingueren en el fet de la senyoria episcopal d'Andorra. Bisbes il·lustres foren: Guissad II (944-978) el qual obtingué del papa Agapit II el 951 la confirmació de tots els territoris i possessions del bisbat i a qui el comte de Barcelona i Urgell, Borrell II, féu una important donació de béns i drets que posseïa a les valls d'Andorra; Sal-la (981-1010), una de les figures més rellevants de l'església catalana del seu temps el qual obtingué del papa Silvestre II, l'any 1001 una butlla, conservada al Museu diocesà, d'immunitat i de confirmació dels béns per a l'Església d'Urgell. L'adquisició, per altra part, dels alous comtals de les valls d'Andorra, cedits pel comte Borrell II a canvi d'altres béns l'any 988, féu possible el naixement i la consolidació de la senyoria episcopal a Andorra; el seu nebot, Sant Ermengol (1010-1035) del vescomtat de Conflent, que contribuï a la pacificació i engrandiment del bisbat i treballà incansablement per refer esglésies i camins, morí en la construcció del Pont de Bar; Eribau (1036-1040) consagrà la catedral d'Urgell i moltes altres; Guillem Guifré (1041-1075) a qui devem la consagració de Sant Cerni de Nagol; Bernat Guillem (1075-1092) qui instaurà la reforma gregoriana, i s'esforçà per alliberar l'església del poder dels laics i del vici de la simonia; i Sant Ot (1096-1122) fill dels comtes Arnau i Lluïcia del Pallars Sobirà, segurament nat a Sort, que inicià les obres de l'actual catedral i onze anys més tard començà a ser venerat com a sant.

Tots ells feren possible la formació, en aquella societat feudal, d'un extens patrimoni senyorial, entre el qual figura el de les valls d'Andorra, les principals fites del qual són els alous comtals que el comte Borrell II de Barcelona i Urgell cedí al bisbe Sal-la l'any 988 i la cessió, més tard, de tots els béns que el comte d'Urgell, Ermengol VI, féu el 1133 al bisbe Pere Berenguer.

El segle XI és una època de construcció d'esglésies, entre les quals cal destacar la de la catedral, iniciada pel bisbe Ermengol i consagrada pel seu successor Eribau l'any 1040. D'aquesta època conservem l'acta de consagració de la de Sant Cerni de Nagol l'any 1055 pel bisbe Guillem Guifré (1041-1075) fill del comte Guifré II de Cerdanya i de Guisla, la seva

primera muller.

3- LES ESGLÉSIES PREROMÀNQUES I ROMÀNQUES D'ANDORRA³.

Una de les característiques que més criden l'atenció al visitant d'Andorra és la gran quantitat d'esglésies i ermites romàniques que es troben tot al llarg del seu territori. Es troben disperses en cadascuna de les 7 parròquies. En l'estudi del P. Cebrià Baraut "Les esglésies preromàniques i romàniques d'Andorra (segles X-XIII)"⁴, s'afirma que "L'art romànic degué ésser introduït a Andorra, a jutjar pels monuments conservats, amb un retard considerable, contràriament al que s'esdevé en altres comarques de la Catalunya comtal, on fa la seva aparició poc després de l'any 950". Els factors geogràfics, humans i històrics han condicionat, probablement, més que no pas en altres indrets, els orígens i l'evolució de l'art romànic a les valls d'Andorra. El seu aïllament secular i la seva qualitat de país neutral afavoriren la preservació del seu patrimoni artístic. És tracta d'un art eminentment rural, adaptat a les tradicions constructives locals i a les necessitats religioses dels habitants del país, dispersats en un gran nombre de petits nuclis de població. En aquest temps podem calcular que la població no arribà mai als 3.000 habitants repartits entre els vora 60 poblets i parròquies que trobem en la concòrdia de l'any 1176 entre el bisbe d'Urgell Arnau de Preixens i els homes d'Andorra en el qual s'enumeren 383 caps de casa.

Característiques del romànic d'Andorra són el caràcter arcaïtzant dels seus monuments i l'absència de models plenament desenrotllats (ús de carreus regulars de pedra polida en les parets, de les columnes i capitells a l'interior i en les portes, finestres, absis i façanes de defora, així com també la reaparició de la decoració esculpida), tal com veiem que es revestirà el romànic en l'època de màxim esplendor, però plenament integrat en el paisatge muntanyenc amb el qual forma un conjunt harmoniós i equilibrat. Totes les esglésies són d'una sola nau, amb una gran simplicitat de mitjans de construcció i en els motius ornamentals, típica d'altra banda, del romànic pirinenc.

És difícil datar les esglésies, fora de les que se'n conserva l'acta de consagració, però no és aventurat pensar que fou durant l'època de màxim esplendor del poder episcopal, des del 1133 amb la donació que el comte Ermengol VI féu al bisbe Berenguer de tots els seus béns a les valls d'Andorra fins al final del pontificat de Pere de Puigvert l'any 1230, que foren construïdes o refetes la major part de les esglésies romàniques i bastits els seus exemplars més remarcables.

Els monuments preromànics conservats, com són Santa Coloma, Sant Romà dels Vilars i Sant Vicenç d'Enclar presenten les característiques pròpies de la tradició visigòtica:

- absis rectangular o trapezoïdal
- cobert amb volta d'obra
- separat de la nau mitjançant un arc divisor de ferradura
- amb el sostre embigat
- llosat de pissarra
- pedra sense treballar i
- utilització del fang com a morter

En les esglésies romàniques es conserven algunes característiques d'aquest tipus de construcció i que podem veure a Sant Miquel de Fontaneda, Sant Cerni de Nagol, Sant Miquel de Prats, Sant Joan de Caselles, Sant Miquel d'Engolasters, Sant Climent de Pal, Sant Martí de la Cortinada i Sant Romà de les Bons.

Una característica important és que pràcticament s'han conservat totes les esglésies romàniques medievals, algunes amb notables restauracions i ampliacions, tot respectant els elements arquitectònics primitius, la qual cosa fa que es pugui considerar l'art romànic com l'únic estil d'arquitectura religiosa representat a Andorra. No hi ha ni un sol temple d'estil gòtic, renaixement o barroc. Totes les esglésies són o bé romàniques o d'estil romànic. Cas únic són les construïdes en els darrers anys, com Santa Maria del Fener a Andorra la Vella i Sant Pere al Pas de la Casa.

Junt amb les esglésies cal remarcar els campanars, construïts més tard en substitució de les espadanyes i que s'alcen com a veritables sentinelles de la vall a Sant Vicenç d'Enclar, a Santa Coloma, a Sant Esteve d'Andorra la Vella, a Sant Miquel d'Engolasters, a Santa Eulàlia d'Encamp, a Sant Joan de Caselles, a Sant Climent de Pal...

4.- VERS EL COSENYORIU D'ANDORRA.

A Sant Ot, l'any 1122, el succeí Pere Berenguer (1123-1141). Va obtenir la cessió de tots els drets i béns que posseïa a Andorra el comte d'Urgell, la qual cosa va representar un pas decisiu per a l'establiment de la senyoria episcopal d'Andorra⁵. Bernat Sanç (1141-1162) infeudà el 1159 a Arnau de Caboet les valls d'Andorra. Bernat Roger (1163-1167) féu una concòrdia amb els habitants d'Andorra sobre els censos i serveis a què eren obligats. Consagrà, el 1164, Sant Romà de les Bons. Arnau de Preixens (1167-1195) signà el 1176 un conveni amb els andorrans i el vescomte Arnau de Castellbò per mantenir els seus drets a Andorra, ja aleshores amenaçats.

Acabà la catedral d'Urgell fent un contracte amb el mestre Lombard. Bernat de Castelló (1195-1198) visqué el moment més tens de les relacions amb el vescomte Arnau de Castellbò i el comte Roger de Foix, simpatitzants del moviment càtar i sofrí la invasió de les seves tropes, que saquejaren la catedral.

5.- EL CATARISME.

El catarisme, també mal anomenat albigenisme, va representar per al bisbat d'Urgell un greu problema, religiós i polític alhora, des de la fi del segle XII fins ben entrada la segona meitat del segle XIII, en el qual, amb la intervenció del rei Jaume I i de Sant Ramon de Penyafort, l'heretgia fou bandejada de Catalunya. El bisbat d'Urgell fou el més afectat, a causa de la seva situació geogràfica i al domini dels vescomtes de Castellbò i dels comtes de Foix, simpatitzants i protectors del catarisme. El castell de Castellbò amb el vescomte Arnau i la seva filla Ermesenda, el castell de Josa, al Cadí, les poblacions de Gòsol i Berga i la mateixa Andorra on el comte de Foix bastí el castell de Pons, prop de la Farga de Moles, per impedir el pas per anar a capturar els heretges d'Andorra, entre els quals s'esmenta un tal Joan, n'eren els focus. L'heretgia, originària de Bulgària, arribà aviat a l'Occitània i d'aquí al nostre bisbat. Negaven la redempció i cercaven una purificació interior per mitjà d'una vida austera i successives reencarnacions. Per això refusaven la veneració del Sant Crist i de les imatges dels sants, negaven el dogma de la presència real en l'Eucaristia, tenien per inútils els edificis sagrats i el culte que s'hi practicava i eren radicalment oposats a la jerarquia i a les institucions de l'església contemporània. Amb aquesta doctrina no són casuals les destrosses fetes a moltes esglésies de la Cerdanya i especialment el saqueig de la catedral d'Urgell l'any 1196, fet que marca el conflicte més greu. N'era bisbe d'Urgell, com hem vist, Bernat de Castelló.

Bernat de Vilamur, el seu successor (1199-1203), instaurà la pau al bisbat i lluità contra la penetració de l'heretgia dels càtars. Aconseguí que el vescomte Arnau de Castellbò li jurés fidelitat com a feudatari d'Andorra. Pere de Puigvert (1204-1230) tingué, com el seu predecessor, conflictes amb els vescomtes de Castellbò, tot i que el 1226 Roger Bernat II i la seva esposa Ermesenda de Castellbò amb llur fill Roger li prestessin el degut jurament de fidelitat. Ponç de Vilamur (1230-1256) tingué també greus problemes amb el comte de Foix, Roger Bernat, i el seu fill Roger perquè afavorien l'heretgia albigea i pels danys causats al bisbat, dels quals es conserva el memorial que envià al papa⁶. A causa de les acusacions que

li feren els canonges el papa Alexandre IV el destituí. Abril Pelàez, (1257-1269), originari de Galícia, intentà posar pau. El 1266 concedí un privilegi als andorrans limitant el que havien de pagar pel mesuratge de l'oli a la Seu. Amb el seu successor, Pere d'Urtx (1269-1293) arribem al final de la crisi amb el comte Roger Bernat de Foix amb qui signà els famosos Pariatges el 1278 i uns altres 10 anys més tard, que signifiquen el final de les enemistats entre els bisbes i els vescomtes de Castellbò i comtes de Foix que duraren un segle. Anys abans, el 1277, el comte de Foix s'apoderà amb un exèrcit de 1.000 cavallers i 10.000 soldats del castell del Pla de Sant Tirs amenaçant la Seu, fet que provocà un pacte, força oneros per a l'església.

6.- EL SEGLE XIV.

A partir d'aquest moment, comença una època de pau per a l'església. Els bisbes que ocupen la seu durant el segle XIV (Guillem de Montcada (1294-1308), Ramon Treballa (1310-1326), Arnau de Lordat (1327-1341), Pere de Narbona (1342-1351), Nicolau Capocci (1348-1351), Huc de Bac (1352-1361), Guillem Arnay i Patau (1362-1365), Pere de Luna (1365-1370) i Berenguer d'Erill (1371-1387) reben l'homenatge de fidelitat del comte de Foix i tenen cura de concedir alguns privilegis als habitants d'Andorra: ordinacions per regular l'exercici de les funcions judicials (1314); ordinacions sobre taxes i salaris de les escriptures dels notaris (1356), facultat per celebrar una fira cada any el dia de sant Mateu (1380 ?) i nomenament de notari per a les valls (1381).

7.- EL SEGLE XV.

Entre el segle XIV i el XV regeix el bisbat el bisbe Galceran de Vilanova (1388-1415), de qui es conserva l'artístic calze i el missal que donà a la catedral el 1396. El 1400 ordenà la celebració a tot el bisbat de la festa de la Puríssima i el 1402 confirmà els privilegis fets pel seu predecessor als homes d'Andorra. Important per a Andorra fou el seu successor Francesc de Tovia (1416-1436), que fou primer ardiaca d'Andorra, abans de bisbe. El 1419 concedí als habitants d'Andorra la facultat d'elegir anualment dos o tres representants per cada parròquia per tal de gestionar afers comuns de les valls, juntament amb altres prerrogatives, cosa que s'anomenà Consell de la Terra, un organisme que, amb el pas del temps, es convertirà en un dels parlaments més antics d'Europa. El 1433, juntament amb el comte Joan I de Foix, els concedí i confirmà diversos privilegis referents a impostos, atribucions comunals i administració de justícia. Els altres bisbes d'aquest

segle, Arnau Roger de Pallars (1437-1461), Jaume de Cardona (1462-1466), Roderic de Borja i Escrivà (1467-1472) i Pere de Cardona (1472-1515), residiren poc al bisbat, a causa de les seves activitats polítiques amb el Regne de Catalunya i Aragó. Entre les seves actuacions, però, cal destacar: el privilegi de poder pescar al riu Valira (1439); la concessió als d'Andorra la Vella de poder celebrar una fira anual el dilluns i dimarts de Pasqua (1448); la redempció de la servitud d'un cert nombre de productes alimentaris que havien de proporcionar al bisbe d'Urgell quan pujava a les valls (1416); la confirmació dels privilegis atorgats pel bisbe Francesc de Tovia, especialment el que els oficials dels consenyors no poguessin arrendar llurs càrrecs (1482). És a final del segle XV i començament del XVI que s'editen el Breviari d'Urgell (1478) i el Missal d'Urgell (1509).

8.- EL SEGLE XVI.

El segle XVI, en l'aspecte religiós, està marcat per un dels fets eclesials més important: el Concili de Trento, que celebrà tres sessions (1545-47, 1551-52 i 1562-63) i que significà una reforma important en l'església catòlica amb l'intent de fer front a l'heretgia de l'església reformada, renovar l'Església catòlica i unir els cristians. Fou molt ben acceptada dins l'Església, que necessitava una reforma enfront dels protestants, i veié néixer una colla d'ordes religiosos, entre els quals potser el més important fou el dels jesuïtes. El bisbat d'Urgell i els bisbes d'aquella època en foren molt conscients. La majoria convocaren sínodes a la seva arribada per impulsar la reforma tridentina.

Durant aquest segle, seguint les actuacions dels bisbes i si ens fixem en les seves actuacions temporals, Joan Despés (1515-1530) concedí, el 1516, poder celebrar mercat cada 15 dies, a Andorra la Vella, el dijous; el 1517 nomenà veguer per a les valls i el 1521, batlle. Aquest bisbe, el 1520, concedí llicència per bastir una capella a Engordany, prop del pont de les Escaldes. Francisco de Urries (1534-1551), fou bisbe per presentació del rei d'Espanya, l'emperador Carles V. Publicà L'Ordinari de l'Església d'Urgell del 1536⁷, i el Breviari amb el propi d'Urgell (1542). El 1549 prohibí que cap sacerdot procedent de França exercís el seu ministeri a les valls d'Andorra. El 1551 concedí al Consell General la facultat de poder presentar 6 persones, una per cada parròquia, per a la designació del batlle episcopal, entre els quals nomenaria ell el batlle per una durada de tres anys. Miquel Despuig (1552-1556) assistí al Concili de Trento essent bisbe d'Elna, d'on passà al d'Urgell, i Juan Pérez Garcia Olivan (1556-1560) fou un reformador en la línia de Trento. Pere de Castellet (1561-1571) convocà, el 1566, un concili on es

reberen els decrets de Trento per a la seva aplicació al bisbat i urgí, entre altres coses, la residència dels rectors a la parròquia. En aquell temps, una tercera part dels rectors no hi residien. El 1570 confirmà als habitants d'Andorra diversos privilegis relacionats amb la celebració de corts, la defensa del país i la distribució de blat en any d'escassetesa. De Joan Dimas Loris (1572-1576) conservem dues visites pastorals fetes a les valls d'Andorra, el 1575 i l'any següent. Miquel Jeroni Morell (1578-1579) confirmà els privilegis concedits pels seus predecessors a les valls d'Andorra. Huc Ambrós de Moncada (1580-1586) concedí els anys 1580-81 al Consell General la facultat d'intervenir el blat i taxar-ne el preu de venda als seus habitants, sense comprendre-hi les rendes eclesiàstiques. Andreu Capella (1588-1609), jesuïta i valencià, fou la veritable ànima de la reforma tridentina. Amic de Josep de Calassanç a qui trobà al bisbat, féu una notable reforma fins al punt que fou considerat sant i venerat després de la seva mort. Eren temps difícils amb les incursions dels hugonots francesos. El 1592 fundà el seminari diocesà i el 1598 el col·legi de Sant Andreu de la Companyia de Jesús, focus de formació per a molts andorrans. El 1593 es creà la diòcesi de Solsona amb l'intent de barrar el pas a l'heretgia. El 1598 reconegué i confirmà el dret del Consell General d'imposar penes pecuniàries (cot) als qui incomplissin les seves disposicions en matèries de la seva competència. El 1599 mana que no es castiguin els andorrans amb censures o altres penes eclesiàstiques en causes civils. El 1604 concedí al Consell General la facultat de presentar dues persones per a l'escripció de les valls, una de les quals era escollida pel bisbe. Introduí el Tribunal de la Inquisició a Andorra, però no consta que portés a terme cap actuació.

9.- EL SEGLE XVII.

Aquest segle, junt amb el final del segle XVI, es caracteritza per la tasca duta a terme per implantar els decrets del Concili de Trento i la contrareforma que significà per a tota l'Església. Hi contribuïren sobretot els sínodes diocesans, celebrats regularment (des del 1542 fins al 1828 se'n conserven les actes de 25) i les visites pastorals. En aquest segle neixen els llibres parroquials, per manament de Trento, conservats fins avui dia a les parròquies.

LES VISITES PASTORALS⁸, de les quals se'n conserven les actes que feia el visitador i que deixava a les parròquies, són uns bons instruments per conèixer la situació de les parròquies amb la seva administració i rendes, els capellans que hi havia, l'estat de les esglésies i dels objectes de culte i l'estat espiritual, a través del compliment dominical i dels problemes que tenia la comunitat.

En els decrets de visita es mana als eclesiàstics l'obligació de residir a la parròquia, la custòdia dels llibres, l'ensenyament de la doctrina a grans i petits, anar decentment vestits i amb la sotana posada, no participar en els balls i jocs públics, no freqüentar tavernes i tenir cura de la formació, mitjançant la lectura de llibres piadosos i de moral. En aquest segle i en el següent les visites esdevenen regulars. Per posar un exemple: des de 1758 fins a 1852 (un segle) hi ha consignades 16 visites pastorals a la parròquia d'Andorra la Vella.

Els SÍNODES DIOCESANS, als quals havien d'acudir els preveres, si més no els vicaris perpetus (rectors) de les valls, també es feien amb molta regularitat i sovint es limitaven a recordar els decrets aprovats en anteriors sínodes, mirant, sobretot, de prevenir i castigar abusos, especialment dels sacerdots.

Aquesta tasca pacient i continuada, amb el control de les visites periòdiques del bisbe o del seu representant, va anar afaïçonant el poble andorrà i la seva religiositat fins a poder afirmar que el catolicisme, amb tots els seus ritus i obligacions, esdevé públicament la religió única i exclusiva dels andorrans.

El segle XVI i XVII són de consolidació d'aquesta religiositat popular, impulsada per Trento. Al XVIII assistirem a la seva plenitud i a partir de la segona meitat del XIX es van descobrint signes d'afebliment, com per exemple en la pràctica pasqual⁹.

Aquest esforç per implantar l'ortodòxia i ortopraxis del Concili de Trento va tenir èxit, com es pot comprovar en aquests fets:

- Els sacerdots resideixen a les parròquies.
- La llarga estada a les parròquies i la bona formació asseguren una acció pastoral eficaç, vigilada de prop pels bisbes.
- Les esglésies, protegides de les guerres per la neutralitat del país, es conserven en bon estat, així com els objectes de culte. Al segle XVIII assistim a noves construccions.
- Els sacerdots celebren amb decència i regularitat la missa, distribueixen els sagraments i ensenyen la doctrina del catecisme.
- La pràctica religiosa esdevé unànime fins al segle XIX.
- La fe s'expressa públicament en processons, el viàtic als moribunds, portat amb solemnitat pel carrer, els aplecs, i també té la seva manifestació en les confraries que neixen en aquest temps.

Tota aquesta manifestació de religiositat popular sense fissures tindrà el màxim exponent al llarg del segle XVIII.

Els bisbes que regiren el bisbat durant aquest segle foren: Bernat de Salbà i de Salbà (1610-1620); Lluís Díaz Aux de Armendàriz (1622-1627); Antonio

Pèrez Maxo (1627-1633), que confirmaren els privilegis d'Andorra i aquest darrer, el 1627, nomenà notari a les valls i el 1628 prohibí la venda de blat d'Andorra fora del país. També manà que es prediqués en català. Pau Duran (1634-1651) visqué normalment a Roma on conegué Josep de Calassanç, ja gran i bon coneixedor del bisbat. Contemporani de Pau Claris, canonge de la Seu, s'alinià amb el rei d'Espanya Felip IV, fet que propicià que la Generalitat de Catalunya i el rei de França nomenessin un veguer per als assumptes d'Andorra, suplantant els seus drets. Altres bisbes fins al final de segle foren: Juan Manuel de Espinosa (1635-1663); Melcior Palau i Boscà (1664-70); Pere de Copons i de Teixidor (1670-81), del qual conservem les actes de la visita pastoral a Andorra els anys 1672, 1677 i 1679; Joan Desbach i Martorell (1682-88) el qual promulgà l'any 1683 una llei fonamental sobre el valor de la moneda corrent a les valls; Oleguer de Montserrat Rufet (1689-1690), el qual, malgrat la seva edat avançada i les guerres amb els francesos que ocuparen la Seu d'Urgell el 1691, governà amb fermesa i es preocupà de la moral i dels bons costums i Julian Cano Thebar (1695-1714). Amb aquest pontificat i fins a l'any 1827, més d'un segle, la seu urgel·litana fou presidida per bisbes nomenats segons el dret de presentació reial i provinents d'altres regions de la península. Aquest fet propicià una castellanització de la cúria que afectà també a Andorra, on els llibres també s'escriuïen en castellà.

10.- EL SEGLE XVIII.

Aquest segle el podem anomenar de plenitud, des del punt de vista de la pràctica religiosa, un cop realitzada la Reforma de Trento. Hi ha un creixement demogràfic i un apogeu del catolicisme tridentí, sobretot en la segona meitat. El Manuel Digest encomanat pel Consell General a Antoni Fiter i Rossell i el Politar de Mn. Antoni Puig de les Escaldes palesen la definició d'Andorra com un país catòlic en la seva totalitat, aimant dels seus costums cristians que són garantia de la seva independència i neutralitat. Per posar un exemple de com s'havia organitzat aquella societat, ens fixarem en els capellans.

L'any 1760 n'hi havia 25, 12 dels quals eren andorrans.

L'any 1781 eren 23, 7 andorrans.

L'any 1819 eren només 14, amb 3 andorrans.

Fora dels preveres seculars no n'hi havia d'altres, cosa curiosa en un món on amb la Reforma del Concili de Trento van néixer tants ordes religiosos. El tancament d'Andorra, la seva petitesa i migrada economia i la seva forma peculiar de nomenar els preveres com els conductius pagats pel comú o els beneficiats a càrrec d'algun benefici expliquen, en part, aquest fet remarcable.

Els preveres estaven ben formats (el seminari va ser creat el 1609 i portava ja una llarga tradició) i la seva tasca s'havia concretat en la santificació de les festes, la distribució dels sagraments i l'ensenyament de la doctrina, tant als petits com als adults.

La seva forma de vida havia aconseguit fer del sacerdot un home apartat de la comunitat, sense treballs profans, que no portava armes ni anava de cacera, ni freqüentava les tavernes, ni els balls. Home de bons costums, cast, resident a la parròquia on normalment moria, era un espill per a la societat i un bon guia per a aquella conducta moral que l'Església predicava.

És en aquest segle quan la majoria de les esglésies s'adornen amb els retaules (les visites del 1716 al 1760 en detallen fins a 56 en les 44 esglésies aleshores existents, amb una població estimada vora els 4.000 a 6.000 habitants, segons el còmput). També són d'aquest segle el naixement de la majoria de les confraries, entre les quals cal anomenar les del Rosari, a totes les parròquies, la de Sant Francesc Xavier a Canillo i la del Purgatori, a moltes parròquies, i la que encara té vigència avui dia, la Consòrcia, fundada el 1735 a les Escaldes i que tot seguit passà a Andorra la Vella. Ambdues institucions, els retaules i les confraries, palesen un cristianisme de masses i signifiquen un apogeu del catolicisme tridentí amb aquestes característiques:

Període de màxima (pràcticament total) pràctica religiosa, amb un bon clergat, pietós, cast, resident i estable, que són bons administradors de la parròquia i que són visitats regularment pel bisbe o el seu representant, que assisteixen als sínodes que es convoquen amb regularitat (pràcticament cada bisbe en convoca un en entrar a la diòcesi), que fomenten la religiositat popular i una moral catòlica sense fissures ni dissensions.

Al final del segle es constaten alguns problemes com són el nomenament de vicaris, l'abolició dels delmes i primícies, la reforma de les institucions que abocarà el 1866 amb el decret de Nova Reforma i el vot per a tothom.

Els bisbes que regiren aquest segle, tots de fora de Catalunya, foren: Simeon de Guinda i Apeztegui (1714-37), el qual defensà l'any 1715 els andorrans i la seva absoluta independència del rei d'Espanya. Evità que les tropes espanyoles entressin a Andorra per vigilar les fronteres amb França. El 1722 modificà la llei sobre la moneda corrent a les valls. Hi ha constància d'un bon nombre d'actuacions en favor dels drets dels andorrans, així com el nomenament d'un batlle, però es veié obligat, sota la pressió de França i Espanya, a prohibir el conreu del tabac. Es conserva l'acta de la visita pastoral que féu a Andorra el 1716. Fundà el col·legi de la Companyia de

Maria a la Seu d'Urgell, que tancà les seves portes el 1999. Morí a Sant Julià el 27 d'agost de 1737 durant la visita pastoral. Publicà un catecisme diocesà el 1728. Jorge Curado y Torreblanca (1738-1747); Sebastián de Vitoria Empapran y Loyola (1747-56) s'oposà el 1747 a la pretensió de la corona d'Espanya de rebre de les valls l'impost de "subsidio y excusado". Francisco José Catalán de Ocon (1757-62) nomenà el 1758 notari a Andorra i el 1761 batlle. Es conserva una visita pastoral del 1760 i el 1762 contestà a 5 preguntes del Consell General i del síndic sobre les facultats dels raonadors, l'autoritat dels veguers, la pesca, l'hostal d'Andorra, la custòdia de presos i el permís d'usar armes en algunes festivitats. Francisco Fernández de Xátiva y Contreras (1763-771) prohibí el conreu de tabac, el 1769 que els eclesiàstics rebessin cap escriptura pública llevat dels testaments i el 1770 signà un decret sobre la forma d'elegir els membres del Consell General, el seu règim i les seves atribucions. L'any 1767 foren expulsats els jesuïtes de la Seu d'Urgell i es refugiaren a Andorra, on fundaren una escola. Joaquín de Santiyán y Valdivieso (1772-79); Juan de García y Montenegro (1780-1783) de qui es conserva la visita pastoral feta a Andorra el 1781; Josep de Boltas y Vélez (1785-95) desenvolupa una gran activitat legislativa i una política de neutralitat en una època que coneix la Revolució Francesa (1789) i el refús de l'administració de Foix al consenyoriu d'Andorra, en negar-se aquesta el 1793 a acceptar la quèstia, situació que acabarà el 1806 amb el decret de Napoleó que restableix els càrrecs de veguer i batlle, la quèstia i les exempcions duaneres concedides anys enrere per Lluís XV. Finalitza el segle i és bisbe, al començament del XIX, Francisco Antonio de la Dueña y Cisneros (1799-1817). Del 1800 conservem una llista de les esglésies d'Andorra. El 1803 obtingué per als andorrans el privilegi de poder menjar carn els divendres i dies d'abstinència, com a la resta d'Espanya i el 1807 ordenà el tema dels casaments de forasters a Andorra, prenent precaucions.

11.- SEGLE XIX.

Del segle XIX tenim ja testimonis escrits abundants, des dels relats dels viatgers anglesos, franceses i catalans fins a la narració que fra Tomàs Junoy, natural d'Alp i refugiat a Anyós on exercí com a provicari durant 25 anys, fa d'Andorra l'any 1836 en la seva obra "Relació sobre la Vall d'Andorra". És, sobretot, a partir de 1820 quan els moviments revolucionaris, les reformes i les dificultats amb el bisbe d'Urgell i el perill de l'annexió d'Andorra per part d'Espanya i França fan que comenci el que en podríem anomenar "procés de descristianització", això sí, amb un retard

notable respecte als països veïns i a l'evolució general d'Europa. Les guerres carlines, en què tan directament s'hi veuran implicats els bisbes d'Urgell, també influiran a Andorra de manera significativa. La publicació, l'any 1853, del "Butlletí Oficial del Bisbat", un dels primers que es començà a publicar a Espanya, és una bona font d'informació a partir d'aquest moment.

Durant aquest segle regiren la seu episcopal i el consenyoriu d'Andorra: Bernat Francés Caballero (1817-25), que va viure les turbulències polítiques de la República; Bonifacio Lòpez Pulido (1825-27), el darrer de la llarga llista de bisbes de llengua castellana; Simón de Guardiola i Hortonedà (1827-51), primer bisbe català, qui celebrà el darrer sínode diocesà el 1828. Era carlí i els andorrans li negaren la quèstia i la consignaren al bisbe d'Albi, que subrogà la sobirania del bisbe, cas únic en la història d'Andorra. El govern espanyol liberal volia fer desaparèixer el bisbat i fins i tot va mantenir converses amb el Consell General. Josep Caixal i Estradé (1853-79) creà el "Butlletí Oficial del Bisbat" el 1853 i el mateix any promulgà tota una sèrie de disposicions de caràcter administratiu i judicial per a Andorra: decrets sobre els censals, substitució de la pena de forca per la de garrot. A ell devem, del 1866, la Llei de la Nova Reforma, acta de naixença de l'Andorra moderna, que concedí el dret a votar a tots els caps de casa de més de 25 anys i amplia a 4 anys el mandat dels consellers generals. Apòstol i formador de capellans, el 1860 creà l'actual seminari i fundà amb Anna Maria Janer l'Institut de les Germanes de la Sagrada Família d'Urgell. Participà activament en el Concili Vaticà I. Fou Vicari General de les tropes carlines, fet que l'implicà fortament en la política, per la qual cosa fou exiliat. També gràcies a ell, es pogué fundar l'asil de la Seu d'Urgell. Salvador d'Horta Casañas i Pagés (1880-1901) creà, el 1881, la Delegació Permanent de la Mitra per als afers civils d'Andorra, en actiu fins a la Constitució de l'any 1993.

12.- SEGLE XX.

Des del punt de vista de la història del cristianisme, el segle XX ha estat marcat, com els tres primers segles, pel testimoni dels màrtirs: els de la revolució marxista, els del nazisme, els de la Guerra Civil Espanyola i els de tantes guerres de religió com les que encara estem vivint avui. Pel que fa al nostre bisbat, el testimoni dels 111 sacerdots assassinats pel sol fet de ser capellans ens situa davant el més gran testimoni donat al llarg de la seva llarga història. Això, però, no afectà a Andorra directament, perquè no visqué aquella guerra. Andorra, al contrari, acollí els sacerdots que fugien.

En la segona meitat del segle i a Andorra de manera especial, ja que coincideix amb la seva obertura al món i al desenvolupament espectacular, cal parlar del pas del món rural a l'urbà, de les migracions que han capgirat el país, de l'accés de tothom amb igualtat d'oportunitats a l'ensenyament, de la igualtat aconseguida per la dona en el nostre món. Situacions històriques que han canviat un món tancat en un món obert. No cal dir-ho, gràcies també a la influència de la televisió i de la ràdio, instruments privilegiats de comunicació. Andorra s'ha modernitzat, igual o més que els països veïns i això té la seva influència en el fet religiós, tal com s'ha viscut en els darrers segles. Un canvi, al qual l'Església ha estat sensiblement atenta, ha estat el familiar, en què uns valors socialment acceptats i dels que l'Església n'era garant, han canviat radicalment. El pas d'una família tradicional en la qual convivien avis, pares i fills a una família nuclear, amb un o dos fills. Avui els valors tan sòlidament afermats de l'estabilitat i la fidelitat han entrat en crisi enfront dels matrimonis a prova, les relacions prematrimonials, la vida en comú, les separacions i el divorci, tot dins una societat permissiva.

A meitat del segle, el papa Joan XXIII convocà un Concili, el Vaticà II (1962-1965), que ha suposat per a l'Església un canvi radical. D'una Església considerada com a societat jeràrquica i perfecta s'ha passat a una concepció de l'Església com a poble de Déu, misteri de comunió. La valoració del laïcat, el moviment ecumènic, la separació Església-Estat, la llibertat religiosa, la participació en organismes col·legials, una nova concepció del món més positiva... i moltes coses més que afecten la formació del clergat, són fruits que han arribat, com a tot arreu, també amb força a Andorra i que fan que la religiositat de final del segle XX i començament d'aquest, amb la celebració del Jubileu de l'any 2000, no s'assembla gaire a la viscuda en les èpoques daurades, de les quals el màxim exponent podria ser el segle XVIII.

Avui es constaten unes llums i unes ombres en el que hem anomenat el fet religiós d'Andorra i que són per un cantó motiu d'esperança per a la nova evangelització i alhora motiu de preocupació i reptes per la missió que l'Església té en el nostre món.

Assenyalo com a llums, la pervivència de les arrels cristianes, el grau d'acceptació que té l'Església catòlica al nostre país i les seves institucions (clergat, Caritas, Mans Unides, Intermón), el major compromís dels laics en tasques de la comunitat cristiana, el creixent voluntariat, una Església més testimonial i a prop dels pobres, deslligada de tot poder polític i econòmic, el retorn al sagrat, sota diverses formes.

Com a motius de preocupació, assenyalaria el secularisme de la societat, el relativisme i hedonisme que dóna culte al mite del progrés

material posant a l'ombra altres valors més espirituals, la privatització de la fe, la ignorància religiosa, la crisi familiar i educativa dels fills, la manca de vocacions al sacerdot i a la vida religiosa, i el que el papa actual qualifica com a "cultura de la mort": avortament, eutanàsia, droga, terrorisme, guerres de religió... també presents, d'alguna manera, al nostre país.

Ramon Riu i Cabanes fou bisbe només durant 95 dies. Els altres bisbes del segle XX, La Guarda, Benlloch, Guitart, Iglesias i Martí, han estat testimonis i impulsors del desenvolupament d'Andorra, espectacular a partir dels anys 50, especialment el pontificat de Joan Martí Alanis, de la renovació del Concili Vaticà II, que ha suposat una nova organització pastoral del bisbat.

Joan Josep La Guarda i Fenollera (1902-07) inaugurà el telègraf de la Seu a Sant Julià el 1903 i la carretera fins a la frontera andorrana el 1905; Joan Benlloch i Vivó (1907-19) propicià el culte esplendorós i la música. El 1913 féu arribar la carretera fins a les Escaldes i el 1914 féu possible el patronatge de la Mare de Déu de Meritxell com a patrona de les valls d'Andorra. Justí Guitart i Vilardebó (1920-40) coronà el 1921 la imatge de la Mare de Déu de Meritxell i visqué el trauma, per al bisbat i els seus sacerdots màrtirs, de la Guerra Civil Espanyola (1936-39). Ramon Iglesias i Navarri (1943-1969) creà el Museu diocesà el 1953, inaugurà els col·legis de Sant Ermengol el 1960 i el Janer i de la Sagrada Família de les Escaldes. Impulsà l'Acció catòlica i assistí al Concili Vaticà II. Joan Martí i Alanis (des del 1971), actual bisbe i coprínep, impulsà la renovació proposada pel Concili Vaticà II i propicià l'ús del català a la cúria i a totes les publicacions diocesanes. El 1972 creà la revista diocesana mensual "Església d'Urgell" i el 1977 la d'investigació històrica "Urgellia". El 1988 engrandí el Museu diocesà. El 1990 fundà Betània per afavorir vivendes per als més pobres. El 1993 inicià el procés de beatificació dels màrtirs de la Guerra Civil del 36. Finalment, la seva contribució per modernitzar Andorra i fer possible l'actual Constitució ha estat decisiva. En reconeixement de la seva tasca com a bisbe i coprínep d'Andorra li fou concedit, el 25 de juny de 2001, el títol "ad personam" d'arquebisbe i li fou nomenat com el bisbe coadjutor Joan Enric Vives i Sicília.

Mn. Joan Pujol i Balcells

*Rector d'Andorra la Vella
i arxiprest de les valls d'Andorra*

Notes:

¹Aquesta visió o perspectiva històrica la fem presentant un resum de les diverses actuacions dels bisbes d'Urgell, ja que aquests en foren els caps i pastors espirituals, i alhora, en el cas concret del nostre país, esdevingueren també els conductors temporals o senyors de les valls. Cf. CEBRIÀ BARAUT, JESÚS CASTELLS, BENIGNE MARQUÉS, ENRIC MOLINÉ, *Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI-XXI*, "Urgellia" 14 (1998-2001), pàg. 7-136.

²C. BARAUT, *L'acta de consagració*, "Urgellia" 7 (1984-1985), pàg. 515-529, on proposa com a més probable una data posterior al 860.

³CATALUNYA ROMÀNICA VI *Alt Urgell Andorra*. *Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, 1992, pàg. 376-533.

⁴Publicat a *Cahiers de Saint-Michel de Cuxà l'any 1975* i reproduït a *Miscel·lània a Dom Cebrià Baraut i Obiols 2001* pàg.

⁵C. BARAUT, *Cartulari de les Valls d'Andorra*, I, núms. 43-44, pàg. 168-163.

⁶Cf. "Urgellia" 11, pàg. 290-298.

⁷FC. X. PARES I SALTOR, *L'Ordinari d'Urgell de 1536*, la Seu d'Urgell 2002, tesi doctoral presentada i defensada a la Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona, 22 de juny de 2000.

⁸C. BARAUT, *Visites Pastorals de la Vall d'Andorra durant els segles XVI i XVII* a *Miscel·lània a Dom Cebrià Baraut i Obiols*, 2001.

⁹Sobre aquesta època el professor Jean François Gallinier-Palleroles féu la seva tesi doctoral amb el títol "Le sentiment religieux en Andorre du milieu de XVI au milieu de XIX siècle" a la Université de Toulouse-Le Mirail, U.E.R. d'Histoire, el març de 1988, d'on he recollit algunes dades.

USOS I COSTUMS D'ANDORRA

PERE CANTURRI I MONTANYA

S'ha dit sovint que Andorra era un país d'usos i costums i de lleis escrites i no escrites.

Però què són els usos i costums?

Segons el diccionari: "són el conjunt de les pràctiques habituals d'una col·lectivitat que creen costum". I costum seria: "la manera de fer, d'obrar, establerta per un llarg ús".

Un costumari seria: " la descripció o l'estudi dels costums d'un país, un poble, etc."

Hi havia també una altra accepció relacionada amb el dret. "L'ús com a forma del dret consuetudinari o els usatges com a conjunt de regles jurídiques introduïdes pel costum".

Un exemple d'aquesta accepció és l'obra de l'advocat francès de principi del segle XIX Jean Auguste BRUTAILS " La Coutume d'Andorre". Però deixem-ne aquest sentit. Ara és la primera accepció que ens interessa.

Intentant sintetitzar-la, els usos i costums d'Andorra, serien les pràctiques habituals de la col·lectivitat andorrana, la seva manera de fer i d'obrar establerta o adquirida per un llarg ús i la seva repetició.

És segur que els andorrans fins als anys cinquanta van tenir unes pràctiques i una manera de fer i d'obrar que al llarg del temps els va caracteritzar. Tot i que els podia emparentar amb altres col·lectivitats, també els diferenciava fent-ne un cas singular.

Tot i tenir constància de molts d'aquests usos i costums, no existeix cap estudi que es pugui considerar un costumari. Alguns d'aquests els trobem inclosos en el Costumari català de Joan Amades com a part integrant dels països catalans. Altres estan espargits en reculls d'història

o en monografies diverses sobre les Valls.

Aquests darrers anys s'han fet alguns treballs per part de qualificats etnòlegs que han estat especialment dedicats a les relacions socials o familiars. També s'ha dut a terme un important treball de camp recollint la memòria de la gent.

Els enquestats es podrien dividir en tres grups:

Els qui van viure i conèixer l'Andorra d'abans de l'afluència d'estrangers. Serien la gent gran nascuda al país i majoritàriament andorrana. Seria la més genuïna.

Els qui visqueren la transició entre aquella Andorra ancestral, la que sorgia acabada la Guerra Mundial i acollia els primers turistes i l'actual. La majoria encara serien andorrans.

I els qui han vingut a causa d'exilis forçats o buscant un lloc, amb millors avantatges econòmics que els del seu país d'origen i que a mesura que han complert una estada de 25 anys al país han pogut adquirir la nacionalitat andorrana. Molts d'ells han estat els promotors del canvi que Andorra ha sofert en la segona meitat del segle XX.

És indubtable que aquesta memòria històrica és d'un gran valor però caldrà saber-la interpretar pel que fa als usos i costums tenint en compte el grup d'informants d'on procedeix.

És evident que la gent que en el seu país d'origen n'ha tingut de diferents, amb facilitat pugui fer extrapolacions que induïrien a error. Les transmissions orals que dels usos i costums dels país d'origen poden haver fet els nouvinguts als seus descendents podrien influir a barrejar-se amb els que aquests en donaran després de les d'Andorra. Caldria destriar-ne els que són propis a la societat andorrana.

Amb tot és evident que la nova societat també està aportant nous usos i costums i caldrà veure de quins en queda el pòsit per caracteritzar la societat andorrana del futur.

D'alguns usos i costums ancestrals ja solament ens en queda alguna referència escrita i són veritables relíquies històriques que ningú no ha conegut. Altres ens han arribat mig esborrats i altres han estat modificats per la influència de la immigració.

Els usos i costums ancestrals que no han desaparegut, tendiran a fer-ho, diluïts o ofegats per la influència d'una majoria de població estrangera procedent de moltes nacionalitats que tenen i arrosseguen usos i costums propis.

Per això és important recollir els nostres com a testimoni de la idiosincràsia i singularitat pròpia del poble andorrà i si és possible, fer-los compartir pels nouvinguts sense que s'hagi d'interpretar com un

nacionalisme a ultrança o provocar cap xenofòbia si ens costa que els vulguin acceptar i mantenir.

L'Andorra que entra a l'edifici d'Europa i del món globalitzat és l'Andorra del segle XXI. Però sense enyorances immobilistes seria convenient que s'hi integrés com un pedra amb les seves pròpies singularitats.

Alguns exemples ens il·lustraran sobre el que acabem d'exposar.

Veiem alguns casos d'usos i costums forans que s'han introduït al país i que ara es creu que en són propis, o altres que introduint-hi elements estrangers els han canviat.

L'exhibició i passejada de gegants és un costum propi de molts indrets de Catalunya. Ara, també ho és a Andorra ? qui no ho sàpiga en veure'ls creuria que també era un costum andorrà.

Tan sols fa una vintena d'anys que s'exhibeixen gegants a Andorra. L'autoritat comunal d'Andorra la Vella volia fer reviure la Festa Major amb l'esperit es deia de "fer poble". Llavors el director de l'esbart i l'orfeó era un solsoní afincat a Andorra. A Solsona els gegants són una veritable tradició festiva. El mestre Roure, que era el solsoní, tenia amistat amb un artesà fabricant de gegants i caps grossos, i va tenir la idea de fer desfilars gegants a Andorra. Així es decidí. Recordo les reunions on es tractava de quina hauria de ser la imatge que se'ls hauria de donar; què haurien de representar i amb quin nom és batejarien. És va creure que el millor, pensant que així s'andorranitzaven, era que representessin a Carlemany i a la vescomtessa de Castellbó, personatges decisius en la llegenda i la història nacional.

Ens dóna la impressió que tothom es va convèncer que d'aquesta forma es legalitzava el costum. És evident que no era una representació espontània del poble. De tal manera que s'ha de pertànyer a una associació determinada per ser portador dels gegants o de la seva comparsa. L'anomenada "Gresca gegantera".

Com sol passar en aquests casos de seguida va haver-hi imitadors. La parròquia de Sant Julià també s'inventà uns gegants. Aquests es varen inspirar en una llegenda local i prengueren el nom del Rei Moro i la Dama Blanca. De moment crec que es va parar aquí.

Un altre exemple: la sardana a Andorra no es coneixia. Cap als anys 30 alguns andorrans residents a Barcelona la varen veure ballar i alguns possiblement l'aprengueren. Però no seria fins cap als anys quaranta quan realment es començà a introduir.

És molt possible que influïren diverses circumstàncies. El fet d'haver-hi molts catalans residents a Andorra i que aquí es ballessin amb tota

llibertat enfront de les prohibicions que a Catalunya imposava el règim franquista i també cap als anys cinquanta, les ganes d'oferir un espectacle al turisme francès ansiós de veure ballar "dances típiques".

Recordo els vespres a l'estiu, el Ventura Armengol, conegut com a "mestre de ca l'Orelleta" que havia residit a Barcelona taral-larejant la música i ensenyant-les a ballar. Els nois se'n cansaven aviat. Les noies varen ser més constants. Pocs andorrans de la meua generació trobariem que sabessin ballar sardanes.

Amb el temps i gràcies a l'entusiasme del president de l'Agrupació sardanista de les Valls, el Sr. Pantebre, en un país que mai havia tingut orquestra, s'arribà a formar una cobla on ell tocava el flabiol i el tamborí.

Antigament, la nit de St. Joan era costum que la canalla i el jovent fessin córrer les falles. Consistia en encendre uns feixos de peles de beç (l'escorça) que prèviament s'havien fet "sapar" (arrencar) del tronc com a grans fulles de cartró i que s'enfilaven en un bastó de boix o filferro. Quan són seques cremen com a gasolina. Aquests feixos encesos es feien voltejar per damunt del cap tot corrent en llargues corrues pels carrers. Aquests, com que sols els il·luminava una bombeta escadussera en alguna cantonada solien ser foscos i això donava més espectacularitat. La bola de foc en bronzir al vent imposava i feia respecte.

El costum feia anys que s'havia perdut. Fa quatre o cinc anys que s'ha recuperat. Però ben entès, s'ha hagut d'adequar al temps actual.

Ara, arrencar l'escorça dels arbres seria considerat un atemptat ecològic i amb el que s'ha mermat el bosc entre fer carreteres i urbanitzacions ja no hi queden gaires beços al país.

Per tant, l'espectacle s'ha de fer amb boles de cotó impregnades d'un combustible. Abans el jovent tampoc portava cap vestimenta especial. La roba de cada dia que solia ser de pana, vellut, cotó o llana i alguna boina al cap era l'usual. Ara amb l'abillament amb teixits sintètics seria un veritable perill. Per això els fallaires es revesteixen amb capes i caputxes semblants a les que s'usen en llocs on els jocs de focs d'artifici són tradicionals i a correfocs, diables o feres mítiques com a la Patum de Berga on aquesta vestimenta és l'adient.

L'ús de la pela de beç i la participació espontània de la joventut s'ha acabat. Ara ha nascut un espectacle representat per una associació determinada: "Els fallaires d'Andorra la Vella".

Com podem veure l'espontaneïtat dels usos i costums es va canviant. S'ha de pertànyer a unes determinades associacions que s'encarreguen de les activitats escaients.

La introducció d'usos i costums totalment aliens a Andorra a fi d'omplir

pàgines de llibres costumistes fent-los passar com a autòctons pot arribar a extrems inaudits.

Un dels exemples més patent, n'hi ha d'altres, és una obra escrita per Ricard Fiter l'any 1967 que es titula "Un andorrà lluny del poble". L'autor es va servir del Costumari Català d'Amades per introduir tradicions, costums i usos pertanyents a altres llocs i pobles de Catalunya fent-los passar com a propis de les nostres Valls.

El que era encara més greu, és que una personalitat com el Pare Cebrià Baraut en el pròleg glossava els mèrits de l'obra. O no se l'havia llegit amb prou atenció o no coneixia prou bé el costumari d'Amades.

Tot això pot induir a greus errors, doncs altres escriptors o els lectors, tenint en compte la personalitat de l'autor i del prologador podrien donar per vàlides coses que no han tingut res a veure amb aquest país.

El plagi és evident. L'autor copia paraula per paraula Amades a qui no cita per cap banda. No és un cas únic, són molts els qui han copiat els usos i costums publicats per Amades i que eviten citar-lo fent veure que són fruit dels seus coneixements i vivències o de la seva investigació.

Però veiem uns exemples entre altres de l'obra de Fiter. Escriu Ricard Fiter que a Andorra:

"A partir del dia 27 de desembre dia de Sant Joan Evangelista, restaven cinc dies corresponents als darrers de l'any. Durant aquests dies que com és sabut, no formaven part en el calendari de cap mes i eren balders hom es lliurava a la folga i gresca".

Diu Amades:

"Dia 27 de desembre Sant Joan Evangelista. En el còmput antic del calendari, l'any acabava el dia d'ahir i restaven cinc dies que corresponien als darrers de l'any (...) No formaven part de cap mes i eren considerats com a sobers o balders. Durant aquests dies (...) hom es lliurava a fer folga i l'alegria".

No hi havia cap constància que a l'Andorra de tombant del segle XIX, que és quan es desenrotlla l'argument de l'obra de Fiter, estès arrelat aquest costum. I l'autor no ens cita d'on ha tret la informació.

Un altre exemple: Escriu Ricard Fiter referint-se a la parròquia de la Massana:

"Aquest dia preparació als Sants Innocents es feia una gran foguera a la plaça que s'encenia la vetlla i en la qual segons és costum, joves i vells s'anaven a escalfar mentre l'esmolet de l'escolà passava, per ordre de mossèn Moia, la bacina perquè tots fessin almoina".

Amades escriu:

"En molts indrets del Baix Vallès la vigília encenien una gran foguera a

la plaça. Era costum que els vells s'hi anessin a escalfar. Mentre durava la tertúlia a la vora del foc, l'obrer de l'altar de S. Joan passava amb la bacina i tots els de la vora del foc feien una almoïna”.

Com veiem aquí ja és la introducció d'un costum forà, propi del Baix Vallès, el que es posa a la parròquia andorrana de la Massana.

Això ens pot portar a acceptar usos i costums que no tenen res a veure amb l'Andorra d'abans que ens vol fer reviure l'autor.

Canviant de tema, en el món de les llegendes, sovinteja que l'autor que les transcriu no les ha sentides explicar realment per la gent del poble i que s'ha limitat a copiar-la d'un altre autor aportant-hi variacions per atribuir-se l'autoria original.

Un cas palès el teniu en la narració de la llegenda de la "Cova de la Ossa del Pui d'olivesa": l'escriptor Puigsalari en dona una versió en les "Llegendes d'Andorra" publicades per "Edicions Andorranes" i Montserrat Palau Martí, l'explica també en el seu llibre "Andorra" premi Maspons i Camarasa. Que l'un copia a l'altre és evident. Hi ha frases quasi bé iguals paraula per paraula en ambdós relats. L'estrany és que sembla que per fer-ne una versió diferent i original sols es diferenciï en què l'un mata l'ossa a cops de destal i l'altre a cops de porra.

Qui va copiar a qui? És difícil esbrinar-ho. Les dues obres estan publicades el mateix any 1966 i tampoc és això el que ens preocupa. L'important en tot cas és com la llegenda ens podria orientar sobre la manera usual de matar un ós i ara ens crea confusió.

En contrapartida hi ha obres que han fet aportacions importants per conèixer els nostres usos i costums. Un excel·lent exemple ens el dona la novel·la i millor encara la pel·lícula que s'hi va basar: "Andorra ou les hommes d'Arain" d'Isabelle Sandy. Novel·la costumista, escrita l'any 1923 i portada al cinema l'any 1940.

L'autora que residia a París, procedia d'un poblet de l'Ariège. Això segurament li va ajudar a copsar aquella Andorra ancestral, i va fer que la trama i els personatges estessin en consonància amb els usos i costums del país. Solament podria criticar-se-l'hi que en algun moment traspuï cert tipisme espanyol. Podria ser fruit de voler transmetre un exotisme o potser hi va tenir a veure la popularitat de l'òpera "Carmen" de Bizet, ja que l'andorrana de la novel·la també és cigarrera.

Com hem dit és una bona aportació que es veu millorada encara per la pel·lícula. Una bona part d'aquesta, sobretot els exteriors estan filmats directament a les valls andorranes i alguns dels personatges secundaris eren del país. L'Andorra que hi veiem és la de final dels anys trenta i és encara l'Andorra agrícola i ramadera.

Per a la gent que viu actualment a Andorra, seria tota una sorpresa veure el país de "les hommes d'Arain". Per a molts seria irreconeixible.

I posats al món del cinema, no podem cantar lloances d'una projecció que s'ha fet recentment per a la televisió catalana de la novel·la de Francesc Viadiu " Entre els torb i la Gestapo".

Deixant a part la versemblança d'algunes escenes de la novel·la, l'adaptació televisiva s'allunya molt de la realitat del país als anys cinquanta i dels seus usos i costums. Els qui la varen dirigir no coneixien gens aquella Andorra i es varen limitar a introduir-hi alguns elements típics de qualsevol lloc del Pirineu occidental català.

Fer-ne una crítica exhaustiva ara, seria impossible. Només donaré un parell d'exemples. L'acció fa actuar com a intermediària entre els membres de la cadena d'evasió una botiguera. M'han dit que la botiguera que surt al film correspon a un comerç existent al Pallars. Però l'incomprensible és que llueix un esplèndid rètol on es pot llegir "Estanc". Si alguna cosa no hi ha hagut mai a Andorra és un estanc. En un país on el cultiu del tabac i la seva manufactura ha estat totalment lliure sense cap classe de monopoli, posar aquest rètol de dimensions considerables en aquella botiga que vol representar Andorra, demostra un total desconeixement del país dels anys quaranta.

I tot i no referir-se tant als seus usos i costums directament també és ridícula la versió que es dóna de la duana i frontera francesa amb Andorra especialment en els anys de guerra que representa.

Al Pas de la Casa, en aquell temps hi havia solament dos refugis de fusta i un parell de barraques de pedra. L'única construcció important, era l'edifici de la Duana francesa. Era de pedra picada de granit i llosat de lloses, i de moderna arquitectura de muntanya. En la pel·lícula se supleix per una trista borda. I tampoc es poden canviar les sòlides barreres cilíndriques de ferro i contrapesos que tenia la Duana per un tros de cadena i un ganxo que es veu al film. La imatge que es dóna és totalment falsa i inadequada.

Aquesta pel·lícula quant a l'ambientació, no ajuda gens a transmetre el que era realment el país d'aquells anys.

Hi ha també alguns canvis importants que dificultaran el coneixement dels usos i costums de l'Andorra d'abans, dels anys seixanta del segle passat. Entre ells els ocasionats per la nova litúrgia post conciliar. La religió i l'església eren uns dels pilars on més se sustentava la vida dels antics andorrans. Amb els canvis han desaparegut els cants, les processons, les festes, els aplecs i els rituals quasi bé màgics que impregnaven les creences i les tradicions d'una cultura mil·lenària que s'està esborrant.

Hi podem afegir igualment molts usos i costums que les nostres autoritats han marginat potser de vegades per certa vergonya.

La tradició oral, ens ha conservat encara força el món llegendari. En canvi s'ha destruït o han desaparegut molts testimonis materials de la nostra cultura popular. Per això m'esgarrifa quan sento dir que no és necessari conservar íntegrament en el seu marc natural el patrimoni de Casa Rossell a Ordino.

En un país que no té grans fets d'armes ni de conquestes, ni biografies de grans homes, ni ha fet grans descobriments, per conèixer-ne la història es fa imprescindible conèixer els seus usos i costums.

Com diu l'autor del Manual Digest, obra magna escrita pel patrici andorrà Fiter i Rossell l'any 1748 en una de les seves màximes de bon govern:

"Conservarlas antigallas, tant se puga; perque encaraque algunas pareixen a primer vista rediculas, es perque no penetram be sa finesa".

Pere Canturri i Montanya
Historiador i exministre de Cultura

EL DRET ANDORRÀ

MANEL PUJADAS I DOMINGO

NOTES PER A UNA HISTÒRIA DEL DRET ANDORRÀ DEL SEGLE XX.

Sumari de la comunicació.

1. Una noció del dret.
 - 1.1. Dret i poder polític.
 - 1.2. El pensament jurídic idealista i ultrapositivista.
 - 1.3. Per una altra noció del dret.
2. Mètode d'anàlisi i d'exposició.
3. Una periodització històrica del dret andorrà del segle XX.
 - 3.1. La motivació de la determinació de les etapes.
 - 3.2. La qüestió de la prelació de les fonts del dret andorrà.
 - 3.3. El dret andorrà al segle XX fins a l'any 1922.
 - 3.4. El dret andorrà al segle XX des de 1922 fins a 1992.
 - 3.5. El dret andorrà al segle XX a partir de la Constitució.
4. Un debat sobre l'evolució del dret andorrà.
 - 4.1. Sobre la darrera raó política del dret andorrà.
 - 4.2. Sobre algunes de les principals llacunes del dret andorrà.

1. Una noció del dret.

1.1. Dret i poder polític.

Qualsevol reflexió sobre el dret vigent en una societat determinada haurà de ser necessàriament pluridimensional i polièdrica: haurà de tenir en compte el temps i el seu esdevenir històric; el territori directe i els confrontants on es produeix; els agents socials actius i passius, individualment considerats o com a grups associats, endògens i exògens; la tipologia de les relacions socials i culturals; els centres i les relacions de poder; els conflictes manifestes i latents. Les dimensions del món del dret són moltes, variades, infinites..., tantes com les que adopta una comunitat determinada en el temps i l'espai.

El Dret, l'Ordenament Jurídic, el Sistema Jurídic -aquí emprats com a sinònims- així, en majúscules, comprenen el conjunt de regles escrites i no positives i costumàries, vigents, antigues o modernes, que aspiren a organitzar, ordenar, regular, impulsar, orientar, àdhuc predeterminar i manipular, les relacions dels individus i dels grups socials -classes i capes socials de tot tipus, clans, tribus- de la societat concernida.

El dret és, doncs, -o acostuma o tendeix a ser-, la resultant normativa d'una comunitat en un precís moment. Podríem dir que el sistema jurídic és com la fotografia d'una societat en un moment determinat, però que com a fotografia que és resulta ser per definició incompleta perquè sempre és parcialment descriptiva i gairebé sempre apareix posteriorment a la manifestació del fenomen social expressat sistemàticament com a conflicte d'interessos i de relacions de poder en un cert moment i lloc històrics.

Poder que és essencialment polític però que troba la seva naturalesa i raó de ser en les seves arrels almenys en l'ordre social, en l'ordre econòmic, en l'ordre ideològic i cultural i, cada cop més, en l'ordre comunicacional; un ordre, aquest darrer, que sempre ha operat socialment i històricament, però potser mai com fins ara amb tanta autonomia, amb tanta diafanitat, amb tanta agressivitat, fins i tot podem dir, amb tanta prepotència -o abús de dret o abús de posició dominant, com diríem en termes jurídics.

Poder polític, en fi, que és canviant en les seves formes i fugisser quant als seus titulars. Un poder polític que intenten conservar els qui avui el detenen i que intenten conquerir els qui avui n'estan desposseïts.

Poder polític i ordre jurídic, per tant, són indissociables i l'un i l'altre s'emmirallen recíprocament, esdevenen el seu reflex mutu.

1.2. El pensament jurídic idealista i ultrapositivista.

Els prego que vulguin disculpar la inevitable simplificació d'aquest breu preludi -de la qual en sóc conscient, ai las!- que per a molts podrà ser un seguit d'obvietats, i que per aconseguir la seva dispensa els explico les raons que m'hi han empès. El que persegueixo és assolir la millor equidistància possible o, senzillament, el major allunyament de dos paranys en què recurrentment ha caigut el pensament jurídic: d'una banda, el de la concepció idealista del dret segons la qual seria un conjunt normatiu de construcció formal coherent en si i per si mateix, de fonaments més moralistes que sociològics i que seria apte per a qualsevol política o sistema polític -pensin, per exemple, en els insignes juristes del III Reich alemany que donaren els seu recolzament a aquell sistema jurídic pel sol fet de ser dret; i de l'altra, el de la concepció ultrapositivista del dret que veuria només en la norma escrita l'ordenació de les relacions socials, fora de la qual només hi hauria desordre i caos, amb fonaments igualment allunyats de la realitat social de cada comunitat i que respondria a la reducció de la política a la producció legislativa.

1.3. Per una altra noció del dret.

Fugint de les concepcions idealista i ultrapositivista del pensament jurídic clàssic i modern, la meva concepció del dret podria formular-se com el conjunt normatiu de matriu legislativa, costumària i jurisprudencial en permanent estat d'evolució i ontològicament associat a les distintes formes i estadis de l'estat democràtic. La resta de sistemes jurídics són, a parer meu, dret en formació.

En aquest marc "teòric" s'inscriu la meva reflexió sobre El dret andorrà que la Societat Andorrana de Ciències m'ha demanat que exposi en aquesta 15a Diada Andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu del 2002. Una reflexió en què em veig fent, haig de reconèixer-ho, un agosarat exercici acadèmic inèdit per a mi i que per dur-lo a terme no dispo dels instruments adients. Impúdic exercici que només me'l permeto des de la meva qualitat de jurista pràctic que, com ha dit Herrero de Miñón, aspira a ser jurisprudent -amb tots els inconvenients i alguns avantatges, sigui de la meva condició professional, sigui de la meva aspiració. Atrevit exercici que goso fer per si contribueix que l'ofici d'advocat sigui el del defensor dels drets, interessos i llibertats dels ciutadans, que intenta lluitar sistemàticament perquè el dret s'acosti a la justícia i la igualtat en un marc de llibertat; atreviment que em permeto per si contribueix a reequilibrar l'etern desequilibri entre ciutadà i estat, entre persona i institució, entre individu i societat.

2. Mètode d'anàlisi i d'exposició.

Per procedir a compendiar de manera comprimida i selectiva el dret andorrà del segle XX, em referiré al dret substantiu que ordena materialment les relacions individuals i socials en els quatre grans àmbits de desenvolupament de l'ordenament jurídic: el constitucional, el civil, el penal i l'administratiu. Però també forma part del dret, i per tant del dret andorrà, l'anomenat dret adjectiu o processal que ordena en el terreny jurisdiccional els mateixos àmbits del dret substantiu, és a dir, el constitucional, el civil, el penal i l'administratiu. Em referiré doncs a ambdós vessants del dret andorrà en el decurs del segle passat.

Exposaré un esbós de l'evolució del dret a les valls en aquest període per mitjà de l'enumeració -a manera de catàleg seleccionat i no exhaustiu- de les principals normes atorgades i promulgades pels òrgans legislatius legitimats abans i després de l'aprovació de la Constitució. I sobre aquesta base proposaré un debat sobre l'última ratio política, en el sentit noble del terme, que permeti avaluar-ne els encerts i les llacunes; unes llacunes que la societat andorrana, a parer meu, haurà d'omplir per l'impuls de totes les seves institucions -polítiques, judicials i socials.

3. Una periodització històrica del dret andorrà del segle XX.

3.1. La motivació de la determinació de les etapes.

Tota fixació d'etapes històriques pateix, certament, d'una alta dosi de discrecionalitat. Tanmateix, a efectes expositius potser sigui útil la que segueix:

a) una primera gran divisió entre abans i després de març de l'any 1993: el dret anterior a la Constitució i el dret posterior,

b) dins el dret anterior a la Constitució, divisió en dues grans etapes: el dret antic fins al 1922, i el dret modern que també designarem com el conjunt normatiu preparatori -o, segons es vulgui veure, de resistència- de la transformació constitucional, amb especial referència al lapse de temps de 1976 a 1992, i

c) dins el dret posterior a la Constitució, descripció de la producció normativa en els 4 grans àmbits de l'ordenament jurídic andorrà.

Noti's que no parlo de dret pre i postconstitucional, i no ho faig per les connotacions polítiques despectives que sol arrossegar aquesta diferenciació, segons les quals el dret anterior a la Constitució no seria democràtic i el posterior sí que ho seria. No comparteixo ni una ni altra tesi ja que abans de l'aprovació de la Carta Magna es van atorgar lleis que o

bé, en alguns casos, eren netament democràtiques, o bé que objectivament preparaven l'adveniment de l'estat de dret constitucional -el Codi de l'Administració, el Codi penal, la intervenció dels advocats en els tribunals, en són alguns exemples-; de la mateixa manera que després de l'aprovació de la Constitució s'han intentat aprovar lleis que la contradieien -la d'immigració o la de la nacionalitat, n'han estat els exemples més estridents.

Aquests fets il·lustren els motius pels quals discrepo tant del pensament jurídic idealista com de l'ultrapositivista, perquè una norma formalment ben construïda o legítimament aprovada per qui en té la facultat, no necessàriament reuneix tots els requisits de la noció del dret per la qual advoco.

De manera que, apriorismes polítics a banda, proposo la principal partició des de la Constitució del 14 de març de 1993. Tanmateix, he proposat subdividir la primera gran etapa en altres dues d'abans i després de l'any 1922, perquè aquesta data separa un període d'escassíssima producció legislativa però n'inicia un de nou de major entitat.

3.2. La qüestió de la prelación de les fonts del dret andorrà.

Aquest no és el moment per debatre sobre la controvertida i mai ben resolta qüestió de les fonts del dret andorrà i la seva prelación. Em limitaré a recordar que, abans de la Constitució, la doctrina menys discutida establerta pels tribunals andorrans les descrivia i ordenava com segueix: les lleis pàtries enteses com a dret positiu i escrit, els usos i costums i, en tot allò que no contradiguin ni les unes ni les altres, el dret romà, el dret canònic, el dret català antic fins al decret de Nova Planta de 1714, i el *ius commune* o dret de la recepció; tanmateix, hi ha un corrent d'opinió que manté que el costum preval sobre la llei que la contradigui.

Encara menys pacífica és l'opinió relativa a la jurisprudència -la doctrina constant dels tribunals de justícia sobre una determinada matèria- de la qual se'n discuteix o se li nega "tout court" la qualitat de font del dret andorrà, negant així tota transcendència jurídica a l'anomenada "justícia del cas concret" o "justícia del precedent". Tres fets cabdals antics i recents contradiuen, però, aquest corrent del nostre pensament jurídic -l'ultrapositivista, òbviament-: el primer, que gran part del procediment judicial civil ha estat bastit des de temps immemorial per la jurisprudència de jutges d'apel·lacions i dels tribunals superiors; el segon, que algunes disposicions de dret material, com la prescripció de les accions, està essent modificada substancialment des de 1995 per una doctrina unívoca, constant i pacífica de la Sala Civil del Tribunal Superior de Justícia

d'Andorra; finalment, el mateix Tribunal Constitucional està sotmès als seus propis precedents. (Són divertides dues idees de dos savis que és útil rememorar aquí al respecte d'aquesta polèmica: l'una, del primer president del Tribunal Superior de la Mitra d'Urgell, Carles Obiols i Taberner, quan deia que la jurisprudència "no és per si sola el dret però sí una pista per ajudar a trobar-lo". L'altra, d'Aristòtil, que deia una cosa semblant que les llacunes omplertes per la jurisprudència "és com si el legislador estigués present en el moment" de produir-se el cas concret que dóna lloc a la resolució judicial). Ho deixo aquí, en l'espera que el legislador -i no el jutgador- acabi per resoldre la qüestió.

L'aprovació de la Constitució ha vingut a resoldre almenys la fonamental qüestió del vèrtex de la piràmide de les fonts del dret andorrà, en definir-se com a norma suprema de l'ordenament jurídic i vinculant de tots els poders públics i els ciutadans.

3.3. El dret andorrà al segle XX fins a l'any 1922.

Encara que de passada, no podem no al·ludir a alguns antecedents del dret andorrà del segle XX. Ens referim, principalment, als costumaris constitucionals del segle XVIII, el Manual Digest i el Politar, així com a les normes processals civils i penals constituïdes per les Instructes als batlles de finals dels segles XVII i XVIII. Els costumaris foren les regles del joc internes -i també exteriors!- que han constituït una anella jurídica de la cadena que ha permès mantenir el perfil independent d'Andorra fins a connectar amb la Constitució i amb el decisiu ingrés d'Andorra a les Nacions Unides. I les Instructes constitueixen el precedent d'ordenació del procés judicial civil i penal, paral·lel i contemporani dels costumaris constitucionals. Igualment recordaré que a les acaballes del segle XIX el copríncep francès crea un tribunal superior que acabarà designant-se com Tribunal Superior d'Andorra a Perpinyà per conèixer en darrera instància de les sentències del jutge d'apel·lacions. La rèplica normativa del copríncep episcopal fou l'any 1905 amb la regulació del recurs de revisió de les sentències del jutge d'apel·lacions davant el que amb el temps es denominarà Tribunal Superior de la Mitra d'Urgell.

A l'alba del segle XX no és destacable cap normativa del dret substantiu en cap dels àmbits aleshores existents -que no incloïen òbviament el constitucional-, tret de les ordinacions periòdicament dictades del Consell General.

En canvi, el dret processal en l'àmbit civil experimenta importants avenços en el camí de les garanties per a les parts mitjançant la

consagració i respecte dels principis de rogació, de contradicció i audiència, d'oficialitat, d'impuls processal, de preclusió, de concentració i d'economia processals, i la regulació del dret al recurs d'apel·lació. Així cal destacar el període comprès entre el 1918 i el 1922 que els coprínceps, per mitjà dels seus veguers i el jutge d'apel·lacions reunits en Corts atorguen l'essència del procediment civil encara vigent avui dia per mitjà del Decret de citació a judici (1918) i dels decrets del procediment per l'administració de justícia en els procediments civils ordinaris, d'embargaments preventius i d'execució de sentències (tots de 1922). En el mateix període, el Consell General regula novament el Tribunal de Visures, avui desaparegut, per resoldre els conflictes sobre servituds entre predis veïns. En aquesta etapa la justícia penal era administrada pel Tribunal de Corts compost pels veguers dels dos coprínceps i el jutge d'apel·lacions nomenat pels coprínceps, sense intervenció d'advocats (ni de ministeri fiscal) i amb la participació de dos rahanadors que eren consellers generals amb funcions imprecises que tanmateix podrien semblar llunyanament les del jurat popular -que continua inexistent a Andorra. La justícia administrativa la dictaven els coprínceps per mitjà del seus delegats permanents pel procediment del recurs en queixa, tot menys un procés amb garanties pel justiciable.

La confusió institucional era la regla en aquest període: els coprínceps legisaven, asseguraven l'ordre públic al carrer i a les presons i impartien justícia; els veguers a l'interior del país i els delegats permanents des de l'exterior, n'eren els directes i actius representants i executors. La posició institucional del Consell General estava supeditada a la preminent dels coprínceps, i el mateix Consell participava de la confusió institucional en desenvolupar funcions legislatives i governatives a través de les juntes departamentals elegides d'entre els seus membres, en una divisió de funcions pròpies d'un govern; però no hi havia Govern. El cantonalisme parroquial era freqüent i el Consell General maldava per esdevenir una unitat institucional i per evitar convertir-se en una suma de delegacions parroquials.

Andorra disposava aleshores d'una economia agrària, d'una ínfima manufactura i d'un comerç incipient en els circuits públics -i també en els submergits; i era emissora d'emigració temporal o permanent. Andorra era un estat amb una independència a precari, si més no i especialment a ulls de certa doctrina política francesa, i encara estava lluny de l'estat de dret constitucional.

3.4. El dret andorrà al segle XX des de 1922 fins a 1992.

En el decurs d'aquests 70 anys el dret andorrà experimenta un notable desenvolupament en la normativa substantiva i en la processal. Es tracta d'un cos legislatiu prolífic que assoleix un ritme de progressió "geomètrica" a partir dels anys setanta i vuitanta.

Són encara els coprínceps els principals i gairebé únics legisladors per mitjà dels seus serveis -delegats permanents i veguers-, en tots els àmbits de l'ordenament, sempre amb la lògica exclusió de l'inexistent àmbit constitucional, tant en el dret material com en el procedimental.

En el dret material subratllaré les regulacions del dret al sufragi universal i sistema electoral (1933, 1941 i 1985), de la nacionalitat (1939 i 1977), de les suspensions de pagaments i fallides (1969), de la majoria d'edat política als 21 anys (1971), dels drets d'autor (1971), de l'assegurança obligatòria d'automòbils (1973), del contracte de treball (1974), dels drets civils de la dona casada (1975), de la reforma política amb la creació del Govern (anomenat Consell Executiu) (1981), dels drets de la persona amb incorporació al dret andorrà de la Declaració universal dels drets humans de les Nacions Unides (1989), del servei de policia (1989), de les armes (1989), del Codi de l'Administració (1989), del dret de reforma de les successions (1989), del Codi penal (1990) i de la caça (1991).

En el dret procedimental destacaré les regulacions dels desnonaments en els arrendaments urbans i rústics (1968), del procediment civil abreujat (1968), del procediment penal (1972, 1976 i 1989), del Tribunal Superior de la Mitra d'Urgell (1974), del procediment laboral (1974), del ministeri fiscal, del jutge d'apel·lacions i dels advocats (1975), del Col·legi d'Advocats (1982), de l'adaptació i l'actualització de les lleis del procediment civil (1986) i de la jurisdicció administrativa i fiscal (1989).

Dictades pel Consell General, destacaré, a més de les ordinacions regularment aprovades, les regulacions sobre els medicaments (1977), de les professions liberals (1977), per la creació del Butlletí Oficial del Principat d'Andorra. BOPA (1983 i 1989), de les societats mercantils (1983) i de la protecció del consumidor (1985) i la proposta de reforma del dret de successions (1989).

L'ordenament jurídic andorrà va anar prenent consistència en aquestes darreries del segle XX però d'una manera certament desordenada que semblaria respondre a pulsions de resposta a necessitats concretes de cada moment i no pas a un programa preordenat, almenys en l'àmbit civil (i mercantil) i en el terreny politicoinstitucional.

Perquè, en efecte, en els àmbits administratiu i penal els respectius esforços codificadors del 1989 i del 1990 de la llei material (el codi de

l'administració i el penal) i de la llei processal (la llei de la jurisdicció administrativa i fiscal i el codi de procediment penal), tot i tractar-se encara de normes atorgades i no de normes aprovades pel legislador democràticament elegit, obren serioses i esperançadores perspectives de submissió al principi de legalitat dels tribunals penals i de totes les administracions públiques i inicien les reformes garantistes en interès dels ciutadans enfront els poders públics, equilibrant-ne mínimament la fins aleshores molt desigual relació de forces; un i altre àmbit resulta reforçat amb la posada en marxa efectiva del BOPA el 1989 -per decrets dels veguers i del cap de govern separats però idèntics en el seu article únic i adoptats el mateix dia 17 de gener- en aplicació del principi de publicitat de la llei. La normativa aprovada és de tal calibre que de ben segur ja respon a l'impuls constitucionalista que recorre el Principat, almenys en una part de la classe política que, amb la incorporació dels coprínceps, serà decisiva en un breu lapse de temps.

Per la seva banda, l'àmbit civil segueix desenvolupant-se en la línia regulada des dels anys vint en el terreny processal, però es manté estancat en el del dret material que, però, troba en la jurisprudència del jutge d'apel·lacions i dels tribunals superiors un cos de doctrina que permet en la pràctica resoldre de manera relativament satisfactòria els conflictes interpersonals aplicant els drets drets supletoris -dret romà, dret canònic, dret comú de la recepció i el dret català anterior al decret de Nova Planta- en defecte de lleis pàtries i d'usos i costums. I quant a l'ordre politico-institucional, la reforma del 1981 vehicula des del Govern i del Consell General -o, segons es miri, des del Consell General i del Govern- les demandes de constitucionalització del país.

Andorra s'ha modernitzat acceleradament en una economia cada dia més pròpia d'una societat de serveis, i l'agricultura i la indústria tradicionals regredeixen, excepte la de la construcció i la del turisme que esdevenen puntals del sistema. Ha passat a ser una societat de recepció d'immigració i ha experimentat un creixement de població espectacular. Podríem dir, en fi, que la revolució econòmica empeny vers la revolució política democràtica: Andorra està ja a punt per començar l'edifici de l'estat de dret constitucional.

3.5. El dret andorrà al segle XX a partir de la Constitució.

El marc constitucional de l'ordenament jurídic andorrà està compost per la pròpia Constitució. Però també el componen, en la meua opinió sens dubte panconstitucionalista, els tractats i normes internacionals als quals Andorra s'ha adherit, que garanteixen la independència de l'estat andorrà i els drets i

llibertats ciutadanes: la Carta de les Nacions Unides de 1947 i l'instrument d'acceptació de les seves obligacions, la Declaració universal dels drets humans adoptada per les Nacions Unides el 1948 i la Convenció per a la salvaguarda dels drets humans i de les llibertats fonamentals adoptada pel Consell d'Europa el 1950 amb els protocols adherits pel Principat.

Sintèticament diré que aquest quadre normatiu constitucional ordena l'estat democràtic i social de dret, el contingut del qual vincula tots els poders públics i els ciutadans. Garanteix els principis de legalitat, de jerarquia, de publicitat de les normes jurídiques, de no retroactivitat de les lleis restrictives de drets individuals, de seguretat jurídica, de responsabilitat dels poders públics i d'interdicció de tota arbitrarietat, del principi de la dignitat humana i d'igualtat davant la llei. Proclama i protegeix els drets fonamentals de la persona i les llibertats públiques i assegura els sistema de garanties dels dits drets i llibertats -pels tribunals ordinaris mitjançant un procés urgent i preferent, i pel tribunal constitucional mitjançant el recurs d'empara-. Regula les institucions de l'estat: els coprínceps, el Consell General, el Govern i el sistema judicial. Determina l'estructura territorial del Principat i preveu els mecanismes per a la reforma constitucional.

Institueix el Tribunal Constitucional com a intèrpret suprem de la Constitució; i la Cort Internacional de Justícia i el Tribunal Europeu de Drets Humans, completen la jurisdicció d'aquest ordre constitucional.

A partir de setembre de 1993 l'aprovació i promulgació de la Constitució va desfermar un poderós procés legislatiu -ara ja legitimat democràticament per la seva adopció pel Consell General- assolint un primer resultat transcendent consistent a fixar el concret marc d'ordenació de les institucions polítiques i jurisdiccionals: Tribunal Constitucional, Administració de Justícia, sistema electoral i de referèndum, Consell General, relacions amb França i Espanya, estatut del copríncep episcopal, Administració general, comuns i transitòria adaptació a la nova denominació dels processos judicials. S'introdueix la figura del Raonador del ciutadà, institució no prevista per la Constitució. I s'estableixen les bases per a l'ordenació de sectors i activitats estratègiques com el sistema educatiu, el sistema tributari i el sistema financer. Tot un programa per al legislador que en el decurs del temps sembla haver-se anat desinflant, perdut en un notable desordre i manca de prioritats i en la inanitat de la manca de regulació "tout court".

Perquè, en efecte, en l'àmbit del dret material civil són objecte de regulació, d'una banda, el notariat i, de l'altra, el matrimoni, la propietat intel·lectual en les seves variants, l'adopció, el registre civil i els

arrendaments urbans, instituts tots ells també regulats en els seus respectius procediments jurisdiccionals. En l'àmbit del dret material penal s'introdueixen principalment els delictes relacionats amb el contraban de matèries sensibles -entengui's tabac- i amb el blanqueig de diners i valors procedents de la delinqüència internacional. I en l'àmbit del dret material administratiu l'expansió és notable quantitativament i significativa qualitativament en especial en matèria d'expropiació forçosa, de finances públiques i de contractació pública.

En l'àmbit comú a tots els procediments judicials, Andorra s'adhereix al conveni internacional de la postil·la i s'introdueixen les taxes judicials. Es produeix una modificació substancial en l'àmbit processal constitucional amb l'accés directe dels justiciables al recurs d'empara constitucional suprimint així el filtre del ministeri fiscal que inicialment s'havia establert. La resta de la normativa processal d'aquest període és d'índole gairebé exclusivament penal, destacant la nova regulació del ministeri fiscal; la consideració de cooperadors de l'administració de justícia a la policia judicial, els advocats i els procuradors dels tribunals; la regulació de l'assistència lletrada al detingut davant la policia i davant la Batllia i del benefici de la justícia gratuïta en l'àmbit penal; la regulació de l'extradició; la jurisdicció penal de menors; el nou codi de procediment penal; la cooperació penal internacional i de lluita contra el blanqueig de diners i valors productes de la delinqüència internacional; l'adhesió al conveni internacional de trasllat de persones condemnades.

El gran oblidat continua essent el dret material civil i fins i tot la compilació del dret processal d'aquest mateix àmbit civil, tant prolífic en l'àrea penal i menys freqüent però prou suficient en l'administrativa.

4. Un debat sobre l'evolució del dret andorrà.

4.1. Sobre la darrera raó política del dret andorrà.

Suggereixo algunes proposicions que podrien donar algunes claus d'interpretació del procés legislatiu andorrà:

- a) supervivència d'un dret civil de matriu social agrària,
- b) interès de legislar per mitjà de lleis civils especials,
- c) mantenir els anomenats drets supletoris com a vigents i sense ni tan sols compilar-los per mantenir la imprecisió causada per la seva enormitat, dispersió i freqüent contradicció,
- d) conservar la vella idea de legislar poc i deixar que els tribunals decideixin discrecionalment (sense una neta delimitació amb l'arbitrarietat),

- e) privilegiar el procediment sobre la substantivitat del dret,
- f) deixar que el curs de les coses judicials conduïdes pels magistrats i fiscals espanyols i francesos, vagin filtrant amb naturalitat imperceptible els drets forans,
- g) respondre legislativament només a les pulsions de l'entorn exterior del Principat: països veïns, Unió Europea, OCDE,
- h) privilegiar la seguretat sobre la llibertat i, per tant, la legislació penal i tot el seu entorn jurídic.
- i) etcètera.

4.2. Sobre les principals llacunes del dret andorrà actual.

La més important en la meua opinió és la llacuna relativa a l'àmbit civil material i processal; en el material, per repugnar a la seguretat jurídica la dispersió actual -sobre temes tan transcendents com la persona, obligacions i contractes, drets reals, família, successions, etc.- o simplement per la inexistència de regulació a causa de l'exigüitat normativa -societats mercantils, per exemple. Sembla urgent també en aquest àmbit, la determinació de regles principals de l'anomenat dret internacional privat. En tot cas caldrà obrir amb força el debat sobre la codificació, la compilació, la recopilació, en fi, sobre totes les fórmules possibles de politar -agregat de lleis- que posin per davant l'ordenament jurídic congruent i no les lleis civils d'oportunitat.

Seguidament, la regulació específica dels drets i llibertats protegits pel títols II de la Constitució, que deu anys més tard de la seva aprovació continuen orfes de concreció. I en aquest àmbit constitucional, l'ampliació del recurs d'empara a altres supòsits i l'extensió del dret de vot a tots els residents estrangers amb un cert arrelament temporal almenys en les conteses electorals comunals.

Revesteix la mateixa importància tota la nova regulació laboral en la contractació i les condicions de treball i de seguretat, i la relativa a la seguretat social.

En fi, sembla també imprescindible un codi penal modern amb legitimitat democràtica, tot i els temors lògics i previsibles del seu notable enduriment, si tenim en compte el precedent del darrer codi de procediment penal promulgat l'any 1998.

I en l'ordre processal comú a les tres jurisdiccions ordinàries, convé obrir igualment amb força el debat sobre la cassació, sobre si és o no pertinent, possible i necessària; si és o no suficient un recurs d'apel·lació per resoldre les controvèrsies judicials en supòsits taxats i de resolucions contradictòries; si el control de legalitat ordinària exclusiu i especialitzat no

és cada cop més necessari en una comunitat complexa com l'andorrana; si la cassació no estalviaria un munt d'afers que avui només troben sortida d'impugnació en via constitucional; si una doctrina cassacional no seria l'estri unificador d'aplicació del dret material i, alhora, el seu impulsor per evitar la invasió de competències que avui comença a produir-se entre jutjador i legislador. Tot això ens duu, òbviament, a replantejar el paper de la jurisprudència en les fonts del dret i la seva prelación.

Andorra la Vella i Biniali de Menorca, agost del 2002.

Manuel M. Pujadas i Domingo

Advocat i exdegà del Col·legi d'Advocats d'Andorra

LA BANCA, UNA REALITAT DE PROP DE 70 ANYS

MANEL CERQUEDA I DONADEU

Breu història de la banca andorrana

Marc històric

Introducció

L'activitat financera d'Andorra és pròpia del segle XX i ha anat lligada al procés de terciarització de l'economia nacional. És a la dècada dels anys trenta quan es fonamenten les bases que propicien l'entrada de l'economia andorrana en un procés d'expansió sense precedents històrics. La construcció d'una central hidroelèctrica i d'una xarxa de carreteres, juntament amb la instal·lació del Banc Agrícola i Comercial d'Andorra es van constituir en requisits necessaris per assolir el canvi socioeconòmic de la segona meitat del segle XX.

És de preveure que, tant a finals del segle XIX com a començament del segle XX, l'ús dels diners encara no s'havia generalitzat i, segurament, es limitava a les compres efectuades a l'estranger. Els diners circulaven poc i en les transaccions s'intercanviaven serveis i relacions personals. A part que la circulació monetària era escassa, es tendia a guardar els diners gelosament, com era típic d'una societat pagesa que tendia a minimitzar riscos.

El comerç del bestiar i els productes derivats exigien diners i crèdits: els diners eren necessaris perquè l'intercanvi es produís i els crèdits fins que es produïa. Els prestadors, que no solien tenir caràcter professional, eren persones solvents davant la comunitat i considerades fins i tot benefactores. Generalment cobraven els interessos en espècie o mitjançant prestacions

personals. Els diners es transformaven en bestiar, terres (vendes a carta de gràcia), animals de corral; en definitiva, en aquells productes propis d'un entorn agrícola i ramader. Els serveis socials, com el metge o el farmacèutic, segurament es devien pagar en espècie. Si ens endinsem en èpoques medievals, una de les entitats de préstec hipotecari més important havia estat la mateixa església.

En aquesta època, els ciutadans andorrans van establir unes relacions basades en una economia d'intercanvi en espècie a dins del país a causa de la quasi inexistent circulació monetària, però alhora, com que eren actius comerciants que acudien regularment a les fires catalanes per realitzar els intercanvis comercials necessaris per a la subsistència del país, van començar a necessitar diners en efectiu. Aquests intercanvis exteriors, a partir del moment en què la modernització de les estructures econòmiques i administratives eliminen progressivament altres formes de pagament, exigiran diners en efectiu.

Fins a la creació d'un banc nacional, l'entitat financera més propera a Andorra estava a la Seu d'Urgell, on es trobaven instal·lats dos petits bancs, fet que limitava la capacitat econòmica nacional. En aquesta entitat, fins i tot el Consell General, al voltant dels anys trenta, tenia llibretes obertes. Enviar diners fora era complicat, especialment a França, ja que en ocasions exigia anar a peu des de Soldeu. Una cosa tan simple com pagar les importacions es complicava molt.

La necessitat d'una banca andorrana ja es deixa sentir a finals del segle XIX, quan el Consell negocia possibles concessions a canvi d'un permís bancari, entre d'altres contrapartides.

Dècada dels anys trenta

Les autoritzacions bancàries de l'inici del segle XX van estretament lligades a concessions sobre els recursos naturals del país. Així, el 18 d'abril de 1929, segons consta en les Actes del Consell General, s'atorga una concessió d'exclusiva bancària als senyors André Boussac i Llorenç Gómez Quintero. Prèviament, en data 27 de març del mateix any, s'havia atorgat una concessió sobre els salts d'aigua als esmentats concessionaris que, en data 5 de març de 1930, es constitueixen, davant notari, en una societat anònima anomenada FHASA. El 5 de setembre de 1929 el copríncep episcopal aprova el contracte de concessió a favor dels senyors Boussac i Gómez Quintero. Els estatuts de la societat anònima FHASA són aprovats pel copríncep francès el 19 de juny de 1930 i pel copríncep episcopal el 24 de juliol del mateix any.

La primera disposició referent a una concessió bancària, durant el segle XX, data del 27 de setembre de 1928. Una societat, anomenada Companyia d'Andorra, va obtenir una concessió del Consell sobre un ventall molt ampli d'hipotètics recursos nacionals, amb una menció especial dels salts d'aigua i d'una exclusiva bancària. L'Administració contemplava el supòsit que els concessionaris poguessin renunciar a l'exclusiva bancària i, en aquest cas, el Consell es reservava imposar, durant un període de 25 anys, un impost del 5% a qualsevol altre banc que s'instal·lés al país, quedant la meitat de l'import a favor del Consell i l'altra meitat a favor dels concessionaris. S'estipulava que qualsevol altre banc que s'instal·lés a Andorra havia d'abonar el 5% de les operacions bancàries en concepte d'impost, a repartir a parts iguals entre el Consell i el concessionari.

Cal esperar l'any 1930 per veure el naixement del primer banc andorrà, íntimament lligat al procés de canvi que tot just s'acaba d'iniciar amb la instal·lació de FHASA. El 30 de desembre de 1930, el meu pare -Manel Cerqueda i Escaler- funda, juntament amb d'altres accionistes, el Banc Agrícola i Comercial SA, del qual en va ser el primer director general. Els objectius que es perseguien amb aquesta aventura empresarial eren ajudar al sector agrícola i ramader del país així com gestionar les nòmines i els estalvis dels primers immigrants vinguts a Andorra per treballar a les infraestructures de FHASA.

Recordo sovint les reflexions que ens feia el meu pare sobre els primers anys de la banca a Andorra. Ell era un home emprenedor que va voler deixar l'agricultura i la ramaderia, el negoci familiar, i va orientar-se al comerç. De molt jove ja havia creat oficines de comerç internacional a Milà, Casablanca i Andorra, i la seva participació en la creació del Banc Agrícola i Comercial d'Andorra va ser un pas més en la seva visió de negoci.

Andorra era, aleshores, un país pobre. Hi havia dificultats econòmiques reals que moltes vegades feien que una bona part de la població visqués en el llindar de la pobresa. Calia un revulsiu i en aquella època FHASA, per un costat, i Banc Agrícola, per un altre, van contribuir de manera decisiva a la modernització i projecció del país

L'entitat s'ubica, inicialment, a la localitat de Sant Julià de Lòria, per la seva proximitat a la frontera espanyola, i, posteriorment, es trasllada a la Plaça Rebés d'Andorra la Vella. Tinc records inesborrables de la meva infantesa en què el Banc i l'escola -els dos a la plaça- són un constant referent, amb anada i vinguda d'un a l'altre, on encara veig el meu pare al front del banc i els entranyables Senyoreta Arana i Senyor Boix a l'escola.

Per aquells anys, l'activitat bancària va impregnar el mercat nacional, que agraeix el fet de no haver de desplaçar-se fora per dipositar els seus

estalvis. Bona prova d'aquesta favorable acollida és que al cap de pocs anys, concretament al juny de 1935, s'instal·la una nova entitat al país, la Caixa d'Estalvis i Pensions per a la Velleja, a l'antiga casa Guillemó d'Andorra la Vella. El Banc Agrícola tenia concedit l'exclusivitat bancària i a la Caixa només se l'autoritza per a comptes d'estalvi, però amb el decurs del temps amplia les seves actuacions.

Dècada dels anys quaranta i cinquanta

L'any 1951 una disposició del Consell General acorda suprimir "total i íntegrament l'impost que existia damunt les operacions bancàries". Per aquelles dates s'estava elaborant un reglament del règim bancari, que mai va arribar a ser publicat. La derogació de tots els impostos vigents sobre les operacions bancàries, que implícitament comportava la liberalització de la banca, va coincidir amb un període d'auge del sector i amb la proliferació de noves entitats bancàries, algunes de les quals es van crear sobre la base d'oficines de canvi i, fins i tot, d'agències de viatges.

Pel que fa al tema impositiu l'Agrícola estava exempt d'impostos i, fins i tot, se li havia atorgat la capacitat de recaptar els impostos que altres bancs haguessin de pagar. De totes formes, en aquestes èpoques no tinc cap constància que es recaptés alguna mena d'impost, malgrat les disposicions del Consell General.

En aquesta època florida dels anys cinquanta, neix el Crèdit Andorrà, que va ser fundat l'any 1949 però inicia les activitats dos anys després, i la Banca Mora, que va ser fundada l'any 1952 i va iniciar l'activitat a la localitat d'Escaldes. Quatre anys més tard, el 21 d'abril de 1956, es funda la Banca Reig. Un any després ho fa Societat de Banca Andorrana (SOBANCA). Aquesta darrera entitat va fer fallida l'any 1968. L'entitat es va dissoldre i les responsabilitats van ser assumides per la resta de bancs del país, cosa que constitueix un exemple sense precedents internacionals d'estabilitat del sector financer que, fins i tot avui, és citat per l'agència de qualificació internacional FITCH-IBCA quan parla de la solvència i estabilitat del sistema financer andorrà.

L'any 1958 es constitueixen altres dues entitats bancàries, Banca Cassany Societat Anònima, i Banca Coma Societat Limitada.

Durant els anys cinquanta, els coprínceps desitgen regular la professió de banquer i ho fan saber al síndic a través dels seus representants en territori andorrà. Demanen que no s'aprovi cap nova entitat bancària mentre no es reguli legalment la professió i, finalment l'any 1957, els coprínceps prohibeixen de manera expressa la creació de noves entitats bancàries

mentre no s'adopti la reglamentació adequada.

L'activitat bancària andorrana no va estar exempta de problemes en aquella època. La inestabilitat política a Espanya i l'estrict control de canvis establert en plena dictadura fomentava l'interès de les classes acomodades per evadir capitals d'un sistema tan rígid com era l'espanyol d'aquells anys. Molts industrials necessitaven tenir diner disponible fora del país per recolzar la seva activitat. Són anys de moltes pressions que culminaran amb la decisió de les autoritats espanyoles de tancar la frontera hispanoandorrana, temporalment, per forçar l'administració andorrana a adoptar mesures que evitessin l'entrada de capitals.

La pressió espanyola es plasma en un Avís del Consell General, del mes d'abril de 1959, que limita l'actuació del sector financer. Entre altres punts, destaca la prohibició d'obrir comptes a nom de persones no residents al país i l'obligació de cancel·lar aquells comptes de persones no residents. Tanmateix, s'ordena als establiments bancaris del país que presentin una declaració firmada del nom dels accionistes i la respectiva participació al capital social de l'empresa bancària.

Dècada dels anys seixanta i setanta

L'any 1960 les mateixes entitats financeres veuen la necessitat de crear l'Agrupació de Bancs Andorrans (ABA), davant la inexistència d'un banc central. Aquest organisme ha servit durant molt temps al sector bancari per establir mesures d'autoregulació en els camps més diversos (riscos, publicitat, deontologia, prevenció de blanqueig, etc.) de voluntari compliment. En la pràctica, totes les entitats han respectat al màxim les disposicions emanades de l'ABA per potenciar el prestigi del sector. Amb el decurs del temps, l'ABA s'ha mostrat com un dels principals encerts del sector i ha contribuït decididament a la seva consolidació i respecte internacionals.

Avui dia, dins un entorn molt més reglamentat, l'Agrupació té, igual que en la majoria de països desenvolupats, un paper de cos professional per dictar les normes deontològiques de la professió, d'interlocutor amb les autoritats i d'organisme d'obligada afiliació per a tots els bancs que operen a Andorra.

Durant la dècada dels anys setanta, els coprínceps, molt més intervencionistes que el Consell en temes bancaris, ratifiquen la decisió de 1957 de no aprovar noves entitats bancàries. Igualment assenyalen, de manera expressa, la prohibició de transferir l'autorització de Sobanca i l'execució o transferència de qualsevol altra autorització que hagués estat

concedida pel Consell i no hagués estat utilitzada.

L'any 1970, la Banca Coma, entitat constituïda el 1958, es transforma en Banc Internacional. Posteriorment, l'any 1974, el Banc Internacional adquireix les accions de la Banca Mora.

Dècada dels anys vuitanta i noranta

Durant els anys vuitanta, les autoritats andorranes són cada vegada més sensibles a la necessitat de crear una entitat reguladora del sector financer que, al mateix temps, pugui gestionar els recursos de l'administració. Finalment, l'any 1989, es va crear l'Institut Nacional Andorrà de Finances (INAF) com a òrgan tècnic executiu de l'autoritat financera que controla les actuacions de les diverses entitats financeres.

L'aprovació de la Constitució condiona una readaptació legal de totes les estructures socials. Dins el marc constitucional, el sector financer també es reestructura i l'ABA assoleix personalitat jurídica pròpia l'any 1993. Aquest mateix any s'aprova la Llei d'ordenació del sistema financer, amb l'objectiu d'establir un marc estructural i operatiu de les entitats financeres. Aquesta Llei marca la base legal per a l'obertura del sector bancari.

La Banca Cassany, l'any 1994, canvia la denominació per Banca Privada d'Andorra, SA (BPA).

L'any 1994 s'aprova la Llei de regulació del coeficient d'inversions obligatòries i s'estableix, per a les entitats bancàries, un coeficient d'inversió que s'ha de cobrir amb fons públics, fins al 4% del total de recursos dels clients.

Una de les característiques del sistema financer andorrà és el compliment del secret bancari. Segons la Llei de 1995, ampliada i completada el 2001, les entitats bancàries únicament podran aixecar-lo davant les sospites que alguna operació pugui estar relacionada amb els delictes de tràfic de drogues, tràfic d'armes, segrest o terrorisme. La vulneració del deure de mantenir el secret bancari passa a estar sancionada amb fortes multes i fins i tot privació de llibertat. Andorra, com així han reconegut organismes de tot el món, ha demostrat com es pot compaginar l'existència d'un secret bancari estricte amb la col·laboració amb la justícia, per evitar que el país es converteixi en un centre internacional on la delinqüència hi pugui trobar oportunitats.

L'1 d'agost de 1997 la Caixa d'Estalvis i Pensions per a la Velleja, a fi de regularitzar la seva peculiar situació que algun polític havia qualificat públicament d'al·legal, 62 anys després de la seva instal·lació al Principat, es constitueix en la societat anònima CaixaBank, amb l'objectiu de

continuar l'activitat pròpia del negoci bancari i amb un termini fins a l'any 2011 per adequar la seva situació actual (100% propietat de la catalana Caixa de Pensions) a la legislació vigent en el moment d'acabament del termini (avui podria tenir fins a un 51% del capital).

L'obertura del sector bancari, seguint els principis constitucionals, ha tingut escassa repercussió i tan sols una nova entitat s'ha instal·lat al país. Possiblement, el fet que el mercat financer andorrà es trobi ben consolidat i que els serveis que s'ofereixin al país siguin amplis i competitius amb preu i servei ha disminuït l'al·licient per als nous inversors. L'1 de setembre de 1999 el Banc de Sabadell va rebre llicència definitiva per establir-se al Principat. Va iniciar la seva activitat durant el primer trimestre de 2000.

Encara que amb una altra activitat limitada, cal fer també esment de les caixes postals que depenen de les respectives administracions de correus francès i espanyol, amb un estatus molt especial i amb una presència efectiva dins del país gairebé testimonial.

En aquest breu recorregut per la història del sistema bancari andorrà m'agradaria fer una menció especial a l'estiu de 2001 en què s'assoleix una fita històrica en la història del sector financer andorrà per la creació d'un nou holding financer: el Grup Agricol Reig, avui Andbanc, que compta amb una posició privilegiada dins del sector, essent una de les entitats líders i amb uns dipòsits superiors als 5.000 milions d'euros, unes inversions per sobre dels 700 milions d'euros i un capital superior als 300 milions d'euros. És la primera oferta bancària del país, amb un capital totalment andorrà i amb una clara voluntat de creixement, dins i fora de les fronteres nacionals, per constituir-se en una oferta de banca global que, des d'Andorra, doni servei a clients d'arreu del món. Cada cop és més evident que Andorra s'ha d'obrir al món.

Avui Andbanc Grup Agricol Reig, és una realitat amb una quota de mercat del 25% i que contribueix de manera decidida, juntament amb la resta del sector bancari nacional, a donar una imatge d'Andorra cada dia més moderna i preparada, capaç de competir en tots els mercats i que, malgrat tots els canvis, conserva les arrels d'aquell llunyà 1930 en què el meu pare feia realitat un projecte que havia de permetre a Andorra avançar cap a la modernitat i contribuir al seu desenvolupament.

Manel Cerqueda i Donadeu
President d'Andbanc Grup Agricol Reig

EL COPRINCIPAT EN EL TRANCURS DELS ANYS

NEMESI MARQUÈS I OSTE

L'objectiu de la meua aportació al conjunt de reflexions que, des del terreny de diverses disciplines, s'expressen en el marc d'aquesta diada andorrana de la universitat d'estiu de Prada, no vol ser ni una reiteració de les grans línies de la història del Principat, ja prou conegudes, ni implica cap consideració radicalment nova dels diversos estudis de la història andorrana, vinculada a la institució del coprincipat.

LA BIBLIOGRAFIA MÉS RECENT

Vull portar a aquesta col·lació acadèmica tot un conjunt d'estudis, documents, publicacions, etc. que, apareguts en les darreres dècades, il·luminen esplendorosament alguns estadis en l'evolució històrica del Principat i de les seves institucions bàsiques.

És obligat referir-se en primer lloc a la Societat Cultural Urgel·litana i a la seva prestigiosa publicació anyal "Urgellia", a comptar des del 1978, l'equip de recerca de la qual ha procedit a buidar arxius medievals, sobretot del Bisbat i del Capítol d'Urgell, en lletra impresa. Pel que concerneix a Andorra el P. Cebrià Baraut ha dut a terme la publicació de la integritat de cadascun dels documents i n'ha fet una anàlisi històrica i institucional. L'esforç, genuïnament benedictí, del P. Cebrià Baraut es traduí en diversos articles publicats a "Urgellia"¹ i que ell ha integrat posteriorment en dos volums de l'obra intitulada "Cartulari de les Valls d'Andorra. Segles IX- XIII"². Per a la comprensió dels orígens andorrans cal fer esment també de l'estudi del P. Cebrià Baraut sobre la intervenció de Carlemany en el litigi per l'adopcionisme del bisbe Feliu d'Urgell i les

seves conseqüències religioses i culturals³. Els documents continguts en aquestes publicacions han empès a altres estudiosos a aprofundir en alguns aspectes puntuals de l'evolució de les institucions andorranes, com és ara sobre la significació de la butlla del Papa Silvestre II del 1001⁴.

Un altre estadi de la història i de l'evolució de les institucions andorranes no suficientment estudiat és el segle XIX, sobretot la seva segona part. Es tracta d'un període particularment convuls a l'interior del país i altament significatiu pels reflexes que els esdeveniments domèstics provocaren a l'exterior, sobretot en els dos estats veïns. Per a la comprensió d'aquest període són una eina imprescindible els documents dels arxius dels estats veïns i del Vaticà. Comença ja a aparèixer algun estudi sòlidament fundat en les fonts documentals esmentades⁵.

Les darreres recerques, que porto a col·lació, il·luminen dos estadis de la història i de l'evolució de les institucions andorranes: els seus orígens i una època propera a l'actual, en la que s'expressa l'antítesi andorrana, la qual amenaça amb l'acabament d'Andorra com a entitat política diferenciada en el seu context geopolític.

ELS ORÍGENS

Els orígens de les institucions públiques d'Andorra diferenciades de les del seu entorn cal situar-los en l'època carolíngia, que marca a Catalunya l'inici de l'edat mitjana.

L'acció de l'imperi carolíngi en els seus inicis recau a Catalunya molt directament sobre el Bisbat d'Urgell a causa de l'heretgia adopcionista protagonitzada pels bisbes Elipand de Toledo i Feliu d'Urgell: penetració de la cultura carolíngia, que se substitueix a la visigòtica, i capgirament vers el nord i centre d'Europa en tots els ordres.

Desestimada comunament la teoria de la carta de poblament, Andorra s'entén estructurada, fins a final del segle X, en el marc de l'imperi carolíngi i de la Catalunya comtal: un territori del comtat d'Urgell sota la sobirania dels reis francs.

El primer element diferenciador apareix amb el naixement del senyoriu del bisbe d'Urgell.

1. El senyoriu dominical del bisbe d'Urgell (any 988).

Com a efecte d'una permuta acordada l'1 de juliol de 988 entre el comte d'Urgell, la seva muller i el seu fill, i el bisbe d'Urgell Sal·la i la

canònica de Santa Maria de la Seu, la part eclesiàstica adquireix el domini sobre la totalitat del patrimoni del comte d'Urgell a Andorra. L'any 1001 el papa Silvestre II confirmà aquest pacte. Aquestes possessions i les que es produïren en el segle XI, conferiren al bisbe d'Urgell un lloc eminent en la infraestructura del poder social del país, si bé els poders públics, sobirans i comtals, romanien inalterats.

2. El senyoriu jurisdiccional del bisbe d'Urgell (any 1133).

El senyoriu jurisdiccional o feudal de l'església d'Urgell, exercit pel seu bisbe, neix en virtut de la donació d'Ermengol VI a l'església d'Urgell, el 27 de gener de 1133, en presència del comte de Pallars, del vescomte d'Urgell i dels representants de les parròquies andorranes. El contingut d'aquesta donació conté els elements essencials que configuren el senyoriu jurisdiccional del bisbe d'Urgell.

Amb l'establiment del senyoriu jurisdiccional del bisbe d'Urgell, Andorra es desmarca de l'estructura administrativa del comtat d'Urgell. La seva sobirania segueix el procés d'independització dels comtats catalans respecte de la monarquia franca, i també el procés d'absorció dels comtats catalans pel comtat de Barcelona, que resta erigit com únic sobirà.

El senyoriu jurisdiccional del bisbe d'Urgell presenta unes característiques pròpies:

- coexisteix amb la propietat al·loera dels habitants de les Valls, amb qui pacta les relacions feudals: les concòrdies de 1162 i 1176;
- coexisteix i respecta les institucions sorgides de la voluntat popular: assemblees locals i assemblea "de la vall" o "de la terra";
- té necessitat d'ifeudacions sobretot per a la defensa de les Valls enfront de les apetències dels senyors veïns poderosos i millor organitzats militarment que el bisbe d'Urgell.

L'EVOLUCIÓ DEL SENYORIU D'ANDORRA

Aquestes característiques del senyoriu episcopal impulsaran la seva evolució i influiran profundament en la seva configuració posterior, en la que es poden distingir tres fases de transformació qualitativa:

1. del senyoriu al cosenyoriu

La ifeudació de drets del senyoriu episcopal a favor dels senyors de Cabó comportà, en el marc dels usos en vigor, l'adquisició dels drets

feudals exercits pels dits senyors i el seu transferiment successiu al vescomtat de Castellbò i al comtat de Foix.

La política expansiva dels comtes de Foix i la seva hostilitat enfront dels bisbes d'Urgell, portà a l'envaiement militar de l'alt Urgell i al setge a la Seu l'any 1277. La intervenció enèrgica del rei Pere II de Catalunya-Aragó, obrí la via de la negociació que conduí a un acord entre el comte de Foix i el bisbe d'Urgell: els Pareatges de 1278 i de 1288. Segons els Pareatges els dos senyors exerciran algunes funcions públiques "simul et comuniter" (conjuntament i indivisament), si bé s'estableix un equilibri heterogeni en altres aspectes: més drets tributaris i econòmics a favor del comte en contrapartida del reconeixement per part del comte de la seva dependència respecte dels bisbes d'Urgell. Això no obstant l'equilibri entre els dos senyors tendeix a homogeneïtzar-se amb l'aquiescència de bon grat del poble andorrà.

2. del cosenyoriu al coprincipat

Paradoxalment alguns factors que impulsaren el desenvolupament d'aquesta fase de l'evolució de les institucions públiques andorranes, impediren que Andorra assolís la plenitud de la sobirania.

Entre els factors més decisius es poden assenyalar els següents:

- el transferiment dels drets del comtat de Foix a la corona de França, el seu refús per part de la revolució i la represa per part de l'imperi, i també el seu exercici per part de les successives repúbliques.
- L'esvaïment progressiu de la sobirania de la monarquia catalano-aragonesa mantinguda com a única sobirania sobre Andorra fins al moment de la unió dels drets del comtat de Foix a la corona de França.
- el perfeccionament progressiu de la base democràtica i representativa del Consell General de les Valls i la seva expansió competencial en relació amb la resta de les institucions públiques andorranes.

El desenvolupament d'aquesta fase perllongada d'evolució de les institucions públiques andorranes

- creà una consciència andorrana de la seva pròpia sobirania, de la qual són expressió els dos clàssics andorrans el "Manual Digest" (1748) i el "Polítar Andorrà" (1763);
- paral·lelament els dos estats veïns es consideraren -cadascun d'ells com els titulars de la sobirania d'Andorra, al·legant els seus antecedents històrics respectius.

Aquesta posició dels estats veïns, antítesi de la sobirania d'Andorra,

tingué la seva manifestació més contundent en la segona meitat del segle XIX, tal com es desprèn dels estudis de recerca abans al·ludits⁶, en dos àmbits distints -un d'ordre polític i l'altre d'ordre doctrinal-, però mútuament interconnectats, que per un cert mimetisme amb la situació aleshores vigent a Itàlia, feu sorgir l'anomenada "qüestió andorrana".

En l'àmbit polític apareix, l'any 1881, el propòsit de França i d'Espanya de negociar l'acabament del règim d'Andorra, per les dificultats que suscita en ambdós estats. Es formulen dues propostes: o la partició pura i simple del territori andorrà entre França i Espanya o l'assignació d'Andorra a Espanya amb compensació territorial mitjançant la Vall d'Aran i/o l'enclavament de Llivia. Consideracions d'estratègia política i militar paralitzaren la negociació, que s'intentà reprendre endebades en anys posteriors.

Aquests intents dels governs francesos i espanyols de trobar una solució radical i definitiva als problemes de les Valls, que ells consideraven endèmics - com la inestabilitat política, el contraban i l'escepticisme sobre una normalització futura - es recolzen en estudis que argumenten des d'una suposada fossilització de les institucions del país en els seus orígens feudals, sense tenir en compte la seva evolució ininterrompuda durant més de sis-cents anys. Jean-F. Bladé elaborà, a partir de la dècada de 1870, diversos estudis a petició de l'Administració francesa, i va arribar a la conclusió que els reis de França esdevingueren sobirans d'Andorra perquè exerciren com a tals amb total independència de la monarquia espanyola; per la seva banda, la sobirania pertany a la corona d'Espanya com a drethavent de la corona d'Aragó, mentre que el bisbe d'Urgell manté solament el senyoriu i, per això, proposà restablir l'efectivitat de la cosobirania espanyola mitjançant un conveni entre Espanya i França. Joan D. Trias i Giró, l'any 1890, defensà la sobirania exclusiva del bisbe d'Urgell. Jean A. Brutails, qui s'encarregà de contestar Trias i Giró, formulà la teoria que representa la premissa fonamental de tots els que neguen la sobirania d'Andorra durant els segles XIX i XX: Andorra és i roman un "senyoriu", una "suzeraineté" -en expressió francesa- perquè la sobirania "residait en dehors de l'évêque du comte de Foix".

3. del coprincipat al coprincipat parlamentari

La sobirania d'Andorra, interna i a l'exterior, era el gran dèficit polític i institucional d'Andorra abans de la Constitució del Principat de 1993, el preàmbul de la qual identifica com objectiu prioritari del procés constituent l'afirmació de la sobirania d'Andorra: "el Poble Andorrà...

aprova sobiranament la present Constitució, amb plena llibertat i independència i en exercici de la seva pròpia sobirania". Cal remarcar que el tenor d'aquestes formulacions del preàmbul exclou la idea que el país accedeixi a la sobirania mitjançant la Constitució de 1993. S'afirma, pel contrari, que la sobirania i la independència preexisteixi al text de 1993, aprovat precisament en l'exercici d'una sobirania pròpia prèviament posseïda. El preàmbul de la Constitució entronca així amb la consciència nacional sobirana expressada sobretot a partir del segle XVIII.

Nemesi Marquès i Oste

Representant personal del Copríncep Episcopal

BIBLIOGRAFIA

¹URGELLIA, *la Seu d'Urgell, 1978-2002, vols I-X...*

²BARAUT, C. "Cartulari de les Valls d'Andorra. Segles IX-XIII", Andorra, 1988, volums I i II.

³BARAUT, C., "La intervenció carolíngia antifelicianiana al Bisbat d'Urgell i les seves conseqüències religioses i culturals", *la Seu d'Urgell, 1999 (Jornades internacionals d'estudi sobre el bisbe Feliu d'Urgell)*

⁴BERTRAN i ROIGÉ, P. "Mil·lenari de la Butlla del Papa Silvestre II (1001-2001)", Andorra, 2001.

⁵RUBIO, J. "El reinado de Alfonso XII. Problemas iniciales y relacionados con la Santa Sede", Madrid, 1998.

⁶Cfr. RUBIO, J.o.e. pàg. 413.

CLOENDA

ÀNGELS MACH I BUCH

Abans de donar per finalitzada aquesta 15a Diada andorrana en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent, caldria fer esment de la rica i variada trajectòria d'aquest país que ens ha permès tractar des dels més diversos àmbits una part de la seva història. L'esforç dels 22 ponents que avui ens han ofert els seus coneixements ens ha transportat, a voltes, a un país que ara ja ha anat canviant en molts aspectes, però no ha estat fet d'avui per demà, ni tampoc s'ha fet sol. El gir que Andorra ha anat experimentant ha estat gràcies a la contribució de les persones que al llarg dels anys han anat construint el futur d'Andorra i que, malgrat que no es pot estancar, tampoc no s'ha de menysvalorar ja que ha estat la llavor del que hem arribat a ser, igual que el present anirà conformant el dia de demà.

I com que tot va seguint el seu fil, és bo que de tant en tant ens puguem aturar a fer-ne un record i una valoració. Algunes de les ponències s'emmarquen en períodes de temps molt amplis, com les institucions, l'hoteleria, la historiografia, la gastronomia, els oficis, els usos i costums o la religió, mentre que d'altres com la banca, la medicina o els moviments socials han tingut una implantació més recent. El conjunt de totes les ponències ha fet que ens haguem pogut fer una idea més completa de l'evolució que ens ha conduït allà on som ara i, ben segur que aquest aprofundiment en les arrels ens pot ser útil de cara a l'esdevenidor.

Per tant i en primer lloc volem agrair l'esforç dels ponents a preparar els seus estudis i a venir a Prada de Conflent a fer-nos-en partícips. Al mateix temps, volem recordar-los que de la seva rapidesa a lliurar els textos definitius depèn la sortida a la llum de la publicació que els ha de recollir.

Així mateix, ens cal regradar el suport del Govern d'Andorra a la iniciativa de participació en aquesta Universitat Catalana d'Estiu a través del Ministeri d'Educació, Joventut i Esports, que permet l'atorgament d'ajuts als joves d'Andorra i també del lectorat de la Universitat Carolina de Praga per a la inscripció en els cursos i l'estada a la UCE, una bona oportunitat per conèixer joves de totes les contrades de parla catalana a més de la qualitat dels ensenyaments. Enguany s'han repartit dos ajuts per a la UCE de participants d'Andorra, dos de la República Txeca i dos per a la Universitat Jove de la UCE. Quant a la 15a Diada andorrana que organitza la SAC en aquest marc dins de les Jornades especialitzades, fem palès el nostre agraïment al Ministeri de Cultura, que ha patrocinat aquesta Diada, permetent-ne la seva realització. I també volem fer constar que la publicació d'aquesta jornada es durà a terme gràcies al suport d'andbank Grup Agrícola Reig, que per novena vegada ens renova la seva confiança en la participació en aquest fòrum universitari àmpliament reconegut. El contingut de la publicació seran els textos complets dels ponents, els debats i altres comentaris no figuraran en el llibre que es presentarà abans de finals d'any, però podran ser consultats a l'Arxiu Històric Nacional, on es dipositen cada any les cintes enregistrades al llarg de tota la jornada.

Per primer cop, l'assistència a la Diada andorrana es veu acreditada per la Universitat d'Andorra, en virtut del conveni signat entre ambdues institucions. La SAC es fa garant del nivell dels coneixements del curs, ja que la Universitat d'Andorra concedeix el reconeixement mitjançant crèdits universitaris de lliure elecció als estudiants amb hores de participació acumulatives, 6 hores en aquest cas, certificades per l'entitat organitzadora.

Finalment, vagi el nostre agraïment més sincer a tots els que han tingut la voluntat i la benevolència de desplaçar-se des d'Andorra a aquest indret del mas del col·legi Gustau Violet de Prada de Conflent per fer-nos costat i estar presents durant la Diada, i ajudar així a mantenir la il·lusió per començar a preparar la 16a Diada de l'any 2003. Tots hi esteu convidats!

Àngels Mach i Buch
secretària general de la SAC

PARTICIPANTS A LA 15A. DIADA ANDORRANA

17 D'AGOST DEL 2002

PRADA DE CONFLENT

Albert Aymamí	Càmara televisió	Andorra
Josep Manuel Barea i Gimeno	Farmacèutic	Burjassot
Domènec Bascompte i Grau	Historiador	Canillo
Josep Maria Beal i Benedico		Escaldes-Engordany
Eulàlia Beal i Vilaginés	Estudiant de química	Escaldes-Engordany
Oriol Beal i Vilaginés	Enginyer	Engordany
Xavier Beal i Vilaginés	Enginyer	Escaldes-Engordany
Pere Canturri i Montanya	Historiador	Andorra la Vella
Lydia Canut		Escaldes
Íngrid Caubet	Estudiant de dret	Tàrrega
Manel Cerqueda i Donadeu	President Andbanc	Andorra la Vella
Marta Compte i Puiggalí	Psicòloga	Andorra la Vella
Dolors Entor i Pujol	Empleada banca	Canillo
Miquel Esquirol i Clavero	Economista	Barcelona
Agnès Ferrer		Escaldes-Engordany
Josep Ferrer i Altimira	Historiador i exarxiver	Escaldes-Engordany
Barbora Hedbavna	Estudiant	Rep. Txeca
Jiri Jancik	Estudiant	Rep. Txeca
Ludmilla Lacueva i Canut	Secretària de direcció	Escaldes-Engordany
Ramon Lacueva i Llop	Director Empresa	Escaldes-Engordany
Ivan Lara	Periodista	Andorra
Tony Lara	Fotògraf	Escaldes-Engordany
Jacqueline Llanes	Jubilada	Prada de Conflent
Àngels Mach i Buch	Farmacèutica	Canillo
Nemesi Marquès i Oste	Representant copríncep	La Seu d'Urgell

Joana Martell i Domingo	Mestra	Escaldes-Engordany
Maite Martos		Andorra la Vella
David Mas i Canalís	Historiador	Sant Julià de Lòria
Joan Rafel Micó i Ibàñez	Sociòleg	Santa Coloma
Elena Minguell i Vilana	Profesional Turisme	Encamp
Marc Montserrat i Solé	Estudiant	Andorra la Vella
Dolors Moreno	Periodista	Andorra la Vella
Manuel Pallarès i Darsa	Metge	Encamp
Maria Lluïsa Papaseït	Mestressa de casa	Encamp
Jordi Pasques i Canut	Escriptor	L'Aldosa de la Massana
Josep David Pol i Pedrós	Administratiu/estudiant	Andorra la Vella
Julià Pol i Pedrós	Estudiant	Andorra la Vella
Antoni Pol i Solé	Arquitecte	Canillo
Roser Porta	Periodista	Escaldes-Engordany
Manuel Pujadas i Domingo	Advocat	Escaldes-Engordany
Xavier Pujol	Fotògraf	Andorra
Joan Pujol i Balcells	Rector	Andorra la Vella
Maria Dolors Ribes i Rogé	Cuïnera/restauradora	La Massana
Francesc Robert i Ribes	Economista	Andorra la Vella
Joan Carles Rodríguez i Miñana	Notari	Sispony
Francesc Rodríguez i Rossa	Historiador	Encamp
Joandomènec Ros i Aragonès	Rector XXXIV UCE	Barcelona
Jaume Sabater i Rovira	Director Gral. Andbanc	Andorra la Vella
Xavier Sánchez	Periodista	Sant Julià de Lòria
Ramona Solé i Vilella	Docent	Andorra la Vella
Antoni Terra i Barbena	Consultor d'empreses	Mataró (BCN)
Josep Maria Ubach i Bernada	Fotògraf	La Massana
M ^{re} Victòria Vilagínés i Vinué		Escaldes-Engordany
Elisenda Vives i Balmaña	Funcionària	Andorra la Vella

RECULL FOTOGRÀFIC

PROGRAMA

15a Diada Andorrana a la UCE

XXXIV Edició de la Universitat Catalana d'Estiu
Prada de Conflent - Catalunya Nord

Una història temàtica d'Andorra
Dissabte 17 d'agost del 2002,
al liceu Renouvier (ctra. de Catllà).

Organitzada per la Societat Andorrana de Ciències.
Patrocinada pel **Govern d'Andorra**, ministeri de Cultura
i ministeri d'Educació, Joventut i Esports, i **andbanc** Grup Agrícola Reig

Programa matí

de les 9.30 h a les 12.30 h

Presentació

Esdeveniments en la història d'Andorra

Pere Caveró i Muñoz, llicenciat en història, ensenyant i cap de la secció d'història de la SAC.

500 anys d'hoteleria

Ludmilla Lacueva i Canut, diplomada en estudis superiors en hoteleria i secretària de direcció.

La percepció d'Andorra a l'exterior

Josep Ferrer i Altimira, historiador i exarxiver del cornú d'Escaldes-Engordany.

Una història de la història

Elisenda Vives i Balmaña, doctora en història i directora d'assumptes administratius i relacions parlamentàries del Consell General.

La història d'Andorra vista a través dels privilegis

Domènec Bascompte i Grau, historiador i tècnic de l'Arxiu Històric Nacional.

Els moviments socials

Gabriel Ubach i Valdóvia, president del Sindicat de Funcionaris de Duana i de la Unió Sindical d'Andorra (USdA)

La gastronomia

Maria Dolors Ribes i Rogé, cuinera i restauradora

Salutació del rector de la XXXIV UCE i presentació del llibre de la 14a Diada "Andorra i la integració a la Unió Europea".

Els notaris, testimonis de la societat

Joan Carles Rodríguez i Miñana, llicenciat en dret i notari.

Els valors representatius de la societat

Marta Compte i Puiggall, psicòloga clínica.

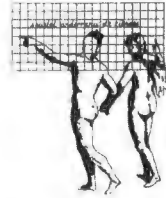
El pensament polític

Ladislau Baró i Solà, professor de ciències polítiques i sociologia a la UNED i exconseller general.

Les parròquies i el seu marc estatal

Josep M. Beal i Benedico, comerciant, excònsol i exsíndic

Debat

SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES

SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES

15a Diada Andorrana a la UCE

XXXIV Edició de la Universitat Catalana d'Estiu
Prada de Conflent - Catalunya Nord

Una història temàtica d'Andorra

Dissabte 17 d'agost del 2002,
al liceu Renouvier (ctra. de Catllà).

Programa tarda

de les 15 h a les 18 h

Immigració i cultura. Immigrants a Andorra

Isabel de la Parte i Cano, antropòloga i tècnica de l'àrea de Recerca Històrica del Govern, i Joan Micó i Ibáñez, sociòleg i cap del Centre de Recerca Sociològica de l'IEA.

L'evolució de l'agricultura i dels oficis

David Mas i Canalis, historiador i tècnic de l'àrea d'Inventari i Conservació del Govern.

Tres segles d'imatges fotogràfiques

Josep M. Ubach i Bernada, fotògraf i cap del servei de Promoció Cultural del Govern

L'evolució de la medicina a Andorra

Manuel Pallarès i Darsa, llicenciat en medicina i metge de família

La creació artística en el temps

Francesc Rodríguez i Rossa, historiador i consultor d'empresa

Poders locals: les ordinacions del segle xv

Susanna Vela i Palomares, historiadora i cap de l'Arxiu Històric Nacional.

El fet religiós a Andorra

Mn. Joan Pujol i Balcells, rector d'Andorra la Vella i arxopreste de les Valls.

Usos i costums d'Andorra

Pere Canturn i Montanya, historiador i exministre de Cultura.

El dret andorrà

Manel Pujadas i Domingo, advocat i exdega del Col·legi d'Advocats d'Andorra.

La banca, una realitat de prop de 70 anys

Manel Corqueda i Donadeu, president d'Andbank Grup Agrícola Reig

El copríncipat en el transcurs dels anys

Nemesi Marqués i Oste, representant personal del Copríncip Episcopal

Debat

Cloenda

30 de maig del 2002

SUMARI

NACIONAL

La història centrarà la Diada d'Andorra a la Universitat d'Estiu de Prada 8

UNIVERSITAT D'ESTIU

La SAC dedicarà la Diada de Prada a l'evolució històrica del país

21 ponents debatran sobre els canvis des de diversos vessants

D. M.
Estadista-Enginyer

Una història d'Andorra és el tema que ha escollit enguany la Societat Andorrana de Ciències (SAC) com a motiu de reflexió i debat en el marc de la Diada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) de Prada de Conflent. Un total de 21 ponents reflexionaran sobre els canvis que ha viscut el país des de diferents vessants: de l'hoteleria i la gastronomia als moviments socials, la immigració o la institució dels coprínceps.

El president de la SAC, Antoni Pol, va explicar durant la presentació de la jornada que l'objectiu és "fer una història que imbuïca a través de ponents que no són historiadors però que coneixen molt bé el tema que tracta". Per a l'any vinent, l'entitat estudiarà "repertí el tema, però des d'un altre vessant: amb el punt de vista dels historiadors".

La Diada andorrana tindrà lloc el 17 d'agost que ve, amb el suport d'Andebanc, Grup Agrícola Regi, i dels ministeris d'Educació, Innovació i Esports, i de Cultura. Les primeres dues ponències es desenvoluparan al llarg del matí, de dos quarts de deu a dos quarts d'una del migdia. Aleshores es presentarà el llibre que recull les actives de la 15a Diada, que va girar al voltant d'Andorra i la integració a la Unió Europea.

Maich, Ribas i Pol, durant la presentació de la diada.

Les frases

"Farem una història temàtica a través dels ponents, que no són historiadors però que coneixen molt bé el tema que tractem"

Antoni Pol, president de la SAC

"L'any vinent volem repetir el tema però des d'un altre vessant i amb el punt de vista dels historiadors"

Donostia, es presentarà davant de assistents. De les temes a les vint ponències resultants.

Tot i que Pol va reconèixer que es presenten les 21 interven-

cions en una sola jornada és "ideal", també va afegir-hi com a aspecte positiu que "els diversos ponents tenen l'oportunitat de conèixer-se i de poder aprendre dels uns dels altres".

Editorial

Història

La Diada d'Andorra a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent estarà dedicada aquest any a la història nacional. Una vintena de ponents, coneixedors dels diversos apartats temàtics, ompliran la jornada amb les descripcions dels canvis i evolucions registrats en àmbits com ara la gastronomia i l'hoteleria, els moviments socials, la immigració o la institució dels coprínceps. La Societat de Ciències (SAC), organitzadora de l'acte, amb el patrocini d'Andebanc, presentarà en la mateixa data, el 17 d'agost, el llibre que recull els continguts de l'edició passada, dedicada a *Andorra i la integració a la Unió Europea*.

No ha estat casual l'elecció del tema, o més aviat de l'especialitat, d'aquest any. La SAC ha constituït fa poc la secció dedicada al coneixement de la història del país i a divulgar els treballs d'investigació, que vol fomentar perquè no són gaire abundants, ni serien excessius encara que augmentés considerablement la quantitat i la qualitat dels estudis, imprescindibles per saber els orígens i l'evolució de qualsevol societat.

La manca de formació i d'informació històrica no es pot atribuir a la falta de riquesa d'elements en un país que existeix des de fa més de set segles; s'explica aquí per diverses circumstàncies: la petitesse d'un territori poc conegut pels experts estrangers que no siguin de la mateixa òrbita cultural i lingüística, l'escassa proporció entre els ciutadans de títols universitaris en aquesta branca de les humanitats i d'investigadors autodidactes, tot i els resultats més que destacables obtinguts per part de la minoria que s'hi dedica i la bona infraestructura, sobretot documental, de l'Arxiu Nacional. D'altra banda, una població constituïda majoritàriament per comunitats immigrades afavoreix poc el coneixement general d'aquesta matèria, malgrat els esforços pedagògics dels centres d'ensenyament en el segment d'edat més jove. Caldria recordar la dita segons la qual els pobles que no recorden la seva història estan condemnats a repetir-la. Una condemna que segurament no seria tan dramàtica en aquestes valls com en bona part dels països de l'entorn però que resultaria sens dubte considerablement feixuga.

Gran pantalla

Josep Maria López Llaurí

El cinema català que es veurà a Prada

I David Pujol presentarà el 17 d'agost a la Universitat catalana d'estiu el primer llargmetratge, "La Bíblia negra" I

La tradició de la Universitat catalana d'estiu (UCE) a Prada de Conflent inclou des de ja fa molts anys les nits de cinema, amb una mostra de films catalans de la producció recent. Els orígens de la mostra són fruit de l'anormalitat cultural i de l'normalitat lingüística als països de parla catalana. Nascuda el 1969, durant els anys del franquisme la UCE va ser, en cinema com en tant aspectes, una nit al servei de la lluita per les llibertats nacionals i les llibertats democràtiques als Països Catalans inclosos a l'Estat espanyol. I des de les classes de la secció de cinema fins a les sessions de nit, bona part del material filmic que s'hi projectava era del que podem anomenar cinema militant, des de clàssics del cinema soviètic a films revolucionaris cubans i des d'obres de cineastes políticament compromesos dels cinc continents a les dels independents catalans. En arribar, però, a finals de la dècada dels 70, amb la consecució de la llibertat, l'amnistia i els estatus d'autonomia fins a les prohibicions de molts films, la societat de cinema i les nits de cinema de la UCE havien de passar a acomplir una funció informativa i didàctica més cinematogràfica. Vet aquí, però, un problema bàsic: mentre que un dels cavalls de batalla de la UCE era la normalització de la llengua, la pràctica totalitat del cinema que es projectava a Cambrils, el País Valencià i les Illes (i a Andorra també), en el que suposa una continuïtat de les pràctiques dels distribuïdors i exhibidors i de la inèrcia dels hàbits del públic (arreu d'un decret de primers del 1940 que imposava el doblatge obligatament al castellà), era doblat en llengua castellana. La solució -no

Fotograma de "La Bíblia negra", de Pujol

n'hi havia gaires més - va ser projectar cinema català.

Catalanitat bizantina

Semblava que així el problema lingüístic quedaria obviat, però no. Ja el 1977, les conclusions de l'Àmbit Cinema del Congrés de Cultura Catalana eren encapçalades per dues definicions de cinema català. La primera, majoritària: "A partir del moment històric actual, podem definir com a cinema català aquell que sigui produït i realitzat per ciutadans que viuen i treballen als Països Catalans, que reflecteixi directament o indirectament la realitat nacional d'aquests mateixos països i que utilitzi la llengua catalana per a la seva expressió. Ateses les circumstàncies polítiques, socials, econòmiques i culturals precedents i actuals, és lògic però que el cinema català establint un reflex de la realitat diglòssica dels nostres països, en el camí cap a la normalització idiomàtica". L'altra, minoritària envers l'anterior, però sustentada per una bona colla de professionals: "Així, per raons històriques que no són noves de fa quaranta anys, considerem cinema català aquell que, fet als Països Ca-

talans per ciutadans que hi viuen i treballen, reflecteixi la nostra realitat nacional. Com que aquesta realitat nacional és complexa, el conjunt de la producció cinematogràfica haurà de pal·lejar aquesta diversitat lingüística, a fi de no excloure ningú de la nostra empresa col·lectiva. De tota manera, a mesura que els Països Catalans es vagin normalitzant idiomàticament, el cinema català es farà resolt d'aquest procés. A més, caldrà instrumentalitzar, des dels òrgans de poder competents, tot un seguit de accions i mesures que afavorixin i fomentin l'ús normalitzat de la llengua catalana en la producció cinematogràfica de casa nostra".

Troclades a fets aquests dues concepcions es trobaven encara avui: un cinema fet en català o bàsicament en català i d'industrialment català, però des del punt de vista lingüístic castellanoparlant.

Tria difícil

Com a resultat de tot això, però no solament d'això, enguany he estat més difícil que mai fer el programa de la mostra de cinema català de la UCE del 2002: no pas per la quantitat de produccions de la temporada 2001-2002, sinó perquè la UCE apunta decididament pel cinema català en llengua catalana, mentre que gran part dels films recents rodats a la nostra àrea lingüística o produïts amb participació catalana ho han estat en

altres idiomes, prioritàriament el castellà. Els motius són diversos: des del caràcter documental d'alguna, en què els subjectes documentats són de parla no catalana (com els casos d'*En construcció*, *El nen de Rússia*, *El cas Pinotxo* o *Balnearis*) fins a la presència d'interès no català en l'èica destacats del repartiment (com *Fans 5.0*, *Menja d'amor* o *La Bíblia negra*) o a la simple opció de realitzadors i/o productors per primar, per més ampli, el mercat espanyol. Així, es dona el cas que almenys tres dels títols que enguany programen les nits de cinema de la UCE (els tres darrers), tot i la voluntat de sempre de fidelitzar les versions originals, seran projectats en la versió catalana, que és la doblada. I pel que fa als documentals, tot i que tots quatre tenien prou mèrits per a la selecció, he semblat que el que més clarament reflecteix una realitat de Catalunya (dues en una: la immigració, la interculturalitat i la transformació de la ciutat) era *En construcció*.

Col·lecció 2002

Vet aquí, doncs, en resum: 16 d'agost, *l'Via de l'holanda*, del valencià Sigfrid Montoliu; 17 d'agost (coincidint amb la Jornada andorranesa de la UCE), *La Bíblia negra*, de l'andorrà David Pujol (ambdòs amb la presència dels respectius directores); 18 d'agost, *Un gran dia*, de l'andorrà i català Joan Brusa; 19 d'agost, *Menja d'amor*, de Ventura Posas, 20 d'agost, *Tot era para o mi*, del mallorquí Miquel Garcia

Considerem cinema català
el rodat en català
i l'industrialment català,
tot i que castellanoparlant

Borda; 21 d'agost, *Fans 5.0*, d'Isidro Ortiz/La fura dels Basos (Alex Oller i Carles Padrià); 22 d'agost, *En construcció*, de José Luis Cuervo; i 23 d'agost (com a contribució als Anys Gaudí i Verdaguier, *Eusebi Góel i Gaudí*, de Joan P. Ledwag i Raquel Lacort), i *Verdaguer*, de Josep Oller. Com a novetat d'aquesta edició, amb el dia encara per determinar, s'obrirà una sessió de tarda als petits i als acompanyants, amb *10 + 2 El gran secret*, de Miquel Pujol.

16 d'agost del 2002

La Diada de Prada tracta demà la història del país des de diversos àmbits

Els 22 ponents que participen en la 15a diada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent analitzaran demà la història del país des de diferents àmbits. La trobada ciutvina de lloc i es fa a les aules del col·legi Gustau Violet. **PÀGINA 8**

CONFERÈNCIES

La diada de Prada de Conflent tractarà demà la història temàtica d'Andorra

I La quinzena edició nacional de la jornada tindrà lloc enguany al col·legi Gustau Violet

F. J. Sabarç
Andorra la Vella

La quinzena diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE), que tindrà lloc demà a Prada de Conflent, tractarà enguany sobre la història temàtica d'Andorra, vista des de perspectives molt diverses segons les diferents ponències a què es podrà assistir. La primera part de la jornada començarà demà a partir de dos quarts de deu del matí fins dos quarts d'una. Després de la presentació es podran escoltar fins a onze ponències com ara 500 anys d'hoteleria, a càrrec de la diplomada en hoteleria Ludmila Lacaueva; *Els moviments socials*, que serà exposada pel president de l'USdA, Gabriel Ubach, o *La història d'Andorra vista a través dels privilegis*, que impartirà l'historiador Domènec Bascompte.

Abanda de concloure la jornada matinal està previst que el rector de la XXXIV edició de

Una imatge de l'edició de l'any passat de la diada. **DAVID RAMOS**

l'UCE presenti el llibre que conté el que va donar de sí la jornada andorrana de l'any passat, que va tractar sobre Andorra i la integració a la Unió Europea. Posteriorment, es desenvoluparan quatre ponències més. Entre aquestes, destaca la que presentarà l'exconseller general Ladis-

lau Baró que portarà el títol d'*El pensament polític* i que serà la penúltima abans del debat.

Ja per la tarda, l'antropòloga Isabel de la Parte farà la seva intervenció amb el títol *Immigració i cultura. Immigrants a Andorra*; el doctor Manuel Pellarès exposarà *L'evolució de la*

medicina a Andorra i el rector d'Andorra la Vella, mossèn Joan Pujol, explicarà *El fet religiós a Andorra*.

Durant la jornada vespertina també es podrà escoltar l'exministre de Cultura i historiador Pere Canuari, que parlarà sobre *els Usos i costums d'Andorra*; l'advocat Manel Pujadas, que

Durant la jornada es podrà assistir a la presentació de 22 ponències, que tractaran diversos temes

exposarà la conferència *El dret andorrà*; així com al representant personal del Copríncep episcopal, Nemesi Marqués, i al president d'Andbanc Grup Agrícola Reig, Manel Querquedà. A continuació, es podrà assistir a un altre debat que precedirà la cloenda.

Programa

Escomençarà

Amb motiu de les obres que s'estan duent a terme al llocu Renouvier de Prada de Conflent, enguany les jornades tindran lloc al col·legi Gustau Violet.

Jornada matinal

La jornada matinal de la quinzena diada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu començarà a partir de dos quarts de deu i durarà fins a la presentació d'unes ponències que aniran a càrrec de personalitats tan diverses com l'exconseller general Ladislaus Baró, l'exsíndic i exconsellor Josep Maria Basal o el sindicalista Gabriel Ubach.

Jornada vespertina

Durant la jornada vespertina es podrà assistir a onze ponències més que continuaran el tema d'enguany de la diada. Una tònica temàtica d'Andorra. Entre els ponents cal destacar la presència del representant del Copríncep episcopal, Nemesi Marqués; el maritge Francesc Palerès, el fotògraf Josep Maria Ubach o el president d'Andbanc Grup Agrícola Reig, Manel Querquedà.

17 d'agost del 2002

CONFERÈNCIES

Gabriel Ubach i Pere Caveró no estaran presents avui a Prada

I Malgrat les absències, la jornada seguirà el programa previst

F. J. S.
Andorra la Vella

L'historiador i cap de la secció d'història de la Societat Andorrana de Ciències (SAC), Pere Caveró, i el president de la Unió Sindical d'Andorra (USdA), Gabriel Ubach, no seran presents avui a Prada de Conflent, on

tindrà lloc la quinzena Diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE). Malgrat aquestes absències, "el programa es desenvoluparà segons les previsions", va dir el president de la SAC, Antoni Pol, i "totes les ponències seran llegides" i a conferència de Caveró porta el títol d'*Esdeveniments en la*

història d'Andorra, mentre que la que havia de llegir Ubach tractava sobre *Els moviments socials*. La jornada començarà avui a partir de dos quarts de deu del matí i conclourà prop de les sis de la tarda després de la lectura de la darrera de les 22 ponències, a la qual seguirà un debat entre els assistents.

La diada de l'any passat va tractar el tema de la UE. **DAVID RAMOS**

15a Diada andorrana a la Universitat Catalana d'estiu de Prada de Conflent

Una cinquantena de persones van assistir a la jornada andorrana que va tenir lloc ahir.

XAVIER PUIG

Els ponents repassen les fites històriques d'Andorra

Els ponents que van participar ahir en la 15a jornada andorrana a la Universitat Catalana d'estiu de Prada de Conflent van fer un repàs dels esdeveniments principals que han marcat la història

d'Andorra. Ahora, van fer una crida perquè, malgrat l'evolució que ha experimentat el país en els darrers anys, continuïn ben presents els valors tradicionals de la societat.

PÀGINES 3 I 4

15a DIADA ANDORRANA A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU DE PRADES

La quinzena Diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu va servir perquè, des de perspectives i temàtiques diferents, els conferenciantos aportessin una visió detallada dels fets més importants de la història d'Andorra que han transformat el país.

Els ponents repassen els esdeveniments més destacats de la història d'Andorra

Des de diferents perspectives, es van copsar fets cabdals en la transformació i la modernització del país

F. A. Blancher / Batista Miralles
Pau de Corbière

La quinzena Diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu, que va tenir lloc ahir a Prades de Corbière amb el títol d'15a Diada Andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu de Prades, va servir per conèixer com ha evolucionat el país. Els conferenciantos van explicar el procés de construcció i evolució del país cap a la modernitat, tant en compte els camps de vista jurídica, polític, econòmic, gastronòmic, folklòric, tradicional, demogràfic, documental, geogràfic, religiós, social, artístic, científic, i en destacar de banda els valors ètics i morals que sempre acompanyen qualsevol procés de canvi.

Les transformacions a tots nivells en cada disciplina per mitjà de conferències, podria ser la reflexió comença dels ponents. El sociòleg Joan Micoló va remarcar que "la població andorrana està augmentant en tres grups i mitjanes vives de quina manera condicione afà la societat del país". Seguint en la mateixa línia explicativa dels canvis, el doctor Manuel Pallares va dir que "la creació del Col·legi de Metges el 1964 va suposar un datàbit, ja que llavors es va passar que un grup de professionals liberals agrupats podria posar en qüestió l'autoritat del Consell General".

Des del punt de vista polític, es va poder conèixer dues ponències de Gabriel Urtubi i Lluís Baró, respectivament. Malgrat que avia abans tots dos, la jornada dels seus temàtics va oferir la possibilitat d'acostar-se a temes tan importants en

El ponent van repassar la història d'Andorra des de perspectives diverses. (Jordi Riera)

Els punts

Perspectives diverses

Els ponents van fer un recull de canvis produïts al país des de tots els punts de vista.

Reclat legislatiu

El sociòleg Joan Micoló va dir que a socors encara esta signada en un llibre petit.

Dret polític

L'advocat Lluís Baró va copsar l'evolució del pensament polític del país i les repercussions en l'acció.

Canvi socioeconòmic

Manuel Carqueño va explicar la transformació socioeconòmica de la segona meitat del segle XX.

la vida d'un país com ara l'evolució política i el desenvolupament dels sistemes. Per la seva banda, el president d'Andorra Grup Agrícola-Rieg, Manuel Carqueño, va remarcar els canvis socioeconòmics del país al segle XX i explicava la importància de la construcció d'una central hidroelèctrica i una xarxa de carreteres, juntament amb la creació de Banc Agrícola i Consell d'Andorra.

Les frases

"S'han tocat temes d'una perspectiva molt novadora, com mai s'havia fet abans"

Antoni Pol
President de la SAC

"La visió tècnica dels ponents d'Andorra sempre és important en un lloc com Prades"

Joaquim Baró
Rector de l'UCE

"La creació del Col·legi de Metges el 1964 va suposar un datàbit molt important a l'època"

Manuel Pallares
Mig

"Hem de veure de quina manera la segmentació social condicione la societat andorrana"

Juan Micoló
Sociòleg

"L'economia andorrana ve entrant en els anys trenta en un gran procés d'expansió"

Manuel Carqueño
President d'Andorra

Pol: "Tot és un mosaic molt enriquidor"

El president de la Societat Andorrana de Ciències (SAC), Antoni Pol, va valorar de manera molt positiva el desenvolupament de la jornada, destacant que "com sempre el nivell de les ponències ha estat molt correcte i, si bé algunes podien oferir un nivell de coneixement més elevat, totes configuren un mosaic molt enriquidor". Pol va referir-se als objectius de la SAC "organitzadors de la diada- indicant que "la nostra intenció, que és pensar a l'abast del públic i no aquest material, està assegurada perquè tota la societat andorrana pugui conèixer de primera mà els temes tractats durant aquesta jornada".

Pol va elogiar la cognició cognitiva dels diferents ponents i va destacar la gestió i reflexió sobre els temes fets i esdeveniments exposats en les conferències, ja que "malgrat que es tractava

de qüestions històriques, moltes han estat exposades des d'un punt de vista molt actual, com no s'havia tocat mai".

El nou rector de la Universitat Catalana d'Estiu, Joaquim Baró, que va assistir-hi per presentar el llibre amb els continguts de la diada de l'any passat, va tenir paraules d'agraïment per la presència d'Andorra, que va qualificar com "un país del qual sempre ens hem sentit a Catalunya com a d'altre franc però que fins a la situació política". Baró va dir que Andorra "va ser durant molts de temps com una mena de reflexió perquè sempre es va poder mantenir paral·lel a diversos conflictes". El nou rector de l'UCE va manifestar que "la presència d'Andorra a Prades sempre és important per la varietat de les disciplines que representen els seus ponents".

El rector de l'UCE, Joaquim Baró, i el president de la SAC, Antoni Pol.

15a DIADA ANDORRANA A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU DE PRADA

A cavall de la tradició i la globalització

El Tot i l'evolució que ha experimentat el país en els darrers anys, els ponents insten a tenir present la història

D. III / P. A. B.
Escaldes-Engordany

Els valors de la societat andorranesa d'avui no difereixen gaire dels valors que regessen al món occidental i desenvolupat. L'individualisme, la concepció mercantilista del treball o la inseguretat davant el futur són algunes d'aquelles algunes característiques que passen Andorra a l'altura de qualsevol dels punts del seu entorn, segons la psicòloga Maria Compta. No obstant això, el Principat també disposa de forts diferencials, connectats directament amb la seva evolució històrica. I que són els que els ponents convidats per la Societat Andorranesa de Ciències (SAC) es van encarregar de resumir i, a més, els que considerem que s'haurien de defensar i promoure, en el seu discurs a la conferència que tindrà lloc a l'Escola de Engordany.

L'arxiver escaldès Josep Ferrer va ser el ponent que es va mostrar més imbuït d'història i futur, que es refereix al Principat, tenint en compte que "ara els estats estan perdent part de la seva identitat i serà difícil mantenir les característiques d'un petit país en la meitat de la població de França". Ferrer va passar sobre la taula la problemàtica de l'etnisme i va interrogar-se de quantes possibilitats del català com a llengua oficial a Europa quan "els dos estats veïns la discriminaven".

L'escaldès de Cultura Pere Camarri va parafrasejar el Marquès Digne de Piles i Ramoní per afirmar que cal conservar els usos, costums i tradicions. Camarri va aportar exemples de tradicions procedents de l'alta banda de la frontera que han acabat arrelant al país de tal manera que queden com a costums propis, com la sardeña o les passejades de gegants, per esmentar que "és important recollir els nostres usos i costums per mantenir la

L'assemblea de Cultura Pere Camarri, en un moment de la seva intervenció.

Vives defensa la importància d'un museu d'història.

identificació de la nostra cultura i veure que això s'hagi de desenvolupar amb un enfocament a l'ètica". En la mateixa línia es va manifestar la historiadora cap de relacions parlamentàries del Consell General, Lluïsa Vives, que va destacar algunes de les mancances de la historiografia a Andorra, com la falta de mitjans perquè els historiadors puguin desenvolupar els seus treballs i la falta "d'un espai sobre la història del país, que ha de ser una obra necessària per construir el nostre futur".

Tot i l'evolució que ha sofert el país en els darrers anys, el president de la Unió Històrica d'Andorra (UdSA), Gabriel Ubach que té i no estar present a l'acte va apuntar una de les preocupacions: "va recordar que un dels reptes pendents és "la normalització de normalitzar el dret civil" com un altre dels indicadors "per valorar el bon funcionament de la societat civil".

Ubach afirma que s'ha de difondre el sindicalisme en el sector servei

Si l'UdSA es va reunir avui a la Universitat de Prada, segons el seu president, Gabriel Ubach, perquè "el sindicalisme està molt més protegit que no pas el sector servei, en què hi ha més gran nombre de treballadors i en què hi ha accions d'empreses". Ubach va referir-se a l'alt nombre d'empreses de l'Observatori Andorrà, desenvolupades per l'Institut d'Estadística Andorrana, per esmentar que encara hi ha bona part "del cost de l'empresa que són regals als clients i encara esperem que també es definisca els preus públics".

L'evolució de l'hoteleria i l'espectacular creixement del turisme

Els establiments hotelers s'adonaran al gran canvi de classificació, mentre que el sector es planteja que es mantingui el creixement que ha d'adaptar-se i definir implantar un marc normatiu. Aquest és el missatge, segons Lluïsa Vives, presidenta del Col·legi Plaener de l'hoteleria andorranesa, que el sector hotelier andorrà treballa "per una millora constant de la qualitat" després de l'espectacular creixement que va patir a partir de la dècada dels 80. L'observatori va fer referència a la gran pujada de la història de l'hoteleria, que es remunta al segle XVI, i que ha crescut paral·lelament a l'evolució del turisme, pilar econòmic del país.

Beal qüestiona les reunions de consols

"Un país que col·labora amb serveis a través de la seva població". Així de concisament es va iniciar l'acte de l'assemblea d'història i etnologia de Josep Maria Beal, per tancar la seva participació en la Jornada. Beal es va centrar en l'evolució que ha experimentat el poder parroquial dinstre del món occidental, i va destacar que s'ha anat convertint "en un poder més específic". No obstant això, es va destacar en certa manera de les noves formes adoptades per les assemblees parroquials, que són les reunions de consols. L'assemblea consisteix en assemblees que "no són més que unes de les institucions, i són que ara volen crear una associació i fins i tot nomenar un president, cosa si després la intenció de tenir unes altres reunions, que van ser les reunions que van existir al Consell de la Terra".

Beal va recordar que el Principat no ha accedit a la centralització de la mateixa manera que els estats veïns, sinó que ho va fer molt més tard i que no va ser fins a la implantació de la Constitució, el 1993, que el Principat no va tenir una organització, a tall d'exemple, "si la Casa de la Vall està a Andorra la Vella va ser una que va ser per una qüestió de comoditat". A més, ara el veïnat de les noves parroquies "es descomen als problemes que afectaven la població" per aquest motiu, hi havia un gran respecte envers la figura del consol. També es va esmentar la creació de consells que funcionaven l'antecorrelat del Consell de la Terra, que després passaria a anomenar-se Consell General. I a banda d'acumular el poder públic, les reunions també disposaven d'un poder volens de deure.

José Maria Beal.

18 d'agost del 2002

OPINIÓ

Editorial

Diada de Prada

La Universitat Catalana d'Estiu (UCE), que cada any té lloc en aquestes dates a la ciutat francesa de Prada de Conflent, va acollir ahir una vegada més una jornada sobre el país, que va centrar els debats en *Una història temàtica d'Andorra*. En aquesta ocasió, els diversos ponents van realitzar un recorregut històric sobre un àmbit concret de l'evolució del país: el sindicalisme, l'hoteleria, el pensament polític, la medicina i els usos i costums, i el dret andorrà van ser alguns dels temes abordats. A la quinzena edició de la trobada —en la qual com sempre hi va haver algunes absències entre les personalitats que van anunciar la participació, aspecte que es va subsanar com és habitual amb la lectura de la corresponent ponència—, va quedar patent que aquesta jornada andorrana ha arribat a la majoria d'edat, si és que encara no ho havia fet Així, el nou rector de la UCE, Joandomènec Ros, com també havia fet el seu predecessor, Miquel Porter Moix, va destacar una vegada més el valor que té la seva continuïtat, i al mateix temps va animar els presents a integrar-se en els nombrosos cursos sobre diferents matèries

que aplega aquesta universitat. El tema seleccionat enguany per l'entitat organitzadora, la Societat Andorrana de Ciències (SAC), no era tan actual com el de l'edició anterior, quan es va analitzar l'encaix a Europa i els aspectes lligats a la incipient negociació del nou acord comercial amb la Unió Europea (UE), la qual cosa no vol dir que no tingués també un gran atractiu. La publicació posterior del conjunt de les ponències exposades fa que el ressò de les que s'hi pronuncien sigui molt més gran del que en principi es podria pensar, i d'aquesta manera els elements de reflexió recollits sobre cadascuna de les matèries pot ser consultat posteriorment per qualsevol persona interessada. Aquest fet té en l'edició present encara un valor més gran si és possible, ja que a ben segur que la bibliografia existent sobre algunes de les qüestions que es van tractar no és massa nombrosa. Ningú no dubta ja, així doncs, que aquest fòrum celebrat a l'exterior s'ha convertit en un espai indispensable per a la reflexió sobre les diferents temàtiques que més preocupen la societat andorrana.

19 d'agost del 2002

Un estudi de l'IEA analitzarà les actituds de la societat davant la immigració

El Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) està elaborant un estudi que analitza la valoració i les actituds de la societat davant els fenòmens migratoris. El treball serà presentat a final d'any.

PÀGINA 9

UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

L'IEA farà un estudi per conèixer com respon la societat a la immigració

El treball pretén saber quins són els factors més valorats en els processos d'integració

P. J. Ballester

Prada de Conflent

El Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) desenvolupa a final de l'estiu un treball de camp en el qual es pretén analitzar la valoració i les actituds de la societat davant els fenòmens migratoris i la integració dels immigrants. L'assai, que serà presentat a final d'estiu, té com a objectiu establir una sèrie d'indicadors per saber quins són els factors que la població valora més en processos d'integració i quins són els factors que més dificulten la integració i que al moment sempre s'utilitzen per definir la identitat nacional.

La mobilitat ocupacional, l'aportament del català, els canvis en la situació familiar, la integració d'establiments a Andorra de manera definitiva, les possibilitats d'adquirir drets polítics, són alguns dels factors que es volen analitzar en l'estudi, que també inclou un apartat de qüestions relacionades amb la seva adaptació a l'entorn i la seva capacitat d'adaptació a l'entorn i a l'evolució dels factors i quins factors són més en la integració dels immigrants. La història i l'evolució dels processos de l'IEA, Joan Miquel, Miquel Casal i Josep Batalla, i la Presència de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent, són alguns dels factors que es volen analitzar en l'estudi.

El sociòleg i investigador Joan Ballester, davant la Diada andorrana a Prada de Conflent.

Els punts

Centre de Recerca Sociològica de l'IEA desenvolupa a final de l'estiu un treball de camp en el qual es pretén analitzar la valoració i les actituds de la societat davant els fenòmens migratoris i la integració dels immigrants. L'assai, que serà presentat a final d'estiu, té com a objectiu establir una sèrie d'indicadors per saber quins són els factors que la població valora més en processos d'integració i quins són els factors que més dificulten la integració i que al moment sempre s'utilitzen per definir la identitat nacional.

La mobilitat ocupacional, l'aportament del català, els canvis en la situació familiar, la integració d'establiments a Andorra de manera definitiva, les possibilitats d'adquirir drets polítics, són alguns dels factors que es volen analitzar en l'estudi, que també inclou un apartat de qüestions relacionades amb la seva adaptació a l'entorn i la seva capacitat d'adaptació a l'entorn i a l'evolució dels factors i quins factors són més en la integració dels immigrants.

Les autoritats parroquials afirmen que cal potenciar les reunions de cònsols

Les autoritats parroquials coincideixen que cal potenciar les reunions de cònsols per millorar els aspectes que afecten totes les parròquies i que no es vol posar en dubte els poders legislatiu i executiu. Així responen a l'exsindic Josep Maria Beal, que va qüestionar el paper d'aquestes trobades. **PÀGINA 6**

Editorial

Reunions de cònsols

La 15a jornada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu, que va tenir lloc el cap de setmana passat, va servir per posar de nou de manifest les mancances legislatives existents pel que fa al paper que tenen les parròquies. L'exsindic i ex-cònsol Josep Maria Beal va qüestionar el caràcter institucional que s'ha volgut donar a les reunions de cònsols a partir de l'aprovació de la Constitució el 1993 com si es volgués tornar a crear una mena de Consell de la Terra. La resposta majoritària de les autoritats comunals ha estat que aquest tipus de trobades serveixen per treballar de manera conjunta en algunes matèries i que l'associació que es pretén formar tan sols es fa de cara a l'exterior, sense que això representi una amenaça per al sistema institucional vigent. La veritat és que la imatge que moltes vegades han donat els comuns amb aquestes reunions, més enllà de si era aquesta la intenció, ha estat la d'un contrapoder sense una fonamentació jurídica clara. És cert que el pes de les parròquies al nostre país és més gran que el que es dona a institucions similars a altres estats, i fins i tot tenen la possibilitat d'entrar a tràmit

projectes legislatius. Aquesta potestat ja s'ha utilitzat en alguna ocasió, per exemple, quan es va voler regular la figura dels agents de circulació, malgrat que la proposta va tenir un èxit escàs i va ser rebutjada per la cambra legislativa. També s'ha de reconèixer que més enllà de les importants competències que detenten, els ciutadans han tingut sempre una gran confiança en el poder local. La sensació que es dona molt sovint, però, és que a la pràctica l'engranatge institucional sorgit de la Constitució no acaba de funcionar com teòricament s'havia previst i que fa falta un diàleg més fluid entre el Consell, el Govern i els comuns per avançar en els buits legislatius pendents. Només cal recordar l'estancament en l'elaboració de la llei de finances comunals, malgrat les moltes propostes i contrapropostes presentades, i està encara pendent la revisió de la llei de transferències a càrrec de les corporacions locals, el Govern i el Consell. El marc constitucional delimita clarament la funció de les corporacions locals i el que cal és desenvolupar al més aviat possible el Títol VI, referent a l'estructura territorial de l'Estat.

POLÍTICA

Els cònsols afirmen que les reunions que mantenen entre ells s'han de potenciar

Consideren que l'associació es fa de cara a l'exterior i que no és cap amenaça per a les institucions existents

F. J. Badoch / Andorra Vella
Els cònsols de sis de les set parròquies van afirmar ahir de manera unànime que les reunions que mantenen periòdicament serviran per millorar en aspectes

comuns que afecten totes les parròquies i que s'han de potenciar encara més. Pel que fa a l'associació que integrarà totes les corporacions locals, els mandataris van assegurar que és una manera de repre-

sentar les parròquies davant d'Europa, però que en cap moment té la pretensió d'esdevenir un nou Consell de la Terra, ni de qüestionar els poders legislatiu i executiu actuals.

Els cònsols van sortir d'aquesta manera al pes de les declaracions de l'ex-cònsol major d'Escaldes-Engordany Josep Maria Beal, que va manifestar durant la quinzena Diada andorranesa de Prada de Conflent que "no entenia massa quin era la intenció de les reunions entre comuns i la de la creació d'una associació i el nomenament d'un president". La cònsol major d'Andorra la Vella, Coetzia Mora, coincideix amb les paraules de Beal en què qualificava com a bona l'autonomia dels comuns per al desenvolupament del país, però va afegir que "mantenir reunions entre els comuns és positiu perquè el diàleg sempre permet veure quina temes afecten per igual totes les parròquies". En la mateixa línia es va manifestar el cònsol major de Canillo, Josep Mandicó, que va dir de les reunions entre cònsols que "serviran per consensuar preocupacions i que realment funcionen a l'hora de tractar qüestions puntuals que ens afecten a tots".

La representant escaldesa, Lydia Magallón, va afegir més clari i va manifestar que "les reunions s'haurien de potenciar perquè hi ha moltes coses que es podrien fer en comú i que ara es fan de manera individual". Magallón va afegir que "existeixen aspectes de caràcter administratiu que es podrien fer conjuntament i que abaratirien costos, com ara la recollida d'escombraries, la gestió forestal o les campanyes de neteja".

Els cònsols van mostrar respecte per les paraules de Beal, però van insistir que treballar alguns temes de manera consensuada ajuda a entendre amb més profunditat els problemes que de manera comuna afecten totes les parròquies. En aquest sentit, el cònsol major de la Massana, Antoni Garrallà, va manifestar que "durant les reunions que mantenim es preuen acords importants que beneficien per igual totes les parròquies". Garrallà va dir que "ho i que ara són positives, encara ho podrien ser molt més". La mateixa opinió manifestava el representant d'Encamp, Jaume Ramonó, que va afirmar que "les reunions han permès avançar en temes tan importants com el dels avantprojectes de llei de finan-

Una imatge d'una reunió anterior de cònsols celebrada al gener a Sant Julià de Lòria.

XAVIER PUIG.

Buscar un marc jurídic adequat per a Andorra

L'ex-cònsol major d'Ordino i membre de l'executiu del Partit Democràtic Josep Duró va defensar la creació d'una associació de cònsols, però va matizar que "s'hauria de buscar un marc jurídic convenient per a Andorra perquè els comuns no estarien estructurats de la mateixa manera que ho estan les corporacions municipals dels estats veïns". Duró va manifestar que "els comuns andorranos tenen una autonomia superior a la dels ajuntaments de França o Espanya i per això s'hauria de buscar una figura jurídica adient a l'hora de crear una associació". Pel que fa al tema de les reunions entre cònsols, el polític demòcrata va dir que "en moltes ocasions és molt positiu tenir una sola veu representativa d'un conjunt d'interessos que

Josep Duró.

afectin d'igual manera totes les parròquies". Duró va assegurar que "les reunions són idònies per suggerir idees i trobar solucions a certes preocupacions i considero que és una sort que es pugui celebrar".

es comuns o el de la funció pública".

Pel que fa al tema de l'associació de cònsols, el mandatari de Sant Julià, Joan Pujal, va dir que "és una manera de representació coordinada que permet prendre part en fóruns internacionals, però en cap cas és un intent de regressió cap a una recuperació del poder per part dels comuns". Seguint la mateixa línia argumental, Ramonó va explicar que "l'associació no té en cap cas la intenció d'esdevenir una amenaça per al funcionament normal de les institucions, però sí que és important per poder plantejar i consensuar temes amb vista als poders legislatiu i executiu".

Per la seva banda, Mora va referir-se a l'associació afirmant que "és un fet positiu que les corporacions locals andorranes puguin ser representades a Europa, però en cap moment preten convertir-nos en un nou Consell de la Terra". Mentre que Garrallà assegurava que "és una associació que es fa de cara a l'exterior, però sense cap intencionalitat d'adquirir més poder del que ja tenen ara els comuns".

Les frases

"L'associació pretén tenir una representació davant Europa i no esdevenir un nou Consell de la Terra"

Coetzia Mora
Cònsol major d'Andorra la Vella

"Les reunions de cònsols han permès avançar en alguns temes, com ara la llei de finances comuns"

Jaume Ramonó
Cònsol major d'Encamp

"Encara hi ha moltes coses que es podrien fer conjuntament i que abaratirien els costos comuns"

Lydia Magallón
Cònsol major d'Escaldes

"No crearem una associació per intentar recuperar el poder que abans tenien els comuns"

Joan Pujal
Cònsol major de Sant Julià

"Les reunions que mantenim ara són forces positives, però encara podrien ser-ho molt més"

Antoni Garrallà
Cònsol major de la Massana

20 d'agost del 2002

LA SECA, LA MECA I...

L'any de la picor

Albert Villaró

Prada

Dissabte passat va tenir lloc a Prada, dins del marc de la Universitat Catalana d'Estiu, la ja tradicional jornada dedicada a Andorra, aquest any centrada en una sèrie d'aproximacions històriques i temàtiques a la realitat del país. La veritat, és un mèrit congregar un ventall semblant de ponents en un disset d'agost, un dia que sembla més propici per a la mol·licie i al conreu de la mandra que no pas a la reflexió seriosa i entenimentada. Tot i això, les cròniques diuen que va ser una sessió amb aportacions de pes i profitoses intercanvis d'idees. Tant de bo que es pogués organitzar, dins mateix del país i en dates no tan

excepcionals, un fòrum estable de debat i reflexió.

Marbella

L'arribada a Marbella de vacances d'un atrotinat rei Fahd de l'Àrabia Saudita i del seu monumental seguici (més de tres mil persones a bord d'un estol de Mercedes de lloguer) ha revolucionat la costa malaguenya. Tothom vol col·locar-se com a cuiner, cambrer, xofer o simplement de sicari, per cobrar un bon sou i unes encara més magnífiques propines. Els venedors de rellotges de cent mil euros la peça es freguen les mans, perquè preveuen fer l'agost.

Diuen que són clients de primera i que mai no discuteixen un preu.

Els saudites fan en quatre dies una desfílada d'ostentacions diverses que més aviat marea. D'això se'n diu gastar un luxe asiàtic, de mil i una nits, finançat per nosaltres cada cop que omplim el dipòsit.

Dresden

I l'Elba desbordat ha negat Dresden, la ciutat saxona que ja va ser destruïda per les bombes durant la Segona Guerra Mundial. Ha plogut una bestiesa, ha fet un estiu boig, i encara hi ha llestíssims economistes neoliberals que se'n riuen del canvi climàtic i asseguren que tot és propaganda barata dels ecologistes per fer por i avisar que ve el Pàpus. Ja ens ho trobarem.

21 d'agost del 2002

LA SECA, LA MECA I...

La història a Prada

Jordi Pasques i Canut

Repetiu amb mi: tornarem a la Diada andorranca a Prada. I per què? Perquè sí, perquè anar-hi representa participar en un esdeveniment significatiu de la història del país. La diada organitzada per la SAC¹ contribueix de manera molt positiva a crear debat públic sobre uns temes específics de la vida quotidiana, podent-ho veure des de molts punts de vista, tant com el nombre de ponents que hi concorren. Aquest fet li dona un caràcter de fòrum obert i accessible, amb la qual cosa allò exposat pot ser valorat i criticat allà mateix, en col·loqui directe.

La de dissabte passat va ser una diada no diferent, però sí amb unes particularitats que altres anys no s'han donat. Per una banda, la seu de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent, marc acadèmic on s'emmarca la diada organitzada per la SAC, no ha estat el lloc Renouvier, ja que hi fan obres, sinó el col·legi Viret, en unes instal·lacions de diferent estil, separades unes d'altres. Això va fer estranyar força els habituals ando-

rrens aplegats en anys precedents al liceu Renouvier, trobant a fallar sobretot l'ambient de sobretaula, les tertúlies prèvies a la represa de la jornada de la tarda. I de fet, no hi vam veure tanta gent com altres anys, ni a l'hora de dinar ni durant tot el dia.

Només un conegut a l'hora de dinar, en Josep Maria López Lavi, l'home del cinema a Prada, que ens va venir a saludar. Ningú més de conegut ni de reconegut. Serà cert allò que porten —com a portaveus— els mitjans de comunicació catalans, que la Universitat de Prada ha perdut gràcia?

Tornant al tema tractat dissabte pels andorrans: *Una història romànica d'Andorra*, val a dir que els ponents ens van aplegar a unes realitats històriques vives, diferents de la història apuntalada pels historiadors, a vegades amb puntals tortos o procaris. Entenem-ho bé: no dic pas que els historiadors de ritol i bitrol no la facin sirgar bé la història, puix el rigor i l'objectivitat són per a ells paraules majors. Però moltes vegades els manca la visió concreta sobre un determinat episodi o faceta, sobre

una temàtica concreta, i si no tenen què o qui els forneixi feblement dades, corren el perill de navegar sense nord. Valli dir amb això que la història escrita moltes vegades no es pot donar per definitiva, sagrada i preservada. També hi ha història diguem-ne fragmentada, diguem-ne encara botegant, la qual ha de ser lligada en compte d'igual manera. Només així, o sigui exposant, comparant i aprenent del present —que pot ser un present ja passat però de record viu, fresc encara en la memòria—, la que un dia, més endavant, serà la història escrita, pot ser vàlida i útil per cabdellar aquella part de la història que, malgrat no saber com serà, perquè raonar sobre el futur comporta moltes incògnites, sí que tindrà uns fonaments i uns coneixements apreciables, entenedors. La història de cada dia, en definitiva, la que inclou a més de les grans gestes i dates, les peces claus els tocs precisos, els components més humils que a vegades modelen més que qualsevol espetec sonor i enlluernador.

DIJOUS
22 D'AGOST DEL 2002

OPINIÓ

DIARI D'ANDORRA
5

Tribuna

Josep Ma Beal Benedicó

Aclariment sobre la meua opinió de la reunió de cònsols

En primer lloc, dir que l'escrit del periodista del *Diari d'Andorra* del diumenge 18 d'agost sobre la meua intervenció a les Jornades d'Andorra a Prada, era un extracte del que vaig dir, que ja era un resum de la ponència que vaig presentar per escrit.

El dit article, en conseqüència, situa moltes de les meves paraules fora del seu context real i, per tant, podia induir a error.

A títol d'aclariment, reproduixo, literalment, la part de la meua ponència que fa referència a aquest tema:

"L'altre exemple, negatiu, (l'anterior era el reglament dels comuns) de la manca de definició que viu la institució parroquial, és el de l'evolució de la reunió de cònsols. D'aquest tema en parlaré, també, amb coneixement de causa, perquè va ser l'any 1984 quan la reunió va agafar una certa importància. Si bé fins aleshores s'havia reunit esporàdicament, va ser en aquell moment quan els cònsols varen considerar que reunir-nos periòdicament podia ser un bon element de contacte i podia permetre l'intercanvi d'idees i experiències i, fins i tot, coordinar actuacions per a millorar el funcionament dels comuns. Mal, però, es va voler donar un caràcter institucional a la reunió.

Ara, per la manera com va evolucionar la reunió de cònsols -sembla ser que volien fer una associació, amb els seus estatuts, el seu president, etc.-, m'ha fet la impressió com si, cinc anys després, els cònsols volguessin tornar a crear una mena de Consell de la Terra. Semblaria, a la vista de tot això, que no es va per bon camí."

Per a donar un exemple dels treballs que, en aquell moment dels anys 80, varem fer conjun-

tament tots els cònsols, valgui o un club quilosvol-, dóna la impressió que estan buscant una manera de donar la volta a les prerrogatives que tenen. Això, o és que, realment, els fa falta una estructura supraparroquial per a funcionar millor. Si així fos, en cap cas es podria fer sense un acord institucional ben reglamentat i mai amb subterfugis sense cap ni peu.

Perquè és absurd que es faci una associació -del que sigui- que els comuns de cònsols es puguin legalitzar a través d'una associació, rebel·lant, en certa manera i encara que diguin que no, el paper dels comuns. Que ningú oblidí que els cònsols haurien de ser, bàsicament, els representants dels respectius comuns.

El que em fa dir, en la meua intervenció, que tot això no va pel bon camí és que si els comuns -els cònsols?- volen crear

una associació -com uns amics o un club quilosvol-, dóna la impressió que estan buscant una manera de donar la volta a les prerrogatives que tenen. Això, o és que, realment, els fa falta una estructura supraparroquial per a funcionar millor. Si així fos, en cap cas es podria fer sense un acord institucional ben reglamentat i mai amb subterfugis sense cap ni peu.

Perquè és absurd que es faci una associació -del que sigui- que els comuns de cònsols es puguin legalitzar a través d'una associació, rebel·lant, en certa manera i encara que diguin que no, el paper dels comuns. Que ningú oblidí que els cònsols haurien de ser, bàsicament, els representants dels respectius comuns.

És absurd fer una associació per a -com diu l'esborrany d'estatuts que tinc al davant- "...promoure i afavorir relacions de cooperació i d'assistència amb organitzacions d'àmbit internacional...", perquè, si l'afiliació és voluntària, o sí, que pot ser que, dels set, n'hi hagi algun o

alguns que no estiguin associats, a qui representaria l'associació? És absurd que, segons diu l'article 6: "l'associació tindrà plena capacitat jurídica per celebrar tots mena d'actes i contractes i per adquirir tota classe de béns mobles i immobles que estimi convenient per al desenvolupament dels seus fins"; no és això crear una entitat que estarà per sobre i, per tant, tindrà poder per sobre del dels comuns? No és això una nova institució?

És absurd que, segons consta en els estatuts, els comuns associats hagin de fer assemblees generals, ordinàries o extraordinàries! I és totalment absurd i incorrecte que, segons diu l'article 17: "Perquè es pugui considerar vàlidament constituïda l'assemblea general, tant ordinària com extraordinària, serà necessari que hi assisteixin o hi estiguin representats almenys cinc dels membres de l'associació", i que segons diu l'article 18: "En qualsevol dels casos, la validesa dels acords exigirà que estiguin presos a la unanimitat dels membres inscrits a l'associació".

I així, tot el text dels estatuts és, al meu entenent, absurd i redactat de manera impròpia del que hauria de ser un document que implica les nostres seues institucions parroquials.

Joestic convençut que, els cònsols -o la majoria- busquen una estructura que els faciliti una representació en la qual hi fossin tots -no s'entendria que hi pogués ser solament una part-, però jo crec que van triat un mal camí. El que s'ha de fer, si és que pensen que és necessari, és demanar al legislatiu que estudiï la qüestió -conjuntament amb totes les representacions parroquials i trobi una via perquè els comuns puguin partici-

par en aquells fóruns internacionals que els estiguin vinculats i amb la representació legal que s'escaigui. Per a totes aquelles qüestions de règim intern que els puguin facilitar una millor gestió de les respectives parroquies, jo crec que amb acords col·lectius puntuals n'hi ha d'haver realment pocs. Penso, així mateix i així ho vau escriure, que, amb urgència i per a evitar més problemes com aquest i donar cabuda a les inquietuds que pugua tenir els comuns, cal desenvolupar i donar tot el seu contingut al capítol VI de la Constitució, el que fa referència a l'Estructura Territorial. I cal fer-ho conservant la màxima autonomia parroquial per a respectar els orígens i la història del nostre país. Això sí, dins de l'ordre constitucional més estricte. O, si més no, aquesta és la meua modesta opinió.

Entrevista

Josep Maria Beal, exsindic general i exconsol major d'Escaldes

Tot i que ara es mira la política des de la barrera, l'exconsol major d'Escaldes i exsindic general Josep Maria Beal fa repàs de les diverses qüestions que marcaran el desenvolupament del model de país.

"Potser hi ha algú interessat que no s'aprovi una llei de finances comunals"

Josep Maria Beal diu que l'autonomia que han de tenir els comuns ha de ser la màxima que permeti la Constitució

F. J. Balmes
Escaldes-Engordany

—Com veu l'actual situació política del país?

—El procés que viu el país forma part de la seva evolució. Abans els partits polítics eren purament personals i ara vivim una evolució cap als partits polítics consolidats. El Partit Liberal encara va consolidar per una sèrie de circumstàncies, igual que el PS, però penso que aquest procés encara no s'ha acabat i hem de veure naixements i defuncions fies que no hi hagi una estructura de partits consolidats. Per tant, no m'estranya que el PD hagi viscut o visqui una situació de crisi, perquè tot forma part d'un procés.

—Hi ha espai polític a Andorra per a alternatives tres tendències?

—Penso que actuem per inèrcia, per fer el que fan els altres, i a Andorra la composició social és diferent de la de la resta de països i totes les denominacions de partits que ens arriben de fora són una mica artificials. Però, com a tot arreu, sempre hi haurà una tendència més conservadora, una de més avançada i possiblement una entremig de les dues que farà de frontissa. Les denominacions dels partits es posen perquè avui en dia esam d'una globalització i no ens podem quedar allats.

—Quines són, al seu entendre, les necessitats més immediates que necessita el país ara mateix, políticament parlant?

—Crec que el més important és desenvolupar tot el marc constitucional. Crec que un dels aspectes més urgents és acabar de fixar quina és la realitat de les parroquies en tota la línia, en política social també cal fer coses... No crec que hi hagi cap aspecte més prioritari, però encara hauríem d'aprovar una llei de desenvolupar algunes zones.

—De fet, la Constitució va aconseguir força dubtes en gairebé prop de l'entorn liberal. Crec que podem ser reticents a desenvolupar-la?

—Si els polítics liberals més antics tenien reticències aleshores, és lògic pensar que continuen tenint-les ara, i la peça o

L'exconsol d'Escaldes en un moment de l'entrevista.

LUIS RAYGO

"El comú d'Escaldes ha mentit en el tema de Partouche"

—Com valora tot el tema de Partouche i la gestió que el comú d'Escaldes ha fet fins ara?

—Tot està molt simbòlic i el cert és que estic una mica desconcertat perquè no m'crecien les peces. Continuo pensant que a Escaldes no necessitem cap consell. No discutint si seria beneficiós o no per al país, però en tot cas s'hauria de fer d'una altra manera. És d'ús de fer un buste, però t'ho heu sap que se farà un buste. Si això ha de ser així s'ha de negociar i traurer el màxim benefici per al país fent una subhasta, però tal com s'ha fet en la una impressió una mica estranya. Les coses no s'han de fer així en cap cas.

—Crec que hi ha manca de transparència en tot aquest afer?

—És tot cert, no és un problema de manca de transparència, sinó de transparència. El comú d'Escaldes ha insistit que aquesta gent només ve a construir un buste i això no és veritat, perquè t'ho heu sap que a la llarga el que es vol fer és instal·lar-hi un consell, i un consell venit ha un cert company per part del comú.

molta influència que tingui la farru servir perquè la cosa vagi com més a poc a poc millor. Tot i així, penso que molta dels que els feia per la Constitució després han vingut que no és tan delicat com es pintava, però segurament mantenint la prebosc, i això breu.

—Quin bauria de ser l'objectiu d'Andorra a la Unió Europea?

—Cap país ni cap conjunt de països no mostra interès en oferir-nos. Crec que som massa petits per demanar-hi la integració, perquè mai no podríem complir els requisits que demana la UE, però el que hauria de fer Andorra és tenir les coses molt clares i demanar alguns tractats preferencials reconeixent el fet que som un petit estat. Avui a dia s'ha fet amb França que podem obtenir força bene-

ficiis de la UE.

—Cint que es podria fer una associació paral·lela a la UE formada pels economies petits estats?

—Estar els petits estats cadascun moltes similitudis, però també moltes diferències. El que seria ideal seria una col·laboració per arribar a tenir tots plegats una tractes similars.

—La imatge exterior d'Andorra sovint s'associa a la d'un paradís fiscal, el contribuïm. Com crec que es podrien esborrar aquestes etiquetes?

—Pel que fa a la línia de paratges fiscals no estí fet gaires esforços per servir-les. Normalment complir el que demana l'OCDE i cas en tranter. Durant molts anys Andorra s'ha vist beneficiada pel fet de ser un refugi de diners que, per dir-ho d'alg-

DILLUNS

26 D'AGOST DEL 2002

NACIONAL

DIARI D'ANDORRA
7

na manera, era net. Però ara això s'ha d'adaptar a les noves circumstàncies i, tot i que es fa algun esforç, no es fa ni de bon tros el que cal fer. Quasi al tema del contraban, el país no es pot tancar aquelles etiquetes perquè el contraban és gairebé una tradició ancestral. El que passa és que quan el contraban surt dels límits que marquen els vïnes, aquests s'entaden. No hem estat prou prudents en diverses ocasions; llavors hem de fer el que calgui per estar dins d'un estàndard que sigui acceptable pels del voltant, però no ens ofegaran mai."

—Com valora les reunions de consells?

—Són positives. De fet, jo estava al consell d'Escaldes quan es van revitalitzar, i des de llavors es van treballar coses molt importants, però el que no ac'n va acudir mai és institucionalitzar-ho. El que no es pot fer és una associació, perquè no ho considero correcte. Tot i que no es tingui pretensions per recuperar poder intern, és un subterfugi, perquè si es creu que hi ha d'haver una entitat que representi els comuns en fóruns externs és qüestionat de crear un marc legislatiu propi entre els comuns, el Consell General i el Govern."

—És necessària la llei de finances comuns?

—Fa deu anys que tenim Constitució i encara no s'ha fet. Penso que a algú no li deu incurrir que es tiri endavant. La llei de finances comunals no és només una eina important, és una eina fonamental, perquè les administracions locals no poden funcionar sense una llei com aquesta, que delimiti i controli les funcions dels comuns. És bàsica.

—Creu que en la futura llei de finances comunals s'hi hauria de reflectir més autonomia que la que ara tenen els comuns?

—Els comuns han de tenir la màxima autonomia que permeti la Constitució. Crec que un dels valors d'aquest país és que sempre s'hi ha mantingut la descentralització, i el que no s'hauria de permetre és prendre això per un mal plantejament. Sóc partidari que les parquies tinguin la màxima autonomia, però sempre dins un marc constitucional."

—Considera que és viable que Andorra presenti una candidatura per acollir una Jocs Olímpics el 2016?

—Sempre he anat a dir que no hi ha res impossible, però hi ha coses que són molt difícils. Si al final s'acollim uns Jocs Olímpics reconstruïm el meu error, però mentre les coses vagin com van, venent i llançant a la gent i dient-los que serà una meravella quan les possibilitats són mínimes, pensava que no és bonic. Si tot acaba com jo penso, la persona que ha impulsat el tema dels Jocs es mereixeria una con-

Beal considera que la llei de finances comunals és una eina fonamental per al funcionament dels comuns

DAVID RAMOS

EUROPA "Si anem a Brussel·les amb franquesa podem obtenir força beneficis per part de la UE"

sideració no gens agradable."

—Com valora en conjunt la tasca feta fins ara pel Govern?

—En el tema dels Jocs Olímpics i del metro aeri s'està venent molt de fum. És fa feina —només fallaria que no en fesina— però penso que no es resolen els problemes grans que té el país. En qüestions econòmiques estem en una situació molt delicada i crec que no hi cap previsió de futur. És una mica més a dir i no es resol el que toca per avui sinó el que tocava fa un any, cosa que és molt perillosa. Quan un veu un metro aeri i resulta que està supeditat a uns Jocs Olímpics i que si els Jocs no es fan tot quedarà en no res, totes aquelles promeses electo-

CONSTITUCIÓ "Hi ha polític dins del PLA que tenen reticències a l'hora de desenvolupar la Constitució"

ral col·lucaven molt però amagaven que darrere no hi havia res més, i això és molt perillós per al país."

—Per què a Andorra a vegades es volen fer coses sense que hi hagi un marc legal?

—És una mica una herència antiga. Quan es fa una valoració d'Andorra es fa en comparació amb d'altres estats —no pot ser d'altra manera. Però el cas d'Andorra és una mica especial i per entendre'l s'ha d'anar entrant en el temps. Aquest tipus d'improvisació i fer les coses al moment és un estigma del país, però en política això no es pot fer i s'hauria d'evitar. Quan s'ha de fer alguna cosa no cal fer maniobres dilatòries i deixar-ho

ASSOCIACIÓ "Si es vol crear una associació de consells s'ha de comptar amb el Consell General i amb el Govern"

per després."

—Considera que per al funcionament del país seria necessari disposar d'un marc associatiu?

—És un tema que ara fa menys por però que anys enrere en feia molta. Jo sempre he dit que no és res dolent intentar defensar els interessos d'un sector de la població; per tant, s'ha de fer un marc jurídic per al bon funcionament dels sindicats. Això no obstant, el país és molt petit i hauríem d'evitar que els grans sindicats vinguessin aquí a crear sucursals, perquè això seria molt dolent per al nostre funcionament."

—Crec que s'hauria de fer un pas endavant legítim en qüestions com ara les drogues o la

POLÍTICA LIBERAL "El Govern van molt de fum en el tema dels Jocs Olímpics i en el del metro aeri"

prostitució?

—Això, més que una opció política, és una opció personal. Sóc molt reticent al tema de les drogues perquè no hi ha una educació en aquest àmbit i el ciutadà queda en una situació molt feble davant els traficants i les màfies. No tindrem més remei que regular-ho seguint d'altres països, però és un tema que em fa por. Pel que fa a la prostitució, és una cosa que està globalment acceptada, però personalment penso que els processos viuen de la misèria humana, i a aquest tipus de persones no els tindrà cap consideració. S'haurà de regular, però no sé fins a quin punt es pot evitar aquest component tan negatiu."

Antoni Pol i Solé, president de la SAC

El perquè de les diades andorranes a Prada

Per 15a vegada la Societat Andorrana de Ciències ha estat present a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent.

El fet de participar des del 1988 en aquesta cita cultural, que ja ha viscut la seva 34a edició, continua justificant-se pels motius següents.

1. Andorra té necessitat d'obrir-se a tot l'exterior, però de manera particular a l'entorn cultural més pròxim. En aquest sentit, la Societat Andorrana de Ciències està actuant i forma part de les entitats convocants dels Congressos de Matges i Bibliòlegs de Llengua Catalana des del 1985 i de la Universitat Catalana d'Estiu des del 1988.

2. Ser present entre les entitats, personalitats i universitats convocants de la que és l'única trobada cultural anual amb voluntat alhora de ser la de totes les terres de parla catalana, és a dir, de tot els països catalans, amb muntanyes, com a símbol de normalitat i pluralitat, reconeixement i dinamització i reconeixement del que ens és comú i del que ens diferencia, és una ocasió per donar-nos a conèixer i millorar el coneixement del nostre entorn.

3. Des de l'inici, però, s'ha volgut una presència activa i no simbòlica que, a mesura de les possibilitats de la SAC (limitada en recursos humans i econòmics), fos també clara i específica. Tot i que el rector és escollit pel Patronat, el programa general i els cursos els elaborava un equip escollit a part pel rector, que no s'ha responsable.

El Patronat pot fer suggerències sobre el programa, però no el determina. Les jornades o diades, tot i incorporar-se al programa general, disposen d'independència en la determinació dels seus continguts i organització. Tractem actuals d'interès per a Andorra de manera oberta i plural en un sol dia, encara que de manera íntima, ha estat una estructura que ens ha permès ser presents a Prada durant 15

mesos.

4. D'entre les vuit entitats culturals presents al Patronat, només la SAC organitza de manera directa i continuada un acte de l'abast de la diada. Ser presents a Prada ens permet fer avançar i entendre millor els conceptes d'andorranitat, catalanitat i universalitat als quals ensenlligam, entre altres.

5. La Societat Andorrana de Ciències s'ha integrat, però, igualment en la resta d'activitats de l'UCE i forma part de la comissió executiva del Patronat, és present indirectament en cursos, atertades i tallers, fent aportació de professors i suport econòmic. Igualment lliura cada any diversos ajuts que cobreixen el 90 % de les despeses per fomentar que estudiants d'Andorra puguin aprofitar tot allò que ofereix cada nova edició de l'UCE.

6. L'assistència de públic a la diada és un element positiu i enriquidor per als debats, que permet que la gent que hi va, que cada any ha anat en augment, es conegui millor. Si es compara amb els cursos grecoromans que es fan dins de l'UCE, està al nivell del que té més assistència (comptant ponents, premsa i acompanyants, que per l'estructura de la diada són també públic).

No obstant això, en els actes organitzats per la SAC no s'ha pretingut mai bastir records d'assistència. I per dues raons. Primera, perquè som conscients que la nostra missió com a entitat cultural (i per desgràcia d'abast minoritari) és organitzar actes culturals d'interès i no omplir la sala (com en un espectacle qualsevol). I segona, perquè hem adquirit el compromís de publicar el contingut

de tots els actes que fem per transcendir aquest fet.

7. En definitiva, allò més important de la Diada andorrana a Prada és sens dubte el fet que es realitzi (i això gràcies a la reflexió desinteressada dels ponents) i que allò que s'hi diu transcendeixi, com ho fa, en una publicació que traspassa finalment l'espai i el temps.

8. La Diada andorrana a l'UCE, gràcies a tots els que amb el seu suport la fan possible, especialment els promotors (el Govern i Andbanc), ha esdevingut per a la societat andorrana un punt de referència actual per comprendre l'Andorra viva i actual.

9. Repensar Andorra dins d'Andorra ja ho està fent la SAC actualment amb les jornades (vulgarment) i el cicle de conferències (divulgarment).

Després de repensar Andorra des de Prada és un luxe que no ens podem permetre perquè som conscients que, avui, ser a Prada i publicar cada any, és un privilegi que no durarà sempre, però intentarem que duri tant com pugem, mentre tinguem la capacitat organitzativa per continuar-ho fent.

30 de maig del 2002

|| CULTURA Pàgina 15

La SAC dedicarà la Diada de Prada a la història d'Andorra

El dia en 3 minuts

● **Diada d'Andorra a la UCE.** La SAC presentarà una publicació sobre la història d'Andorra.

DIADA D'ANDORRA A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

La SAC vol omplir el buit sobre la història d'Andorra

R. P. ESCALER S. LINDORFANY

La SAC, que acaba de crear una secció sobre història i lamenta la desparxació de les publicacions d'investigació en aquest àmbit, dedicarà la Diada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) al tema *Una història d'Andorra*. Amb el suport econòmic d'Andbank i dels ministres d'Educació i Cultura, la SAC vol omplir un buit important amb aquesta diada que el dia 17 d'agost reunirà 21 ponents i que tindrà com a resultat final una publicació.

«El creixement accelerat i els rep-

tes de futur ens impedeixen sovint repensar i conèixer el passat i és indispensable fer-ho», va explicar ahir Antoni Pol, president de la SAC que va presentar la Diada amb Àngels Mach, secretària de l'entitat, i Oriol Ribas, vicepresident d'Andbank.

«Sabem que no serà una història oficial, ni ho pretensem, no volem fer un manual; sinó un mosaic, una suma de visions», va continuar Pol, que també va avançar que la SAC vol continuar amb la història l'any que ve. La visió històrica començarà amb una visió general de Fèrrer Cavero i continuarà amb temes tan diversos

com 500 anys d'hosteleria, a càrrec de Ludmilla Lacueva, *Fils moviments socials*, a càrrec de Gabriel Ubach, president de l'Udaa, o *El notari*, testimonis de la societat, per Joan Carles Rodríguez.

De caire més polític i institucional seran les ponències de Domènec Bascompte, *La història d'Andorra vista a través dels privilegis*, de Lladislau Baró, *El pensament polític*, o de Nemesi Marqués, *El copricipant en el transcurs dels anys*. Altres ponents seran David Mas, Josep Maria Ubach, Peni Canutxerri o Manuel Carquedà, que parlarà d'història de la banca. ■

Opinió

La història d'Andorra, a la Universitat de Prada

Que es faci una revisió dels estudis d'història a Andorra i alhora es facilitin nous camins per a la investigació és una

bona iniciativa. La jornada a la Universitat de Prada pot marcar un camí en què es concebi la història no tant com a crònica, sinó com a estudi de futur i referència actual del país.

ANDORRA AVUI

UNIVERSITAT D'ESTIU

Prada de Conflent. – S'ha iniciat el pla d'ajuts que concedeix la SAC per inscriure's a la Universitat Catalana d'Estiu (UCE). El programa de la UCE, del 15 al 25 d'agost, preveu dos cursos nous; un dedicat a la genòmica i el control artificial de la vida, i l'altre al medi ambient.

Informació: **829 729.**

La tribuna

PRADA: UN VIATGE AMB L'ÀNIMA TRANQUIL·LA

És la possibilitat de tenir accés, entre afanys reivindicatius i bones companyies, a matèries que normés s'ensenyen a l'escola de la vida

BRU
Noya*

Amb el dubte de quants barcelonins més hauran comprat una segona residència a la Cerdanya francesa, de si veurem passar el tren groc amb el seu vagó descobert, si el porter de les coves de Vilafranca del Conflent continuarà sent aquell home d'immensa panxa i de si podrem tallar en línia recta els revolts de Toès, dissabte anirem cap a Prada.

És essencial fer bon esmorzar, embotits inclosos, a la Cerdanya, abans d'arribar a Puigcerdà, amb un glop de vi d'aquests que **Joan Penaga** al llibre *El temps estanyat* qualifica de «com la pena negra, amb un tacte aspre com si s'empassés un raspall que neteja els buidells i tranquil·litza l'ànima», és fonamental perquè cal estar preparat per afrontar els revolts del Mont Lluís. Només pensar-hi i és com tenir la mateixa sensació de trobar-se de nit i per un carreró fosc amb el doble del Palermio que va sortir a l'últim programa del professor **D'Arbó** o amb l'angoixa que et convidi a banyar-te en una platja del Maressme després d'una tempesta.

PRADA a les guies turístiques és la ciutat on va morir **Pau Casals**, on es fa un festival de música, on hi ha Sant Miquel de Cuixa i on el Lido, res a veure naturalment amb el de París, és aquella sala polivalent típica dels pobles francesos per anar al cinema, ballar o assistir a una actuació. Però és, sobretot, la seu de la Universitat Catalana d'Estiu. O la possibilitat de tenir accés, entre afanys reivindicatius i bones companyies, a matèries que normés s'ensenyen a l'escola de la vida entre estelades, somiatures, algun teòric del tot i del no-res i efluvis de llibertat.

Prada és també el lloc on l'actual secretari d'organització del PS, **Joan Traveset**, va defensar els drets dels estudiants com a delegat

HCE

de classe al Charles Renouvier. Dels estudiants francesos i andorrans que feien els viatges amb l'auto de l'**Miquel**. Alguns aprofitaven per portar tabac i licors que després venien per treure's uns petits ingressos.

Prada és també la població d'aquella final de rubgi el 1967 del VPC Andorra contra el Pia. En **Joaquim Olivé** i el **Conrad Corcuera** la recordaran aquesta setmana al voltant

Es parlarà sobre la història del nostre país en un indret nou, el col·legi Gustave Violet

d'una bona taula del Conejos, que ja ha tornat de vacances. Explicaran que els de Pia van alinear jugadors de rubgi a tretze, que el partit es va fer just abans de les vacances d'estiu i que per això els estudiants andorrans els animaven des de la graderia.

Tret de la variant que estalvia passar pel centre de la població, d'un hotel i d'alguna botiga nova als afores de bricolatge, poques coses han

canviat a Prada. Continua sent aquella població de torretes amb jardí, *retraités-pépés-mémés*, de partides de petanca, apostes al PMU i del Muscal de Rivesaltes del migdia tot llegint *L'Indépendant*, aquell que la saviesa popular ha batejat com el de les quatre pàges et rien dedans.

Un lloc on la vida discorre com un riu tranquil i la calma o la rutina es trenca poques vegades i sense soroll com amb la celebració aquest dimecres d'un mercat de brocants d'estiu a la plaça de la República.

Dissabte un boic d'Andorra envarà la població perquè la Societat Andorrana de Ciències organitza la Diada Andorrana en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu. Es parlarà sobre la història del nostre país en un indret nou, el col·legi Gustave Violet, perquè el Renouvier està tancat per obres. El desig és que la senyalització en el punt rodó de Vilafranca sigui l'adequada perquè ningú s'equivoqui i se'n vagi a

Fullà. ■
*Periodista.

el periòdic d'Andorra

16 d'agost del 2002

La història d'Andorra

Prada. – La UCE acull demà la diada andorrana, a càrrec de la Societat Andorrana de Ciències, que tracta d'Una història d'Andorra.

17 d'agost del 2002

CULTURA Pàgina 15

La diada de Prada té com a objectiu trobar una història general

Editorials

17 d'agost del 2002

La nostra història

Avui, a l'Universitat Catalana d'Estiu i amb motiu de la Diada Andorrana, organitzada per la Societat Andorrana de Ciències i amb el patrocini del Govern i Andbanc, es plantejarà el tema *Una història d'Andorra*. Si es repassa la llista de ponències es veu que els punts per debatre seran temes històrics concrets sobre el país, però no tant la història d'Andorra. És per això que ens agradaria ficar cullerada i reptar els organitzadors per donar un pas endavant –en altres edicions– per fer un estudi en profunditat sobre el tema. La història, entesa com un esdevenir permanent de dies, és una demanda també constant condicionada a donar satisfacció a les preguntes concretes de l'home d'avui, que no són les mateixes de fa 40 anys o un segle. Només amb aquesta visió serem depositaris de la història viva i no dels records del passat. Es tracta d'avançar-se als temps amb les experiències anteriors. Aquesta és la història viva en contínua evolució que desitjariem. Un intent d'anàlisi, explicació d'actuacions i comportaments socials. Predir la història és l'única forma de intuir el destí de la nostra cultura. S'ha de separar el país com història elaborada en oposició al país com a naturalesa. La història és l'imatge de país mirant al món.

La història és la nostra imatge de país projectada al món. Un tema per estudiar avui a Prada de Conflent

15a Diada ANDORRANA A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

Mach: «L'objectiu és aconseguir la història general que no tenim»

o La secretària de la SAC aposta per una continuïtat del tema en pròximes edicions

o Cervero obre a Prada una jornada maratoniana de 22 ponències

IBELDA BARRICHER
LUCAS DE SANGROTIANY

La voluntat d'aconseguir una història general és el motiu pel qual la SAC organitza la Diada Andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) en diferents temes que, d'una manera o un altra, ajuden a encaixar el trencaclosques de la història d'un país. El punt de reflexió i debat serà un any més a Prada de Conflent (al Col·legi Gustau Voia).

Fins a la Catalunya Nord es desplaçen diferents estudiosos i professionals en disciplines tan diverses com poden ser la gastronomia (Mària Dolores Ribes), el pensament polític (Ladislau Barró), la banca (Manuel Cervero), o la fotografia (Josep Maria Ubach).

No faltaran reconeguts experts en matèria històrica com ara Pere Canturri, l'exministre de Cultura, o Susanna Vela, cap de l'Arxiu Històric. «Toti ells faran l'aportació necessària des de la seva especialitat per recuperar un passat conjunt que sovint perdem de vista», va explicar ahir la secretària de la SAC, Angels Mach.

Pere Cervero, principal impulsor, obrirà amb *Bideveniments en la història d'Andorra* la maratoniana jornada universitària que constarà de 22 ponències, «posiblement el tema tindrà continuïtat en les pròximes edicions», va avançar Mach. Altres accions empenyes per subvencionar la memòria col·lectiva ha estat obrir la nova secció a la SAC. «Es

o Mach, Ribera i Prada a la presentació de la Diada andorrana a Andorra.

tracta de cobrir el buit que hi ha des de fa uns anys en publicacions de recerca històrica, va explicar.

Mach vol que la Diada promougi la reflexió entre els assistents i els ciutadans ja que utohom està implicat en la història. La responsable també va remarcar el caràcter divulgatiu de la trobada en què es poden ampliar coneixements, «és una molt bona oportunitat per tenir accés a professionals d'una manera dutesa, en un entorn diferent al que estàs acostumat a veure'ls».

Per acabar i completar la oferta cultural, els artistes Gemma Rufach i Imma Gilbert, del centre de gravat d'Encamp, entraran a l'estructura de la UCE amb una exposició a Sant Miquel de Culsà, d'entrada lliure. ■

+ dades

DIFERENTS VISIONS

o L'entropòloga teòrica de la Partia i el sociòleg Joan Miró obriran les sessions de tarda amb la reflexió *Immigració i Cultura*.

o *Fotogràfic* Josep Maria Ubach descobrirà el llegat gràfic d'Andorra amb la ponència *Tres sigles d'imatges fotogràfiques*.

o *Medievalista* La cap de l'Arxiu Històric Susanna Vela farà una exposició centrada en els poders locals de l'edat mitjana situada Les ordinations del segle XV.

o *Tradició* L'investigador i escriptor de Cultura Pere Canturri s'endinsarà en la història a través de les tradicions, a Ullast i costums.

El dia en 3 minuts

Cultura i Espectacles

Jornada maratoniana universitària a Prada. La 15a diada Andorrana obre les portes amb 22 ponències amb l'objectiu d'aconseguir una història general, segons va explicar ahir la secretària de la SAC.

JORNADA D'ANDORRÀ A LA UNIVERSITAT D'ESTIU DE PRADA

Pàgina 3

Debat sobre la tradició envers la modernitat en la vida cultural

|| El repàs de la història va tenir un fons més expositiu que analític

|| La SAC omple un buit important del panorama intel·lectual del país

JORNADA DE LA SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

La SAC uneix la recerca històrica i la reivindicació de la identitat

o Canturi reivindica els usos i costums i Beal el poder de les parròquies

o Vives parla de la dispersió dels estudis, centrats sobretot en les institucions

ROBERT FORÇA
PRADA DE CONFENT

Un país que no té grans biografies, ni fets bèl·lics ni històrics, ha de preservar els usos i costums. Com diu el *Manual d'igres*: s'ha de conservar les antigaltes tant com se pugui, encara que algunes semblin a primera vista ridícules perquè no pertrecen bé en elles. Així de costumista acabava la seva intervenció l'historiador i examinator Pere Canturi, un dels ponents de la Diada andorrana de la SAC a Prada.

El discurs de Canturi va tenir com a eix la reivindicació de la identitat andorrana, un dels temes més recurrents d'aquí, juntament amb algunes anàlisis sobre la societat actual (immigració, joves, etc.), i algunes postures de tipus artístic (fotografia, escultura...).

La sala del Col·legi Gustau Violet va ser escenari de la posada en comú d'un mosaic de monografies històriques amb importants contrastos tant en l'objectiu com en la filosofia. Especialment en dret, religió, política, gastronomia, història, i llavors (Andorra patreina la jornada) van ser altres els ponents i el públic. El senyor Vives, doctor en història, va repassar l'estat de la qüestió: «hi ha un treball considerable de recerca, però dispers i no estructurat; les institucions són l'aspecte més sursent i curiós pel de fora i hi ha èpoques privilegiades com la prehistòria i l'edat mitjana enfront d'altres oblidades com l'edat moderna», va explicar en una rigorosa intervenció.

ALGUNES PERILLES / Josep Ferrer va repassar la llibra de viatgers fascinat amb Andorra fins d'Albania a Venècia i l'antropocèntric Jordi i rei d'Andorra) i va alertar sobre l'incert futur del país amb la reivindicació de les sinistralitats, un punt ja assenyalat al *Manual d'igres*, el llibre més citat del dia.

Josep Maria Beal, economista i historiador, va parlar sobre les parròquies i el

Antoni Pons, ponent de la SAC, i Ferrer, ponent de la Diada.

seu marc estatal. «Les parròquies són la base i han conformat el país. Beal es va mostrar hostil amb el respecte ancestral al consell i sobre el pes específic de les parròquies. «El procés constitucional no ha anat al

pas de la qüestió: l'equilibri territorial no està solucionat», va sentenciar i va criticar l'actual funcionament de les reunions de consells.

Segons Beal, cal vigilar «la gent tradicional tal gran respecte per la

parròquia, hi veu el pes: el Consell el veu lliure i el Govern, ja no diguem. S'ha de recuperar el pes específic de les parròquies. El públic que oïda les seves areles, és un poble mort i això ho hem d'evitar».

Maria Compta.

Individualisme i absència de límits, valors dels joves andorrans

«La psicòloga Marta Compta va analitzar al Prada Els valors representats de les noves generacions a Andorra. Aquests valors són els propis d'una societat occidental on arriben de manera massiva i sense límits els mitjans propis del món globalitzat. De tota manera, i amb les dades sobre Andorra a la mà, Compta no veu diferències de valors amb les generacions anteriors sinó diferències de grau, d'intensitat».

«L'individualisme és el primer dels valors dels joves andorranos. A més són l'aspiració del futur, el present com a únic temps real, el presentisme, la inseguretat davant el futur, la família, l'absència de límits -que omplereu la difusió per ineficàcia- normes de convivència- la socialització de l'emoció davant la ràdio i la televisió per gènere de la dona».

més ponents

► **La Immigració**
Una societat pluricultural, segons l'IEA

Joaquim Mochó va parlar sobre l'origen i l'evolució dels pobles del Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans. L'organisme estudia els canvis d'una societat pluricultural estructurada en forma de piràmide de segons les nacionalitats i que presenta una segmentació jurídica-política, socioeconòmica, i lingüístico-cultural.

► **Institucions**
Les visions de Marquès, Pujades i Baró

El representant personal del copríncep episcopal, Miquel Marquès, va traçar un recorregut històric pel copríncepat, mentre que Lluís Baró i Albert Pujades van entrar una anàlisi del pensament polític. Per la seva banda, Manuel Pujades va parlar de la història del dret andorrà i va acabar recopilant algunes de les llacunes actuals en aspectes socials i laborals.

► **Antropologia**
Sectors econòmics i moviments socials

El mosaic de monografies d'ahir a Prada també va incloure un repàs a la història amb Ludmila Lucavea, a la gastronomia amb Dolores Ribes, als moviments socials amb un text escrit per Gabriel Utsch, president de l'Udeu, al sector agrícola, amb David Mas. Als notaris amb Joan Carles Rodríguez de Mifanà, entre molts altres temes.

► **Activitats d'oci**
La UCE presenta 'La Bíblia negra' de Pujol

El jove director andorrà David Pujol estava d'actualitat ahir a Prada. La Universitat Catalana d'Estiu, que també té un apartat líder i festiu, va exhibir a la nit La Bíblia negra, el thriller psicològic protagonitzat per Mònica Randall, Joan Fernández, Jordi Boixadera i Sílvia Marín, entre altres actors, i que transcorre en un poblet de Galícia.

El dia en 3 minuts

Tema del dia

►► 3

Diada d'Andorra a la UCE de Prada de Confent. Diversos especialistes van oferir ahir un mosaic de monografies històriques convidats per la Societat Andorrana de Ciències.

CULTURA
Pagina 15

La fotografia és una de les activitats més destacades a Andorra

Josep Maria Ubach.

REPORTATGE

De la curiositat a la indústria

La fotografia va cantrar una de les ponències a la Diada Andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu celebrada dissabte a Prada de Conflent. **Ubach** va repassar l'empremta de la jove disciplina al Principat

EL BARRIQUÈS I LA PIRATA ESCALDES ENCORENANT

La fotografia ha estat una de les disciplines proposades per la Societat Andorrana de Càlculs (SAC) com a eix de coneixement i debat d'una història general, tema que ha conreat la 15a Diada Andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu celebrada dissabte a Prada. El fotògraf i cap de Promoció Cultural del Govern Josep Maria Ubach va ser el responsable de recobrir-nos la importància del llegat gràfic per recuperar un passat comú.

Ubach va començar per advertir a l'audiència que la fotografia sovint era convertida en observadors d'una realitat condicionada a l'actor: la reflexió, encara avui dia motiu de polèmica, va ser el punt de partida de tres segles d'imatges fotogràfiques, pànicia sobre la història de la fotografia al Principat, la qual es va resumir als primers observadors que van arribar de fora i van deixar constància del que van veure en dibuixos, gravats o fotografies. Vindrien atrets pel paisatge i pel corrent romàntic que realia la natura durant el 1800.

La curiositat

Són inquietuds i motivacions diverses les que van provocar els primers dibuixos, en tot cas la curiositat està al capdavant de totes elles. I després d'uns instantos naturals es Thomas, vindria la voluntat i necessitat de deixar testimoni, a principi del segle XIX. El primer dibuix gràfic trobat a Andorra per

Ubach en un moment de l'exposició que a Prada, dissabte.

LA TROBALLA

El primer document gràfic partany a la casa de Ribes d'Ordino, entre 1840 i 1850

tany a la casa de Ribes d'Ordino i ve situat entre 1840 i 1850, encara que hi ha dubtes que es realitzés aquí per l'aparcarat del material que es necessitava.

Un dels noms més destacats que van deixar empremta fotogràfica so-

EL PERSONATGE

Valentí Claverol és un home clar per conèixer la història moderna en tots els àmbits

bre Andorra va ser Charles Bonnet, que va fer paisatges urbans, retrats de cas secces i és testimoni de la prefecció del març que l'he mort. Són a mitjan del segle XIX, època en què el gravat ha de cobrir amb el que es convertirà en el seu principal competidor, la fotografia. Apareixen altres noms com els de Charles Langlois o August Thibaut.

Els noms propis

Amb el segle XX apareixen els primers noms propis de la fotografia a Andorra: Josep Claverol, Guillem d'Arny Mandeló, Lluís Portella i Joan Sala són els primers de practicar-la en un estadi amb llum natural, la majoria d'alguna manera a la foto.

Als anys 30 apareix un personatge clar per conèixer la història moderna d'Andorra, Valentí Claverol, que detalla constància dels actes oficials del Consell durant 40 anys. Pel·li Pelig, Bartomeu Barbé, Francesc Pontabau continuen amb el canvi fins que van prendre el relleu Jordi Pastoreu i Juli, Joan Burgués o el mateix Josep Maria Ubach. Xavier Llorens va prendre la iniciativa a principi dels 60 de crear l'Agrupació Fotogràfica i de Círcol Amateurs d'Andorra, entitat que va desaparèixer 10 anys després.

Ubach va acabar l'exposició tornant al capítol de les motivacions i els impulsos que regiren actualment aquest camp. El que en el seu inici va ser curiositat va passar a ser necessitat, després pler existència i, finalment, desenvolupar una indústria regida per paràmetres comercials i econòmics.

El dia en 3 minuts

Cultura i Espectacles

▶▶ 15

Editorials

Universitat d'Estiu

Una vegada més la SAC ha estat la promotora de la 15a diada d'Andorra a la Universitat Catalana d'Estiu. També un altre any aquesta entitat ha demostrat la seva sensibilitat en l'elecció dels temes a debat i la seva capacitat de convocatòria pel que fa al nombre de ponents. Per tot això i reconeixent l'esforç, la nostra felicitació als promotors. I precisament perquè donem suport a la diada, creiem oportú donar una sèrie d'indicacions que poden interessar de cara al futur. Trobem encertat que es faci a Prada de Conflent, sempre que quedi plenament involucrada en les mateixes activitats i no sigui un acte aïllat. Ara per ara, sembla més aviat el primer que no pas el segon. Si és així, la trobada es podria fer potser al nostre país -probablement s'aconseguirien menys absències- amb la possibilitat que el públic fos més nombros, ja que ara només hi participen els que intervenen i els mitjans de comunicació. No veiem que alguns dels 5-6 estudiants assistents s'integrin, tampoc cap dels 132 professors, que imparteixen 50 cursos a Prada de Conflent aquest any. Si la nostra presència es per consolidar i ajudar la Universitat Catalana d'Estiu estem d'acord. Però alguna correspondència hauriem de tenir.

Les jornades d'Andorra a la Universitat Catalana d'Estiu han de marcar un clar missatge progressista

Jornada universitària a Prada. Josep Maria Ubach va fer una ponència sobre tres segles d'història fotogràfica a Andorra. El cap de promoció cultural va ser convidat per la SAC a la diada celebrada a la UCE.

...alguna cosa més

Plantejat el tema de forma general, potser seria convenient aprofundir en aspectes concrets. En el nostre editorial ja vam deixar clar el nostre concepte d'història amb relació al país. Algunes de les nostres apreciacions es van complir. El debat entre tradició i modernitat es va decantar cap a primera. No estem en contra de la tradició i sempre la defensarem amb fermesa. Però no es pot viure només del passat i en recordatori permanent. El que dona importància a la vida és la necessitat de conceptes culturals i històrics que la facin sobreviure. S'ha de respectar la història, però no ser-ne esclau. Possiblement per això tenim tan poques referències i estudis històrics analítics més que evocadors. En unes jornades del nivell intel·lectual d'aquestes és necessari plantejar idees sobre les realitats actuals, els grans problemes actuals, l'anàlisi de l'evolució del país, de l'esdevenir de l'Estat, sense prescindir de les parròquies i donant el contingut necessari a cada institució, de les relacions amb el progrés i la marxa de la civilització. Si aportem contingut, tindrem públic. El que no és expressable en l'entendiment, es troba en advertències personals o en poesia enyoradissa. És bo, però no és suficient.

Els debats van ser entre els conceptes de tradició i modernitat, amb un resultat favorable per al primer.

19 d'agost del 2002

REPORTATGE

Vells i nous reptes de la medicina

Pallarés va recordar els anys en què al país només hi havia 8 o 9 metges per a 20.000 pacients. El **naixement** de la CASS va ser un dels principals avenços dins la sanitat d'Andorra

EL PERIÒDIC
PRADA DE CONFIENT

Han estat molts els avenços que la medicina ha experimentat des dels anys 60. A més de les millors tecnològiques, a Andorra, des d'aquells anys, s'hi ha d'afegir una altra: pas endavant: el naixement, el 1968, de la Caixa Andorrana de la Seguretat Social, la ja coneguda per tothom com la CASS.

Desaïde: dime el març de la Dada andorrana de la SAC a Prada, el doctor Manel Pallarés va reflexionar sobre els darrers avenços de la medicina a Andorra. Pallarés va recordar aquells anys en què funcionaven les iguals. El facultatiu va explicar que la iguala consistia que «una família contractava els serveis mèdics mitjançant el pagament d'una tarifa periòdica, aquest sistema, però, no cobria els metges especialistes ni l'hospitalització, «que anava a càrrec de les mèdies mèdiques ubicades fora de casa nostra», va assenyalar Pallarés

en la seva ponència.

Tot nou sistema implica un canvi d'hàbits i tant els metges com els pacients es van haver d'acostumar, amb l'entrada en funcionament de la CASS, a una nova burocràcia

Més metges especialistes

Altres aspectes que han evolucionat en la medicina a Andorra des de la dècada dels anys 60 i 70, han estat

► LA IGUALA

Les famílies havien de contractar els serveis mèdics

► CLÍNICA MERITXELL

La Clínica Meritxell va ser el primer establiment hospitalari

►► Atenció sanitària ►► Un pacient, a l'ERITXELL

l'augment del nombre de metges. Així, Pallarés va recordar que en aquella època la població a Andorra era d'unes 20.000 persones i de 8 o 9 metges que residien a Sant Julià i Andorra la Vella. Pallarés va ser el primer metge d'instalar-se fora del nucli format per aquestes dues parròquies. Va obrir una petita clínica l'any 1966 a la parròquia d'Encamp.

Un altre avenç més en la història de la medicina a Andorra va ser el naixement de la Clínica Meritxell, el primer establiment hospitalari a Andorra, que disposava de més equipaments i personal sanitari, segons Pallarés, i que permetia l'ingrés dels pacients. Poc després va fundar-se el centre hospitalari de Santa Coloma, que va desaparèixer després de molts anys de convulsió d'ambdues clíniques.

I així, de mica en mica, s'ha anat desenvolupant la història del segle XX de la medicina andorrana, fins arribar als nostres dies amb nous objectius i uns nous reptes que cal que assolim. ■

21 d'agost del 2002

MARCADOR SIMULTANI

Els cònsols, els comuns i les parròquies, a debat

El problema no és nou i s'arrossegirà mentre no s'aclareixi definitivament el paper dels comuns i el Govern.

Beal va reactualitzar, a Prada de Confient, el tema del paper dels comuns. Seria bo un debat més ampli sobre el tema, sobretot davant les properes eleccions locals. La Constitució aclareix. Però cal desenvolupar-la.

El paper dels comuns

La jornada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu va servir, entre moltes altres coses, per posar una altra vegada sobre la taula el paper del comuns en la nova etapa constitucional. L'ex-Síndic i excònsol **Beal** va plantejar el tema. Es tracta d'una assignatura que s'hauria de resoldre amb urgència per deixar tancada una etapa i treballar tots junts en el país actual que hem adoptat a través de la Constitució. En el seu redactat, però, queda clar que no es va voler arribar al fons de la qüestió en aquesta matèria. Potser els pares constitucionals ens podrien explicar el perquè. Possiblement era més fàcil, per aconseguir unanimitat, deixar per més endavant aquest problema. Sigui com sigui, encara ara no hi ha una consciència clara de la relació Estat-nació. Els comuns no han de ser un contrapoder, sinó una base molt forta que sustenti el concepte d'Estat. En l'època agrària la unitat política vigent és petita o més àmplia que la nació. La similitud cultural no és un vincle polític i els vincles polítics no necessiten similitud cultural. En l'etapa moderna l'homogeneïtat de la cultura i la història és obligatòria per a la construcció de la ciutadania. Andorra no ha escrit la seva història. Ens falta aconseguir el sentiment de nació-Estat.

El poder dels comuns dins de la Constitució és una assignatura que encara s'ha de resoldre

Política

El repte de mirar cap a Europa

◦ **L'Usda planteja a Prada la seva visió del que necessita Andorra**

EL PERIÒDIC
ESCALDES-ENGORDANY

El sindicalisme ja és un moviment consolidat i amb veu en el panorama públic. L'última prova que els seus agents es van incorporar al llistat de veus autoritzades per opinar del que passa en el món laboral és la intervenció que els dirigents de l'Usda van fer a la diada d'Andorra de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada.

En aquesta cita cultural i social l'Usda va oferir una conferència en

la qual reivindicava l'establiment de drets que igualin totes les persones residents. En aquesta línia, també convidaven Andorra a pensar el seu futur paper en l'espai europeu.

La conferència de l'Usda va passar, d'entrada, la història dels moviments obrers a Andorra, amb la vaga dels treballadors de FHASA de l'any 1933. També va recordar la creació, ja als anys 70, de l'Associació de residents a Andorra (ARA), que va jugar un paper d'embrió sindical ja que alguns dels seus components van formar, el 1990, el SAT.

En el parlament, l'Usda reconeix l'empenta inicial del SAT però

li atribueix un desgast que amb el temps l'ha situat en cotes de representativitat més baixes. L'aprovació de la Constitució, l'any 1993, és l'altra gran cita històrica en el procés de reconeixement de drets. La Carta Magna va ser el punt de partida des del qual es van començar a parlar, per exemple, de la llei de garanties sindicals o la del contracte de treball des de l'òptica de l'assalariat. Finalment, l'Usda apunta els reptes més importants per a la societat andorrana, entre els quals destaca la futura llei de nacionalitat i la que regularà de nou la Seguretat Social i el sistema de pensions. L'Usda es posa el llistó ben alt. ■

La tribuna

LA CAUSA DE LES DIADES ANDORRRANES A PRADA

Ser presents a Prada ens permet fer avançar i entendre millor els conceptes d'andorranitat, catalanitat i universalitat

ANTONI
POL*

Per 15a vegada ja la Societat Andorrana de Ciències ha estat present a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada del Conflent.

El fet de participar des de 1988 en aquesta cita cultural, que ha viscut ja la seva 34a edició, continua justificant-se pels següents motius:

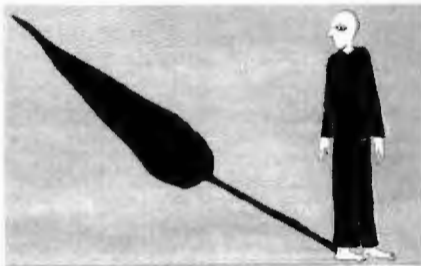
1. Andorra té necessitat d'obrir-se a tot l'exterior i de manera particular a l'entorn cultural més pròxim. En aquest sentit, la Societat Andorrana de Ciències està actuant i forma part de les entitats que convoquen els congressos de meges i bíblegs de llengua catalana des de 1985 i de la Universitat Catalana d'Estiu des de 1988.

2. Ser present entre les entitats, personalitats i universitats que convoquen l'única trobada cultural anual amb voluntat de ser, alhora, la de totes les terres de parla catalana, és a dir, de tots els països catalans, amb minúscules, com a símbol de normalitat i pluralitat, conscienciació i dinamització i reconeixement del que ens és comú i del que ens diferencia. És una ocasió per donar-nos a conèixer i millorar el coneixement del nostre entorn.

3. Des de l'inici, però, s'ha volgut una presència activa i no simbòlica que, en la mesura de les possibilitats de la SAC (limitada en recursos humans i econòmics), fos també clara i específica. Tot i que el rector és escollit pel Patronat, el programa general i els cursos els elaboren un equip escollit a part pel rector, que se'n fa responsable.

EL PATRONAT pot fer suggeriments sobre el programa, però no el determina. Les jornades o diades tot i incorporar-se al programa general, disposen d'interdependència en la determinació dels seus continguts i organització.

Tractar temes actuals d'interès per a Andorra de manera oberta i

NOC

plural en un sol dia, encara que de manera intensa, ha estat una estructura que ens ha permès ser presents a Prada durant 15 anys.

4. D'entre les vuit entitats culturals presents al Patronat, només la SAC organitza de manera directa i continuada un acte de l'abast de la diada. Ser presents a Prada ens permet fer avançar i entendre millor els conceptes d'andorranitat, catalanitat i universalitat als quals estem lligats, entre altres.

5. La Societat Andorrana de Ciències s'ha integrat, igualment, en la resta d'activitats de la UCE i forma

Andorra té necessitat d'obrir-se a tot l'exterior, sobretot a l'entorn cultural més pròxim

part de la Comissió Executiva del Patronat, és present indirectament en cursos, xerrades i tallers fent aportació de professors i suport econòmic. Igualment, lliura cada any diversos ajuts que cobreixen el 90% de les despeses per fomentar que estudiants d'Andorra puguin aprofitar tot allò que ofereix cada nova edició de la UCE.

6. L'assistència de públic a la diada és un element positiu i enriquidor per als debats, que permet a la gent que hi va, que cada any ha anat en augment, de conèixer-se millor. Si es compara amb els cursos generals que es fan dins de la UCE, està en el nivell dels que tenen més assistència (comptant ponents, premsa i acompanyants, que per l'estructura de la diada són també públic).

No obstant això, en els actes organitzats per la SAC no s'ha pres més que el màxim dels recursos disponibles. Primera, perquè som conscients que la nostra missió com a entitat cultural (i per desgràcia d'abast minoritari) és organitzar actes culturals d'interès i no omplir la sala (com en un espectacle qualsevol). I, segona, perquè hem adquirit el compromís de publicar el contingut de tots els actes que fem per transcendir aquest fet.

7. En definitiva, allò més important de la Diada Andorrana a Prada és, sens dubte, el fet que es realitzi (i això gràcies a la reflexió desinteressada dels ponents) i que allò dit allà transcendeixi, com ho fa, en una publicació que traspasa finalment l'espai i el temps.

8. La Diada Andorrana a la UCE, gràcies a tots els que amb el seu suport la fan possible especialment els promotors (Govern i Andbanc), ha esdevingut per a la societat andorrana un punt de referència anual útil per comprendre l'Andorra viva i actual.

9. Repensar Andorra dins d'Andorra ja ho està fent la SAC actualment amb les jornades (vuitenes) i el cicle de conferències (divuites).

Deixar de pensar Andorra des de Prada, és un luxe que no ens podem permetre perquè som conscients que, avui, ser a Prada i publicar cada any és un privilegi que no durarà sempre, però intentarem que duri tant com pugui mentre tinguem la capacitat organitzativa per continuar-ho fent. ■

*President de la SAC.

informacions

EL PAPER DELS COMUNS

La intervenció de l'essenciat i militant del PS Josep Maria Beal a la Diada d'Andorra de la Universitat de Prada qüestionant les reunions de cònsols i la intenció de crear una associació va provocar una resposta comuna de les màximes autoritats parroquials. Els cònsols consultats van coincidir que calia potenciar aquestes trobades alhora que van coincidir que l'associació és pensada amb vista a l'exterior i no amenaça el sistema institucional.

10 - Informacions

vida social

REFLEXIÓ A PRADA

Representants de tots els àmbits debaten en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu l'evolució d'Andorra.

• La cinquena Diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu, que va celebrar-se a Prada de Conflent, va aplegar nombrosos especialistes sota el títol *Una història temàtica d'Andorra*. Els ponents van coincidir en la necessitat de mantenir els valors tradicionals de la societat.

07 de juny del 2002

La SAC dedicarà la Diada de Prada a l'evolució històrica

► Una història d'Andorra és el títol que ha escollit enguany la Societat Andorrana de Ciències com a motiu de reflexió i debat en el marc de la Diada andorrana a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent. Els ponents reflexionaran sobre els canvis que ha viscut el país des de diferents vessants: l'hoteleria i la gastronomia, els moviments socials, la immigració...

► Bueno, dixem aqueixes coses, que ja se n'ocuparà qui ho ha de fer, encara que no sempre atiguem d'acord amb com ho solucionen, però ja se sap, per a judicar ja hi ha los jutges. A mi lo que me fa gràcia de cada any és la sortideta que fan los polítics de casa nostra cap a la Universitat d'Estiu de Prada. Abans, quan van començar, era diferent, perquè hi havia problemes amb lo català a Catalunya i havien de sortir cap a fora, però ara a mi me sembla molt bé que Andorra fasso pinya amb los peïsos de parla catalana, i que d'alguna manera sigo present a Prada, però una altra cosa és aquesta fal·lera que tenen d'anar a discutir coses d'aquí a fora, quan podrien fer-ho aquí i la gent d'Andorra ho podrien aprofitar més, perquè los catalans que assisteixen a la diada andorrana es poden comptar amb los dits d'una mà... A més, desplaçar-se, amb la calor que fa i la mala carretera, en treu les ganes a més d'un. L'any passat lo meu nét va anar-hi amb un altre xicot i, a la tornada diven que l'experiència havia sigut molt bona, però que l'any vinent ja se llegirien les ponències i discursos quan los publiquésson.

23 d'agost del 2002

A Prada es repassen les fites històriques d'Andorra

► Els ponents que van participar diumenge en la 15a jornada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent van fer un repàs dels esdeveniments principals que han marcat la història d'Andorra. Alhora van fer una crida perquè, malgrat l'evolució que ha experimentat el país en els darrers anys, continuïn ben presents els valors tradicionals de la societat.

el safareig

23 d'agost del 2002

► Ai, padrina, quan te poses a filosofar agafeu-vos! Lo important és que tant los polítics com los que ho volen ser, o los intel·lectuals —que hi ha de tot!— fasson aquests treballs; ara, sí que és veritat que si los presentésson i fésson un debat aquí hi aniria molta més gent, ja que són interessants per a tothom, i a Prada s'hi podria fer un acte més de protocol, amb alguna autoritat que es trobés amb los de Catalunya i per seguir amb el suport al nostre idioma arreu del món. A més, estaria bé que la premsa catalana en parlés, perquè ara no sé ni d'una televisió, diari o ràdio de l'altra banda de la frontera que n'haigo fet esment, de la diada d'Andorra a Prada.

"...Com a ecòleg, sóc d'aquells que creu que les espècies estan conformades en tota mesura per l'entorn que viuen(...) tot i així(...) no només l'entorn influeix sobre les espècies, sinó que les espècies modifiquen a un ritme molt diferent segurament, però ben evident, aquest entorn i entre aquestes modificacions hi ha una que quan s'aplica a l'espècie humana potser ens passa un pèl desapercebuda però que hi és, i és la manera com cultivem quina cultura té aquest entorn..."

Joandomènec Ros i Aragonès

President de l'equip rector de la Universitat Catalana d'Estiu

"...En un país que no té grans fets d'armes ni de conquestes, ni biografies de grans homes, ni ha fet grans descobriments, per conèixer-ne la història es fa imprescindible conèixer els seus usos i costums..."

Pere Canturri i Montanya

Historiador i exministre de Cultura

"...La activitat financera d'Andorra és pròpia del segle XX i ha anat lligada al procés de terciarització de l'economia nacional..."

Manel Cerqueda i Donadeu

President d'Andbanc Grup Agricol Reig

"... Un dels elements fonamentals de l'obra de Fiter i Rossell: una clara reivindicació sobre la independència d'Andorra, articulada en base al copríncipat i al particular sistema d'equilibri en les relacions amb els estats veïns..."

Ladislau Baró i Solà

Professor de ciències polítiques i sociologia a la UNED i exconseller general

"...Andorra ha estat sempre un país, o millor dit, una comunitat descentralitzada(...) les Parròquies són, en realitat el marc estatal d'Andorra..."

Josep Maria Beal i Benedico

Comerciant, excònsol i exsíndic

"...Els orígens de les institucions públiques d'Andorra diferenciades de les el seu entorn cal situar-los en l'època carolíngia(...) El preàmbul de la Constitució entronca així amb la consciència nacional sobirana expressada sobretot a partir del segle XVIII..."

Nemesi Marquès i Oste

Representant personal del Copríncep Episcopal

andbanc
Grup Agricol Reig